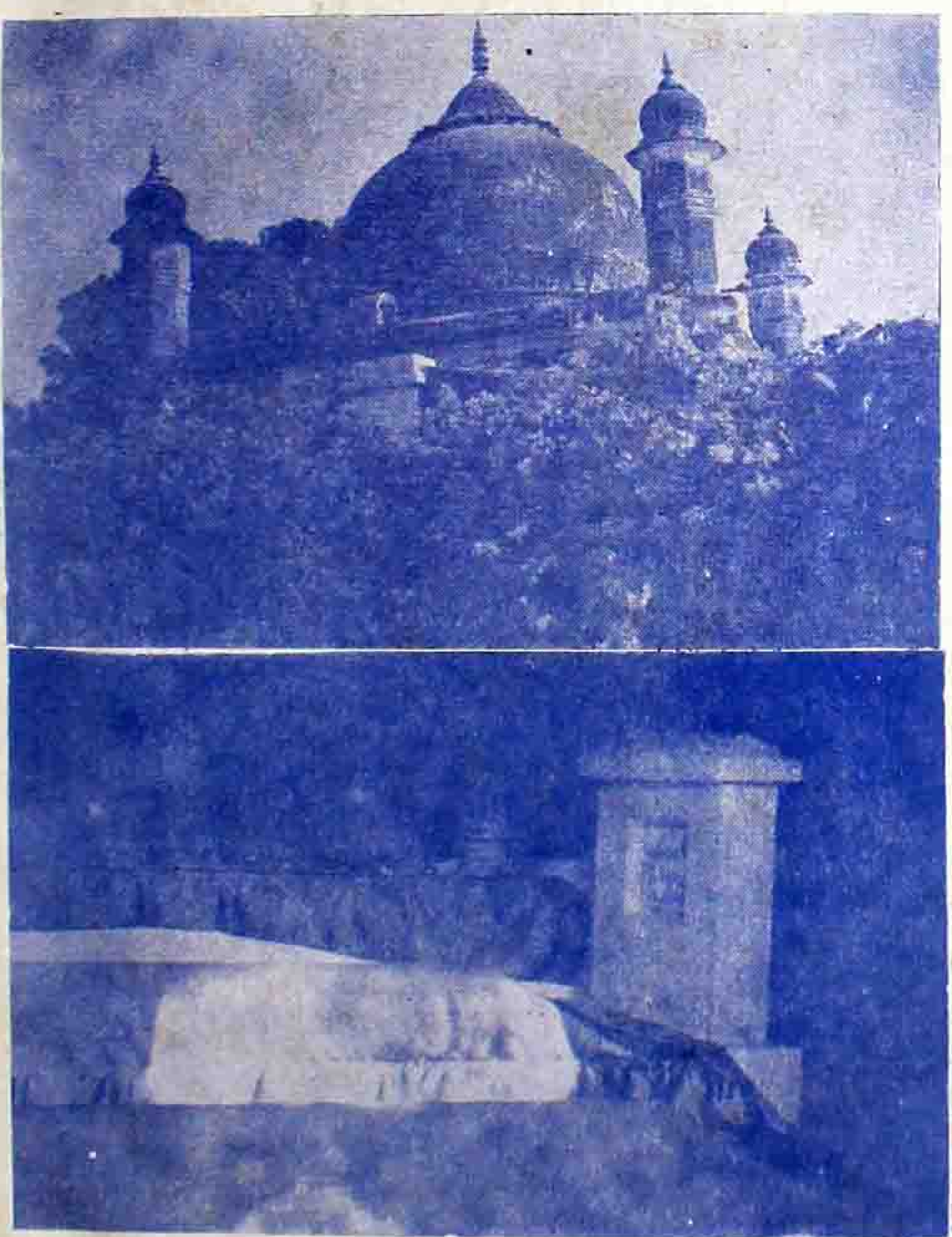
مکتوباتِ معصومیہ

مزار مبارک حضرت خواجہ محمد معصوم رحمتہ اللہ علیہ ۔ سرہند

مَثَلُ كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَّفَرْعُهَا فِی السَّمَآءِ

للہ الحمد ہر آن چیز کہ خاطر میخواست ٭ آخر آمد زپسِ پردۂ تقدیر پدید

اَعْنی

بہ فضلِ رحمانی و امدادِ یزدانی

دفترِ سوم

از

مکتوبات

حضرت خواجہ محمد معصوم قدس سرہٗ

با ترجمہ

مطبوعہ

سول اینڈ ملٹری پریس لمیٹڈ کراچی

بامداد یزدانی وفضلِ رحمانی

حسبنا اللہ ونعم الوکیل وکفیٰ باللہ

جلد ثالث مکتوبات معصومیہ جمع کردہ حاجی محمد عاشور البخاری الحسینی رح

سالِ ترتیب	بسم اللہ الرحمٰن الرحیم	۱۰۷۳ھ

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ اَکْمَلَ الْحَمْدِ عَلٰی کُلِّ حَالٍ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ الْاَتَمَّانِ الْاَکْمَلَانِ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَخَاتَمِ النَّبِیِّیْنَ کُلَّمَا ذَکَرَہُ الذَّاکِرُوْنَ وَ کُلَّمَا غَفَلَ عَنْ ذِکْرِہِ الْغَافِلُوْنَ ۔ اَللّٰھُمَّ صَلِّ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَائِرِ النَّبِیِّیْنَ وَاٰلِ کُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِیْنَ نِہَایَۃَ مَا یَنْبَغِیْ اَنْ یَّسْئَلَہُ السَّائِلُوْنَ ۔ اَمَّا بعد عرض میدارد اضعفِ عباد اللہ الباری حاجی محمد عاشور بن حاجی مرزا محمد البخاری الحسینی غفر اللہ تعالیٰ ذنوبہما واحسن اللہ سبحانہ عاقبتہما کہ این لآلی ایست منشورہ کہ از رشحاتِ سحابِ فضل وموہبت در صدفِ باطنِ صدق جمع آمدہ وجواہریست منشورہ کہ از قعرِ بحرِ حکمت وہدایت بساحلِ نطق افتادہ

ا؎ وَرَدَ وَاٰلِہٖ عطفت علی الضمیر المجرور فی قولہ علیہ بدون اعادۃ الجار کما ہو مذہب الکوفیین ۱۲

۲؎ بفتح میم وکسر ہا وفتح سو حدہ یعنی بخشش ۱۲ ۳؎ بفتحتین خانۂ مروارید ۱۲ ۔ ۴؎ آبہائے چکیدۂ ابر ۱۲

نظم بنام ایزد[1] چه خورم نو بهاریست	کزو باغ ارم را خار خاریست[2]
هزاران تازه گل دروے شگفته	دو صد نرگس بخوابِ ناز خفته
خطِ مشکینِ او بر لوحِ کافور	چو دریائے درختان سایهٔ نور
هر آن حرفے که دروے چشم وار است	ز معنی موج زن صد چشمه سار است[3]
درونش همچو غنچه از ورق پر	بقیمت هر ورق زان یک طبق دُر
زیکرنگی همه هم روئے و هم پشت[4]	گرایشان را نهد کس بر لب انگشت
بتقریرِ لطائف لب کشایند	هزاران گوهرِ معنی نمایند
گهے اسرارِ قرآن باز گویند	گه از قولِ پیمبر راز گویند
گهے باشند چون صافی درونان	بانوارِ حقائق رهنمونان
گهے آرند در خطے عبارت	ز رحمتهائے ربانی بشارت

مِنْ کَلَامِ الْاِمَامِ الْهُمَامِ هَادِی الْاَنَامِ قِبْلَةِ الْاَبْدَالِ وَالْاَوْتَادِ مَرْجِعِ الْاَقْطَابِ وَالْاَفْرَادِ سُلْطَانِ الْعَارِفِیْنَ سَنَدِ الْمُحَقِّقِیْنَ مَلَاذِ الْعَالَمِیْنَ عَیْنِ الْعَابِدِیْنَ بُرْهَانِ الْمِلَّةِ وَالدِّیْنِ قُدْوَةِ الْعُلَمَاءِ الرَّاسِخِیْنَ وَاقِفِ اَسْرَارِ الْمُتَشَابِهَاتِ مُظْهِرِ رُمُوْزَاتِ الْمُقَطَّعَاتِ[6] الْفَارُوْقِیِّ النَّسَبِ مُحَمَّدِیِّ الْحَسَبِ شَیْخِ الْاِسْلَامِ وَالْمُسْلِمِیْنَ شَیْخِنَا وَاِمَامِنَا الشَّیْخِ مُحَمَّدِ نِ الْمَعْصُوْمِ مَدَّ اللّٰهُ تَعَالٰی ظِلَّ

---

[1] قوله بنام ایزد یعنی بعد نام پاک حق جل علا یا قسم بنام وے سبحانه که این لآلی منثوره و جواهر منشوره چه خورم نو بهاریست الخ و مراد ازان مکاتیب معصومیه است رضی الله عن صاحبها ۱۲

[2] قوله خار خار یعنی تردد و تفکر و اندیشهٔ طبیعت برائے امر مرغوب و غیر مرغوب - از برهان و بهار عجم ۱۲ غیاث

[3] قوله سار این لفظ برائے کثرت آمده چون کوهسار و شاخسار و بمعنی شل و مانند چون دیوسار و خاکسار و بمعنی جا چون کهسار و بمعنی شتر چون ساربان ۱۲ غیاث اللغات

[4] یعنی همه کمال در کمال و خوبی در خوبی ست جائے انگشت نهادن نیست حتے که پشت هم رنگِ روست ۱۲

[5] بیان لآلی و جواهر ۱۲

[6] اوائل سور قرآنی ۱۲

اِرْشَادِهٖ عَلٰی مَفَارِقِ الْعَالَمِیْنَ وَسَاعَدَ الْمُسْلِمِیْنَ مِنْ بِحَارِ بَرَکَاتِهٖ اِلٰی یَوْمِ الدِّیْنِ

قطعہ

بخت نشانے ز سرافگندگی
تاج سرش خاکِ درِ بندگی

جیبِ دلش مشرقِ انوارِ غیب
نور بکف کردہ چو موسے ز جیب

زندگیِ دل چو مسیح از دمش
سبزۂ جان چون خضر از مقدمش

طلعتِ او نورِ سعادت فشان
خلعتِ او دامنِ دولت کشان

صحبتش اکسیرِ مسِ ہر وجود
ہمّتش ایثار کنِ بحرِ جود

اِبْنِ الْاِمَامِ الرَّبَّانِیِّ الْمُجَدِّدِ لِلْاَلْفِ الثَّانِیْ کَاشِفِ اَسْرَارِ السَّبْعِ الْمَثَانِیْ خَازِنِ کُنُوْزِ الْهِدَایَةِ قَاسِمِ مَعْدِنِ الرَّحْمَةِ مِعْرَاجِ الْوُصُوْلِ مِنْهَاجِ الْقَبُوْلِ الْمُتَحَقِّقِ بِاَسْرَارِ الْمَحَبَّةِ وَالْمَحْبُوْبِیَّةِ الذَّاتِیَّةِ الْمُسْتَسْعِدِ بِمَنَاصِبِ الْخِلَافَةِ وَالْقَیُّوْمِیَّةِ سَیِّدِنَا وَقِبْلَتِنَا الشَّیْخِ اَحْمَدَ ابْنِ الشَّیْخِ عَبْدِ الْاَحَدِ قَدَّسَ اللّٰهُ تَعَالٰی سِرَّهُمَا وَاَفَاضَ عَلَیْنَا وَعَلَی الْعٰلَمِیْنَ بَرَکَاتِهِمَا

قطعہ

رُخِ او مطلعِ صبحِ صباحت
لب او گوہرِ کانِ ملاحت

جمالِ نیکوان در پیش او گم
چنان کز پرتوِ خورشید انجم

مہے بود از سپہر آشنائی
وز و کون و مکان را روشنائی

نہ مہ بہتان شہابِ روشن آفتابے
کہ از وے بر فلک افتادہ تابے

چہ میگویم چہ جائے آفتاب است
کہ رخشان چشمہ اش آنجا سراب است

مقدس نورے از قیدِ چہ و چون + سر از جلبابِ چون آوردہ بیرون + اگرچہ این ذرۂ احقر را لیاقتِ جمع آوریِ انوارِ این خورشیدِ انور نبودہ امّا از غایتِ کرم و مہربانی کہ آن قبلۂ دو جہانی در بارۂ این غریب مرحمت داشتند و اکثرے بنقل این آیاتِ باہرات کہ ہر یک از ان دُرّیست از دریائے ہُویّت سرافراز میگردانیدند۔

رباعی

من بے تو دمے قرار نتوانم کرد
احسانِ ترا شمار نتوانم کرد

۱؎ اما بالجر بدل عن الامام الهمام او الشیخ محمد المعصوم او النصب مفعول لا عنی المقدر او الرفع خبر لمحذوف یعنی هو ۱۲ ۲؎ القرآن او الفاتحة ۱۲ ۳؎ بالفتح جمع نجم بمعنے ستارہ ۱۲ ۴؎ اضراب ست از ما قبل خود ۱۲ ۵؎ اسم فعل ست یعنی بعید شد معنی تاسف و تحیر و تعجب مستعمل ست ۱۲ ۶؎ یعنی از قید کم و کیف ۱۲ ۷؎ وجہ اول از برائے تقدیر جمع آوری ۱۲

گر بر تنِ من زبان شود ہر موئے — یک شکرِ تو از ہزار نتوانم کرد

دیگر بحسبِ اشارۂ صاحب و صاحبزادۂ جہان تتبع بحر العرفان نُوْدِ حدیقۃِ الانسِ والجانِّ مظہرِ ایاتِ الرحمٰنِ واصلِ مَن عرفَ اللہ طالَ اللِّسان واقفِ اسرارِ مقطعاتِ القرآن[1] شفیعِ دخولِ الجنان مخدوم و مخدوم زادۂ ارجمند حضرتِ خواجہ محمد نقشبند **قطعہ**

اے قدِ تو سروِ چمنِ دلجوئی — از سر تا بقدم لطافت و نیکوئی

از رشتۂ جان دوختہ استاد ازل — بر سروِ قدِ تو جامۂ نیکوئی

بتاریخ سنہ یکہزار و ہفتاد و سہ کہ از لفظِ مکاتباتِ قطبِ زمان ظاہر و مؤید است متصدی جمعِ آن گردید **بیت**

زہے خجستہ کتابے کز آن سپہر ندا — بسالکِ رہِ حق نجمِ رہنما آمد

کتاب نے کہ زلالے ز لطفِ سبحانی — چو آبِ خضر بقا بخش و جانفزا آمد

چو خواستم ز دل خود حسابِ تاریخش — مکاتباتِ قطبِ زمان ندا آمد

بیت اگر ہر موئے من گردد زبانے — ز تو رانم بہر یک داستانے

نیارم گوہرِ شکرِ تو سُفتن — سرِ موئے ز احسانِ تو گفتن

شاید کہ بعنایتِ یکتائے بے ہمتائے جلّ وعلا این فائدہ تام و مائدہ عام منظورِ نظرِ صاحبدلان شود و مقبولِ خاطرِ مقبلان گردد و جامع را در وقتِ خوش بدعا امداد فرمایند۔ اللہ تبارک و تعالیٰ طالبانِ صادق را از موائدِ این فوائد بہرہ مند سازد و این حقیر را بتوسّلِ این خدمتِ جلیل القدر سعادتمند دارد بحقِ النبیِ الاُمّیِ وآلہِ الامجادِ علیہ وعلیہمُ الصلوٰتُ والتسلیماتُ والبرکاتُ والتحیاتُ العُلےٰ

---

[1] حروف اوائل السور القرآنیۃ نحو نٓ قٓ حٰمٓ الٓمٓ وغیرہا ۱۲ [2] این نہج م ک ا ت ب ا ت ق ط ب ز م ا ن ۴۰-۲۰-۱-۴۰۰-۲-۱-۴۰۰-۱۰۰-۹-۲-۷-۴۰-۱-۵۰} ۱۰۷۳ [3] یعنی این ذرۂ احقر بنابراین دو وجہ وجیہ ۱۲ [4] وزن این مصرعہ تاریخیہ بحسب قواعد عروض درست نیگردد و شاید کہ حرفے ساقط گشتہ بسبب سہو کاتب فلیتامل ۱۲ مولانا ابو السعد سلمہ اللہ تعالےٰ [5] قولہ مائدہ بکسر حرف سوم کہ ہمزہ است یعنی خوان پُر از طعام و نعمت ۱۲ غیاث اللغات

مکتوب اوّل (۱)

بہ برادرِ بزرگِ خود قُدوۃ الکاملین امام العارفین زُبدۃ العلماءِ الراسخین الوارث الکامل والتابع البالغ مُظہِر[1] اسرارِ الربِّ الحمید حضرت شیخ محمد سعید قدس اللہ سرہ الاقدس در ذکر لوازمِ شوق و محبت بموجب حدیث شریف[2] مَنْ اَحَبَّ اَخَاہُ فَلْیُعْلِمْ اِیَّاہُ مع اِشَارَۃٍ اِجْمَالِیَّۃٍ اِلٰی حَقِیْقَۃِ الْوَصْلِ ۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ ۔

مصراع آمد از آن جناب صحیفہ بسوئے من ۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ اَذْھَبَ عَنَّا الْحَزَنَ ۔ بعد از تقدیم مراسم عقیدت و نیاز معروض میدارد عنایت نامہ نامی و ملاطفہ گرامی کہ از کمالِ کرم و مہربانی مصحوبِ ملا طاہر نامزدِ این مسکینِ بے تسکین فرمودہ بودند بورودِ آن مستسعد گردید از راہِ تلطف و مخلص پروری مقدماتِ شوق آمیز و فقرہائے عشق انگیز اندراج یافتہ بود مطالعہ آن آتش مشتاقان را مضاعف ساخت و شعلہ شوق ایناز اسر بلند گردانید مصراع آب و آتش را مدد شد ہمچو نفط[3] ۔ بلے لطف معشوق در رنگِ استغنائے او عشق آمیز و آتش انگیز ست حالتِ سوختہ مشتاقان از این مصراعِ ہندی بیان مینماید

---

[1] قولہ مظہر ظرف ست از ظہور یا اسم فاعل از اظہار ۱۲ [2] ونظم الحدیث علی ما فی المشکوۃ من روایۃ ابی داؤد والترمذی ھکذا عن المقدام بن معدیکرب عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال اذا احب الرجل اخاہ فلیخبرہ انہ یحبہ یعنی چون دوست دارد مردے برادر خود مسلمانے را پس باید کہ خبر کند آن مرد آن برادر خود مسلمانے را کہ وے دوست میدارد اورا ۔ و فی الحصن الحصین واذا احب اخاہ فلیعلمہ ذلک ۱۲

[3] نفط بالکسر و بالفتح روغنے ست کہ از زمین میجوشد و مجازاً باروت را نیز گویند ۱۲

مصراع[1] چونے کی سی کانکری جب چھڑکوں تب آگ ۔ عاشق مسکین[2] را نہ تاب
عتاب ونہ طاقت عنایت ونہ برداشتِ قہر ونہ یارائے مہر مصراع کہ وصل از
ہجر باشد جان ستان تر ۔ حدیثِ نفیس[3] لَوْ كَشَفَهٗ لَاَحْرَقَتْ سُبُحَاتُ وَجْهِهٖ
مَا انْتَهٰى اِلَيْهِ بَصَرُهٗ مِنْ خَلْقِهٖ شاہد این معنی ست بیت گیرم کہ بغم خانۂ ما
یار خرامد ہی کو حوصلہ و طاقتِ دیدار کہ دارد ۔ بلے[4] لَا يَحْمِلُ عَطَايَا الْمَلِكِ اِلَّا
مَطَايَاهُ ۔ ہستی عاشق تا در میان ست موردِ صد بلاست صلاح او در نیستی ست و
فلاح او در ترکِ ہستی نامراد ترے از ممکن معلوم نیست کہ کے باشد کمال در حقِ او نفیِ
کمال ست و خیریت در سلبِ خیریت شخصے کہ کمالِ او در نفیِ کمال بود و صلاح او
در نیستی از کمالِ مولائے خود چہ خبر داشتہ باشد و بجمالِ ہستیِ او چگونہ اعلام نماید
مگر آنکہ بدامِ نیستی صیدِ ہستی نماید و بوجودِ موہوب موجود گردد فصح[5] كَوْنُ الْعَارِفِ
هُوَ الْمَعْرُوْفَ وَالْوَاجِدِ هُوَ الْمَوْجُوْدَ و راز نفسی رفت[6] ۔ بندہ باید کہ حدِ خود
داند اظہارِ انتظارِ آمدنِ این مسکین فرمودہ اند مصراع از دوست یک اشارہ
از ما بسر دویدن سعادتِ فقیر ست کہ در خدمت برسد و از برکاتِ صحبتِ کثیر
البہجت مستفید و مستسعد گردد

؎۱ یعنی دل عاشق مثل سنگ چونہ بے آب رسیدہ است چون بر آن آب پاشیدہ شود ہمان وقت برنگ آتش
مے برآید ۱۲ ؎۲ قولہ مسکین را الخ بدانکہ در بعض نسخ لفظ را موجود نیست اما پس از لفظ عتاب و لفظ قہر لفظ دارد
بوزنش موجود ست فافہم ۱۲ ؎۳ قولہ لو کشفہ الخ اولش حجابہ النور و ہذا قطعۃ من حدیث طویل رواہ مسلم یعنی
پردۂ حق سبحانہ و تعالیٰ نور ست اگر بر داشتے این پردہ را ہر آئینہ بسوختے انوار ذات وے ہر چیزے را کہ بنہایت
رسیدہ است بسوئے آن چیز بصرِ حق تعالیٰ کہ خلق وے باشند بیت ہست از پس پردہ گفتگوئے من و تو ۔
چون پردہ بر افتد نہ تو مانی و نہ من ۔ ؎۴ یعنی نتواند کہ بردارد بخششہائے شاہ را مگر شتران بار بردار شاہ
؎۵ یعنی کلام بطول انجامید ۱۲ ؎۶ بالفتح شادمانی و تازگی و زیبائی و خوبی ۱۲ غیاث اللغات

مکتوب دوم (۲)

دویم

بمخدوم زادهٔ گرامی شیخ عبدالاحد در بیانِ آنکه افضلیّت دائرست میانِ عالمِ خلق و عالمِ امر لیکن فضلِ کُلّی مر عالمِ خلق راست و در شرحِ عبارتِ حضرتِ مجدّدِ الفِ ثانی رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ در مکتوبے واقع شدہ است کہ در تکمیل ۱؎ و دعوت ۲؎ محبتِ آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام بر محبتِ حق ۳؎ جلّ و علا غالب میشود و در آنکہ آنچہ حضرتِ خواجہ بزرگ قدس سرہٗ فرمودہ اند کہ مقصود از سیر و سلوک آنست کہ استدلالی کشفی گردد و اجمالی تفصیلی گردد نسبت بارباب جہل چگونہ راست آید و در بیان آنکہ عروج حقیقتِ محمدی از مقامِ خود و رسیدنِ آن بحقیقتِ احمدی بچہ معنی ست و ما یناسب ذلک. بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوبِ مرغوب رسیدہ سببِ مسرت گردید اللہ تعالیٰ بعافیت و استقامت داراد و ابوابِ فتوح ہموارہ مفتوح بود بمنّہٖ و کمالِ کرمہٖ نوشتہ بودید کہ در مکاتیبِ حضرتِ مجددِ الف ثانی رض واقع شدہ است کہ عالمِ خلق افضل از عالمِ امر و در جائے دیگر نوشتہ اند کہ ولایتِ احمدی فوق ولایتِ محمدی ست چہ در اسمِ احمد یک طوق عبودیت ست و در اسم محمد دو طوق پس اوّل بیکقدم بحضرت اطلاق نزدیک ترست و نیز در مکاتیبِ شریف آمدہ است کہ ولایتِ احمدی بعالم امر تعلق دارد و ولایتِ محمدی علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ بعالمِ خلق ازینجا تفوقِ ۴؎ عالمِ امر بر عالمِ خلق مفہوم میشود وجہ توفیق چیست سعادت آثارا

مقصود — دارد — بودند — باشد

۱؎ یعنی در مرتبۂ ارشاد و تبلیغ ۱۲ ۲؎ یعنی دعوت خلق بحق جل و علا ۱۲ ۳؎ یعنی ذات حق جل و علا ۱۲ ۴؎ و تفوق مستلزم ست مر افضلیت را پس افضلیت عالم امر بر عالم خلق لازم آمد و قول ثانی منافی قول اوّل گشت پس وجہ توفیق چیست ۱۲

تفوق[۵۱] دلالت بر افضلیت ندارد و روا ست کہ مکانِ طبیعی یکے فوق از دیگرے بود و آن دیگر با وجودِ اسفلیتِ مکانِ طبیعی او افضل بود در رنگِ مَلَک کہ باعتبارِ حیزِ طبیعی فوقِ انس ست این بر زمین ست و او بر فلک این در ولایتِ صغری و کبری ست و او در ولایتِ علیا مع ذٰلک فضلِ انس راست پس هیچ تدافع نبود حقیقتِ معاملہ آنست کہ عالمِ امر را بر خلق تفوق ست و بالذات اقرب ست بعالمِ قدس و عالمِ خلق چون مزکے و مطہر گردد و بکمالِ خود برسد از عالمِ امر بالا رود و جائے برسد کہ عروجِ عالمِ امر هم آنجا نرسد پس باعتبارِ حال و حیزِ طبیعی تفوق مر عالمِ امر راست و باعتبارِ عروج و مآل فضل مر عالمِ خلق راست و بملاحظہ این دو اعتبار حکمِ تفوق و افضلیت میان این هر دو عالم دائر میشود بے تدافع لیکن فضلِ کلی عالمِ خلق راست چہ مدارِ فضل بر قربت و قربے کہ عالمِ خلق راست بعد از کمال عالمِ امر را نیست هر چند بکمالِ خود برسد اگر گویند کہ مربی عالمِ امر ولایتِ احمدی ست و این ولایت را فضل ست بر ولایتِ محمدی کہ مربی عالمِ خلق او علیہ و علیٰ اٰلہ الصلوٰۃ والسلام چہ او را تفوق ست و اقربیت بحضرتِ ذاتِ تعالیٰ پس عالمِ امر افضل بود باعتبارِ فضلِ مربی گوئیم کہ تفوق دلیلِ افضلیت نیست کما مر و بر تقدیرِ تسلیم فضیلتے کہ از راہ مربی باشد مستلزمِ فضیلتِ کلی نیست فضل من بعض الوجوہ هم کفایت میکند و شک نیست کہ عالمِ امر را بچندین وجہ فضل ست بر عالمِ خلق هر چند معاملہ فضلِ کلی بر عکس ست پرسیدہ بودند کہ در مکتوبے از مکتوباتِ جلدِ اول واقع شدہ است کہ در تکمیل و دعوت محبتِ آن سرور علیہ و علیٰ اٰلہ الصلوٰۃ والسلام بر محبتِ حق جل و علا غالب

---

۵۱ یعنی تفوق عالم امر بر عالم خلق کہ مفهوم کلام حضرت مجدد ست مسلم ست اما تفوق چیزے دلالت بر افضلیت آن ندارد چنانچہ مزعوم سائل ست چہ روا ست کہ مکان الخ ۱۲ ۵۲ میان دو قول حضرت مجدد رضہ ۱۲ ۵۳ یعنی اعتبار حال و اعتبار مآل ۱۲ ۵۴ یعنی عالم امر و عالم خلق ۱۲ ۵۵ یعنی مجموع خوبیہائے عالم خلق من حیث المجموع بر مجموع خوبیہائے عالم امر راجح ست و افزون ۱۲ ۵۶ یعنی فضل کلی مر عالم خلق راست ۱۲

میشود بچہ معنی ست بدانند کہ این سخن در رنگِ آن سخن ست کہ در رسالہ مبدا و معاد
آنحضرت برنگاشتہ اند و از غلبۂ محبتِ آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام
خبر دادہ اند کہ حق سبحانہ و تعالیٰ را بواسطۂ آن دوست میدارم کہ ربِّ محمد ست
صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و حلِ آنرا ہمانجا فرمودہ اند بآن رسالہ رجوع نمایند نوشتہ اند
کہ محبت و معرفت در مرتبۂ صفات ست و بس در مرتبۂ ذاتِ تعالیٰ این قسم محبت
را گنجایش نیست الخ اگر گویند کہ مغلوبیتِ تقاضائے اصلِ محبت میکند و در مرتبۂ
ذات کہ مرتبۂ سقوطِ نسب و اعتبارات ست ہرگاہ نسبتِ محبت ساقط باشد باید کہ
محبتِ مغلوب ہم نباشد گوییم در وقتِ عروج کہ ہنگامِ استہلاک ست نسبت محبت
در رنگِ سائر نسب ساقط ست لیکن زمانِ نزول کہ زمانِ شعور ست و تجلّی اگر
محبتِ نسبی و بواسطۂ علاقہ پیدا شود گنجایش دارد چنانچہ بعلاقۂ آنکہ مثلاً ربِّ
محمد ست صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم و مانند آن آیضاً رسیدہ بودند کہ حضرت ایشان
نوشتہ اند و نیز از حضرت خواجہ بزرگ منقول ست کہ مقصود از سیر و سلوک آنست
کہ استدلالی کشفی شود و اجمالی تفصیلی گردد این قول نسبت باہلِ کشف و اربابِ علم راست
می آید اما اربابِ جہل کہ از کشف و فہمِ تفصیلی بہرہ ندارند نسبت بآنہا چگونہ راست
آید و این مردم چہ چیز طلب نمایند بدانند کہ این قول نسبت بہمہ راست ست و مطابقِ
نفسِ امر لیکن کسے کہ بمطلب نرسد گناہِ قول چیست یا آنکہ گوییم کہ حکم نمودن کہ
اربابِ جہل مطلقاً از کشف و تفصیل بہرہ ندارند در حیز منع ست چہ ہر کہ از ایشان
بکمال رسیدہ است باطن او از حجب برآمدہ است و کشفِ غطا و ادراکِ بسیط

چنانچہ

نقشبندیہ

تفصیلی

باشد

لہ جمیع نسب را از این مرتبہ کوتہی ست آنجا ہمہ حیرت ست یا جہل بلکہ بذوق نفی محبت دران مرتبہ میکند و ہیچ و جہے
خود را شایان محبت او نمیداند محبت ذاتی کہ گفتہ اند مراد از آن ذات احدیت نیست بلکہ ذات با بعضے از
اعتبارات ذات ست ۱۲ مبدا و معاد

حاصل نمودہ است کہ از رقیت ما سوائے محرر گشتہ است و بفنا و بقا رسیدہ گفتہ اند تا نیابی نرہی و یافت عین کشف و شہود ست و از مضیق استدلال و اجمال برآمدہ است و بر تقدیر تسلیم آنکہ کشف و شہود ورائے معرفت و یافت ست گوییم کہ این قول موجب حصر نیست کہ غیر این مقصد از سیر و سلوک نیست چہ معرفت اللہ مقصد اسنی ست از سیر و سلوک و آنچہ درین قول مذکور ست نیز از مقاصد ست بعضے را حاصل شود و بعضے را نے لیکن حصول معرفت ہمہ را ناگزیر ست کہ ولایت خاصہ بے آن صورت پذیر نیست و برین تقدیر اگر حصر گوییم حصر اضافی خواہد بود نسبت بآنچہ در اذہان عوام نقش بستہ است کہ مقصود از سیر و سلوک طریقہ صوفیہ مشاہدہ الوان و انوار غیبی ست و کشف احوال مخلوقات و ظہور خوارق و کرامات بنابران فرمودہ کہ مقصود ازان تکمیل ایمان ست نہ تماشائے صور غیبیہ کہ داخل عبث ست خوش گفت بیت

کرامات تو اندر حق پرستی ست ✧ جز این کبر و ریا و عجب و ہستی ست

یعنی چیزے را کہ کرامت خیال کردہ از کشف و خوارق عادات کرامت نیست کرامت حقیقی مقصود برآنست کہ حق پرست باشی و از دقائق شرک برآئی و بمعرفت راہ یابی و فنا و نیستی حاصل کنی کہ کمال انسانی منحصر در انست و ہرگاہ خواہی کہ اظہار کرامت و خرق عادت نمائی و خلق را معتقد خود گردانی و ازین راہ از مردم امتیاز پیدا کنی ہر آئینہ کبر و ریا و عجب و ہستی پیدا آید و از قرب جز بعد نیفزاید و از معرفت بے نصیبی حاصل آید نعوذ باللہ من شرور انفسنا و من سیئات اعمالنا نوشتہ بودند کہ این قول نسبت بہر سہ فریق ست یا خاص بمبتدی و متوسط سعادت اطوار این قول نسبت بمنتہی ست و استدلالی کشفی شدن و اجمالی تفصیلی گشتن معاملہ منتہی ست بمبتدی و متوسط ازین کمال در راہ اند نوشتہ بودند کہ چون حقیقت محمدی از مقام خود عروج فرمودہ

۱؎ یعنی قول حضرت ایشان قول حضرت خواجہ بزرگ ۔ ۲؎ یعنی مبتدی و متوسط و منتہی ۔ ۳؎ یعنی قول اول حضرت ایشان و حضرت خواجہ بزرگ

بحقیقت احمدی متحد شدہ و آن مقام خالی ماند پس باید کہ وصول درین ایام الی یوم القیام بحقیقت محمدی محال باشد لکونہا معدومۃ مع ذٰلک ہیچ مقامے حائل حقیقت موسوی کہ محبیت صرف ست و حقیقت احمدی کہ محبوبیت بحت ست نماند شد و موجود جز محبیت و محبوبیت خالصین نبود وہ کز بے دائرہ میباید کہ متحقق باشد و این بحسب صورت محال ست و میباید کہ محمدی المشرب درجہان پیدا نشود کہ ولایت محمدی موجود نیست تا واصل آن گردد بدانند کہ حضرت ایشان قدس اللہ تعالیٰ سرہٗ در مکتوب دویست و نہم از جلد اول تصریح کردہ اند کہ مراد از حقیقت احمدی و حقیقت محمدی درینجا تعین امکانی خلق ولی او ست علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام نہ تعین وجوبی کہ تعین امکانی او ظل آنست چہ عروج تعین وجوبی را معنے نیست و متحد گشتن بآن تعین معقول نہ تم کلامہٗ برین تقدیر ہمہ شبہات ہباءً منثورا میگردد چہ منشاء شبہات عروج تعین وجوبی ست و متحد گشتن بآن کما لا یخفی ولیس فلیس عجب کہ بعض کلام را مطالعہ کردہ اند و بعض را نادیدہ ایراد شبہات مینمایند در تقدیر تسلیم گوئیم کہ لحوق ظل باصل موجب انعدام ظل نیست اینجا تبدل صفات ست فنا و بقا کہ دور کن ولایت اند آنجا نیز تبدل صفات ست سالک بفنا معدوم میشود تبدل حقیقت محال ست خلقتم للابد شنیدہ باشند عجب ست کہ انعدام حقیقت از کجا فہمیدہ اند و ابتناء شبہات برآن نمودہ زیادہ ازین نیست کہ پیغامبر صلی اللہ علیہ وآلہٖ وسلم ازان حقیقت عروج فرمودہ بحقیقت فوقانی رسیدہ اند و باوصاف آن

(حاشیہ:) گردید — ہو گردند — گردند — تبدیل — منعدم — پیغمبر خدا

۱ یعنی مقام حقیقت محمدی ۱۲ ۲ یعنی بسبب معدوم و مفقود بودن حقیقت محمدی در مقام خود ۱۲ ۳ چہ حقیقت محمدی حائل بود و آن معدوم شدہ و منتقل گشتہ ۱۲ ۴ یعنی مرکز یعنی نقطہ وسط دائرہ را گویند ۱۲ ۵ ای کلام حضرت المجدد قدس سرہٗ ۱۲ ۶ در چون نیست مراد تعین وجوبی کہ منشاء شبہات سابقہ بود پس نیست و نابود گردید وجود شبہات فافہم ۱۲ ۷ یعنی شبہات وارد کنندگان بعض حصص کلام را مطالعہ کردہ اند و بعض حصص دیگر را نادیدہ ایراد شبہات الخ ۱۲ ۸ یعنی شما برائے دوام و ہمیشگی مخلوق شدہ اید ۱۲

نیز منتفی گشتہ حقیقتِ سابق برجاست و وصول آن واقع و حیلولۂ آن بین الحقیقتین برحال و مرکز و دائرہ برپا بلکہ تسمیۂ آن بحقیقت محمدیہ باعتبار ما کان ست و آنچہ حضرتِ ایشان نوشتہ کہ مقامِ حقیقتِ محمدیہ خالی ماند نیز دلالت دارد برآنکہ آن مقام بعد عروجِ آنسرور صلی اللہ علیہ وآلہٖ وسلم بحالِ خودست پس آنچہ لوازم اوست از محبوبیت و محبیت و مرکزیت و عدمِ مرکزیت نیز بحالِ خویش باشد و ہرکہ از راہِ استعداد مناسبت بآن مقام دارد محمدی المشرب ست چہ این مقام مقامِ حقیقتِ مقامِ محمدی ست والسلام علیکم وعلیٰ سائرِ من اتبع الھدیٰ ؎

مکتوب سوم (۳)

بمخدوم زادۂ گرامی شیخ محمد خلیل اللہ در ذکر بعضے مناقب و مآثر برادرِ کلانِ خود امام العارفین قدوۃ الواصلین واقفِ اسرارِ کلامِ مجید حضرت شیخ محمد سعید کہ بتقریبے مرقوم گردیدہ نحمدہٗ ونصلی علیٰ حبیبہٖ وآلہٖ ونسلم از خوردی بار آثارِ قبول و کرامت از ایشان پیدا بود و از زمانِ صبا اطوارِ ولایت و نجابت ہویدا در زمانِ حیاتِ حضرتِ قطب الولایۃ خواجہ محمد باقی رضی اللہ عنہ ایشان خورد سال بودہ اند و بملازمتِ صوری خواجہ نرسیدہ لیکن خواجہ در حقِ ایشان فرمودہ بودند کہ محمد سعید حریف ست از

حاشیہ: ہیولاتی شکن؛ نے؛ نے؛ بعد عروج آنسرور (؟)؛ ازراہ (؟)؛ ایشان؛ سیوم؛ گردیدہ؛ و ہویدا؛ قطب الاقطاب؛ قدس سرہ

سلہ قولہ مآثر بمد ہمزہ و کسرہ ثائے مثلثہ آثار و نشانہائے نیک و کارہائے پسندیدہ ۱۲ سلہ فرزند دوم حضرت مجدد قدس سرہ اند بعد ولادت شریف ایشان در حدود سال ہزار و پنج ہجری شہر شعبان بودہ ۱۲ زبدۃ المقامات سلہ بکسر اول بے مدیمعنی کودکی ۱۲ سلہ بفتح اول اصالت و بزرگواری و گرامی شدن ۱۲ شہ ملاقات ظاہری حضرت خواجہ محمد باقی ۱۲ سلہ در زبدۃ المقامات آوردہ کہ حضرت ایشان میفرمودند کہ محمد سعید چہار و پنج سالہ بود کہ وے را رنجوری پیش آمد در غلبات آن ضعف از وے پرسیدہ شد کہ چہ میخواہی بے اختیار گفت حضرت خواجہ را میخواہم من این حرف او را بحضرت خواجہ قدس سرہ عرض کردم فرمودند کہ محمد سعید شما رندی و حریفی نمود و غائبانہ از ما نسبت مے ربود ۱۲

ما غائبانہ نسبت گرفتہ است ع فی المهد ینطق عن سعادة جده + و تحصیل کمال ظاہری و باطنی در خدمتِ والدِ بزرگوارِ خود نموده اند و در ہفدہ سالگی علوم ظاہرہ معقولہ و منقولہ را بدرجۂ کمال رسانیده اند و در رنگِ والدِ بزرگوارِ خود بکمالِ اتشرع و تقوی آراستہ و بمتابعت سنت و عمل بعزیمت پیراستہ لینِ کلام و تواضع تمام و تفقد و تراد با ہتمام و بذلِ موجود و نفیِ وجود طریقۂ انیقۂ ایشان ست قرآنِ مجید را بسندِ عالی تجوید نموده اند و در حدیث نبوی علی مصدرہا الصلوٰة والسلام بسندِ جید و رتبۂ قصوی دارند و در فقہیات دستگاہِ علیا حضرتِ ایشان را در اکثر اوقات کہ احتیاج بتحقیق مسئلۂ فقہیہ میشد از ایشان بیان آن میخواستند و گاہے کہ حلِ مشکلات مسائل میکردند و راہِ خلاصی از بعضے از مضایق مینمودند آنحضرت بسیار خوشوقت میشدند و دعا در بارۂ ایشان میکردند و در حضورِ آنحضرت بمراتب کمال و تکمیل رسیده بودند و بخلافت ایشان در آن وقت نیز تعلیم طریقه و ارشاد طلبہ میفرمودند و با وجودِ کمالِ عقل معاد در عقل معاش نیز درجۂ کامل دارند چنانچہ حضرتِ ایشان در اکثر امور مصلحت و مشورہ با ایشان مینمودند و رائے ایشان را مے پسندیدند و در امور باطن نیز ایشان صاحب سرِ آنحضرت بودند و اسرارے با ایشان در میان مے آوردند کہ کم کسے دران شریک بود و باسرارِ غامضہ و معاملاتِ خاصۂ آنحضرت متبشر و متحقق اند ارباب امراضِ صوری از توجہ ایشان شفا میجویند و اصحاب عللِ معنوی از تصرف شان راہے بجمعیت مے پویند بالجملہ ایشان مصداق قولِ قطب المحققین وارث المرسلین حضرت خواجہ نقشبند قدس

کمالات شیخ محمد سعید

ہفدہ

فقاہت

باطنی

مبشر

ع۱ یعنی این کودک در گہوارۂ خود گویاست از سعادت بخت خود یعنی در وے آثار سعادت بخت یعنی نیک بخت بودن موجودست ۱۲ ع۲ قوله انیقہ بروزن صحیفہ بمعنی خوب و عجیب ماخوذ از انق بفتحتین بمعنی شاد شدن و بغایت خوش شدن ۱۲ غیاث ع۳ سند جید نیک و خوب باعتبار راویان و اسناد ان ۱۲ ع۴ قوله مشوره بفتح میم وضم شین و سکون واو صلاح پرسی و کنگاش و باین معنی بسکون شین و ضم واو نیز آمده و بفتح واو بہ ثبوت نمیرسد ۱۲ غیاث اللغات

ستره اند که فرموده اند که ما فضلیانیم این نقل در بزرگیِ ایشان کافی ست که مے آرند که ایشان در مُعاینه مے بینند که اصحاب کرام رضی اللہ عنہم و حضرت پیغمبر ما علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام جمع اند و ایشان با چندے از یاران حضرت ایشان نیز دران مجلس حاضر اند درین میان اصحاب کرام کاغذے طلب مینمایند که بخدمت آن سرور صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم نامہ نویسند کاغذ حاضر کردند و نامہ نوشتند باین مضمون که ایشانان و مایان در عنایتِ الٰہی جلّ سلطانہٗ برابریم و ما اینہمہ محن و ریاضات شاقه کشیدیم و اینہا نه و جہش چیست رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم در جواب آن این لفظ قرآنی نوشته اند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ و در تبیین معارف و حقائق و شرح اسرار و دقائق زبانِ عالی و بیانِ شافی دارند و چون نزد اہل معنی اعلائے کمالات و اظہر کرامات سخن در دقائق ذات و حقائق صفات ست تعالت و تقدست که از جوش ذوق و خروش شوق سر بر زده است لاجرم از شرح کمالات و بسط کرامات ایشان لب فرو بسته حواله بر ملفوظات و مکتوبات ایشان مینماید تا ازین بیان پے برند و از معنی بصورت گرایند ۔ خوش گفت

مصرع قیاس کن زگلستانِ من بہار مرا ۔

مکتوب (۴) چہارم

بفقیر حقیر جامع این مکتوبات قدسی آیات محمد عاشور بخاری در بیانِ طریق اہل اللہ و خلاصه سیر و سلوکِ ایشان و بیانِ فنائے لطائف عالم امر و بقائے آنہا مفصلاً

ف یعنی این جماعه که خواجه محمد سعید از ثابت است فافہم ۱۲ ؎ یعنی گو امتیاز شرف صحبت و عدم آن در میان موجود و متحقق فافہم ۱۲ ؎ بہمراہی پیغمبر خدا صلے اللہ علیہ و آلہ وسلم ۱۲ ؎ و یؤیده حدیث رواه رزین عن ابی عبیدة رض قال یا رسول اللہ احد خیر منا اسلمنا و جاهدنا معك قال نعم قوم یکونون من بعدکم یؤمنون بی و لم یرونی و الحدیث رواه احمد طوبی لمن رآنی و طوبی سبع مرات لمن لم یرنی و آمن بی ۱۲ آخر المشکوٰۃ

و مناسبت لطائفِ عالمِ خلق باهر یکے ازین لطائفِ عالمِ امر ❊ بسم الله الرحمن الرحیم نحمده و نصلی علی حبیبه و آله و نسلم ❊ بدانند که فنائے قلب عبارت از نسیانِ ماسوائے اوست سبحانه و عدمِ خطور[۵۱] غیر بحدے که اگر بتکلف اخطارِ غیر نماید مخطور نگردد و بقائے آن چیزے ست که فنائے او از ظهورِ آن بحصول پیوسته و آن ظهورِ تجلیِ فعلِ حق ست سبحانه بر قلب اگر گویند که بعد از فنا ظهورِ آن تجلی ست یا بعد از تجلی آن فناست گوئیم که لازم و ملزوم هم اند همان سخن شیخ الاسلام[۵۲] انصاریست قدس سره که تا نیابی نرهی و تا نرهی نیابی ندانم کدام یکے پیش بود گسستن یا پیوستن ❊ چون از ظهورِ تجلیِ فعلی قلب فانی گردد و دران فنا فعلِ سالک منتفی شود و خود را مسلوب الفعل یابد بعد ازان بفعلِ حق باقی گردد و فعلِ خود را فعلِ حق یابد بعد ازین فنائے روح ست و فنائے روح از ظهورِ تجلیِ صفاتِ او تعالی بحصول مے پیوندد و بقائے روح نیز بدان صفاتِ قدس بود بعد ازان فنائے سر ست که معنی آن شیونات و اعتباراتِ صفات ست و بقائے او بعد از فنائے او بآن شیونات و اعتبارات بود بعد ازان فنائے خفی ست و معنی آن صفاتِ سلبیه تنزیهیه است و بقائے آن بآن بعد ازان فنائے اخفی ست و معنیِ آن مرتبه الیست که کالبرزخ ست میانِ مرتبه تنزیهی و میانِ احدیتِ مجرده و بقائے اخفی بعد از فنا بآن مرتبه مقدسه ❊ چون سیر بانجا رسد درجاتِ ولایتِ عالمِ امر بنهایت آید که این لطائفِ خمسه در مرتبه ولایت ست بعد ازان اگر فضلِ الهی مدد فرماید سیر در کمالاتِ لطائفِ خمسه عالمِ خلق که نفسِ انسانی و عناصرِ اربعه[۵۳] ست خواهد افتاد و این لطائفِ خمسه عالمِ خلق اصلِ لطائفِ خمسه عالمِ امر اند معامله لطیفه نفس اصلِ معامله قلب ست و معامله لطیفه باد اصلِ معامله لطیفه روح ست

---

۵۱ خطور بالضم گذشتن اندیشه بدل ۱۲ ۵۲ یعنی ابو اسمٰعیل از اولاد حضرت ابو ایوب انصاری رض که از اکابر محدثین بوده است او گفته که من از سه صد تن حدیث نوشته ام که همه سنی بوده اند ۱۲ ۵۳ از باد آب آتش خاک ۱۲

ومعاملۂ لطیفۂ آب اصلِ معاملۂ لطیفۂ سِرّ ست ومعاملۂ لطیفۂ نار اصلِ معاملۂ لطیفۂ خفی است ومعاملۂ لطیفۂ خاک اصلِ معاملۂ لطیفۂ اخفی ست باید دانست کہ فائدۂ فنا زوالِ صفاتِ بشریّہ است ورفعِ شرکِ خفی اگرچہ سِرّ وخفی واخفی باحکامِ شرعی مکلّف نشدہ اند وشرکِ آنہا را در اسلام اعتبارے نمودہ اند لیکن در مرتبۂ ولایتِ خاصہ از رفعِ آن شرکِ خفی چارہ نیست وہر چند آنہا نازکتر ونورانی تر اند شرکِ آنہا خفی تر ست ورفعِ آن شرک دقیق تر وتواند بود کہ بعضے را فنائے قلب وروح دست دہد وفنائے سِرّ نشود وبعضے را فنائے سِرّ شود وفنائے دو لطیفہ کہ بعد ازان ست نشود وبفنائے ہمان لطیفہ قلب وروح وسِرّ اکتفا رود واز اولیا بود لیکن چون فردا حقائق ہر یک ازین لطائف در جلوہ آید آن لطائف کہ درین نشأہ بدولتِ فنا وبقا مشرّف نشدہ اند از ثمرات ونتائجِ مناسبۂ آن فنا وبقا فائدۂ کامل نگیرند مَنْ كَانَ فِيْ هٰذِهٖٓ اَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ اَعْمٰى وَاَضَلُّ سَبِيْلًا والسلام

مکتوب (۵) پنجم

بقاضی عارف کشمیری در شرحِ حدیثِ اَرْوَاحُهُمْ اَيِ الشُّهَدَاءِ فِيْ اَجْوَافِ طَيْرٍ خُضْرٍ الخ بر طریقۂ علما وصوفیہ مَعَ دَفْعِ الشُّبُهَاتِ الْوَارِدَةِ عَلَيْهِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلٰى مَا اَسْبَغَ مِنْ اَفْضَالِهٖ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى نَبِيِّ

لہ یعنی ہر کہ ہست درین دار دنیا کور ست در آخرۃ نیز کور ست۔ واقع ست در سورۂ بنی اسرائیل ۱۲ ؎ عن ابن عباسؓ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم قال لاصحابہ انہ لما اصیب اخوانکم یوم احد جعل اللہ ارواحہم فی جوف طیر خضر ترد انہار الجنۃ تاکل من ثمارہا وتاوی الی قنادیل من ذہب معلقۃ فی ظل العرش فلما وجدوا طیب ماکلہم ومشربہم ومقیلہم قالوا من یبلغ اخواننا عنا اننا احیاء فی الجنۃ لئلا یزہدوا فی الجنۃ ولا ینکلوا فی الحرب فقال اللہ انا ابلغہم عنکم فانزل اللہ تعالی ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء عند ربہم یرزقون الی آخر الآیات۔ رواہ ابو داود ۱۲ مشکوۃ کتاب الجہاد

الرَّحْمَةِ وَقَائِدِ الْخَيْرِ وَآلِهِ وَعَلٰى جَمِيْعِ الْاَنْبِيَاءِ وَآلِ كُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِيْنَ نِهَايَةَ سُؤَالِ السَّائِلِيْنَ وَغَايَةَ اَمَلِ الْاٰمِلِيْنَ۔ اللہ سبحانہ وتعالیٰ جناب کمالات دستگاہ فضائل[1] و فواضل پناہ را مشمولِ عنایاتِ خویش داشتہ بمعارجِ قُربِ ترقیاتِ بے اندازہ کرامت فرماید پرسیدہ بودند کہ آنچہ در حدیث آمدہ است کہ اَرواحِ شہداء در اَجوافِ طیرِ خُضر اند بچہ معنی ست وکدام شرافت ست ارواحِ کُمّل را کہ در جوفِ جانور باشند مخدوما اول حدیث را با شرحِ آن ایراد مینمائیم بعد ازان تحریرِ شبہات کہ ایراد نمودہ اند واجوبۂ ہر کدام بگوئیم عَنْ مَسْرُوْقٍ تَابِعِيٌّ[2] جَلِيْلٌ قَالَ سَأَلْنَا عَبْدَ اللّٰهِ بْنَ مَسْعُوْدٍ عَنْ هٰذِهِ

---

[1] قولہ فضائل جمع فضیلۃ یعنی اوصاف لازمہ غیر متعدیہ بسوئے غیر چنانکہ حسن وذکاوحیا واصالت ونجابت وشرافت وقولہ فواضل جمع فاضلۃ یعنی اوصاف متعدیہ بسوئے غیر چنانچہ عطا وعلم وہنر ۱۲ [2] یعنی مرویست از مسروق کہ تابعیست جلیل القدر از اعلام فقہا گفت مسروق پرسیدیم ما ابن مسعود را از تفسیر این آیت ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء یعنی مپندار کسانے را کہ کشتہ شدند در راہ خدا مردہ بلکہ زندگانند نزد پروردگار خود روزی دادہ میشوند ۔ تا آخر آیت ۔ گفت یعنی ابن مسعود بہ تحقیق پرسیدیم یعنی پیغمبر خدا را از تفسیر این آیت پس فرمود یعنی آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ارواح شان یعنی ارواح کسانیکہ کشتہ شدند در راہ خدا در درون پرندگان سبز ست بدانکہ طیر جمع طائر ست اما بر واحد نیز اطلاق کردہ میشود ولفظ خضر بضم خائے معجمہ وسکون ضاد منقوطہ جمع اخضر ست مراد این ست کہ آفریدہ شود برائے ارواح شہدا بعد ازانکہ مفارقت کرد از ابدان خود جسمہا در اشکال پرندگان تعلق گیرد آن ارواح بآن اجسام و باشد آن اجسام نائب و بدل و عوض از ابدان ایشان بسوئے وے اشارت ست بقول حق تعالیٰ بل احیاء عند ربہم پس ارواح شہدا میرسند بوسیلۂ آن اجسام بسوئے آن چیز کہ خواہش دلمند از لذتہائے حسی و بسوئے وے راہ مینماید تا قول حق عز وجل یُرْزَقُوْنَ الخ ہست مرآن پرندگان را یا ارواح شہدا را قندیلہا آویختہ شدہ بعرش بمنزلۂ آشیانہائے پرند سیر کنند و میچرند و میخورند از بارہائے ولذتہائے بہشت ہر جاکہ میخواہند پستر رجوع میکنند بسوئے آن قندیلہا پس درنگریست بسوئے ایشان پروردگار ایشان نگریستنی بعنایتِ خاص و تجلی مخصوص پس گفت پروردگار تعالیٰ آیا خواہش دارید چیزے را یعنی ہیچ آرزو دارید گفتند چہ چیز خواہیم و چہ آرزو کنیم وحالانکہ ما سیر میکنیم از بہشت ہر جاکہ میخواہیم پس کرد پروردگار تعالیٰ آنرا یعنی سوال را با ایشان سہ بار پس ہنگامیکہ دیدند و دانستند کہ ایشان گذاشتہ نمیشوند از خواستن و سوال کردن گفتند اے پروردگار میخواہیم کہ باز گردانی جانہائے ما را در تنہائے ما وما را در دنیا بفرست تا آنکہ کشتہ شویم در راہ تو و شہید شویم در راہ تو بار دیگر پس چون دید و دانست پروردگار تعالیٰ کہ نیست ایشان را ہیچ حاجت از جہت حصول ثواب عظیم گذاشتہ شدند ۔ روایت نمود این حدیث را مسلم رحمۃ اللہ علیہ ۱۲

الآیۃ۔ ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء عند ربھم یرزقون
الآیۃ۔ قال ای ابن مسعود انا قد[1] سألنا ای رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم
فقال یعنی النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ارواحھم ای ارواح المقتولین فی
سبیل اللہ فی اجواف طیر خضر الطیر جمع طائر و یطلق علی الواحد وخضر
بضم وسکون جمع اخضر ای یخلق لارواحھم بعد ما فارقت ابدانھم ھیاکل
من تلک الھیئۃ تتعلق بھا وتکون خلفا عن ابدانھم والیہ الاشارۃ بقولہ
تعالیٰ بل احیاء[2] عند ربھم فیتوسلون بھا الی نیل ما یشتھون من اللذائذ
الحسیۃ والیہ یرشد قولہ عز وجل یرزقون فرحین بما اتاھم اللہ من فضلہ
لھا ای للطیر او للارواح قنادیل معلقۃ بالعرش بمنزلۃ اوکار الطیر
تسرح ای تسیر وترعی وتتناول من الجنۃ ای من ثمراتھا ولذاتھا حیث
شاءت ثم تأوی ای ترجع الی تلک القنادیل فاطلع الیھم ربھم اطلاعۃ
فقال ھل تشتھون شیئا فقالوا ای شیء نشتھی ونحن نسرح من الجنۃ حیث
شئنا نفعل ذلک ثلث مرات فلما راوا انھم لم یترکوا من ان یسئلوا قالوا یا رب
نرید ان ترد ارواحنا فی اجسادنا حتی نقتل فی سبیلک مرۃ اخری فلما رای
ان لیس لھم حاجۃ ترکوا۔ رواہ مسلم۔ درینجا دو شبہ ایراد کردہ اند۔ شبہ اول آنکہ
این تنزیل وتفیض ارواح ست کہ از ابدان انسانی برآوردہ با بدان حیوانی در آرند۔
شبہ ثانی آنکہ جماعہ کہ بتناسخ ونقل روح قائلند باین حدیث تمسک مے آرند جواب این
شبہات بچند وجہ ست اول آنکہ نہادن این ارواح در اجواف طیور برائے احیائے

[1] فی المشکوۃ انا قد سألنا عن ذلک رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم فقال الخ ۱۲
[2] اشارت بکریمہ کہ واقع ست در آل عمران وپارہ لن تنالوا یعنی ولا تحسبن الذین قتلوا فی سبیل اللہ امواتا بل احیاء عند ربھم یرزقون الخ یعنی ومردہ گمان مکن کسانے را کہ کشتہ شدند در راہ خدا بلکہ زندہ اند نزدیک پروردگار خویش روزی دادہ میشوند شادان بآنچہ عطا کردہ خدا ایشان را از فضل خود الخ ۱۲

ابدانِ آن طیور نیست تا توہم تناسخ پیدا آید بلکہ در رنگِ آنست کہ مروارید یا متاعِ نفیس را در صندوق بنہند بجہت تشریف و تکریم آن ہر چند این ارواح محی آن ابدان نباشند اما روا است کہ بتوسلِ آن ابدان نعم و لذات فرا گیرند حتی کہ در بدنِ انسانی تصرف میکنند ہر چند محی انسان نیستند اما بالم و لذتِ انسان متلذذ و متالم میگردند پس این ابدانِ طیور مر آن ارواح را در رنگِ آلات و مراکب باشند تا بسبب آن ابدان ہر چہ میخواہند در بہشت جائے میگیرند و تفرج مینمایند و مشاہدہ میکنند آنچہ در بہشت ست از انہار و ریاحین و مانندِ آن و مبتہج و متلذذ میگردند از قرب حق جل و علا و جوارِ فرشتگانِ مقرب وجہ دوم آنست کہ گفتہ اند کہ میتواند این ارواح متمثل میشوند بصورِ طیر خضر چنانچہ فرشتہ بصورتِ آدمی متمثل میشود پس ابدان سوائے ارواح نیستند بلکہ ارواح متجسد اند و موید این توجیہ ست آنچہ در صحاحِ احادیث از طرقِ متعددہ وارد شدہ ست ارواح الشہداء طیر بیض و فی بعض الطرق فی صور طیر و فی بعضہا ارواح الشہداء عند اللہ کطیر خضر و وجہ تائید آنکہ ظاہر این احادیث بر تمثلِ این ارواح بصورتِ طیر مطابق مے افتد پس حدیثِ ما نحن فیہ ہم بر آن محمول باشد فان الحدیث یفسر بعضہ بعضا وجہ سوم آنست کہ این ابدان بر صفتِ ابدانِ انسانیہ اند و ہر چند بر صورتِ طیر اند لیکن بر صفاتِ طیر نیستند و معتبر صفات و معانی ست نہ صورت و ظاہر جعفر طیار کہ دو جناح دارد و طیران مینماید

---

۱ آن چیزہا کہ بران سوار شوند از قسم مواشی و کشتی ۱۲ ۲ شکوفہا و تازہ بوہا و گیاہائے خوشبو و گلہائے غیر سرخ ۳ و یؤیدہ ما فی کتاب الجنائز من المشکوۃ ان رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم قال انما نسمۃ المؤمن طیر تعلق فی شجر الجنۃ حتی یرجعہ اللہ فی جسدہ یوم یبعثہ رواہ مالک والنسائی والبیہقی ۱۲ ۴ یعنی جعفر بن ابی طالب کنیتہ ابو عبد اللہ کان اشبہ الناس خلقا و خلقا برسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم وکان اکبر من علی رض وکان من المہاجرین الاولین ہاجر الی ارض الحبشۃ وقدم منہا علی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم حین فتح خیبر بعثہ الی موتۃ وقاتل فیہا حتی قطعت یداہ جمیعا ثم قتل فقال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان اللہ ابدلہ بیدیہ جناحین یطیر بہما فی الجنۃ حیث شاء فمن ہنالک قیل لہ جعفر ذو الجناحین ۱۲ من الاستیعاب ملخصا

نتوان گفت کہ از بدنِ انسانی برآمدہ ببدنِ طیر درآمدہ است و بعید نیست کہ تسمیۂ آن
بطیر بسببِ انتقالِ آنہاست از جائے بجائے بر ہیئۃ طیر نہ مشی بر اقدام چنانچہ
آدمی در دنیا میگرد و پس ہیچ تنزّل و نقص لازم نیاید و گمانِ تناسخ نیز باطل ست چہ
این ابدان مقرِّ دائمی ارواح نیستند تا مستلزمِ نفی حشر و نشر گردد چنانچہ اہلِ تناسخ
بآن قائلند بلکہ این ابدان تا روزِ حشر ست چنانچہ در حدیثِ دیگر آمدہ است حَتّٰی
یَرْجِعَہُ اللّٰہُ اِلٰی جَسَدِہٖ یَوْمَ الْقِیٰمَۃِ لِبَعْثِ الْاَجْسَادِ و بعضے گفتہ اند کہ تناسخ نزدِ اہلِ
تناسخ ردِّ ارواح ست بابدانِ دیگر درین عالم نہ در آخرت چہ این جماعہ منکرِ آخرت و
بہشت و دوزخ اند وجہ چہارم آنست کہ قاضی بیضاوی گفتہ حیث قال اَلْحَدِیْثُ
تَمْثِیْلٌ لِحَالِہِمْ وَمَا عَلَیْہِمْ مِنَ الْبَھْجَۃِ وَالسَّعَادَۃِ شُبِّہَتْ بَھْجَتُہُمْ وَبَھَاؤُھُمْ وَ
تَمَکُّنُھُمْ مِنَ التَّلَذُّذِ بِاَنْوَاعِ الْمُشْتَھِیَاتِ وَالتَّبَوُّءِ مِنَ الْجَنَّۃِ حَیْثُ یَشَاءُوْنَ وَقُرْبُھُمْ
مِنَ اللّٰہِ تَعَالٰی وَانْخِرَاطِھِمْ فِیْ عُمَّارِ الْمَلَاِ الْاَعْلٰی الَّذِیْنَ حَوْلَ عَرْشِ الرَّحْمٰنِ بِمَا اِذَا
کَانُوْا فِیْ اَجْوَافِ طَیْرٍ خُضْرٍ تَسْرَحُ مِنَ الْجَنَّۃِ حَیْثُ شَاءَتْ وَتَاْوِیْ اِلٰی قَنَادِیْلَ
مُعَلَّقَۃٍ بِالْعَرْشِ وجہ خامس آنکہ بخاطر فاترِ این مسکین راہ یافتہ است آنست کہ میتواند
کہ طیرِ خضر کنایہ از لطیفۂ اخفیٰ باشد از لطائفِ خمسہ عالمِ امر کہ قلب و روح و سر و
خفی و اخفےٰ ست و اخفیٰ اعلائے لطائفِ عالمِ امر ست و فوقِ ہمہ آن و در شانِ آن
در حدیثِ قدسی کہ نقلِ مسکین آمدہ است وَفِی الْاَخْفٰی اَنَا[1] و تعبیرِ این لطیفہ بطیر
برائے آنست کہ طیرانِ عالمِ قدس مینمایہ و از ہمہ آن لطائف بالا میرود و وجہ اصلِ او
در مراتب وجوبِ فوقِ اصولِ لطائفِ عالمِ امر ست و خضر بجہت آنکہ نورِ اخفےٰ را
نورِ سبز قرار دادہ اند کہ بہترینِ رنگہاست و رسیدنِ روح بمقامِ اخفےٰ کہ فوقِ او ست
بمراتب[2]

[1] یعنی حق تعالیٰ فرماید کہ من در لطیفۂ اخفیٰ موجودم چنانکہ فرمودہ و لکن یسعنی قلب عبدی المؤمن ۱۲

[2] یعنی بدو مرتبہ چہ فوقِ روح سر ست و فوقِ سر خفی ست و فوقِ آن اخفیٰ ۱۲

وطیران آن در ضمن اخفی کمال اوست وباین طیران بجائے میرسد که از اصل خود میگذرد واز استعداد خود ترقی مینماید واز ہمہ آن لطائف بالامیرود وحق جوار بمن فی الاخفی او فی الاخفی آنا وارد شدہ ست پیدا میکند خوش گفت بیت

مور مسکین ہوسے داشت کہ در کعبہ رسد ✧ دست در پائے کبوتر زد وناگاہ رسید

وچون اخفی را این قرب ومنزلت باشد که قنادیل معلقه بالعرش درحق آن توان گفت والروح بعد وصوله فی جوف الاخفی تسرح من جنة القرب والوصال حیث شاءت ثم تأوی الی تلک القنادیل ویخرج الجزئی الی مقام الکلی ویمحو القید فی الاطلاق الماحی لاثار فتکون فی غایة القرب ونهایة الوصال کان الاول اشارة الی قاب قوسین والثانی ایماء الی او ادنی وهذه الحالة تحصل للروح بمصاحبة الاخفی وزوال التعین والاثر من اثار الاخفی ولقد شاهدنا بعض السالکین الذین ولایتهم غیر ولایة الاخفی حصل لهم فی صحبة الشیخ المتحقق بکمالات الاخفی الواصل الی الولایة المحمدیة التی هی ولایة الاخفی کمالات الاخفی وتحقق بجاذبة صحبة الشیخ بتلک الولایة وعرج ببرکة شیخه فوق استعداده خوش گفت بیت

اگر این لحظه ممکن کار شب نیست ✧ ز بخت مقبلان این هم عجب نیست

ومما ینبغی ان تعلم انه یجوز ان یحمل کینونة تلک الارواح فی جوف الاخفی وعروجها الی تلک الدرجة العلیا محمولا علی ظاهره وحقیقته ویجوز بناء علی ان الاخفی بمقتضی الحدیث النفیس محل القرب وموطن الوصل ان یکون کنایة عن حصول مراتب القرب لها ووصولها الی درجات الوصل سواء کان بوصولها الی مقام الاخفی وتحققها بکمالاته او بطریق اخر کما لا یخفی علی اربابه فان من کل من اللطائف طریقا موصلا الی المطلوب وان کان الطرق متفاوتة فی الوصول والایصال بتفاوت العلو والسفل الواقع فیما بینهن فان قیل

ن: زد وناگاه ‖ ث: والوصل ‖ ا: والوصول ‖ ن: الوصول ‖ بہان

مُقتَضٰی قَولِہٖ فِی الاَخفٰی اَنَا اَن یَکُونَ الطُّرُقُ کُلُّھَا مُنتَہِیَۃً اِلَی الاَخفٰی قُلنَا الظَّاھِرُ المُرَادُ بِقَولِہٖ وَفِی الاَخفٰی اَنَا وَرَاءَ الاَخفٰی اَنَا بِحَیثُ لَا یَکُونُ بَینَ الاَخفٰی وَبَینَ المَطلُوبِ حَائِلٌ[۱] بِخِلَافِ الطُّرُقِ الاُخَرِ مِنَ اللَّطَائِفِ الاُخَرِ لِوُجُودِ الحَائِلِ وَالوَسَائِطِ بَینَھَا وَبَینَ المَطلُوبِ عَلٰی مَا یَشھَدُ بِہِ الذَّوقُ وَالوِجدَانُ ++

مکتوب (۶) ششم

بسلطانِ وقت در ذکرِ مواعظ و ادائے شکرِ نعمتِ امن و امان بموجب مَن لَم یَشکُرِ[۲] النَّاسَ لَم یَشکُرِ اللہَ بِسمِ اللہِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ سُبحَانَکَ مَا اَعظَمَ شَانَکَ وَاَظھَرَ بُرھَانَکَ[۳] اَنتَ الشَّاھِدُ فِی العَینِ وَلَا یُشَاھِدُکَ العَینُ فَاَنتَ اَقرَبُ اِلَی الشَّیءِ مِن عَینِہٖ وَقَد حَالَ الحُجُبُ فِی البَینِ صَلِّ عَلَی الھَادِی اِلَیکَ بَعدَ مَا وَقَبَ غَاسِقُ الجَہَالَۃِ وَارتَفَعَ ظُلَمُ الضَّلَالَۃِ مُحَمَّدٍ اَشرَفِ البَرِیَّۃِ وَاٰلِہٖ وَصَحبِہٖ ذَوِی النُّفُوسِ القُدسِیَّۃِ مَا دَارَتِ الاَزمَانُ وَتَسَلسَلَتِ الاَسبَابُ وَالاَکوَانُ عَن مُعَاذِ بنِ جَبَلٍ رضی اللہ عنہ اَنَّہٗ قَالَ قَد اَخَذَ بِیَدِی رَسُولُ اللہِ صَلَّی اللہُ تَعَالٰی عَلَیہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ فَمَشٰی قَلِیلًا فَقَالَ یَا مُعَاذُ اُوصِیکَ بِتَقوَی اللہِ تعالٰی وَصِدقِ الحَدِیثِ وَوَفَاءِ العَھدِ وَاَدَاءِ الاَمَانَۃِ وَتَرکِ الخِیَانَۃِ وَرَحمَۃِ الیَتِیمِ وَحِفظِ الجِوَارِ وَکَظمِ الغَیظِ وَلِینِ الکَلَامِ وَبَذلِ السَّلَامِ وَلُزُومِ الاِمَامِ وَالتَّفَقُّہِ فِی القُراٰنِ وَحُبِّ الاٰخِرَۃِ وَالجَزَعِ مِنَ الحِسَابِ وَقِصَرِ الاَمَلِ وَحُسنِ العَمَلِ وَاَنھَاکَ اَن تَشتِمَ مُسلِمًا اَو تُصَدِّقَ کَاذِبًا اَو تُکَذِّبَ صَادِقًا اَو تَعصِیَ اِمَامًا عَادِلًا وَاَن تُفسِدَ فِی الاَرضِ یَا مُعَاذُ اذکُرِ اللہَ عِندَ کُلِّ شَجَرٍ وَحَجَرٍ وَاَحدِث[۴] بِکُلِّ ذَنبٍ تَوبَۃً السِّرَّ بِالسِّرِّ وَالعَلَانِیَۃَ بِالعَلَانِیَۃِ[۵]

۱؎ وعدم الحیلولۃ بینہما عبر بالظرفیۃ فافہم ۱۲۔ ۲؎ ھکذا ورد فی الحدیث عن النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ۱۲۔ ۳؎ تعجب وتعجیب من عظم الشان وظہور البرھان ۱۲۔ ۴؎ قولہ السر منصوب علی انہ بدل کل من التوبۃ وتفصیل لہا یعنی احدث الرجوع المخفی فی السوء المخفی ۱۲۔ ۵؎ تمسک بظاہر الحدیث بعضہم فقالوا لا بد للذنب العلانی من التوبۃ العلانیۃ والمختار عند ارباب الاخیار انہ امر استحبابی ۱۲ از حاشیہ حصن حصین

رَوَاهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي كِتَابِ الزُّهْدِ وَعَنْ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ عُمَرَ رض قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ كَمْ أَعْفُ عَنِ الْخَادِمِ فَصَمَتَ عَنْهُ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ قَالَ يَا رَسُوْلَ اللّٰهِ كَمْ أَعْفُ عَنِ الْخَادِمِ قَالَ كُلَّ يَوْمٍ سَبْعِيْنَ مَرَّةً رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي صَحِيْحِهِ کمترین دعاگویان نیازمند بعرض اشرف اعلیٰ حضرتِ سلطان الاسلام ظِلِّ اللّٰهِ تَعَالَى عَلَى الْأَنَامِ بَاسِطِ مِهَادِ الْعَدْلِ وَالْإِنْصَافِ هَادِمِ أَسَاسِ الْجَوْرِ وَالْإِعْتِسَافِ ؎ خَلِيْفَةُ مَلِكِ الْآفَاقِ سَطْوَتُهُ ﴿ وَالْحَقُّ كَانَ مَدَاهُ أَبْتَرَ سَلَكَا ﴿ يَحُوْمُ حَوْلَ ذُرَاهُ الْعَالَمُوْنَ كَمَا تَرَى الْحَجِيْجَ بِبَيْتِ اللّٰهِ مُعْتَرِكَا ﴿ حضرت امیر المؤمنین اَنَارَ اللّٰهُ بُرْهَانَهُ میرساند واظہار نیازمندی وخاکساری واداۓ شکر وثناءِ نعمتِ امن وامان ورونقِ اسلام وقوتِ شعائر آن مینماید وبوظیفۂ دعاۓ ازدیادِ عمر وأُبَّہتِ[1] وظفر ونصرت کہ از مدتِ مدید بآن اُنس واُلفت یافتہ است درزاویہ نامرادی وگوشۂ شکستگی باجمعے از درویشان اشتغال وارد وازان روۓ کہ این دعا از صمیم قلب ست وعن ظہر الغیب امیدست کہ قرینِ اجابت باشد آفتابِ دولت وسلطنت بر افقِ مجد وعُلیٰ تابان باد بِالنَّبِيِّ الْأُمِّيِّ وَآلِهِ الْأَمْجَادِ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ وَالْبَرَكَاتُ الْعُلَى ﴿

آنکہ	مکتوب ہفتم (۷)	طیبہ

بشیخ محمد صدیق سرہندی در رفع شبہ کہ بر معنی کلمۂ طیبہ کہ نزد قوم بہ لاموجود الا اللہ مقرر است منوط بود ﴿ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى صحیفۂ شریفہ رسیدہ سببِ مسرت گردید چون مشتمل بر سلامتی وجمعیت احبہ بود مسرت بر مسرت بخشید توقع کہ ہمبرین منوال بازسال احوالِ خیر مآل مبتہج ومسرور میساختہ باشند

[1] قولہ ابہت بضم اول وتشدید باۓ موحدہ مفتوحہ دفتح ہا بمعنے بزرگی ﴿

نوشته بودند که کلمهٔ لا اله الا الله مشتمل بر دو چیز است یکے نفی و یکے اثبات آیا از مِن
نفی نفیِ ماسوی الله مُراد است یا نفیِ آلههٔ باطله مخدوما هر دو معنی مجوّز است سالکانِ این
راه اکثر بمعنی اوّل تکرار میکنند و بامداد این کلمهٔ طیبه نفیِ وجود و کمالاتِ تابعهٔ وجود از خود
مینمایند و از هستیِ موهوم منخلع گشته به نیستی و عدمیتِ ذاتی متحقق میگردند و فنا که
رکنِ اعظمِ ولایت است حاصل مینمایند نوشته بودند که اگر نفیِ ماسوی الله مُراد باشد
هیچ مضایقه نیست مخدوما شبهه که بر شقِ ثانی ایراد کرده اند اینجا نیز وارد میشود و محل
مضایقه میگردد[1] چرا که اگر ماسوی الله موجود است بنفیِ ما منتفی نمیگردد و اگر موجود نیست نفی
آن تحصیلِ حاصل است در جواب گوئیم که سالک تکرارِ این کلمه بعنوانِ لا مقصودَ الا الله
میکند و باین تکرار نفیِ مقاصد و مراداتِ خود مینماید هر مراد و مقصود سدِّ سکندریِ این راه
است سالک تا از مراداتِ خود بر نیاید و هیچ مقصودے غیر از حق سبحانه در ساحتِ سینهٔ او
نماند و تعلقِ حُبّی و علمی او از اشیا گسسته نشود بحوالیِ بارگاهِ عزت راه نیابد مصرع
در تو یک آرزو و ابلیس تُست ✦ و بر تقدیر[2] فلا اشکال اگر بعنوانِ لا موجود بگوئیم هم محظور
مدفوع است چه برین تقدیر گوئیم ماسوی الله موجود نیست معدوم است لیکن موجود نما[3]
مصرع ما عدمهائیم هستی‌ها نما ✦ در رنگِ دائرهٔ موهومه که از گردشِ نقطهٔ جوّاله بهم رسیده
است بنا بر آن در ذهنِ عوام و متخیلهٔ سالک بعنوانِ موجود مقرر شده است
سالک بتکرارِ این کلمه نفیِ وجودِ آن مینماید تا از غلطِ حس بر آید و از جهلِ مرکب[4] وا رهد و در
دیدهٔ بصیرتِ او جز یک موجود نماند و در وصفِ خاصِ او که وجود است دیگرے را شرکت نبود
نوشته بودند که اگر مراد نفیِ آلهه است که معتقدِ کفار است پس ما را که نه آلههٔ باطله در ذهن است
و نه در خارج گفتنِ این نفی و اثبات چه فائده دارد مخدوما فائدهٔ آن تبرّی است از کفر و
بیزاری است از شرک و تجدیدِ ایمان است و اثباتِ توحید در حدیث آمده است

---

[1] پس قول شما هیچ مضایقه نیست چگونه راست مے آید ۱۲ [2] اذ یکون المعنی لا مقصود الا الله وهذا صحیح من غیر تکلف ۱۲ [3] یعنی بسبب موجود نما بودنش ۱۲ [4] نادانی از نادانی خود ۱۲

جزو — تابع — چون — بر نیاید — اہل انکار

جدّدوا ایمانکم بقول لا اله الا الله بهر گفتن آن چندین حسنات در نامهٔ او می نویسند و کفارتِ چندین سیئات مینمایند و در حدیث ست من قال لا اله الا الله ومدّها هدمت اربعة الاف من الکبائر و در بالا گذشته است سالکان راه اکثر یعنی اول تکرار میکنند نوشته بودند اگر فی الواقع آلهه باطله موجود نیست پس نفی آن تحصیل حاصل ست و اگر موجود ست پس از نفی او منتفی نمیشود و موجود نفس الامری معدوم نمیشود و همچنین معدوم نفس الامری بوجود نمی آید محذور ما این شبه بر تقدیر یست که از لا اله لا موجود خواهیم و نفی وجود آلهه کنیم لیکن اگر نفی استحقاق عبادت آن نمائیم و معنی کلمهٔ طیبه لا مستحق للعبادة ولا معبود بالحق الا الله گوئیم چنانچه علما گفته اند هیچ شبهه وارد نمیشود و آنچه نوشته اند که موجود نفس الامری معدوم نمیشود و معدوم بوجود نمی آید این هر دو مقدمه در حیز منع ست و بر اصول اسلامیه درست نمیشود مذهب حکمات کما حُقّق فی موضعه والسلام علی من اتبع الهدیٰ والتزم متابعة المصطفیٰ علیه وعلی آله من الصلوات والتسلیمات افضلها واکملها

مکتوب (۸) هشتم

بخواجه عبدالله اسلام خانی در حل سوال و از تطبیق در میان قول مشایخ لا یذکر الله الا الله که نافی وجود سالک ست و در آیهٔ کریمه کی نسبحک کثیرا و نذکرک کثیرا که مثبت وجود ذاکر ست. بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی نوشته بودند که در کلمات اکابر واقع شده است ما قال الله الا الله ولا یذکر الله الا الله وامثال آن ازین نفی وجود ذاکر مفهوم میشود و از آیه واذکر ربک اذا نسیت

ـ۱ یعنی هر که گوید این کلمهٔ طیبه را و بکشد و دراز کند آنرا یعنی بد خواند لا اله را از برای مبالغه در نفی آلهه غیر حق سبحانه افگنده شود و بر طرف گردانیده شود چهار هزار از گناهها کلان ۱۲ واعلم انه استحب العلماء ان یمد الصوت بقول لا اله الا الله والحدیث هذا فی کنز العباد فی تذکرة الموضوعات ۱۲ ـ۲ و آن غیر مجوز ست ۱۲ ـ۳ قوله در حیز منع یعنی ممنوع ست و مسلم نیست و بے دلیل ست و دلیل بران باید آورد ۱۲ ـ۴ پوشانیدن بسیاری از دنیا ۱۲

وآیہ کی نُسَبِّحَکَ کَثِیْرًا وَّنَذْکُرَکَ کَثِیْرًا وجودِ ذاکر معلوم ست تطبیق چہ باشد بدانند کہ بندہ بسیر و سلوک ہرگز حق نشود و در ہیچ وقت قیدِ امکانی از وے زوال نپذیرد بیت

سیہ روئی ز ممکن در دو عالم ❊ جدا ہرگز نشد واللہ اعلم

لیکن سالک در ہنگامِ محویت و استہلاک تعینِ امکانی خود را متحقق بوجودِ حقانی و متخلق باخلاقِ او تعالیٰ میابد و در عبادات و اذکار وجز آن وجودِ خود را در میان نمے بیند و لا یذکر اللہ الا اللہ و امثالِ آن را بر زبان مے آرد پس این معاملہ در شہودِ سالک ست و بس نے کہ وے در خدا گم شد خدا نیست ❊ پس آنچہ از آیۂ کریمہ معلوم ست حقیقت و نفس الامر نیست و آنچہ در کلامِ اکابر واقع شدہ است محمول بر تشبیہ و تجوز ست دیگر آنچہ در کلامِ اکابر واقع شدہ است ما قال اللہ الا اللہ مراد از اللہ دریجا مرتبۂ وجوب ست کہ جامعِ اسما و صفات و شیون و اعتبارات ست چہ فنا و بقا درین مراتب ست و آنچہ در آیتہائے قرآنی واقع ست مراد ازان مرتبۂ ذات ست پس در مرتبۂ صفات و اعتبارات چونکہ نفیِ وجودِ سالک ست باعتبارِ فنا و استہلاک ما قال اللہ الا اللہ راست و درست ست و در مرتبۂ ذات بے ملاحظۂ اعتبارے از اعتبارات فنا و بقا مقصود نیست پس ذاکر را دران موطن نسبتِ اثنینیت با مذکور ست ہر چند باصولِ خود فنا و بقا یافتہ باشد پس در اینجا واذکر ربک و کی نسبحک صادق بود ❊

مکتوبِ نہم (۹)

بتقاضی عنایت اللہ در نصائح ضروریہ و در تعلیم طریقۂ علیہ کہ غائبانہ از آنحضرت رح طلب نمودہ بود ❊ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ محمد و آلہ کما یحریٰ ❊ اما بعد صحیفۂ گرامی کہ بنامزدِ این مسکین نمودہ بودند بورود آن مبتہج و مشرف گردید مخدوما گرفتاری بما دونِ حق جل و علا از اشدِ امراضِ قلبیہ است فکر ازالۂ آن

از اہم مہام ست **مصرع** درخانہ اگر کس ست یکحرف بس ست ۰ مکتوب شریف بعد رسیدن ومطالعہ نمودن گم شدہ توقف در جواب آن ہمین شد کہ ہرگاہ بہم رسد بعد نظرِ ثانی جواب آن نوشتہ شود تاحال بہم نرسید ناچار بکلمہ چند تصدیع دہ گشت اظہار شوق و انہا از درد طلب نمودہ بودند این شوق را نعمتِ عظمیٰ دانند واین درد را سرمایہ سعادت تصور فرمایند عزیزے گفتہ است اگر نخواستے داد ۔ ندادے خواست حق سبحانہ آتش این شوق را مشتعل سازد و شعلہ طلب را سربلند گرداند تا از ماسوی اللہ بالکل بیگانہ کند واز کشاکش لاطائل بتمام وارہاند طلب طریقہ نمودہ بودند مخدوما مدارِ کار در طریقہ ما بر صحبت ست بصحبت و توجہ پیر کامل طالب صادق ترقیات میسر باید و بمدارج قرب عروج میکند این معاملہ بہ پیام ونوشتن راست نیاید بہرحال طریقہ رامینویسید بعمل آرند از خلو بہتر ست **فرد** گر ندارم از شکر جز نام بہر ۰ زین بسے بہتر کہ اندر کام زہر ۰ بدانند کہ اول شرط این راہ توبہ ست توبہ بکنند و بگویند خداوندا ہر گناہے وتقصیرے کہ ازمن بوقوع آمدہ است بد اشتگی من یا بد استگی من از آن توبہ کردم و برگشتم وسہ بار این استغفار بخوانند استغفر اللہ العظیم الذی لا الٰہ الا ھو الحی القیوم واتوب الیہ بعد ازان زبان را بکام بچسپانند ولبہا ابہ بندند ومتوجہ قلب صنوبری کہ آشیانہ حقیقتِ جامعہ قلبیہ ست ومحل آن پہلوئے چپ ست زیر پستانِ چپ گردند و بزبانِ دل تکرار لفظ مبارک اللہ اللہ بکنند چنانچہ در دل حرفے بگذرانند درین ذکر حبس دم نکنند ونہ دم را در ذکر دخل دہند دم بطور خود مے آمدہ باشد وزبان را اصلا حرکت ندہند ومداومت برین ذکر نمایند چہ در نشستن وچہ در برخاستن وچہ در خوردن وچہ درخفتن باوضو وبیوضو ہمہ وقت بگویند گفتہ اند دست بکار دل بیار محل نظرِ مولیٰ دل ست دل را پاک باید داشت واز التفات بما دونِ حق سبحانہ یکسو باید کرد **بیت**

مطلوب

بیت

کنند

دور

ل یعنی از ضرورترین ضروریات ست ۱۲ ؎ یعنی اگر حق سبحانہ وتعالیٰ ارادہ دادن و مہربانی نمودن نداشتے این خواست و شوق ودرد ندادے وپیدا نمودے پس این شوق ودرد علامتِ عنایتِ حق ست جل وعلا ۱۲ ؎ ورد فی الحدیث من قال ھذہ الکلمۃ غفر لہ وان کان قد فر من الزحف وفی روایۃ من قال ثلث مرات وفی روایۃ خمس مرات غفر لہ وان کان علیہ مثل زبد البحر ۱۲ ماخوذ

ذکر گو ذکر تا ترا جان ست + پاکیِ دل ز ذکرِ رحمان ست
وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى +

مکتوب دہم (۱۰)

بمیرزا لطیف بخاری در ترغیب بر مداومتِ ذکر و تحریض بر تحصیلِ فنائے قلبی + بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہٖ مُحَمَّدٍ سَیِّدِ الْوَرٰی وَعَلٰی اٰلِہٖ وَصَحْبِہِ الْبَرَرَۃِ التُّقٰی احوال و اوضاعِ فقرائے این حدود مستوجبِ حمد ست امید کہ آن عزیز الوجود نیز بسلامت و بعافیت بودہ بر جادۂ شریعتِ علیہ و سنتِ سنیہ مستقیم و مستدیم باشند و از قشر بلب آیند و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفتہ **بیت** تو مے زوجودِ خویش فانی + رفتہ ز حروف در معانی + اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در کسبِ مرضیاتِ مولائے حقیقی جل شانہ بجان کوشند و فرصت را غنیمت شمرند و توشۂ آخرت را آمادہ سازند چندان مداومت بذکرِ قلبی نمایند کہ ذکر و حضور ملکۂ دل شود و صفتِ لازمۂ او گردد کہ بنفی منتفی نشود چنانچہ سمع صفتِ سامعہ و بصر صفتِ باصرہ و انقطاعِ تام دل را از ماسویٰ حاصل شود و نسیانِ ما دونِ او تعالیٰ نماید بحدے کہ اگر بتکلف ماسوی بیاد او دہند یادش نیاید این حالت معبر بفنائے قلبی ست و منزلِ اول ست از منازلِ وصول **مصرع** این کار دولت ست کنون تا کرا دہند + مخدوما مکرما صلاح آثار تقوی شعار شیخ عبدالرحمٰن از عزیزان ست و از دوستانِ صمیم ہر قدر رعایت و تفقدِ حالِ مشار الیہ خواہند فرمود سببِ مسرتِ فقرا خواہد شد

مکتوب یازدہم (۱۱)

بمحمد باقر لاہوری در ذکرِ بعضے از نصائحِ ضروریہ و آنکہ بعضے از اقسامِ اجازت موقوف بر کمالِ مجاز لہ نیست + بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ اَکْمَلُ الْحَمْدِ

علیٰ کُلِّ حَالٍ وَالصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ الْاَتَمَّانِ الْاَکْمَلَانِ عَلیٰ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَخَاتَمِ النَّبِیِّیْنَ وَاٰلِ کُلٍّ وَسَائِرِ الصَّالِحِیْنَ صحیفۂ گرامی کہ از راہِ محبت ارسال داشتہ بودند رسید خوشوقت گردانید باید کہ ہمبرین منوالِ احوال را نویسان باشند کہ سببِ توجہِ غائبانہ ہمت آنچہ از سرگذشتِ خود و مقدماتِ طلب و ہجومِ وساوس اولاً و قلت آن ثانیاً و از حلاوت ذکر و ظہورِ اشواق و اذواق نوشتہ بودند ہمہ بوضوح انجامید خوش گفتہ بیت

توصلش تا رسم صدبار از پا افگند شوقم ❊ کہ نوپروازم و شاخِ بلندے آشیان دارم

چون درین راہ درآمدہ اید مردانہ درآئید و لوازم طلبگاری را کار فرمائید و عروہ وثقیٰ شریعت غرّا را از دست ندہید و سُننِ نبویہ را علیٰ صاحبہا الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ بدندان محکم گیرید و از بدعت و صحبتِ مبتدع محترز باشید و کمرِ ہمت را در خدمت مولائے حقیقی جلّ سلطانہٗ چست بربندید و دوامِ توجہ و اقبال را بجنابِ قدس او تعالیٰ از اجل نعم دانید و استہلاک و اضمحلال در فضائے اطلاق اعظمِ مقاصد شمرید و ہرچہ مانع و منافی آن دولت باشد صد فرسنگ را ازان بگریزید و بر محبت و اطاعتِ شیوخ مستقیم باشید کہ مدار این راہ برآن ست گفتہ اند فنا فی الشیخ مقدمہ فنا فی اللہ ست اجازتے کہ بشما گفتہ آمد موافقِ آن بعمل آرید این نوعِ اجازت برائے آنست کہ چندکس یکجا نشستہ مشغولی کنند در طریقہ ما از تنہا نشستن این روش بہتر ست تا فیض یکدیگر برہمدیگر منعکس شود موقوف برکمالِ مجازلہٗ نیست این قدر ہست کہ او سر حلقہ می شود و درین ضمن ہم تربیتِ اوست و ہم تربیتِ مسترشدان او حق سبحانہ بدرجاتِ کمال و اکمال ترقیات دہاد و از عُجب و پندار برہاناد۔ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلیٰ سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدیٰ وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفیٰ عَلَیْہِ وَعَلیٰ اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلیٰ۔

ھمت · بر · اقدس · بہمدیگر برہمدیگر · قدر ہست

ؔلہ بضم اول وضم واو دوم و سکون ثائے مثلثہ و فتح قاف بمعنی دستاویز محکم و عروہ کہ بمعنی رسن شہرت دارد خطات ۱۲ غیاث

مکتوب (۱۲) دوازدہم

بحافظ محمد شریف لاہوری در تذکیر۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند احوال و اوضاع اینجد و دستوجب حمد ست والمسؤل من اللہ سبحانہ عافیتکم و استقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ للمصطفویۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ فانہا ملاک الامر ومدار النجاۃ ودونہ خرط القتاد احوال را نویسان باشند و توشہ آخرت را آمادہ سازند و گریہ سحر را مغتنم شمرند و روزبروز بوند من استوی یوماہ فہو مغبون دوستان را بدعائے سلامتی خاتمہ یاد آرند والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی۔

حاشیہ: تذکیر — وا دارند

مکتوب (۱۳) سیزدہم

نیز بحافظ محمد شریف لاہوری در موعظت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوب شریف کہ در شوال ارسال داشتہ بودند رسیدہ سبب مسرت گردید بجمعیت باشند و ہموارہ در ترقی بوند من استوی یوماہ فہو مغبون چون نسبت شما باین اکابر قوی ست امیدوار بہاست بالجملہ آنچہ نقدست آنرا ابناز دارند و شکر آن بجا آرند لئن شکرتم لازیدنکم وآنچہ نسیہ است مترصد حصول آن باشند فان المرء مع من احب گریہ سحری را مغتنم شمرند و توشہ آخرت را آمادہ سازند جاءت الراجفۃ تتبعہا الرادفۃ جاء الموت بما فیہ[1] جاء الموت بما فیہ مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است والسلام۔

حاشیہ: سحرا — (النفخۃ الاولیٰ) — (النفخۃ الثانیۃ) — (بہنگام خود)

[1] عن ابی بن کعب قال کان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم اذا ذہب ثلثا اللیل قام فقال یا ایہا الناس اذکروا اللہ اذکروا اللہ اذکروا اللہ جاءت الراجفۃ تتبعہا الرادفۃ جاء الموت بما فیہ جاء الموت بما فیہ رواہ الترمذی م المشکوۃ باب البکاء

مکتوب (۱۴) چہاردہم

باسلام خان در اسرار عشق و خواص آن . بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی
وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہِ الْمُجْتَبٰی وَعَلٰی سَائِرِ عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی . التفات نامہ
گرامی کہ بمصحوب ڈاک چوکی ارسال داشتہ بودند رسید چون مشعر از سلامتی آن مشفق مع توابع
بود سبب فرحتِ فراوان گردید اظہار گلہ مندی از قلتِ ارسالِ مراسلات نمودہ بودند مگر ما
فقیر درین معنی بسیار کاہل ست مَعَ ذٰلِکَ متردّدانِ آن حدود ہم کم اند معذور خواہند داشت
خدا نخواستہ باشد جَلَّ شَانُہٗ کہ در نسبتہا فتورے و در محبتہا قصورے رفتہ باشد بلکہ بہ تطاول
زمان امید ست کہ نسبت معنوی بیفزاید و بمرور شہور آتش شوق مشتعل شود و بادہ محبت
در جوش آید ؏ شراب کہنہ را لذّت دگر دارد . ہر چند کہ کُلُّ جَدِیْدٍ لَذِیْذٌ لیکن شوق
و محبت ہر قدر کہنہ بود و دیرینہ تر باشد نشۂ دیگر آرد و ثمرات بے اندازہ بخشد حُبّ قدیم ست
کہ سلسلۂ وجود و ایجاد را جنبانیدہ ست و عشق دیرینہ است کہ عاشق را از معشوق جدا ساختہ
و شوقِ ازلی ست کہ اشدِّ شوق بمعشوق منتسب گردانیدہ و بر شوقِ حادث غالب آمدہ عجب
معاملہ است عشق ہر چند منشأ ظہور و اظہار گشتہ و کثرت را از وحدت نمودار ساختہ است
نسبتِ اضمحلالِ کثرت و واسطۂ استہلاک و فنائے عاشق در معشوق ہم عشق ست عرفت
رَبِّیْ بِجَمْعِ الْاَضْدَادِ ؏ در عشق چنین بو العجبیہا باشد . ظہورِ اثنینیت مقتضائے
ذاتِ عشق ست چہ نسبت را از وجودِ اثنین چارہ نبود و محبت بے محب و محبوب صورت
نہ بندد و محوِ اثنینیت تقاضائے صنعتِ عشق ست کہ بِاَحَدِ الْمُنْتَسِبَیْنِ قائم ست یا
گوییم کہ عشق معشوق مثبتِ اثنینیت ست و وجودِ عاشق میخواہد و عشق عاشق سبب محویت
عاشق ست و نافیِ اثنینیت فنا و محویتِ عاشق بکمال بے جذبِ معشوق صورت نمے بندد

ؔلہ روزنہ گلمن بان اطرات ۱۲ ؔلہ و بگذشتن ایامہا ۱۲ ؔلہ اشارت ست بحدیثے کہ وارد ست اندرین باب ۱۲ ؔلہ یعنی زیرا کہ عشق نسبت ست و نسبت را از وجود لابد ۱۲

پس عمدہ درین باب نیز عشق معشوق آمد خوش گفت بیت ادائے حق محبت عنایتے است ز دوست ۰ وگرنہ عاشق مسکین ہیچ خورسند ست ۰ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَ عَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَ التَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ الْعُلٰی ۰

مکتوب (۱۵) پانزدہم

نیز باسلام خان در بیانِ آنکہ آدمی را ناگزیرست کہ تامل نماید کہ برائے فردا چہ آمادہ کردہ است
بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ اَضْعَافَ مَاحَمِدَہٗ جَمِیْعُ خَلْقِہٖ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی حَبِیْبِہٖ مُحَمَّدٍ خَیْرِ خَلْقِہٖ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَصَحْبِہِ الَّذِیْنَ اَقَامُوا الدِّیْنَ وَاَحْیَوُا السُّنَّۃَ مِنْ خَلْفِہٖ احوال و اوضاعِ فقرائے این حدود مستوجب حمدست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ تَعَالٰی سَلَامَتُکُمْ وَ اسْتِقَامَتُکُمْ ظَاھِرًا وَّبَاطِنًا قَالَ اللّٰہُ تَبَارَکَ وَتَعَالٰی یَاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰہَ وَ لْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ[1] پس برہرکس ناگزیرست کہ در حاصلِ کار و نقدِ روزگارِ خود تامل نماید و نیک بنگرد کہ برائے روزِ موعود کہ مقدارِ آن پنجاہ[2] ہزار سال ست چہ آمادہ کردہ است واز حسناتِ او کدام قابلِ قبول ست وکدام لائقِ ردّ و لعن حق سبحانہٗ و تعالٰی آدمی را عبث و مہمل نیافریدہ[3] است وبطورِ او نگذاشتہ تاہرچہ داند بکند وہرطور خواہد زندگانی نماید[4] مقصد از خلقتِ او ادائے وظائفِ بندگی ست وتحصیل فنا و نیستی کہ حاصلِ معرفت[5] ست عبادتے کہ دران وجودِ عابد درمیانست آن عبادت شایانِ جنابِ قدس نیست آنجا ہمہ دینِ خالص[6] میخواہند و بشرکت رضی نے وتمادات ومخالفتِ نفس مےطلبند و ما بوالہوسان درپے

---

[1] بدانکہ این آیہ کریمہ واقع ست در سورۂ حشر و پارۂ قد سمع اللّٰہ (۲۸) [2] قولہ پنجاہ ہزار سال اشارت ست بکریمہ کہ واقع است در سورۂ معارج و پارہ تبارک فی یوم کان مقدارہ خمسین الف سنۃ [3] قال اللّٰہ تبارک افحسبتم انما خلقنکم عبثا و قال عزوجل ایحسب الانسان ان یترک سدی [4] قال اللّٰہ تبارک وتعالٰی وما خلقت الجن و الانس الا لیعبدون ای یعرفونی [5] قال عزوجل الا للّٰہ الدین الخالص

مُرادات نفسیہ و در استیفاء لذتِ عاجلہ سعی دارند ہیہات ہیہات وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْٓا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ مامول از دوستان دعائے سلامتیِ خاتمہ است وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب (۱۶) شانزدہم

بمحمد صادق پسر نصیر خان در جواب اسولۂ او و در رد سخنانِ جماعہ کہ خود ہا را بمسند شیخی گرفتہ اند و در تیہ ضلالت ماندہ اند و معتقداتِ ایشان نہ بر وفق شریعت غرا است و در تحقیق وحدت وجود و فوائد کلمہ طیبہ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ وما یناسب ذٰلک • بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَضْعَافَ مَا حَمِدَهٗ جَمِيْعُ خَلْقِهٖ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰٓى اَفْضَلِ الرُّسُلِ وَخَيْرِ خَلْقِهٖ مُحَمَّدٍ وَعَلٰٓى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ الَّذِيْنَ اَقَامُوا الدِّيْنَ وَحَافَظُوْا عَلَيْهِ مِنْ خَلْفِهٖ •

اما بعد مکتوب مرغوب کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت و چون متضمن عافیت و استقامتِ دوستان بود فرحت بر فرحت افزود حمدًا لِلّٰهِ سبحانہ کہ از محبت فقرا خالی نیستند و بتقریبے یاد آوری مینمایند از احوال بعضے از ساکنان آن دیار نوشتہ بودند و پارۂ از معتقداتِ ایشان را بیان نمودہ بودند بوضوح انجامید نوشتہ بودند کہ مذکور توحید بسیار است ہمہ اوست میگویند و اسم ذات میگویند کہ اسم کل است چنانچہ اسم زید کہ آنچہ در زید است و وجود زید است ہمہ اسم علیحدہ دارد دست و پا کجاست ہر عضو را اسم جدا است و زید ہیچ جا نیست ہمچنین در اینجا ہم میگویند کہ حق سبحانہ و تعالیٰ باین قسم در جمیع اشیا بظہور آمدہ است و ابد الدہر باین طور گذشتہ و خواہد گذشت پس اگر ہر شئے را اللہ بگوئیم جائز باشد کہ فنائے مطلق نیست مگر بحجب ظاہر وجود موہوم متحد و ما مودائے این عبارات نفی وحدت و اثبات کثرت است کہ منافی مذہب محققان صوفیہ است و انحصار وجود مطلق است در

۱؎ تو در تیہ بالکسر بیابانے کہ روندہ دران ہلاک شود ۲؎ غیاث ۳؎ یعنی مجموع عوالم و مجموع موجودات ۱۲

وجودِ مقیدات یعنی وجودِ حق جلّ وعلا در وجودِ ممکنات منحصرست ومطلق راجز در مراتب تقیدات وجودے نہ وبطلان آن اظہر من الشمس ست چہ لازم مے آید کہ حق سبحانہ در وجود وسائرِ کمالات محتاج بممکن باشد چنانچہ کلی طبعی کہ منحصرست در افراد ودر وجودِ خود محتاج ست بآنہا بلکہ درین ضمن نفیِ واجب ست تعالیٰ واین کفرِ صریح ست[1] پس البتہ وجودِ واجب تعالیٰ ورائے وجودِ ممکنات باید شمرد واثبات باید کرد ومطلق را ورائے مقیدات باید فہمید[2] وباید دانست کہ برین تقدیر نسبتِ اثنینیت در وجودِ واجب ووجودِ ممکن پیدا مے شود وقضیہ مقررہ ست الاثنانِ متغایرانِ وچون تغائر آمد اتحادِ ذاتی میانِ واجب وممکن نشد این اشکالیست صعب کہ بر مسئلۂ وحدتِ وجود وارد ست زیراکہ اگر مطلق را منحصر در مقیدات میگویند کفر لازم ست چنانچہ گذشت واگر منحصر نیست ووجودِ علیحدہ دارد پس توحید واتحاد نشد واگر گویند اثنینیت وقتے باشد کہ عالم موجود بود عالم نزدِ اینہا جز در وہم نیست میگویند الاعیانُ ما شَمّت رائحۃً من الوجودِ[3] گوئیم برین تقدیر اتحادِ ذاتی نشد وہمہ اوست نمیتوان گفت موہوم را با موجود چہ اتحاد ست وکدام عینیت واگر ہمہ اوست باین معنی گویند کہ ہمہ نیستند موجود اوست تعالیٰ پس درست وراست ست لیکن درین ہنگام ہمہ اوست گفتن بطریقِ تجوّز خواہد بود نہ بر سبیلِ حقیقت چنانچہ صورتِ زید را کہ در آئینہ منعکس شود بر سبیلِ تجوّز گویند کہ این صورت عینِ زید ست ویا زید را در آئینہ دیدم بالجملہ ظہورات وعکوسِ شے را بطریقِ تشبیہ وتنظیر عینِ آن شے میتوان گفت نہ بحقیقت وعکس امر مگر آنکہ اصطلاح برین معنی نمایند کہ خارج از مبحث ست چنانچہ اسد را حمار گویند واصطلاح بربندند فی الحقیقۃ اسد اسد ست وحمار حمار با صطلاحِ اینہا حمار نشود وآنچہ بعضِ اکابر گفتہ اند ہمہ اوست نہ باین معنی ست کہ مطلق تنزل نمودہ منحصر در مقیدات شدہ وتنزیہ تشبیہ گشتہ است ومرتبۂ تنزیہ نماندہ حاشا کہ مرادِ اکابر آن باشد

[1] یعنی پس لازم ست وجودِ واجب کہ وجودِ واجب را تعالیٰ الخ ۱۲ [2] یعنی بر تقدیریکہ وجودِ واجب ومطلق ماورائے وجودِ ممکن ومقید اثبات باید کرد وباید فہمید ۱۲ [3] یعنی موجوداتِ خارجیہ بوئے از وجود نہ شنیدہ اند ۱۲

تعالی اللہ عن ذلک علوا کبیرا بلکہ باین معنی ست کہ ہمہ ظہورات اوست چنانچہ از کتب
رسائل شیخ محی الدین عربی کہ سرآمد موحدان ست وتابعان او باین معنی واضح ولائح س
وبر این معنی اشکال وارد نمیشود وآنچہ گفتہ اند کہ ابد الدہر باین طریق گذشتہ وخواہد گذشت
این سخن قول ست بقدم عالم واین کفرست ونیز انکارست از فنار اشیا کہ قرآن مجید
بآن ناطق ست کل شیء ہالک الا وجہہ، ونفخ فی الصور فصعق من فی السموٰت
ومن فی الارض ونوشتہ بودند کہ بعث باین طریق میگویند کہ این وجود از خاک ست
خاک شود واز خاک گیاہ روید وگیاہ را حیوانات بخورند وگوشت آنرا شخصے خورد واز ان نطفہ
شود واز نطفہ باز آدم شود وقیامت ہمین را گویند الخ بدانند کہ این انکارست از حشر ون
روز قیامت کہ کفر والحاد وزندقہ است وانکارست از احادیث ونصوص قرآنی کہ ر
قیامت آمدنی ست ومردہا از گور برانگیختہ شوند واولین وآخرین در جا بسعین جمع گرد
وحساب وکتاب درمیان آید ومیزان برپا شود وپلصراط نصب کنند مومنان متقی از ا
بگذرند وبہ بہشت روند وکافران در دوزخ افتند وبعذاب مخلد گرفتار شوند انکار این
کفر صریح ست قال اللہ تبارک وتعالی فاذا نفخ فی الصور نفخۃ واحدۃ وحملت
الارض والجبال فدکتا دکۃ واحدۃ فیومئذ وقعت الواقعۃ وانشقت السماء
یومئذ واہیۃ والملک علی ارجائہا ویحمل عرش ربک فوقہم یومئذ ثمنیۃ الی
الآیات نوشتہ بودند کہ میگویند نماز برائے مردم ظاہر بین ست وذکر قلبی وعبادات د
برائے صافی وجود ست واگرنہ آدم وجمیع اشیا بعبادت مشغول اند سوائے عبادت ظا
اگرچہ خود اطلاع ندارند وشریعت از برائے مردم ناقص عقل آنسرور گسترانیدہ اند کہ قیا
برپا نشود مخدوما ہر کہ نماز وسائر احکام شرعیہ را چنین میگوید از جہالت ونقصان عقل

---

١ یعنی بعضے از ساکنان آن دیار ١٢ ٢ واقع ست در آخر سورۂ قصص ١٢ ٣ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ زمر وپارۂ فمن اظلم (٢٤) ١٢ ٤ یعنی ایشان انکار قیامت وبعث نمیکنند اما بعث را باین طریق میگویند کہ این الخ
٥ اعلم ان الکریمۃ ہذہ واقعۃ فی سورۃ الحاقۃ من الجزء التاسع والعشرین (٢٩) ١٢

دست نماز آنست که پیغمبر خدا صلی الله علیه وآله وسلم آنرا ستون دین فرموده است
هر که آنرا برپا داشت دین را برپا داشت و هر که هدم کرد نماز را دین خود را هدم کرد و نماز را معراج
مومن فرموده که الصلوٰة معراج المؤمن و راحت خود در نماز دانست و قرة عین در نماز
فرموده ارحنی یا بلال . و قرة عینی فی الصلوٰة قربیکه در حین ادای نماز ست بیرون آن
نیست چنانچه در حدیث آمده است اقرب ما یکون العبد الی الرب فی الصلوٰة و نیز در
حدیث آمده است حجابیکه در میان بنده و خداست جل وعلا در نماز برداشته میشود و نیز
وارد شده است الساجد یسجد علی قدمی الله فلیسجد ولیرغب بالجمله هر کمالیکه است
منوط باتیان باحکام شرعیه است ورای آن ضلالت و گمراهی ست فماذا بعد الحق
الا الضلال قرآن مجید و احادیث نبوی علی مصدرها الصلوٰة والسلام همه ناطق
باتیان احکام شرعیه اند صراط مستقیم این ست ورای آن همه سبل شیاطین ست
عن عبد الله بن مسعود قال خط لنا رسول الله صلی الله تعالی علیه وعلی آله وسلم خطا
ثم قال هذا سبیل الله ثم خط خطوطا عن یمینه وعن شماله وقال هذه سبل علی
کل سبیل منها شیطان یدعو الیه وقرأ وان هذا صراطی مستقیما فاتبعوه الآیة
رواه احمد والنسائی والدارمی کلمه متفقه جمیع انبیا و مجمع علیه علما را بخیالات[1] بیگانه
نتوان برداشت شریعت برای ناقص عقلان گفتن عین کفر و الحاد ست اعاذنا الله
سبحانه وایاکم عن هذا الاعتقاد نوشته بودند که از بعض کتب و رسائل اینقدر مفهوم
شده است که نه[2] اوست و نه غیر اوست درین باب هم حیران ست که هر گاه نه اوست و نه غیر او
پس چیست جای حیرانی ست بدانند که اگر عالم را مظاهر اسماء الهی گفته شود تعالی پس عین
ذات او نیست و این ظاهر ست و غیر هم نیست یعنی[3] مباین و مستقل چه اسما و صفات

---

[1] یعنی خیالات باطله که از آدمیت و انسانیت بعید است ۱۲ [2] یعنی عالم نه عین حق ست و نه غیر حق جل وعلا ۱۲ [3] یعنی عالم برین تقدیر غیر ذات حق هم نیست و مراد از غیر مباین و مستقل ست یعنی مباین از حق نیست و نه وجود مستقل دارد ۱۲

چونکہ قائم بذات اند مباین نیند و بخود استقلال ندارند چنانچہ صورت زید کہ در آئینہ منعکس شود
میتوان گفت کہ این صورت نہ عین زید ست و نہ غیر زید نوشتہ بودند کہ وارد شدہ است اِنَّ
اللّٰہَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰی صُوْرَتِہٖ باز بیچون و بیچگونہ و بے شبہ و بے نمونہ میگویند جائے حیرانی
مخدوما ہیچ جائے حیرانی نیست آنچہ از دین بالقطع و تواتر ثابت شدہ ست آن اعتقاد راسخ
باید داشت و این قسم الفاظ را از ظاہر صرف باید نمود یا علم آنرا بحق سبحانہ حوالہ باید کرد و در عقائد
مجمع علیہ شبہہ را راہ نباید داد حق سبحانہ حضرت آدم را علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام
بکمالات خویش آراستہ کرد و بصفات خود موصوف ساخت و مرآت اتم گردانید پس مشارکتے
و مشابہتے او را علیہ السلام با آنحضرت پیدا شد ہر چند آن مشابہت در اسم بود و آن مشارکت
در صورت باشد نہ در حقیقت مثلاً علم ممکن را در جنب علم واجب تعالی چہ مقدار ست و قدرت
او را با قدرت او تعالی کدام اعتبار و علی ہذا القیاس سائر الصفات پس باعتبار این
مشابہت صوری و مناسبت اسمی بر سبیل تجوز و تشبیہ میتوان گفت اِنَّ اللّٰہَ خَلَقَ اٰدَمَ
عَلٰی صُوْرَتِہٖ اینجا لطیفہ الیست دقیق در لفظ علی صورتہ گویا ایمائے ست بآنکہ این مشارکت
و مناسبت در صورت و در اسم ست نہ در حقیقت چہ این کمالات و اوصاف کہ در ممکن ست
در جنب صفات و کمالات واجبی باعتبار اختلاف آثار گویا حقیقت دیگر دارند و ماہیت
مختلف شرکتے نیست مگر در نام و صورت مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ نوشتہ بودند کہ قرآن
را میگویند کہ معجزہ است اگر مراد آنست کہ مقصود از انزال قرآن آنست کہ معجزہ باشد
چیزہائے دیگر کہ قرآن متضمن آنست از امر و نہی و اخبار پس این فی الحقیقت ناگرویدنست
باحکام الٰہی و استہزا و سخریہ است با آیاتہائے قرآنی عجب ست کہ تا باعجاز قرآن قائلند و
شک نیست کہ اعجاز قرآن ازین راہ ست کہ کلام حق ست تعالی نہ کلام بشر ہرگاہ نزد

---

۱ پس چہ جائے حیرانی ست ۱۲ ۲ رواہ الشیخان بلفظ خلق اللّٰہ آدم علی صورتہ ۱۲ ۳ بیان معنی مجازی حدیث مذکور ست ۱۲ ۴ یعنی ہیچ مقدار نیست ۱۲ ۵ یعنی ہیچ اعتبار نیست ۱۲ ۶ چہ نسبت خاک را با عالم پاک ۱۲ ۷ یعنی اگر مراد ایشان از قول ایشان کہ قرآن معجزہ است آنست کہ مقصود از الخ ۱۲

ایشان حق تعالیٰ را وجودے نیست جز در ممکنات چنانچہ خود میگویند کہ زید کجاست زید

ہیچ جائے نیست پس قرآن را کہ انزال کرد و رسولان را کہ فرستاد قُلْ مَنْ اَنْزَلَ الْکِتَابَ

الَّذِیْ جَآءَ بِہٖ مُوْسٰی نوشتہ بودند کہ واقع شدہ است اَلَا اِنَّہٗ بِکُلِّ شَیْءٍ مُّحِیْطٌ پس چگونہ

و بچہ طرز محیط است بدانند کہ احاطہ بر دو نوع است اگر احاطہ را با حاطۂ علمی فرود آریم

چنانچہ جمعے از محققان بآن رفتہ اند و قرآن مجید نیز بآن ناطق ست وَاَنَّ اللّٰہَ قَدْ اَحَاطَ

بِکُلِّ شَیْءٍ عِلْمًا ہیچ جائے تحیر و محل ریب نیست و اگر ورائے احاطۂ علمی احاطہ ثابت کنیم

پس گوئیم کہ احاطہ و معیت حق جل و علا نہ از قبیل احاطۂ جسم بجسم ست کہ منافی تنزیہ و

تقدیس ست این احاطہ از جملۂ متشابہات ست در رنگ ید و وجہ ایمان آریم کہ او تعالیٰ

محیط ست و با ماست و بکیفیت آن مشغول نشویم و آنچہ مدرک و مکشوف میشود او تعالیٰ

را ازان منزہ و مبرا دانیم این ست طریق اسلم در متشابہات اگر در حضور میبودند زیادہ

برین گفتہ میشد بمشیۃ اللّٰہ سبحانہ الحال بہمین قدر اکتفا نمایند نوشتہ بودند کہ لَا

اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ اگر باین معنی بگوئیم کہ کافران بتہا را آلہہ میگویند آنرا نفی باید کرد و اللّٰہ را

اثبات باید کرد درست ست و اگر بمعنی لَا مَعْبُوْدَ اِلَّا اللّٰہُ گفتہ میشود پس مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ

برائے چہ بگویند و لَا اِلٰہَ ہم برائے چہ بگویند درین ہم ثانی میشود و ہمین اسم ذات اللّٰہ

کافی ست درین باب چہ حکمت ست بدانند کہ کافران کہ بتہا را آلہہ میگویند الٰہ بمعنے

معبود گویند نہ الٰہ بمعنے خالق و واجب الوجود کہ اکثر شان مشرک فی العبادۃ اند پس مآل

ہر دو شق یکے بود تا نفی معبودات باطلہ ننمایند اثبات معبود بحق صورت نہ بندد و

لَا اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ کلمۂ توحید ست و توحید موقوف ست بر نفی شرکاء پس اول نفی شرکاء

---

[1] نظم الآیۃ ھکذا وما قدروا اللّٰہ حق قدرہ اذ قالوا ما انزل اللّٰہ علی بشر من شیء قل من انزل الخ ھذہ الکریمۃ وقعت فی سورۃ الانعام من الجزء السابع (واذا سمعوا) ۱۲ [2] الکریمۃ ھذہ فی اخر سورۃ حٰمٓ السجدۃ من الجزء الخامس والعشرین (الیہ یرد) ۱۲ [3] اعلم ان ھذہ الکریمۃ وقعت فی اخر سورۃ الطلاق من الجزء الثامن والعشرین (قد سمع اللّٰہ) ۱۲ [4] کہ آیات و احادیث بدان ناطق اند ۱۲ [5] از تشقیق و تردید شما ۱۲

ضروری آمد تا حقتعالیٰ را بوحدانیت بشناسند پس اینجا ایرادِ ثانی برائے نفی ست نہ برائے اثبات تا ثانی وثالث ورابع را اِلیٰ مَاشَاءَ اللّٰہُ تعالیٰ نفی نکند اثباتِ واحد چگونہ نماید مُحَمَّدٌ رَّسُوْلُ اللّٰہِ را کہ میگویند نہ برائے اثباتِ معبودیتِ او بلکہ تا تصدیقِ رسالتِ او صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ نمایند بعد تصدیقِ توحید کہ ایمان موقوف باین دو تصدیق ست باید دانست کہ صورتِ ایمان چنانچہ موقوف ست بر نفی آلہہ آفاقی کہ اصنام وسائر معبوداتِ کفرہ است حقیقتِ ایمان موقوف ست بر نفی آلہہ انفسی کہ عبارت از ہواہائے نفسانی است وگرفتاری ست باد ونِ حق جلّ وعلا آیہ کریمہ اَفَرَءَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰـہَہٗ ہَوٰہُ شاہد این معنی ست بزرگان گفتہ اند کہ ہرچہ مقصودِ تُست معبودِ تُست پس طالبِ حق جلّ وعلا از تکرارِ آن چارہ نیست لہذا اہل اللہ این کلمہ طیبہ را برائے سلوک وتسلیک اختیار فرمودہ اند تا سالک بتکرار این کلمہ از ہواہائے نفسانی ووساوسِ شیطانی ومقاصدِ انسانی بتمام برآید ومقصود ومعبود ومحبوبِ او غیر از ذاتِ منزہ نماند وفنا حاصل شود بیت

ہیچکس را تا نگردد او فنا + نیست رہ در بارگاہِ کبریا

پس لَا اِلٰہَ را برائے اثباتِ اِلٰہ نگویند تا بنوشید کہ این ثانی میشود بلکہ برائے نفیِ ثانی میگویند کہ بآن گرفتارست وباین گرفتاری در بارگاہِ کبریا خوار وبے اعتبارست آرے اسمِ ذات جذب ومحبت مے آرد وقسمے از فنا مے بخشد لیکن کلمہ نفی واثبات برائے سلوک ورفعِ علائق ناگزیرست تا فنائے حقیقی حاصل شود وحجب بتمام مرتفع گردد

تا بجاروبِ لَا نروبی راہ + نرسی در سرائے اِلَّا اللّٰہ

درین راہِ غیب الغیب ہر خس وخاشاکِ این راہ بندارِ اِنِّیْ آنَا اللّٰہُ مے سراید وبگرفتاریِ خود دلالت مینماید پیرِ کاملِ مکمل بلکہ سابقہ کرم میباید تا سالکِ بیچارہ را ازین گرداب

---

۱ اخذہ لغزانہ ست بر اصل جواب کہ دانستن آن ضرور ولابد ست ۱۲ ۲ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورہ جاثیہ و پارہ الیہ یرد (۲۵) ودر سورہ فرقان ادءیت من اتخذ الخ واقع ست ۱۲ ۳ یعنی کلمہ لا الہ الا اللہ ۱۲ ۴ جواب ست از قول او اسم ذات اللہ کافی ست ۱۲

برآرد و بمطلبِ اعلیٰ دلالت نماید طالبِ ذاتِ احدیت را باید که از همه مشاہدات و تجلیات
بگذرد و در تحتِ لا آرد که این همه والبته بظلال ست و تسلی ست بشبه و مثال بلکه باسماء و صفات
هم محظوظ عارف نبود و قبلهٔ توجه را پراگنده نسازد حضرتِ خواجه نقشبند قدس سره فرموده اند
هرچه دیده شد و شنیده شد و دانسته شد آن همه غیرست بحقیقت کلمهٔ لا نفیِ آن باید کرد
و شیخ ابو اسحاق گازرونی پیغمبر خدا را صلی اللہ تعالیٰ علیه وعلیٰ آله وسلم بخواب دید و
پرسید یا رسول اللہ ما التوحید فرمود کل ما هجس ببالک او خطر فی خیالک فاللہ
تعالیٰ ما وراء ذلک مخدوما این قسم مردم که این نوع معتقدات دارند و خود ها را بسندِ شیخی
گرفته اند لصوص دین اند از صحبتِ شان دور باید بود و از دین بیگانه اند و از ربقهٔ اسلام
بیرون در لجهٔ ضلالت مستغرق اند و دیگرانرا هم از راه میبرند ضلوا فاضلوا از اینها دور باشند
و صحبتِ شان را سمِ قاتل دانند که بموتِ ابدی میرساند فرّ من صحبتهم و ذریتهم اکثر
ما تفر من الاسد عجب ست از برادرانِ شما که باین قسم مردم گرویده اند و دین و ایمانِ
خود را از دست میدهند عجب تر آنکه شما نوشته اید که تربیت میبایند کسے که در دین و ایمانِ او
سخن باشد تربیتِ او چه خواهد بود ع او خویشتن گم ست کرا رهبری کند + هنوز هم
هیچ نرفته است درهاے توبه مفتوح ست ما لم یغرغر ایمان را برباد میدهند خبر کردن شرط ست

مکتوب (۱۷) ہفدہم

بمرزا ابو المعالی در بعضے نصائح ضروریه و در بیانِ آنکه مدارِ ترقی و وصول غالباً بر صحبت ست

ل وحضرت سعدی شیرازی گفته بیت اے برتر از خیال و قیاس و گمان و وہم + وز ہرچہ گفتہ اند و شنیدیم و خواندہ ایم + دفتر تمام گشت و بپایان رسید عمر + ما ہمچنان در اول وصف تو ماندہ ایم + ۲ قولہ ہجس از باب ضرب یعنی آنچہ بگذرد در دل تو یا خطور کند در خیال تو پس خدا تعالیٰ بالائے اوست ۱۲ ۳ لصوص بضمتین جمع لص بکسرہ دزد و سلق ۱۲ ۴ قولہ لجہ بالضم و تشدید جیم میان دریا و در ترکیب موضع دریا یعنی در میان دریائے گمراہی غرق اند ۱۲ ۵ اشارة الی الحدیث رواہ الترمذی و ابن ماجہ قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان اللہ یقبل توبة العبد ما لم یغرغر یعنی بدرستیکہ خدا تعالیٰ قبول میکند توبہ بندہ را مادام کہ غرغرہ نکند یعنی نرسد روح در حلقوم و غرغرہ آمد و شد کردن آواز در گلو و جان در حلق ۱۲

بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰہِ الۡعَلِیِّ الۡاَعۡلٰی وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوۡلِہِ الۡمُصۡطَفٰی کَمَا یَلِیۡقُ بِحَالِہٖ وَیَحۡرٰی وَعَلٰی اٰلِہٖ وَصَحۡبِہٖ وَسَآئِرِ مَنِ اتَّبَعَ الۡھُدٰی التفات نامۂ نامی و صحیفۂ گرامی کہ جناب مخدومی مخدوم زادگی از راہِ کرم نامزدِ این مسکین نمودہ بودند بمطالعۂ آن مشرف و مفتخر گردید اللہ تعالیٰ سلامت دارد و بر جادۂ شریعت و طریقت استقامت بخشد اظہارِ شوق و درد طلب نمودہ بودند حق سبحانہ و تعالیٰ آتشِ این شوق را مشتعل سازد و شعلۂ طلب را سربلند گرداند تا از ما سوائے مطلوبِ حقیقی بکلیت برہاند و بسرادقاتِ[1] قرب و عرفان برساند اِنَّہٗ قَرِیۡبٌ مُّجِیۡبٌ کرم نمودہ نوشتہ بودند کہ احوال این بزرگان را از نفحات[2] وغیرہ ملاحظہ کردہ مطابق آن سعی نمودہ و مینماید اما چون این ہمہ بغیر[3] رہنمونی سالک بود اصلاً نتیجہ نداد و کشایش رونمود مگر آنچہ نوشتہ اند راست و درست ست درین راہ غیب الغیب بے دستگیریِ مرشدِ کامل راہ رفتن و سلوک نمودن بس مشکل ست حق سبحانہ و تعالیٰ میفرماید وَابۡتَغُوۡۤا اِلَیۡہِ الۡوَسِیۡلَۃَ[4] ہرگاہ ببارگاہِ سلاطینِ مجازی بے وسیلہ نمیتوان رسید بدرگاہ سلطانِ حقیقی و شاہنشاہِ تحقیقی وسیلہ ضرور و ناگزیر ست و آنچہ دربارۂ این مسکین از راہِ حسنِ ظن نوشتہ اند از بزرگیِ خود نوشتہ اند و این دور از کار را در آئینۂ خویش دیدہ و الا ؎

من ہیچم و کم ز ہیچ ہم بسیارے * وز ہیچ کم از ہیچ نیاید کارے

این قدر ہست کہ آنچہ از بزرگان باین ہیچمدان رسیدہ است بطلبہ در میان مے آرد بعضے را اثر ہامے بخشد و ببرکتِ انفاسِ نفیسِ این اکابر شطرے از کمالاتِ شان میرساند مخدوما این مسکین ہرچہ باندازۂ ظن و تخمین خود دارد ہمہ از ایشان ست و از برکاتِ بزرگان الغیاث از ایشان چہ دریغ ست سعادتِ خود در خدمتِ ایشان تصور مینماید لیکن چہ توان کرد کہ مدارِ این طریقۂ علیہ بر صحبت و برابطۂ محبتِ شیخِ مقتداست کشایش و ترقی غالباً منوط

[1] سرادقات بضم سراپردہا و خیمہا ۱۲ [2] منتخب یعنی نفحات از ملا جامی ۱۲ در بیان احوال مشائخ رحمہم اللہ تعالیٰ ۱۲ [3] یعنی بغیر اخذ طریقہ از شیخ کامل مکمل راہ دان ۱۲ [4] قال اللہ تعالیٰ یٰۤاَیُّہَا الَّذِیۡنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰہَ وَابۡتَغُوۡۤا اِلَیۡہِ الۡوَسِیۡلَۃَ وَجَاہِدُوۡا فِیۡ سَبِیۡلِہٖ لَعَلَّکُمۡ تُفۡلِحُوۡنَ ـ سورۂ مائدہ پارہ لا یحب اللہ ۶ کی

بآن ست و چون طریقهٔ بزرگان ما اتّباعِ سُنّت و اجتناب از بدعت ست تا حصولِ صحبت
بر متابعتِ سُنّت مستقیم باشند و احیاءِ سُنَنِ متروکه نمایند در حدیث آمده است مَنْ اَحْیٰی
سُنَّتِیْ بَعْدَ مَا اُمِیْتَتْ فَلَهٗ اَجْرُ مِائَةِ شَهِیْدٍ و احیاءِ سُنّتِ متروکه عبارت از آنست
که در عمل آرد و اعلاءِ آن آنست که دیگران را نیز دلالت نماید تا بعمل آرند ترقی و حصولِ مراتبِ
قُرب همه وابسته باتّباعِ سُنّت ست آیهٔ کریمه قُلْ اِنْ کُنْتُمْ تُحِبُّوْنَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُوْنِیْ
یُحْبِبْکُمُ اللّٰهُ شاهدِ این معنی ست و از بدعت دُور بوند و محترز باشند و با مبتدع صحبت ندارند
و در مجلس خود جائے ندهند و در حدیث آمده است اَهْلُ الْبِدْعَةِ کِلَابُ اَهْلِ النَّارِ و اوقات
را بوظائفِ طاعات و اذکار و ادعیه که از رسول خدا صلّی اللّٰهُ تعالیٰ علیه و آله وسلّم
ماثور ست و در کُتُبِ احادیث مذکور ست معمور دارند و تکرارِ کلمهٔ طیبه لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ هر قدر که
توانند نمود بکنند از یکهزار تا پنجهزار باتفاقِ صوفیهٔ علیه در تنویرِ باطن این کلمه سود مند ترست
مانندِ ذکرِ قلبی و اشغال و مراقباتِ باطنی که در طریقهٔ ما معمول و متعارف ست بحضور تعلّق
دارد حقائق آگاه مولانا عبد الخالق که متوطنِ آنجا ست و مدّتے در صحبت گذرانیده و صاحبِ
حال و کمال ست چند گاه ست که جهتِ ملاقاتِ فقیر اینجا آمده است اگر بخاطرِ برسد
اشاره فرمایند که او را رخصت آنجا کنند که وطنِ مالوف اوست و از جانبِ فقیر بطریقِ سفارت
با آنجناب شغل و مراقبهٔ باطن بگوید و توجهات نماید شاید راهِ ترقی بکشاید چون ملاقاتِ
فقیر بالفعل بے اشکال نیست این طریق بخاطر رسیده است بیشتر مختار اند والسّلام
علیکم و علیٰ سائرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی علیه و علیٰ آله
الصّلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات العلیٰ

مکتوب هژدهم (۱۸)

۱ فی المشکوٰة من احیی سنة من سنتی قد امیتت بعدی فان له من الاجر مثل اجور من عمل بها رواه الترمذی وفی المشکوٰة ایضا من تمسک بسنتی عند فساد امتی فله اجر مائة شهید رواه البیهقی ۱۲ ۲ بدانکه این کریمه واقعست در سورهٔ آل عمران و پاره تلک الرسل (۳) ۱۲ ۳ مانند حصن حصین للجزری و اذکار نووی رحمهما اللّٰه تعالیٰ ۱۲ ۴ یعنی مدد صحبت ملیان ۱۲

بصوفی پاینده محمد کابلی در نصائح او بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ بیت ہر چہ جز عشق خدائے احسن ست ٭ گر شکر خوردن بود جان کندن ست ٭ سعادت آثارا گرفتاری ما دون حق جل وعلا از اشد امراض قلبیہ ست فکر ازالہ آن از اہم مہام[1] ست مصرع درخانہ اگر کس ست یکحرف بس ست ٭ اللہ تعالیٰ ہموارہ باخود دارد و یک لحظہ بغیر خود نگذارد و عافیت و استقامت نصیب وقت گرداند والسّلام

مکتوب (۱۹) نوزدہم

بملا پاینده محمد کابلی در جواب اسولہ کہ نمودہ بود بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ نَحۡمَدُہٗ وَ نُصَلِّیۡ عَلٰی حَبِیۡبِہٖ وَاٰلِہٖ وَنُسَلِّمُ اللہ تعالیٰ آن برادر دینی را از رقیت احوال گذرانیدہ[2] بمحول احوال برساند واز غیب بعین واز اجمال بہ تفصیل آرد واز تلوین بتمکین واز حروف بمعانی مشرف سازد[3] کتابے کہ بہ فرزندی محمد عبد اللہ نوشتہ بودند رسید اسولہ چند دران مندرج بود جواب آنرا ازین فقیر درخواست نمودہ بودند نوشتہ میشود استماع فرمایند سوال اوّل آنکہ در قرآن مجید و در حدیث قدسی تصریح ست بآنکہ حضرت آدم ابو البشر علٰی نبیّنا وعلیہ الصّلوٰۃ والسّلام مخلوق بید اللہ ست تعالیٰ اگر از ید قدرت مراد داریم تخصیص آدم را وجہ چہ باشد چہ مخلوقات دیگر ہم بقدرت مخلوق شدہ اند واگر از ید قدرت مراد نداریم مذہب مجسمہ[4] قوت پیدا میکند جواب رواست کہ مراد از ید قدرت داریم چنانچہ مذہب ما ولین متشابہات است وتخصیص آدم علٰی نبیّنا وعلیہ الصّلوات والتسلیمات برائے تشریف وتکریم اوست نہ برائے حصر چنانچہ در آیہ کریمہ اِنَّ عِبَادِیۡ[5] لَیۡسَ لَکَ عَلَیۡہِمۡ سُلۡطٰنٌ وامثال آن در قرآن مجید بسیار واقع شدہ ست وتخصیص مذکر دلالت بر تخصیص در نفس الامر نمیکند واگر از ید قدرت

نسخہ: واز عین بغیب ــ نسخہ: بعین ــ نسخہ: واز تفصیل باجمال

---

[1] یعنی از اشد ضروریات ست ۱۲ [2] یعنی گذرانندۂ حالات واز حالے بحال دیگر رسانندہ وترقی دہندہ یعنی حق سبحانہ وتعالیٰ ۱۲ [3] یعنی جماعہ بجسمیت حق تعالیٰ قائل اند ۱۲ [4] اعلان اضافۃ العباد الی یاء المتکلم ھٰھنا للتشریف والتکریم کما فی ناقۃ اللہ و روح اللہ و بیت اللہ وامثالہا والکریمۃ ہٰذہ واقعۃ فی سورۃ بنی اسرآءیل من الجزء الخامس عشر (۱۵) ۱۲

مُراد نداریم صفتِ یدِ بے کیف بحق تعالیٰ اثبات خواہیم کرد در رنگِ متشابہاتِ دیگر مذہب مجسمہ را تقویت بر تقدیر ست کہ اثباتِ یدِ جسمی نمودہ آید تعالیٰ اللّٰہُ عَنْ ذٰلِکَ عُلُوًّا کَبِیْرًا

سوالِ دوم آنکہ از خیر التابعین اُویسِ قرنی منقول ست مَنْ عَرَفَ اللّٰہَ لَا یَخْفٰی عَلَیْہِ شَیْءٌ معنی این عبارت چیست بدانند کہ در صحتِ این نقل تردد ست[جواب] چہ اگر شے را بر عموم بگذاریم لازم مے آید کہ از عارف ہیچ چیز خواہ معارفِ وجوبی باشد خواہ حوادثِ کونی مخفی نماند و آن خلافِ واقع ست ہرگاہ بسید انبیا علیہ و علٰی آلہٖ افضلُ الصَّلَوَاتِ وَ اَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ حکم شد کہ قُلْ لَوْ کُنْتُ اَعْلَمُ الْغَیْبَ لَاسْتَکْثَرْتُ مِنَ الْخَیْرِ وَمَا مَسَّنِیَ السُّوْءُ[1] بدیگران چہ رسد و اگر شے را بمعارفِ باطنی تخصیص بکنیم نیز مشکل میشود ہرگاہ مقررِ قوم باشد کہ روا ست کہ ولی از ولایت و قرب خود آگاہ نباشد فَمِنَّا مَنْ عَلِمَ وَمِنَّا مَنْ جَہِلَ بجمیعِ معارف چہ رسد اصحابِ کرام عَلَیْہِمُ الرِّضْوَانُ کہ در اعلیٰ طبقۂ ولایت اند ہیچ قصصِ شہود و مشاہدہ از اکثرے آنہا منقول نیست در خلافتِ حضرتِ عثمانؓ چون انسؓ بخدمتِ ایشان رسید و در راہ ظاہر انظرے بجمیلہ از نساء واقع شدہ بود حضرتِ عثمانؓ فرمود اَیَدْخُلُ عَلَیَّ اَحَدُکُمْ وَ عَلٰی عَیْنَیْہِ اَثَرُ الزِّنَا حضرتِ انسؓ از روئے تعجب گفت اَوَحْیٌ بَعْدَ رَسُوْلِ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَ اٰلِہٖ وَسَلَّمَ کشف و خوارق چون در آن وقت قلّت داشت ذہنِ حضرتِ انسؓ بدان طرف نرفت و بر تقدیرِ صحتِ نقل عبارت را از ظاہر مصروف باید ساخت بالفعل آنچہ بخاطر راہ میابد آنست کہ مراد آنست[2] کہ لَا یَخْفٰی عَلَیْہِ شَیْءٌ مِّمَّا یَحْتَاجُ اِلَیْہِ فِی الْمَعْرِفَۃِ یعنی ہر کہ خدا را شناخت از مقبولان گشت و مقبول را ضائع نمیگذارند پس ہر چہ او را در راہِ معرفت در کار ست بآن اعلام مے فرمایند بے واسطہ بطریقِ الہام و کشف یا بواسطۂ پیر و مرشد وَاللّٰہُ اَعْلَمُ بِحَقِیْقَۃِ الْحَالِ

جوابِ سوالِ سیوم مُراد از ادب کہ اکابرِ طریق فرمودہ اند اَلطَّرِیْقَۃُ کُلُّہَا اَدَبٌ ادبِ شریعت و آدابِ طریقت کہ کنایت از رعایت و متابعتِ شیوخ خود ست ہمہ در آدابِ شریعت

---

[1] الکریمۃ ہذہ وقعت فی سورۃ الاعراف من الجزء التاسع ونظم الآیۃ ہکذا - قل لا املک لنفسی نفعا ولا ضرا الا ما شاء اللہ ولو کنت اعلم الغیب الخ ۱۲ [2] ہذا من اقاویل بعض اکابر الطریقۃ العلیۃ ۱۲

مندرج ست وبیان شافی وارد

مکتوب بستم (۲۰)

بشیخ محمد سعید فاروقی در شرح بعضے از اذواق او صحیفۂ شریفہ رسید و مسرت بخش گردید حمداً للہ سبحانہ کہ بذوق و شوق و ازدیاد فقر افارغ نہ گرچہ این طائفہ با این طائفہ است و در حریم خاص شان محرم و ہمراز المرءُ مع من احبّ حدیث نبوی ست علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام در حصول حقیقت محبت کوشند و ازدیاد کیفیت آن خواہند تا معیت ذاتیہ حاصل نمایند و از خود گذشتہ ہموارہ با محبوب بوند صفت محبت بود کہ صدیق اکبر را کہ در شان او آمدہ ولکن شیٔ وقر فی قلبہٖ از ہمہ پیش قدم ساخت و بدولت معیت خاصہ بردوندائے ثانی اثنین شنوانید و بنوید ماظنک باثنین اللہ ثالثہما مکرم و ممتاز گردانید خوش گفت

بیت بکنج غار گزینیم خلوت از ہمہ خلق + گر آن لطیف جہان یار غار ما باشد

بعضے اذواق و واردات کہ در کتابت میان خواجہ نوشتہ بودند مطالعہ آن خوشوقت ساخت اللّٰہم زد آواز یکہ از جانب دست راست شنودہ و روشنائی کہ از انجانب دیدہ اید وارد ست از حق جلّ وعلا بر روح کہ مقام آن جانب راست ست فرود آمدہ است و آنرا در تصرف خود آوردہ است ملوک ست کہ از عالم غیب بر مملکت روح کہ محل ہوش و شعور ست استیلا نمودہ آنرا زیر و زبر ساختہ است لاجرم مستی و بیخودی آوردہ انّ الملوک اذا دخلوا قریۃً افسدوھا وجعلوا اعزۃ اھلہا اذلۃ وکذلک یفعلون الحال معاملہ شما

لہ ھذا قطعۃ من حدیث رواہ الشیخان ۱۲ ۲ہ اشارت ست بآیہ سورۂ توبہ یعنی اذ اخرجہ الذین کفروا ثانی اثنین اذ ھما فی الغار ۱۲ ۳ہ قولہ نوید بضم نون وکسر واو و یائے مجہول خبر خوش و بعضے بفتح نون و یائے مجہول گفتہ ۱۲ از غیاث ۴ہ عن انس بن مالک ان ابابکر الصدیق قال نظرت الی اقدام المشرکین علی رؤسنا ونحن فی الغار فقلت یا رسول اللہ لو ان احدھم نظر الی قدمہ ابصرنا فقال یا ابابکر ما ظنک الخ متفق علیہ ۱۲ مشکوٰۃ باب المعجزات

۵ہ این کریمہ واقع ست در سورۂ نمل و پارۂ وقال الذین (۱۹) ۱۲

از لطیفۂ قلب گذشتہ بلطیفۂ روح قرار یافتہ است وارتقا نمودہ امیدوار فوق باشند وہمت رابلند دارند وَلِنِعْمَ مَاقِیْلَ بیت بوصلش تارسم صد بار از پا افگند شوقم * کہ نو پروازم وشاخے بلند سے آشیان دارم * مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۲۱) بست ویکم

بصوفی نور بیگ در نصیحت او بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی خدمت صوفی نور بیگ ازین دور افتادہ سلام عافیت انجام خوانند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ذی الجلال ست امید کہ آن عزیز نیز بجمعیت ظاہر و باطن باشند و برجادۂ شریعت علیہ مستقیم بود واز قشر بلب آید واز لفظ بمعنے گراید نسبت باطن را نیک محافظت نمایند و دراز دیاد کیفیت آن کوشند باخلق کمتر اختلاط کنند وزاویۂ نامرادی از دست ندہند بالجملہ توشۂ آخرت را آمادہ سازند جَاءَتِ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ ثُمَّ جَاءَ الْمَوْتُ بِحَذَافِیْرِہٖ مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

(النفخۃ الاولیٰ ۱۲) (النفخۃ الثانیۃ ۱۲)

مکتوب (۲۲) بست ودوم

بحافظ ابو اسحاق در مدائح طریقۂ صوفیہ علیہ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند مکتوب مرغوب کہ درین ولا مرسول داشتہ بودند نورود آن مبتہج ومسرور گردید اللہ تعالیٰ بجمعیت وعافیت دارد وبرجادۂ شرع محمدی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وسنت احمدی مستقیم ومستدیم گرداند واز تعلقات دنیا وگرفتاری ماسوے محترز ساختہ در سرادقات معرفت وسرا پردۂ قرب خویش انس والفت

(حاشیہ: ناچیز) (حاشیہ: رسیدن) (حاشیہ: شادمان) (حاشیہ: گردانیدہ) (حاشیہ: پردہ ہائے)

۱ـ در آید جنبندہ در پے او آید در پے آیندہ در آمد مرگ بتمام خود ۱۲ ۲ـ حذافیر یعنی سیاہ کنارہا ئے چیزے جمع حذفور بالضم وحذفار بالکسر وحذفور بمعنی تشریف وجمع کثیر نیز آمدہ عرب گوید اعطاہ الدنیا بحذافیرہا داد او را دنیا بتمام ۱۲ منتخب

دید آین معنی در عالمِ اسباب وابستہ بسلوکِ طریقۂ صوفیہ علیہ است آین بزرگواران در محبتِ حق جَلَّ وعَلا از خود واز غیر خود گسستہ اند و در عشق او از آفاق و انفس گذشتہ ما سوا را در راہِ او درباختہ و با وساختہ اند اگر حاصل وارند دراو دارند واگر واصلند باو وصلند باطنِ شان را بہیچ انقطاع ازما دون او تعالیٰ روئے دادہ ہست کہ اگر سالہا یادِ ماسوے نمایند بیادشان نیاید واز انانیتِ نفس بنوعے گذشتہ اند کہ عود کلمہ انا را بر خود شرک میدانند رِجَالٌ صَدَقُوْا مَا عَاهَدُوا اللّٰهَ عَلَيْهِ، وَرِجَالٌ لَّا تُلْهِيْهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ خداوندا مرا ازین قوم بگردان یا از نظارگیانِ این قوم گردان کہ قوم دیگر را طاقت ندارم ہر کس کہ ہوسِ این راہ دارد وتخم این اندیشہ در دل مے کارد باید کہ ہمہ چیز را گذاشتہ صحبتِ این اکابر اختیار نماید و جان نثار لوازم طلبگاری کند واز ہر جا بوئے ازین دولت بمشامِ جان برسد اپنے آن شود خوش گفت بیت بعد ازین مصلحتِ کاردران مے بینم + کہ روم بر درِ میخانہ وخوش بنشینم ماموں از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ ہست والسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب (۲۳) بست وسوم

بمرزا غضنفر در شرح اذواق وتعبیر وقائع کہ نوشتہ بودند بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ + بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِيْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند صحیفہ شریفہ رسیدہ سبب مسرت گردید چون متضمن احوالِ عالیہ و وقائعِ سنیہ بود فرحت بر فرحت افزود از فنائے لطائفِ خمسہ ونفی یافت از خود واثبات یافت خود بخود کہ نوشتہ بودند واین بیت را حسب حال یافتہ بیت نمید ہدرہ ہمصحبتان بخلوتِ خویش + فغان کہ یافتہ دلدار ذوقِ صحبتِ خویش بوضوح انجامید جائے ست صحیح حق سبحانہ وتعالیٰ ہمہ بمن منوال راہ ترقیات را مفتوح

---

۱ اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ احزاب از پارہ اتل ما اوحی (۲۱) ونظم الآیۃ ھٰکذا من المؤمنین رجال صدقوا الخ
۲ اشارۃ الی کریمۃ وقعت فی سورۃ النور من الجزء الثامن عشر ونظم الآیۃ ھٰکذا فی بیوت اذن اللّٰہ ان ترفع ویذکر فیھا اسمہ یسبح لہ فیھا بالغدو والآصال رجال الخ ۱۲　۳ یعنی طلب روح وسر وخفی واخفیٰ ۱۲

وارد اللّٰهُمَّ ذِدْ نوشته بودند که در خواب می‌بینم که کلاه و بالائے آن فوطه[1] علاقه دار چنانچه
عربان دو طره گذاشته مے پوشند تو بر سر من نهاده و میگوئی که آنچه در ما بود همه را بشما
دادیم و امانتِ شما بشما رسانیدیم[2] مخدوما این خواب بشارتے ست بزرگ مبارک باشد لیکن این
عبارت را بران محمول باید داشت که آنچه در ما بود بشما دادیم موافقِ ظرف و استعدادِ شما
یا آنچه در ما بود از بابتِ امانتِ شما بشما دادیم چنانچه فقرهٔ دوم قرینه است بر آن نوشته
بودند که بعد از نماز تهجد مشغول بودم دیدم که میانِ دل و سر دائرهٔ کلان پیدا شد و
در میانِ آن دائره دلِ خود را مثل چلهٔ کمان یافتم چنانچه یک چله بر دو کمان زه کرده
باشند بدین صورت بجانبِ یک کمان که نظر میرفت وحدتِ صاف میدید و بجانبِ کمان
دیگر که نظر میرفت کثرت در نظر مے در آمد این کثرت هم رفته رفته وحدتِ صاف شد
و در هر دو کمان وحدتِ صاف دیده میشد مخدوما قلب را برزخ گفته اند بانا که این صورت
برزخی قلب ست که بنظر در آمده است و آنچه در یک کمان وحدتِ صاف بنظر در آمد و در
کمانِ دیگر کثرت از قابَ قوسین ست و آنکه کثرت هم رفته رفته وحدتِ صاف شد
و در هر دو کمان وحدت دیده‌یید مقدمهٔ اَوْ اَدْنیٰ ست و آنکه گفتیم که مقدمهٔ اَوْ اَدْنیٰ
است زیرا که حقیقتِ اَوْ اَدْنیٰ وقتے متحقق شود که قوسِ کثرت بالکل از نظر ساقط گردد
و منظورِ نظر جز قوسِ وحدت نبود و آنچه بعد ازین نوشته‌اند که این یافت بنفس یا روح
مخصوص نبود بالکلیه این معامله خود بخود بود مشعر بر سقوطِ قوسِ کثرت ست از نظر والغیبُ
عند الله سبحانه نوشته بودند که درین میان یک نسبتِ مخصوص وارد میشد که هرگز دل
را با آن آشنائی نبود چنانچه غریبے بشهرے که هرگز ندیده باشد در آید بلے اِنَّ الْمُلُوْكَ اِذَا
دَخَلُوْا قَرْیَةً اَفْسَدُوْهَا وَجَعَلُوْٓا اَعِزَّةَ اَهْلِهَآ اَذِلَّةً[3] خوش گفت. **بیت**

---

[1] بدانکه فوطه بالضم کمربند و جامهٔ نادوخته و لنگ حمامی و بعضی دستار و رومال نیز آمده و علاقه بکسر اول جسم ظاهری که آویزان باشد چیزے مثل دوال تازیانه ۱۲ غیاث [2] یعنی مراد بقول آنچه در ما بود خصوص ست نه عموم ۱۲ [3] این کریمه واقع ست در سورهٔ نمل در پاره وقال الذین (۱۹) ۱۲

بوصلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم + کہ نوپروازم و شاخ بلندے آشیان دارم

وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوب (۲۴) بست و چہارم

بملا اشتیاق بہرہ گی در حل شبہہ کہ از آیہ کریمہ وَاتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا مے آید و تحقیق حدیث لَا تُفَضِّلُوْنِیْ عَلٰی یُوْنُسَ ابْنِ مَتّٰی و در شرح اَلْاِیْمَانُ لَا یَزِیْدُ وَلَا یَنْقُصُ و رفع توہم مساوات ایمان عوام با ایمان انبیا علیہم الصلوٰۃ والسلام و رفع توہم افضلیت شہدا کہ بہ بعضے مزایا مخصوص اند بر انبیا علیہم الصلوٰۃ و السلام بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کتابے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید اسولہ چند نمودہ بودند مخدوما حل این اسولہ را علما و مشائخ نمودہ اند مع ذٰلک سوال را از جواب چارہ نیست چیزے درین باب مینویسد سوال اول آنکہ حق تعالیٰ در شان حضرت ابراہیم علٰی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام میفرماید اِنِّیْ جَاعِلُکَ لِلنَّاسِ اِمَامًا و نیز فرمودہ وَاتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِيْمَ حَنِيْفًا[1] پس بمقتضائے این ہر دو کریمہ حضرت ابراہیم علیہ السلام مقتدی و متبوع بوند و پیغمبر ما علیہ وعلٰی آلہ الصلوٰۃ والسلام تابع باشند و حال آنکہ پیغمبر ما علیہ وعلٰی آلہ الصلوٰۃ والسلام بالقطع افضل اند و ہمین اشکال در مادہ حضرت آدم علیہ السلام مے آید حق تعالیٰ میفرماید اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً۔ فَلَزِمَ فِیْ ھٰذِہِ الْاٰیَةِ مَا لَزِمَ فِی الْاٰیَةِ السَّابِقَةِ جواب در کریمہ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً ہیچ اشکال نیست چہ این حکم خلافت مر نوع انسان راست خصوصیت بحضرت آدم علیہ السلام ندارد چنانچہ جواب ملائکہ بران دلیل ست کہ اَتَجْعَلُ فِیْهَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا

[1] ثم اوحینا الیک ان اتبع ملۃ ابراھیم حنیفا واقع ست در آخر سورہ نحل در پارہ ربما (۱۴) ۱۲ ۵۲ از کتب مخلوقات کما ہو محقق فی محلہ ۱۲

وَیَسْفِكُ الدِّمَآءَ چه فساد وسفکِ دماء در نوعِ انسان ست نه در آدم عَلَیْهِ السَّلَامُ
وبر تقدیرِ تسلیم این خلافت خاص بوقتِ حضرتِ آدم عَلَیْهِ السَّلَامُ بوده نه خلافتِ نوع
تا اشکال متصور شود چنانچه در شانِ حضرتِ داؤد عَلَیْهِ السَّلَامُ فرموده یَا دَاوٗدُ اِنَّا
جَعَلْنٰكَ خَلِیْفَةً فِی الْاَرْضِ و در شانِ حضرتِ مهدی عَلَیْهِ الرِّضْوَانُ وارد شده
فَاِنَّ فِیْهِمْ خَلِیْفَةَ اللّٰهِ الْمَهْدِیَّ وازین قبیل ست قطبِ ارشاد وغوث وقطبِ مدار
که در هر وقت میباشند که قطبیت وسائرِ مناصب مخصوص بازمنهٔ ایشانست وهمچنین
قَدَمِیْ عَلٰی رَقَبَةِ کُلِّ وَلِیِّ اللّٰهِ که حضرت شیخ عبدالقادر جیلانی قُدِّسَ سِرُّهٗ فرموده است
مخصوص باولیاءِ آن وقت ست عَلٰی مَا حُقِّقَ آرے کریمهٔ اِنِّیْ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ
اِمَامًا حکمِ عام ومؤبد ست قَالَ الْقَاضِیْ فِیْ تَفْسِیْرِهٖ وَاِمَامَتُهٗ عَامَّةٌ مُؤَبَّدَةٌ اِذْ لَمْ
یُبْعَثْ نَبِیٌّ بَعْدَهٗ اِلَّا کَانَ مِنْ ذُرِّیَّتِهٖ مَأْمُوْرًا بِاتِّبَاعِهٖ چنانچه کریمهٔ اِتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرٰهِیْمَ
حَنِیْفًا دلالت بران دارد لیکن این آیات قدح در افضلیتِ آنسرور عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ
وَالسَّلَامُ ندارد مفسران گفته اند یعنی پیروی وے کن در توحید یا در روشِ دعوت بحق حِلْمًا
وعلمًا چنانچه او برفق ومدارا بدلائل یکے بعد دیگرے ومجادله بقدرِ فهمِ هر کس دعوت مینمود تو
نیز چنان کن صاحب تیسیر آورده که اتباع سلوک بسبیلِ سلوکِ متبوع ست پس اتباعِ
آنسرور مر مهتر ابراهیم را عَلَیْهِمَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ بسبب آن بود که بعد از و مبعوث شده
نه بجهتِ آنکه دونِ او بوده وبحکمِ اَنَا اَکْرَمُ الْاَوَّلِیْنَ وَالْاٰخِرِیْنَ عَلَی اللّٰهِ مقرر ست که
آنحضرت عَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ از همه انبیا اکرم وافضل ست ونصیبِ او در فضیلت
از مجموعِ انبیا واصفیا اجزل واشمل وازین قبیل ست آنچه وارد شده است فَبِهُدٰهُمُ
اقْتَدِهْ که ازین امر در فضیلتِ او عَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ هیچ قدح لازم نیست باآنکه

۱ این کریمه واقع ست در سوره ص از پاره ومالی (۲۳) ۱۲ ۲ قال رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم اذا رأیتم الرایات السود قد جاءت من قبل خراسان فأتوها فان فیها خلیفة الله المهدی رواه احمد والبیهقی ۱۲ مشکوة باب اشراط الساعة ۳ ای فی الجملة لا فی جمیع الاحکام کالا یخفی ۱۲ ۴ یعنی معنی اتباع رفتن ست براهیکه متبوع بران راه رفته باشد ۱۲

گوئیم کہ گاہ ست کہ فاضل را امر بمتابعتِ مفضول کنند و ازین امر بمتابعت ہیچ قصورے در فاضلیتِ او لازم نیاید قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی لِنَبِیِّہٖ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَشَاوِرْھُمْ فِی الْاَمْرِ امر بمشورت با اصحاب کرام خالی از تضمن امر بمتابعتِ شان نیست و الا مشورت راچہ فائدہ باشد و تحقیق این مقام و حقیقتِ این معاملہ را حضرتِ ایشان ماقدس اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ بِسِرِّہٖ از راہِ کشف و عرفان در مکاتیبِ خود نوشتہ اند از انجا ملاحظہ نمایند

سوال دویم آنکہ جنابِ مقدس حضرتِ رسالت پناہ محمد رسول اللہ صلی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ بالقطع افضل انبیا اند پس حدیثِ لَا تُفَضِّلُوْنِیْ عَلٰی یُوْنُسَ ابْنِ مَتّٰی بچہ معنی ست و حدیث مَنْ قَالَ اَنَا خَیْرٌ مِّنْ یُّوْنُسَ بْنِ مَتّٰی فَقَدْ کَذَبَ چگونہ بود جواب میتواند کہ معنی چنین باشد لَا تُفَضِّلُوْا بِحَیْثُ یَلْزَمُ نَقْصُ الْمَفْضُوْلِ اَوْ یُؤَدِّیْ اِلَی الْخُصُوْمَۃِ وَالنِّزَاعِ و نیز میتواند کہ تفضیل نہ بہ جمیع انواعِ فضائل ہر چند پیغمبر ما را عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ فضلِ کلی ست چنانچہ امام افضل ست از مؤذن مطلقاً ہر چند فضلِ اذان در وے نیست و نیز میتواند کہ معنی آن باشد لَا تُفَضِّلُوْا مِنْ تِلْقَآءِ اَنْفُسِکُمْ وَاَھْوَآئِکُمْ و نیز میتواند کہ این قول از روئے تواضع و ہضمِ نفس فرمودہ باشد و نیز میتواند کہ معنی لَا تُفَضِّلُوْنِیْ فِیْ نَفْسِ النُّبُوَّۃِ باشد کَمَا قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی لَا نُفَرِّقُ بَیْنَ اَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِہٖ و نیز میتواند کہ این قول پیش از علم بافضلیتِ خود باشد باید دانست کہ تخصیصِ حضرت یونس عَلَیْہِ السَّلَامُ باین حکم با آنکہ ہمہ انبیا را درین امر شرکت ست بواسطۂ آنست کہ چون از وے عَلَیْہِ السَّلَامُ زلتے بوقوع آمدہ بود از ینجہت محلِ توہمِ منقصت شدہ بواسطۂ رفعِ این وہم تخصیصِ او باین حکم فرمودہ کہ ازین رہگذر ہیچ منقصے در رتبۂ او و رتبۂ نبوتِ او پیدا نشدہ بحکمِ اَلتَّآئِبُ مِنَ الذَّنْبِ کَمَنْ لَّا ذَنْبَ لَہٗ و بحکمِ اُولٰٓئِکَ یُبَدِّلُ اللّٰہُ سَیِّاٰتِہِمْ حَسَنٰتٍ و میتواند کہ بہمین اعتبار فرمودہ باشد مَنْ قَالَ اَنَا خَیْرٌ مِّنْ

---

[1] ھذا الحدیث مروی عن عبد اللہ بن مسعود مرفوعا و موقوفا رواہ ابن ماجہ، مشکوۃ اخر باب التوبۃ [2] الا من تاب و اٰمن و عمل صالحا فاولٰئک یبدل اللہ الخ، سورۃ الفرقان وجزء وقال الذین (۱۹)

یُونُسَ ابْنِ مَتّٰی فَقَدْ کَذَبَ یعنی ہر کہ نظر بزلّت او علیہ السلام نمودہ خود را بر وے فضل دہد
وخود را از زلّت ومعاصی بری تصوّر نماید پس تحقیق او دروغ گوست قال اللّٰہ تعالٰی
فِیْ شَانِہٖ فَنَادٰی فِی الظُّلُمٰتِ اَنْ لَّآ اِلٰہَ اِلَّآ اَنْتَ سُبْحٰنَکَ اِنِّیْ کُنْتُ مِنَ الظّٰلِمِیْنَ
فَاسْتَجَبْنَا لَہٗ وَنَجَّیْنٰہُ مِنَ الْغَمِّ وَکَذٰلِکَ نُنْجِی الْمُؤْمِنِیْنَ[1] وَقَالَ تَعَالٰی اَیْضًا فَاجْتَبٰہُ
رَبُّہٗ فَجَعَلَہٗ مِنَ الصّٰلِحِیْنَ[2] سوال سوم آنکہ مقرر ومبیّن ست کہ فضل کلی مر انبیا را
علیہم الصلوٰۃ والسلام بر جمیع افراد امت ودر حدیث صحیح آمدہ است کہ بعضے کمالات
در بعضے افراد امت ست کہ مزیت بر انبیا دارد[3] کالشہداء فی سبیل اللہ احتیاج
بغسل ندارند وبلفظ موتی نخواندہ وانبیا بغسل محتاج اند وبلفظ موتی خواندہ جواب
این فضل راجع بفضل جزئی ست کہ دران محذور نیست ہر حائک وحجام[4] بصنعت بر عالم
ذی فنون فضل دارد وفضل کلی مر انبیا وعالم راست سوال چہارم علمائے[5] ماتریدیہ گفتہ
اند الایمان لا یزید ولا ینقص ازین عبارت لازم مے آید کہ ایمان عوام مومنان مثل
ایمان انبیا بود علیہم السلام وحال آنکہ ایمان انبیا علیہم السلام اکمل ست فی
القرب والدرجۃ جواب ایمان انبیا وایمان عوام را در نفس ایمانیت شرکت وتساوی
است ومزیت ایمان انبیا راجع بصفات کاملہ ایمان ست ایمانے کہ مقرون باعمال
صالحہ است وبیکسوست از سیأت ومشتبہات صفائے دیگر دارد ونورانیت علیحدہ و
نتائج وثمرات بزرگ آوردہ بلکہ توان گفت کہ نوع دیگر گشتہ در رنگ افراد انسان کہ در
نفس انسانیت شرکت دارند ومتساوی اند ونظر بکمال ونقصان صفات جمعے را ازانہا
کالانعام بل ہم اضل فرمودہ واز حقیقت انسانی بر آوردہ وآنچہ در حدیث آمدہ است

[1] بدانکہ این کریمہ در سورۃ الانبیا از پارہ اقترب (۱۷) واقع ست ۱۲ [2] فی سورۃ القلم والجزء تبارک الذی (۲۹) ۱۲ [3] قال صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ان من عباد اللہ لاناسا ماہم بانبیاء ولا شہداء یغبطہم الانبیاء والشہداء یوم القیامۃ بمکانہم من اللہ قالوا یا رسول اللہ تخبرنا من ہم قال ہم قوم تحابوا بروح اللہ علی غیر ارحام بینہم ولا اموال یتعاطونہا الخ رواہ ابو داؤد ۱۲ مشکوۃ باب الحب فی اللہ [4] خون کشندہ باسترہ زدن ۱۲ [5] از تابعان ابو المنصور ماتریدی ۱۲

لَو اتَّزِنَ اِیْمَانُ اَبِیْ بَکْرٍ مَعَ اِیْمَانِ اُمَّتِیْ کُرِّجَحَ این رجحان ہم راجع بصفاتِ کاملہ است کہ نورانیت وصفائے ایمان را می افزایند وپلہ میزان را راجح میکنند چہ صفات واعراض در میزانِ موعود موزون ست چرا ایمانِ اور راجح نباید کہ او بموتے کہ پیش از موت ست مشرف گشتہ است (اخروی) وبایں صفت درمیانِ صحابۂ کرام ممتاز وبیش قدم بودہ ولہذا بدولتِ معیت بمقتضائے کریمۂ وَالَّذِیْنَ مَعَہٗ وکریمۂ اِنَّ اللّٰہَ مَعَنَا مشرف شدہ وازمیانِ اصحابِ کرام بہ بشارتِ این موت کہ عین معرفت ست ومکمل ایمان مبشر گشتہ حیث وَرَدَ فِیْ شَانِہٖ مَنْ اَرَادَ اَنْ یَّنْظُرَ اِلٰی مَیِّتٍ یَّمْشِیْ عَلٰی وَجْہِ الْاَرْضِ فَلْیَنْظُرْ اِلٰی اَبِیْ بَکْرِ ابْنِ اَبِیْ قُحَافَۃَ ہرچند سائر صحابہ نیز باین موت متحقق بودند لیکن تخصیص او باین بشارت مُشْعِر بکمالِ اوست باین صفت از دیگران وہر کہ درین موت کاملتر ست ایمانِ او باندازہ آن نیز کاملتر چہ این موت منتج اطمینانِ نفس ست واطمینانِ نفس ایمانِ حقیقی ست کہ از زوال محفوظ ست کریمہ یٰۤاَیُّہَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اٰمِنُوْا بِاللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ گویا اشارت باین ایمان ست وما نا کہ در حدیث اَللّٰہُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُکَ اِیْمَانًا لَیْسَ بَعْدَہٗ کُفْرٌ مطلوب ہمین ایمان ست این آن موت ست کہ بحیاۃ ابدی میرساند وبانوار قرب ومعرفت متحقق میسازد وکریمۂ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ فِی النَّاسِ ایمائے ست باین معنی وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ

مکتوب (۲۵) بست وپنجم

بمیر عبد الفتاح ولد حقائق آگاہ میر محمد نعمان قُدِّسَ سِرُّہٗ در ادائے لوازمِ طلبگاری

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند

۱؎ اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ نساء از پارۂ والمحصنات (۵) ۱۲ ۲؎ اشارت ست بآیتے کہ در سورہ انعام وپارہ ولو اننا (۸) واقع ست ۱۲

مجاریِ[1] امور مستوجبِ حمد ست امید که آن عزیز نیز بعافیت باشد و بر جادهٔ سنتِ سنیه و شریعتِ علیه مستقیم بود و از لوازمِ طلبگاری فارغ نباشد و همواره متعطش و مضطرب باشد سیری و فراغ نصیبِ اعدا باد بزرگے گفته است که تصوف اضطراب ست چون سکون آمد تصوف نماند مرید را بدین صفت باید شد که حتی اذا ضاقت علیهم الارض بما رحبت وضاقت علیهم انفسهم وظنوا ان لا ملجا من الله الا الیه چون طالبِ صادق بدین صفت شود امید ست که بحرِ بخشش بجوش آید و نویدِ ثم تاب علیهم لیتوبوا[2] بگوشِ جانش برساند و او را از وے بستاند عجب ست که جوانانِ مستعد بخوابِ خرگوش آرام گرفته اند و از لوازمِ طلب فرو نشسته و در رنگِ طفلان از جواهرِ نفیسه بخزف ریزهائے چند مشغول شده **بیت** درجهان شاهدے و ما فارغ + در قدح جرعهٔ و ما هشیار +

مکتوب بست و ششم (۲۶)

بصوفی سعد الله کابلی در تعبیر وقائع و شرحِ احوالِ او

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عبادہ الذین اصطفی کتابے که متضمنِ وقائعِ روشن و احوالِ پسندیده بود رسید و خوشوقت ساخت لله سبحانه الحمد که بعافیت اند و در کارِ خود سرگرم اند و واقعه که نوشته بودند در یک واقعه مصحف و در واقعهٔ دیگر خلعت بشما داده نیک و مبشر اند و آنچه نوشته بودند اکثر که باحوالِ خود مقید میشوم خود را نمییابم و در مراقبه چنان مشاهده میشود که هر یک موے بشابه چراغے شعله میکند و در گفتنِ کلمهٔ طیبه لذتے روئے میدهد که اشک بے اختیار روانه میشود آیا کمالِ فنائے نفس همین ست یا چیزے دیگر معلوم نمایند که این احوال خوب و پسندیده است و از لوازم و ملائماتِ فنائے نفس ست لیکن فنائے نفس فی نفسه امرے دیگر ست آنجا همه آنست که برتر از بیان ست + آرے آنچه نوشته اند که خود را نمییابم و آنچه

---

[1] قوله مجاری بفتح میم وراے مکسوره جاے جاری شدن چیزے و راههاے روان شدن چیزے ۱۲
[2] اشارت ست بکریمه که واقع ست در سوره توبه از پارهٔ یعتذرون (۱۱) ۱۲

بعد ازین نوشتہ آید کہ نہ خود را دانستہ میشود و نہ عالم را اگر بعد از فنائے قلب روئے دہد از مقدمات فنائے نفس ست و از لوازم آن بالجملہ امید وار باشند وَهَلْ مِنْ مَّزِيْدٍ گویان متوجہ فوق بوند مصرع ہنوز ایوان استغنا بلندست ۔ نوشتہ بود ید کہ بر سر نماز ہم جمعیت روئے میدہد اکثر اوقات کہ بخود مقید میشوم مثل شعلہ آفتاب و ماہتاب در نظر مے آید فقیر در درک آن عاجزست بدانند حالتے کہ در نماز دست میدہد اصل ست و این شعلہ آفتاب کہ خود را میابند میتواند کہ آثار بقا بود و این نور از حیات بود کہ مترتب بر موت ست چنانچہ کریمہ اَوَمَنْ كَانَ مَيْتًا فَاَحْيَيْنٰهُ وَجَعَلْنَا لَهٗ نُوْرًا الاٰیۃ اشعارے بران دارد وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا ۔

مکتوب (۲۷) بست و ہفتم

بملا عطاء اللہ سورتی در نصیحت او ۔ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى فضائل مآب اخوی ملا عطاء اللہ از ینجانب سلام عافیت انجام خوانند و دوستان دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرد مخدوما عمر چندروزہ کہ بسے عزیزست باید کہ در اعز اشیا مصروف گردد و آن کسب مرضیات مولائے حقیقی ست جل سلطانہ کمر ہمت را درین امر خطیر چست بر بندند و ہرچہ منافی آنست ازان یکسو شوند کمال در حق بندہ آنست کہ مولائے او از و راضی بود لہذا مقام رضا فوق مقامات آمد علامت این رضا آنست کہ بندہ از وے تعالی راضی شود و در مرادات و مقتضیات خلاف رضامندی او تعالی از وے بظہور نیاید و در ایلام در رنگ انعام کشادہ پیشانی بود و در اوامر و نواہی او چین بابرو نباشد و بجمیع افعال وے منشرح الصدر باشد و بقضا و قدر او عز برہانہ انقیاد و استسلام داشتہ باشد وَالسَّلَامُ

مکتوب (۲۸) بست و ہشتم

لہ یعنی این عدم یافت خود و نادانستن خود را و عالم را اگر بعد از الخ ۱۲ سکہ یعنی طالب زیادت گشتہ ۱۲ سکہ در سورہ انعام در پارہ لوانّنا (۸) واقع ست ۱۲

ودر مرادات و مقتضیات او و افعال خلاف رضامندی از وے

بشیخ نور محمد سورتی در نصیحت بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ست خیریت دوستان مسئول و مامول اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در کسب مرضیات مولائے حقیقی جلت عظمتہ بجان کوشند و توشہ آخرت را آمادہ سازند جاءت الراجفۃ تتبعہا الرادفۃ جاء الموت بحذا فیرہ جاء الموت بما فیہ احوال را نویسان باشند و از کیفیت راہ و فرزندان قلمی نمایند و سعی کنند کہ روز بروز باشند ابواب ترقیات مفتوح بود من استوی یوماہ فہو مغبون دوستان را بدعا خیر یاد آرند والسلام

مکتوب (۲۹) بست و نہم

بمیر محمد امین بخاری در شرح و تبیین کریمہ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ و کریمہ اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ الایۃ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات بجناب سیادت و نقابت پناہ میرساند احوال و اوضاع فقراء اینجد و مستوجب حمد ست والمسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم واستقامتکم ظاہرا و باطنا صحیفۂ گرامی کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند مشرف ساخت حمدا للہ سبحانہ کہ باوجود مشاغل صوری و تعلقات شتی در روابط معنوی و محبتہا فتورے نرفتہ است امید ست کہ روز بروز در تزاید باشد و روز افزون بود محب این طائفہ با این طائفہ ست المرء مع من احب حدیث نبوی ست علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ نوشتہ بودند کہ حق سبحانہ و تعالی میفرماید وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ و مفسران بہ لیعرفون تفسیر کردہ اند و در جائے دیگر حق تعالی میفرماید اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَی السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَّحْمِلْنَهَا وَاَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اگر مراد از امانت معرفت باشد بانسان چہ خصوصیت

لہ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورہ الذاریات از پارہ قال فما خطبکم (۲۷) و کریمہ انا عرضنا الامانۃ یس واقع ست در سورہ احزاب از پارہ و من یقنت (۲۲) ۱۲ ۵ تو در چہ خصوصیت دارد یعنی ہیچ خصوصیت ندارد چہ معرفت حق تعالی حاصل ست مر ہر شے را کما قال تعالی و ان من شیٔ الا یسبح بحمدہ و لکن لا تفقہون تسبیحہم ۱۲ بنی اسرائیل

دارد واگر مراد چیزے دیگرست اعلام نمایند مخدوما ورود این شبہہ خصوصیت بآن ندارد کہ لِیَعْبُدُوْنِ را بہ لِیَعْرِفُوْنِ تفسیر کنیم لِیَعْبُدُوْنِ را بہر معنی کہ تفسیر کنند وامانت راہم بہمان معنی بگیرند یعنی لِیَعْبُدُوْنِ اگر بمعنی خود داریم چنانچہ اکثر علمائے مفسرین گفتہ اند وازامانت ہم تکالیف شرعیہ کہ حاصل آن عبادت ست بگیریم یا از ہر دوجا معرفت مراد داریم شبہہ مے آید کہ وجہ تخصیص حملِ امانت بانسان چیست[1] جواب گوئیم کہ وجہ تخصیص میتواند کہ شرافت وبزرگی انسان بود واہتمام بہ شانِ او ہرچند جن را نیز شرکت بود چہ جن درین تکلیف تابع انسان ست ومتابع شریعت پیغمبر ما[2] عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ کہ لیلۃ الجن دعوت کرد وایشان ایمان آوردند وبقولے بامر رسول اللہ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ رفتہ قوم خود را دعوت کردند وگفتند یٰقَوْمَنَآ اَجِیْبُوْا دَاعِیَ اللّٰہِ وَاٰمِنُوْا بِہٖ[3] واز فحوائے آیہ معلوم میشود کہ پیش ازین تابع شریعت حضرت موسیٰ علٰی نبیّنا وعلیہ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ بودہ اند جائیکہ گفتہ اند اِنَّا سَمِعْنَا کِتٰبًا اُنْزِلَ مِنْ بَعْدِ مُوْسٰی الآیۃ وایضا میتواند کہ عرض امانت وحمل آن خاص بانسان بود وجن را دران شرکت نباشد ہرچند ہردو را برائے عبادت یا معرفت آفریدہ باشند وہیچ محظورے نبود بداشند کہ این سوال را جوابہائے دیگر ہم ہست ورائے این دو جواب کہ بران تقدیر اصلاً شبہہ وارد نمیشود اول آنکہ لِیَعْبُدُوْنِ بر معنی خود باشد چنانچہ علما فرمودہ اند وامانت بمعنی معرفت گوئیم چنانچہ آن مشفق نوشتہ اند اشکال وارد نمیشود دوم آنکہ مجاہد لِیَعْبُدُوْنِ را بہ لِیَعْرِفُوْنِ تفسیر کردہ ست لکن معنی معرفت را عام گرفتہ ست کہ شامل موحد ومشرک ومطیع وعاصی ست کہ ہمہ مے شناسند اما بعضے فرمان نمیبرند وبرخے در عبادت شریک میگیرند برین تقدیر از امانت معرفت کہ خاص بموحدان وبا اولیاست اگر بگیریم یا عبادت وتکالیف شرعیہ خواہیم نیز اشکال نمے آید سیوم آنکہ مفسران گفتہ اند کہ میتواند کہ لِیَعْبُدُوْنِ باین معنی باشد کہ اَیْ لِیَکُوْنُوْا عِبَادًا

---

[1] حالانکہ عبادت یعنی تکالیف شرعیہ وبمعنی معرفت مر جن را ہم شامل ست حسب منطوق آیۂ اولی ۱۲ [2] یعنی پیغمبر ما علیہ الصلوۃ والسلام درشب جن ایشان را باسلام دعوت فرمودو ایشان ایمان آوردند ۱۲ [3] اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورۂ احقاف از پارۂ حم (۲۶) ۱۲ [4] یعنی تکالیف شرعیہ ۱۲

برین تقدیر ہم اشکال واردنیست چہارم آنکہ اگر مراد از انسان در کریمۂ وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ حضرت آدم عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ باشد چنانچہ مفسران گفتہ اند نیز شبہہ وارد نیست پنجم آنکہ حضرت ایشان مَا قَدَّسَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ بِسِرِّہٖ در مکتوب ہفتاد و چہارم از مکتوبات جلد ثانی برنگاشتہ اند کہ این امانت بزعم این حقیر قیومیت جمیع اشیاست بر سبیل نیابت کہ مخصوص بکمل افراد انسان ست یعنی معاملۂ انسان کامل تا بجائے میرسد کہ او قیوم جمیع اشیا بحکم خلافت میسازند و ہمہ را افاضۂ وجود و بقا و سائر کمالات ظاہری و باطنی بتوسط او میرسانند اگر ملک ست باو متوسل ست و اگر انس و جن ست باو متشبث وَفِی الْحَقِیْقَۃِ توجہ جمیع اشیا باوست و ہمہ نگران اویند لیکن را داند یا نہ فرمود اِنَّهٗ کَانَ ظَلُوْمًا کَثِیْرَ الظُّلْمِ عَلٰی نَفْسِہٖ بِحَیْثُ لَا یُبْقِیْ مِنْ وُجُوْدِہٖ وَلَا مِنْ تَوَابِعِ وُجُوْدِہٖ اَثَرًا وَلَا حُکْمًا و تا بر خود چنین ظلم ننماید شایان تحمل بار امانت نبود جَهُوْلًا کَثِیْرَ الْجَهْلِ بِحَیْثُ لَا یَکُوْنُ لَهٗ عِلْمٌ وَلَا اِدْرَاکٌ بِالْمَطْلُوْبِ بَلْ عَجْزٌ عَنِ الْاِدْرَاکِ وَجَهْلٌ عَنِ الْعِلْمِ بِالْمَقْصُوْدِ و این عجز و جہل در ان موطن کمال معرفت ست لِاَنَّ اَجْهَلَهُمْ اَعْرَفُهُمْ ثُمَّ وَلَا شَکَّ اَنَّ اَعْرَفَهُمْ اَلْیَقُ بِحَمْلِ الْاَمَانَۃِ این دو صفت گویا علت اند مر تحمل بار امانت را این عارفے کہ بمنصب قیومیت اشیا مشرف گشتہ است حکم وزیر دارد کہ مہمات خلائق باو مرجوع داشتہ اند ہر چند انعامات از سلطانست اما وصول آنہا مربوط بتوسل وزیرست تَمَّ کَلَامُہٗ برین تقدیر نیز ایراد شبہہ نمیشود وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی

مکتوب سی ام (۳۰)

بشیخ حسین منصور جلندری در شرح احوال او از حصول فنائے اتم بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ مصحوب

قاصد از سال داشتہ بودند رسیدہ سبب مسرت گردید چون متضمن اذواق پسندیدہ بود مسرت بر مسرت افزود حق سبحانہ وتعالی ہمہ بمن منوال ابواب ترقیات را مفتوح دارد و بر جادہ سنن مرضیہ استقامت کرامت فرماید از استمرار حالت زوال عین واثر واز دوام دید رجوع کمالات باصل خود ولحوق عدم مقید بعدم مطلق نوشتہ بودند نیک ومبارک ست معتبر در فنا نزد ما فنا است کہ دوام پذیرد وآنچہ دوام ندارد از حیز اعتبار ساقط ست واین قسم فنا کہ عدم نیز در رنگ وجود از وے جدا شود وباصل لاحق گردد از آثار تجلی ذاتست **بیت** گر بر سر کوئے عشق ما کشتہ شوی شکرانہ بدہ کہ خون بہائے تو منم * عروجیکہ درین ولا روے دادہ بود ورفعت خود را از بعض مشائخ وقت دیدہ مرقوم نمودہ بودند بوضوح انجامید محل تحیر نیست ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ خوش گفت **بیت** سعادتہاست اندر پردہ غیب نگہ کن تا کرا ریزند در جیب * میان شیخ جمال بجمعیت باشند والسلام اولاً وآخراً *

مکتوب (۳۱) سی ویکم

بخواجہ عبد الصمد کابلی در تأسف بر اطوار خویش بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى * ہزار افسوس عمر گرانمایہ در ہوا وہوس رفت ودر حرمان ومعصیت گذشت در ودیوار بر کردار این دور از کار گریان وزار زار ست وہر سنگ وسفال بزبان حال فریاد میکند مَا لِهٰذَا خُلِقْتَ وَلَا بِهٰذَا اُمِرْتَ **بیت** ہر دو عالم در لباس تعزیت اشک مے بارند وتو در معصیت * اُذْكُرُوا اللّٰهَ وَتُوْبُوْا اِلَى اللّٰهِ جَآءَتِ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ جَآءَ الْمَوْتُ بِمَا فِيْهِ بِحَذَافِيْرِهٖ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَآئِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب سی ودوم

بقاضی حیدر لاہوری در تحریص بر تحصیل معرفت وایمان حقیقی بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الحمد لله رب العالمين اكمل الحمد على كل حال والصلوة والسلام الاتمان الاكملان[1] على سيد المرسلين وخاتم النبيين كلما ذكره الذاكرون وكلما غفل عن ذكره الغافلون اللهم صل عليه وعلى اله وسائر النبيين وال كل وسائر الصالحين ؛

صحیفهٔ گرامی که نامزد این مسکین نموده بودند بورود آن مبتهج و مشرف گردیده چون متضمن اظهار شوق و منبئ از درد طلب بود مسرت بر مسرت بخشید اللهم زد این شوق را نعمت عظمی دانند و این درد را سرمایهٔ سعادت تصور فرمایند عزیزے گفته است اگر نخواستے داد ندادے خواست[1] حق سبحانه آتش این شوق را مشتعل سازد و شعلهٔ طلب را سربلند گرداند تا از ماسوائے مطلوب بالکل بیگانه و از کشاکش تفرقه بتمام برآید و بمطلوب اصلی رساند مطلوب درین نشأ فانیه تحصیل معرفت حق ست جل و علا و معرفت را صورتیست و حقیقتے صورتش آنست که علمائے کرام بیان نموده اند و مطلق ایمان بآن مربوط ست و حقیقت معرفت که اهل الله بآن ممتاز اند عبارت از فنا فی المعروف ست و مشروط ست باین صورت که بے آن صورت نه بندد و ایمان حقیقی که از زوال محفوظ ست باین معرفت منوط ست مانا که در حدیث نفیس اشارت باین ایمان ست که وارد شده است اللهم انی اسئلک ایمانا لیس بعده کفر[2] و این فنا که مناط معرفت ست امریست وجدانی و ذوقی که بگفتن و نوشتن راست نیاید و بدرس و مطالعهٔ کتب صورت نه بندد و من لم یذق لم یدر[3] لذت مے نشناسی بخدا تا نچشی ؛ پس بر عقلا و هوشمندان ناگزیر ست که در حاصل کار و نقد روزگار خود تأمل نمایند هر کرا معرفت مسطوره حاصل ست فطوبی له و بشری آنچه مقصود از آفرینش او بود بجا آورد و از ظل باصل شتافت للمولوی قدس سره

بیت
چون بدانستی تو خود را از نخست ؛ سوے آنحضرت نسب کردی درست ؛ وانکه دانستی که ظل کیستی ؛ فارغی گر مردی و گر زیستی ؛ و هر کرا این معرفت حاصل نیست از طلب

---

[1] یعنی اگر حق سبحانه و تعالی دادن مطلوب و مقصود نخواستے این درد و تعطش در طلب مقصد هرگز ندادے فافهم ۱۲ [2] مانا بمعنی شاید و یقین هر دو آید ۱۲ [3] و فی الحصن الحصین للجزری اللهم انی اسئلک ایمانا لا یرتد و نعیما لا ینفد و مرافقة نبینا محمد فی اعلی درجة الجنة جنة الخلد (س حب مس) ۱۲ [4] یعنی و هر که نچشید ندانست ۱۲

آن فارغ نبود و از ہر جا بوئے ازین حدیقہ دولت بمشامِ جان او برسد از پے آن بشود افسوس است آنچہ ازین کس در نشأ فانیہ طلب داشتہ اند بجا نیارد و بامورِ دیگر پردازد و تعمیر چیزے کہ تخریبِ آن خواستہ اند نماید بیت ترسم کہ یار با ما نا آشنا بماند + تا دامن قیامت این غم بما بماند + وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی +

مکتوب (۳۳) سی و سوم

بخواجہ عبد اللہ کولابی در بیان آنکہ مشہود در مرآت کثرت نہ وحدتِ حقیقی ست بلکہ ظلے از ظلال آن و در بیانِ آنکہ شہود ارواح داخل کمال نیست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند احوال و اوضاع فقراء این حدود مستوجب حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ تَعَالٰی عَافِیَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ عَلٰی جَادَّۃِ الشَّرِیْعَۃِ الْعَلِیَّۃِ وَالسُّنَّۃِ السَّنِیَّۃِ الْمُصْطَفَوِیَّۃِ عَلٰی صَاحِبِھَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ مکتوبِ مرغوب کہ درین ولا فرستادہ بودند رسید چون متضمن شوق و مشعر از درد طلب بود فرحت بر فرحت افزود اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ ذٰلِکَ احوالِ خود را برین بیت حوالہ نمودہ بودند بیت در و دیوار چو آئینہ شد از کثرت شوق + ہر کجا مے نگرم روئے ترا مے بینم + مخدوما احوالِ شما را از مضمون این بیت بلند میدانم باطن شما متوجہ تنزیہ صرف ست و مضمونِ این بیت مشعر از شہود وحدت در مرآت کثرت ست مخدوما آنچہ در مرآت کثرت مشہود ست نہ وحدتِ حقیقی ست بلکہ شبح و مثالِ اوست و ظلیست از ظلالِ او و او تعالیٰ وراء الوراست و از دید و دانش ما جدا مصراع در کدام آئینہ در آید او + حق را بیجانہ در مرآت خلق جستن در رنگ آنست کہ کسے آفتاب را در طشتِ آب جوید ع کسے در صحن کاچی قلیہ جوید + اضاعۃ العمر فی طلب المحال خوش گفتہ بیت تو از خوبی نہ گنجی در عالم + مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش + نوشتہ بودند

کہ اگر طالبے را این دید روئے دہد کہ بچشمِ ظاہر ارواحِ طیبہ مشاہدہ او مے شدہ باشد در باب او چہ حکم ست مخدوما مشاہدۂ ارواح خواہ بچشمِ سر بود خواہ بچشمِ سر داخلِ ہیچ کمال نیست و منزلے از منازلِ قرب بآن وابستہ نہ کمال آنست کہ باطن از دید و دانشِ ماسوے وارہد و نامے و نشانے از غیر در دیدۂ سر نماند مصرع تو مباش اصلا کمال این ست و بس ✽ این نوع چیزہا کہ سالکان را در اثنائے راہ دست مید ہد در رنگِ محسّناتِ بدیعی ست در علمِ بلاغت کہ تحسین کلام مے بخشد و در بلاغت ہیچ دخل نمیدارد بلکہ این مشاہدۂ ارواح از محسّنات ہم ساقط تر ست چہ بسیار ست کہ این نوع مشاہدات از مطلب باز دارند و در توہمِ کمال افگنند نفعِ این امور اگر ازین مضرت خالی باشد زیادہ ازین نیست کہ اعانت در طلبِ سالک میکنند و ممدِ کارِ او میشوند نوشتہ بودند کہ بعضے التماس ہا در عریضۂ سابق معروض داشتہ بود سر صحیفہ جواب ست مخدوما ظاہرا این کتابت در ایامِ آزارِ فقیر رسیدہ بود در آنوقت طاقتِ جواب نوشتن بلکہ خواندن و تأمّل نمودن ہم نبود الحال آن کتابت بہم نرسید معذور دارند والسّلام علیکم وعلی من لدیکم

مکتوب سی و چہارم (۳۴)

بشیخ امان اللہ نبیرۂ[1] شیخ حمید بنگالی در نصیحت و ترغیب بتحصیلِ معرفت: بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلی والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ سید الورٰی محمدِ المصطفٰی وعلی آلہ وصحبہ البررۃ التقی صحیفۂ گرامی رسید خوشوقت ساخت حمداً للہ سبحانہ کہ بعافیت اند و از یادِ فقرا فارغ نہ اظہارِ اشتیاقِ ملاقات نمودہ بودند اللہ تعالی بوجہِ احسن میسّر سازد امید کہ نائرۂ این شوق مشتعل شود و نارِ محبت سر بلند گردد تا از ماسوے بتمام برہاند و رائحۂ مطلوب بمشامِ جان رساند بیت عشق آن شعلہ است کان چون بر فروخت ✽ ہر چہ جز معشوق آنرا جملہ سوخت ✽ بر طریقۂ بزرگان

[1] نبیرہ بر وزن صغیرہ فرزند زادہ عموماً و بمعنی پسر زادہ خصوصاً و گاہے دختر زادہ را نیز گویند ۱۲ غیاث

استقامت دارند وجاے شما را نیک نگهدارند وخدمت فقرا وطالبان را بوجہ احسن کنند و بر جادۂ شریعت محکم باشند وسنتِ رسول را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بدندان گیرند واز بدعت محترز بوند وبا مبتدع صحبت ندارند وازوے گریزان بوند اھل البدعۃ کلاب اھل النار شنیدہ باشند ودر طریقۂ بزرگان امرے احداث نکنند کہ برکات طریق تا زمانے فائض ست کہ بامور محدثہ آنرا ملوث نساختہ اند واز طلب حق جل وعلا باز نہ نشینند ومعرفت او تعالیٰ راہ جویند واز ہر جا بوئے ازین حدیقۂ دولت بمشام جان برسد از پئے آن شوند مطلوب درین نشأۂ فانیہ حصول این دولت ست ومقصود از خلقت انسانی تحصیل معرفت ست افسوس است کہ آنچہ از وے طلب داشتہ اند بجا نیاورد وبامور دیگر پرداز دبیت ترسم کہ یار با ما آشنا بماند ❊ تا دامن قیامت این غم بما بماند ❊ از ورود بعضے تفرقہا ئے صوری نگاشتہ بودند اللہ تعالیٰ بجمعیت مبدل گرداند واز کشاکش ما سوے برہاند اکثر مسلمانان کہ ازان دیار مے آیند شکایت از حاکم آنجا مینمایند واز بیدینی وبیعملی او نالان حمداً للہ سبحانہ کہ اہل اسلام از شر او خلاص شدند واز شدت او رہائی یافتند ظلم حکام از شامت اعمال ماست اعمالکم عمالکم خود را با صلاح باید آورد وبورع وتقویٰ باید ساخت ومن یتق اللہ یجعل لہ مخرجا و یرزقہ من حیث لا یحتسب ومن یتوکل علی اللہ فھو حسبہ مامول از احبہ دعائے سلامتی خاتمہ ست والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدی ـ

مکتوب (۳۵) سی وپنجم

بشیخ حسین منصور جلندری دربیانِ حقیقت فنا وبقا وحقیقت اطمینان نفس واشارہ بلمیت تجدد امثال ودر آنکہ اختصاص تجلی ذات بآن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام بحہ معیت وزوال عین واثر آیا مخصوص بالمحمدی ست وبیان منتہائے عروج عالم امر ونفس مطمئنہ و

سلہ قال تعالیٰ کلا لما یقض ما امرہ ۔ ۵۳ داقعہ ہست این کریمہ در سورۂ طلاق از پارہ قد سمع اللہ (۲۸) وقال تعالیٰ ایضا ومن یتق اللہ یجعل لہ من امرہ یسرا ذلک امر اللہ انزلہ الیکم ومن یتق اللہ یکفر عنہ سیاٰتہ ویعظم لہ اجرا ۔

عناصر اربعہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلی وسلام علی عبادہ الذین
اصطفی خصوصا علی سید الوری صاحب قاب قوسین او ادنی وعلی آلہ وصحبہ
البررۃ التقی صحیفہ گرامی سید مسرت بخش گردید چون متضمن احوال صحیحہ واذواق سنیہ بود
فرحت بر فرحت افزود آنچہ از حصول فنا واستہلاک اولا ولحوق عدم مقید بعدم مطلق ثانیا
در رنگ لحوق وجود وکمالات تابعہ وجود باصل خود نوشتہ بودند بوضوح انجامید این نوع
استہلاک ولحوق درجہ اعلی ست در فنا کہ نہ از وجود اثرے ماند ونہ از عدم وآنچہ نوشتہ
بودند کہ درین ولا باز آن عدم را منجا ومقر نمودند واز سابق نازکتر والطف گشتہ کائن
در نظر بصیرت نمیدر آید قبل ازین کہ قیام عکوس بآن عدم بود الحال چنین ست بلکہ معاملہ
منعکس گردیدہ مخدوما این دید از آثار بقاست ومخبر از نزول کہ معبر بسیر عن اللہ باللہ ست
حقیقت اطمینان درین موطن ست واسلام حقیقی اینجا صورت مے بندد نوشتہ بودند
کہ در توسط حال یعنی اوان عروج گاہے عالم را معدوم مییافت وگاہے موجود ساعۃ
فساعۃ ودر ہنگام فنائے اتم ہمیشہ آنرا معدوم ومستتر العدم میدید وموجود جز حق تعالی
را نمییافت باز در وقت رجوع ونزول گاہے عالم بنظر در مے آمدے وگاہے مخفی گشتے
والحال موجود میباید وہمہ از دست راجرب ترمے بیند بلے چنین ست وہر کدام ازین دید
صحیح ومبتنی بر وجہ وجیہ ست ومعاملہ تجدد امثال مبنی برین دید توسط حال ست کما
لا یخفی علی الناظرین فی کلام شیخنا وامامنا قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس
ودو بار کہ حضرت ایشانرا در واقعہ دیدہ اند نیک ومبشر ست وطیرانے کہ بے توسط جوارح
باشد طیران روحی ست کہ سریع التسیر ست از طیرانیکہ بتوسط جوارح بود شتان ما بینہما
نوشتہ بودند وارداتے کہ در صلوات خمس روئے میدہد چہ نویسد بلے نماز معراج مومن ست
وموطن کمال قرب واذواق وواردات آنرا ابوارداتے دیگر چہ نسبت کتابتے کہ بدست
ولیداد برکی فرستادہ بودند دران مندرج بود کہ نوشتہ کہ این قسم فنا کہ عدم نیز در رنگ وجود

از وے جدا نشود و باصل لاحق گردد آن از آثار تجلی ذات ست و از کلام اکابر مفہوم میشود
کہ تجلی ذات مخصوص بحضرت خاتمیت ست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام و کمل
تابعان او الخ مخدوما تجلی ذات بالاصالۃ مخصوص بآن سرور ست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ
والسلام لیکن بطفیل و تبعیت او سائر انبیاء را علیہم الصلوات والتحیات و کمل
تابعان او را نصیب ست مدعوا اولی باین دولت او ست علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ و
السلام دیگران بطفیل او درین دعوت شریک اند و بہ تبعیت او از اولش امیدوار ایضا
نوشتہ بودند کہ مفہوم گشتہ است اگر سالک محمدی المشرب ست عین و اثر ہر دو را گم میسازد
و غیر او را اثر زائل نمیشود مخدوما غیر محمدی اگر در صحبت پیر کامل و مکمل محمدی المشرب
بکمالات ولایت محمدی بطفیل او برسد ممکن بلکہ واقع ست درین صورت میتواند کہ عین و اثر
از وے زائل شود و این نوع فنا حاصل نماید پس صاحب این فنا اگر محمدی ست جائے سخن نیست و اگر
محمدی نیست پس آنچہ در مادہ غیر محمدی نوشتہ است از ان راہ امیدوار ست خوش گفت
بیت مور مسکین ہوسے داشت کہ در کعبہ رسد ✤ دست در پائے کبوتر زد و ناگاہ رسید
و تحقیق تقدم یا تاخر فنائے نفس از فنائے لطائف خمسہ عالم امر در جائے دیگر این فقیر نوشتہ
است از انجا طلب باید نمود نوشتہ بودند کہ بارہا معلوم میگردد کہ لطائف خمسہ فوق مخدد لی
مالا نہایۃ در عروج اند اما کیفیت صور آنہا مرئی نمیگردد آیا این قسم عروج سالک را بوقوع
مے آید یا نہ اگر مے آید اعتبارے دارد یا نہ بدانند کہ این عروج سالک را روے میدہد و بسیار
اعتبار دارد این لطائف کہ اجزائے انسان اند اگر از انکہ خود عروج نمایند باصول خود کہ
فوق عرش ست ملحق خواہند شد و از انجا بدائرہ ظلال اسماء و صفات کہ اصول آنہا ست و
معبر ست بولایت صغرے کہ ولایت اولیاست خواہند صعود نمود و از انجا بدائرہ اصول اسماء
و صفات کہ بولایت کبرے تعلق دارد و ولایت انبیاست علیہم الصلوات والتسلیمات
ملحق خواہند شد نہایت عروج این لطائف تا این دائرہ اصول اسماء و صفات ست و بالائے

آن عالمِ امر را گذر نیست نصیب ازان مقام نفسِ مطمئنہ راست و فوقِ معاملۂ مطمئنہ کار و بار
بعالمِ خلق مے افتد و عنصرِ خاک از ہمہ عناصرِ بالاتر میرود و پستی او باعثِ سربلندی او میگردد
نیست خاک شو خاک تا بروید گل * کہ بجز خاک نیست مظہرِ گل * این کمال وابستہ بکمالاتِ
نبوت ست کہ بالاصالت نصیب انبیاست علیہم الصلوٰاتُ والبرکاتُ و بوراثت و
تبعیت شانِ اُمتان را ازین کمالات نصیب ست ع وللارض من کاس الکرام نصیب
و آنچہ در واقعہ بانبی اولوالعزم مصافحہ کردہ اند امیدوار سیکند کہ از کمالاتِ شان بہرہ ور
گردند والسلامُ علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ
وعلیٰ آلہ الصلوٰاتُ والتسلیماتُ والبرکاتُ العُلیٰ

مکتوب (۳۶) سی و ششم

بملا اشتاق بہرکی در آنکہ محبت جذب معانی مینماید و ترغیب بر وظائفِ طاعات و عزلت و
انقطاع و آنکہ مقصود از سیر و سلوک نہ شیخی و نہ مرید گرفتن ست بلکہ مقصود حصولِ نیستی و
و گم شدن ست۔ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات
میرساند کتابتے کہ از راہِ محبت فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت باید کہ ہمبرین منوال
احوالِ ظاہر و باطنِ خود را مے نوشتہ باشند کہ سبب توجہ غائبانہ است مخدوما ہر چند
صحبت تاثیرِ عظیم دارد لیکن محبتِ غائبانہ نیز جذبِ معانی مینماید و راہِ فیض را میکشاید
ع بوئے جنسیت کند جذبِ صفات * بر وظائف طاعات سرگرم باشند و کمرِ ہمت
را در خدمتِ مولائے حقیقی جل شانہ چست بربندند و بعزلت راغب باشند و بقدر
ضرورت با خلق در آمیزند بے ضرورت با اینہا صحبت داشتن سمِ قاتل ست آرے با طلبہ
صحبت دارند و بقدر افادہ و استفادہ با اینہا مختلط بوند عزیزے گفتہ است لا تصحب
الاشرار ولا تقطع عن اللہ بصحبۃ الاخیار و از عدمِ اطلاع بر احوالِ خود و احوالِ

یاران در بارہ ما باشند مقصود احوال ست علم باحوال اگر بدہند نعمت ست و اگر ندہند غم نیست
ہر کرا از شما نصیب ست البتہ از شما فیض مند خواہد شد مقصود از سیر و سلوک شیخی و مریدگرفتن
نیست مقصود ازان ادائے وظائف بندگی ست بے منازعت نفس و نیز مقصود نیستی و گمنامی
است و زوال رعونت[1] و انانیت امارہ کہ معرفت بآن مربوط ست ہر کہ باین کس رجوع میکند
و انابت مے آرد او را از حق باز داشتہ بخود مشغول میسازد و ہر کہ رجوع نمے آرد او را بحق میدارد
ممنون او باید شد رباعی یارب ہمہ خلق رابمن بدخوکن + و زجملہ جہانیان مرا یکسوکن +
روئے دل من صرف کنی از ہر جہتے + در عشق خودم یکجہت و یکروکن + والسلام اولاً و آخراً +

مکتوب (۳۷) سی و ہفتم

بمیر عبد اللہ بخشی کابلی در تحریص بر طلب حق جل و علا. بسم اللہ الرحمن الرحیم
بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند مجاری امور مشکور ست امید کہ آن عزیز نیز
بسلامت و عافیت باشد و بر جادہ شریعت علیہ و سنت سنیہ مستقیم بود و از قشر
بلب آید و از لفظ بمعنی گراید خوش گفت بیت قومے زوجود خویش فانی + رفتہ
ز حروف در معانی صحیفہ شریفہ رسید سبب مسرت گردید باید کہ ہمیرین منوال از احوال
خیر مآل خود مے نوشتہ باشند کہ باعث توجہ غائبانہ است اظہار طلب نمودہ بودند حق
سبحانہ آتش طلب را مشتعل گرداند و شعلہ شوق را سر بلند کند تا از ماسوی بتمام برہاند و
بمحبت ذاتیہ رساند یکتر ما باندازہ محبت و شوق راہ فیض مفتوح ست و از باطن بباطن
راہ کشادہ امید وار باشند نوشتہ بودند کہ یکے از خلفائے این سرزمین اگر شود کہ واسطہ
حصول مطالب این فقیر بود و توجہات مصروف میداشتہ باشد مخدوما شیخ عبد الکریم اینجا
حاضر بود باو گفتہ ام و خواجہ محمد حنیف ہمانجاست بشما خواہد فہمانید احتیاج نوشتن

[1] رعونت بالفتحتین سرکشی و خود آرائی ۱۲

یست به هر کدام که رجوع نمایند نیک ست وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب سی و هشتم (۳۸)

غلام محمد افغان در تعبیرِ واقعه که دیده بود که فنا فی الله شو و بقا بالله مشو و دران که مطلوب
رین نشأهٔ فانیه همین درد و شوق ست بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ الله تعالی مشمولِ
لطاف و عنایاتِ خویش داراد صحیفهٔ گرامی رسیده مسرت بخش گردید چون متضمن احوال و
ذواقِ شریفه بود مسرت بر مسرت افزود نوشته بودند که شبے بعد از ادائے نمازِ تهجد دیدم که تو
ظاهر شدی و باین بنده میگوئی که فنا فی الله شو و بقا بالله نشو و بعد از افاقت خود را فنا
فی الله مییافت از بقا بالله هیچ اثرے نبود الخ مخدوما این واقعه و این یافت اثرِ فنا فی الشیخ
ست که در حضور بیان میکردید و متمهّد ان بودید حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰی هٰذِهِ الْعَطِیَّةِ
الْعُظْمٰی وَعَلٰی سَائِرِ نَعْمَائِهٖ بدانند که فنا کمالیست نخستین از کمالاتِ ولایت و شرطِ کمالاتِ دیگر
ست گفته اند بیت تو مباش اصلا کمال این ست و بس * رو در و گم شو وصال این ست و
بس * و مشایخ را در بیانِ فنا و بقا اقوال ست از انجا این معانی را فراگرفتن دشوار ست
تنقیح و توضیح که حضرت ایشان ما قَدَّسَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بِسِرِّهٖ این معامله را بیان نموده اند
و بذروهٔ علیا رسانیده امر دیگر ست و حقیقتِ دیگر دارد گویا حقیقتِ فنا درین موطن ست
مَنْ لَمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ ع لذتِ مے نشناسی بخدا تا نچشی * و آنچه بعد ازان دیده اید که
فقیر بصورتِ مصافحه هر دو دستِ شما را بدو دستِ خود گرفته ام بعد از آگاهی ازین واقعه
آثارِ بقا در خود مییابد و این معنی روز بروز در تزاید ست واضح گردید که ما فنا و بقا هر دو رکن
ولایت اند الحمد لله که از هر کدام شربے یافته اید و ایمائے حاصل نموده اید و آنچه در واقعه گفته که
بقا بالله نشو میتواند که باین اعتبار باشد که هنوز هنگامِ آن نرسیده است و میتواند که باین اعتبار
باشد که بقا موهبتِ صرف ست که مقدمهٔ آن که فناست نیز موهبت ست پس معنی

چنان باشد کہ در حصولِ بقا تعب مکش کہ بے سعی تو بعد از فنائے اتم از راہ فضل و موہبت آن مشرف خواہند ساخت بخلاف فنا کہ ہر چند موہبت ست لیکن مقدماتِ آن کسبی ست چہ فنا کہ انتفاست نتیجہ نفی ست و نفی کسبی ست چہ نفی طریقت ست و انتفا حقیقت و طریقت بظاہر بکسب وابستہ است و حقیقت موہبت ست پس فنا فی اللہ شو یعنی در تحصیلِ مقدماتِ او کوشش کن و نفی را بکمال رسان تا انتفا بر وجہ کمال آید دیگر آنچہ مقصود از سیر و سلوک ست زوال گرفتاری ست از ما دونِ حق جلّ و علا و خلاصی ست از شرارت نفس و رعونت و انانیتِ او کہ در فنا حاصل ست و معاملہ بقا از مزالِ اقدامِ سالکان ست محلِ توہم آنست کہ بندہ مگر حق شود تعالی عن ذٰلک ہر چند توہم مدفوع ست بانکہ حقیقت بقا تخلق ست باخلاقِ حسنہ بعد از انخلاع از اخلاقِ سیئہ کہ بفنا مربوط ست لہذا گفتہ فنا شو یعنی طالب فنا شو و بقا مشو یعنی کوشش حصولِ آن مکن اگر از خود عطا میفرمایند نعمتے است عظمٰے و امید ست کہ از زلت محفوظ دارند دیگر قبض و بسط احوال اند کہ سالک را روئے میدہد از ورودِ قبض از جا نروند و بطاعات و عبادات بیشتر رغبت نمایند و آنچہ در واقعات خود را مُحلّے بحُلل ذہب مکلّل بلآلی و یواقیت مے بینند بسیار خوبست مبشر بقاست از درد طلب و شوقِ مطلوب و تعطّش و بے آرامی خود اظہار نمودہ بودند نیک و مبارک ست اللّٰھم زِد در ین نشاہ فانیہ ہمین درد و شوقِ مطلوب ست و تعطش و بے آرامی مرغوب یافت بر وجہ کمال موعود بنشاہ باقیہ است مَن کَانَ یَرجُوا لِقَآءَ اللہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللہِ لَاٰتٍ مزیت انسان بر سائر مخلوقات ہمین درد و بے آرامی ست کہ کارِ انسان را فوق بردہ است بیت

قدسیان را عشق ہست و درد نیست + درد را جز آدمی در خورد نیست

وَالسَّلَامُ عَلَیکُم وَعَلٰے سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰے عَلَیْہِ وَعَلٰے اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰے ؕ

---

۱ کہ بسی و تعب محتاج ست ۱۲ ۲ لغزشگاہ پاہائے راہ روندگان ۱۲ ۳ بدانکہ این کریمہ در سورۂ عنکبوت از پارہ امن خلق واقع ست ۱۲ ۴ مزین بلباسہائے زر ۱۲

مکتوب سی و نہم (٣٩)

بصوفی سعد اللہ کابلی در شرحِ اذواق و احوالِ او کہ نوشتہ بود و در بیانِ آنکہ آنچہ مقررِ قوم ست آنست کہ یافتِ مطلوب منحصر در انفس ست و نزدِ حضرتِ ایشانِ ما قدّسنا اللہ سبحانہ بسرّہٖ حقیقتِ یافت بیرونِ انفس ست بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیۡنَ اصۡطَفٰی کتابے کہ برادرِ دینی ملا سعد اللہ فرستادہ بود رسید خوشوقت ساخت آنچہ در واقعہ دیدہ اید کہ مکتوبے بشما رسیدہ است کہ نوشتہ اند کہ ترا مناسبتے بقرآنِ مجید حاصل شدہ است و نیز از کمالاتِ فرقانی حظّے گرفتہ حافظ محسن مے گوید کہ مرا ہرگز فلانے ازین کمالات چیزے نگفتہ است بدانند کہ قرآن کلامِ حق تعالیٰ ست و صفتِ حقیقی او عزّ اسمہٗ کمالاتِ او لَا تُعَدُّ وَلَا تُحۡصٰی ست تا کدام صاحبِ دولت باشد کہ درین دریائے بیکران شناوری یا غرفے ازان بدست آرد تا حرفے ازان بدست آرد این واقعہ شما امیدوار ساختہ است حق تعالیٰ شمارا و حافظ مذکور را ازین سرچشمہ قطرہ بکامِ جان برساند اِنَّہٗ الۡمُیَسِّرُ لِکُلِّ عَسِیۡرٍ از حصولِ جمعیت و حضوری و کیفیتِ خاص در نمازِ فرض و نفل و ورود تجلیات و محویت و تلاشی نیز دران و در بیرونِ آن و مزیتِ کیفیاتِ نماز بر غیرِ آن کہ نوشتہ بودند بوضوح انجامید نیک و مبارک ست حالتِ نماز چرا مزیت نداشتہ باشد کہ نماز معراجِ مومن ست و کمالِ معراج فوقِ سائر کمالات ست حدیثِ اَرِحۡنِیۡ یَا بِلَالُ و حدیثِ قُرَّۃُ عَیۡنِیۡ فِی الصَّلٰوۃِ مؤیدِ این معنی ست نوشتہ بودند کہ روزے در گوشہ خزیدہ بتضرّع و زاری ملتجی بودم و اشک از چشمہا جاری بود و درین میان گویا تو حاضری و بمن میگوئی کہ فلانی تو سیرِ آفاقی و سیرِ انفسی را بانجام رسانیدہ چرا غم میخوری و چہ میخواہی امیدوارم کہ اطلاع یابم

لہ غیر محدود و غیر محصور ست ١٢ ٢ہ غرفہ بالضم بقدر یک مشت از آب و بالفتح یکبار آب برداشتن بدست و بالکسر نوعے از آب برداشتن بدست ١٢ ٣ہ قولہ خزیدہ از خزیدن بجائے و زائے معجمتین یعنی داخل شدن و مخفی گشتن ١٢

که دائره سیر آفاقی و انفسی بکجا منتهی میشود و طالب درین زمان بکدام مقام مشرف میگردد بدانند
که سلوک سیر آفاقی ست و جذبه سیر انفسی میگویند که سیر آفاقی بعد در بعد ست و سیر انفسی
قرب در قرب سیر آفاقی مطلوب را بیرون از خود جستن ست و سیر انفسی در خود آمدن و گرد دل
خود گردیدن و این هر دو رکن ولایت اند تا هر دو حاصل نشوند ولایت صورت نه بندد و مقرر
قوم ست که نهایت ولایت بنهایت سیر انفسی ست ورائے این کمالے نیست که در ولایت
معتبر بود کمال الکمال شهود انفسی گفته اند بیرون از خود شهود و یافت نیست ؎
چون جلوهٔ آن جمال بیرون ز تو نیست + پا در دامان و سر بجیب اندر کش +
و نزد حضرت ایشان ما قدسنا الله سبحانه بسره یافت مطلوب بیرون آفاق و انفس
است چه مطلوب بیرون آفاق و انفس ست هرچه در مرآت آفاق و انفس ظاهر ست همه
بظلال وابسته است دائره ظل به سیر انفسی منتهی میشود و معامله اصل بما ورائے سیر آفاقی و سیر
انفسی ست و ورائے جذبه و سلوک ست از انفس در رنگ آفاق باید گذشت تا رائحه مطلوب
بمشام جان برسد ؏ لذت مے نشناسی بخدا تا نچشی + پس سالک چون سیر آفاقی
و انفسی را بانجام برساند بنهایت ولایت صغری برسد و السلام علی من اتبع الهدی

مکتوب چہلم (۴۰)

بملا ابو محمد لاهوری در تحقیق عدمیت ذاتیه انسان بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله و
سلام علی عباده الذین اصطفی خصوصاً علی سید الوری صاحب قاب قوسین او
ادنی و علی آله و اصحابه نجوم الهدی نامه نامی و صحیفه گرامی که نامزد این مسکین نموده
بودند بورود آن مشرف گردید الله تعالی در مدارج قرب ترقیات دهاد و بجذبات و عنایات
خویش مکرم و ممتاز کناد مکرما وجود و سائر کمالات که تابع وجود اند خاصه حضرت رب معبود
ازین کمالات هرچه در ممکن نمودارست مستفاد و مستعارست ازان حضرت آنچه ذاتی ممکن ست

عدم ست کہ بواسطۂ انعکاسِ کمالاتِ وجود نما گشتہ و باین کمالِ عاریتی و ہستیِ انعکاسی خود را کامل و خیر تصور نمودہ است و دعوے شرکت و ہمسری بموجودِ حقیقی پیدا کردہ و بنیادِ دراز بر این بے بنیاد نہادہ و ازین رہگذر انانیت و سرکشی و رعونت بہم رسانیدہ و چون سابقۂ عنایت در حقِ او در رسد حقیقتِ خود را کماہی دریابد و بر عدمیۂ ذاتیۂ خود مطلع گردد و داند کہ این کمالات در وے عاریتی است و این خیریت انعکاسی ست نہ ذاتی آن زمان سر رشتۂ سعادت بدست آید و رائحہ از مطلوب بمشامِ جان او برسد **بیت** چون بدانستی کہ ظلِ کیستی ✦ فارغی گر مردی و گر نیستی ✦ و چون این دیدِ عاریت غالب آید درست کمالات را از وجود و سائرِ صفات باصل سپارد و خود را کہ مرآتِ کمالات بود خالی محض یابد و بوئے از خیریت نہ بیند بلکہ عدمِ محض یابد و اثرے از وجود و صفات در خود نہ بیند آن زمان بفنائے حقیقی مستسعد گردد و آنچہ مقصود از آفرینشِ او بود بجا آرد چہ مطلوب درین نشأۂ فانیہ ازین کس انتفا و نیستی ست شعر تو مباش اصلا کمال اینست و بس ✦ کمال در حقِ او انتفا کمال ست و خیریت در سلبِ خیریت بیچارہ کہ نصیبِ او از مطلوب استہلاک و نیستی ست و کمالِ او سلبِ کمال از کمالِ مطلوب چہ دریابد و بحسن و جمالِ او چگونہ پے برد اِلّا اَنْ تُوْجَدَ بَعْدَ الْعَدَمِ وَيُوْلَدَ بِالْوِلَادَةِ الثَّانِيَةِ فَحِيْنَئِذٍ يَكُوْنُ هُوَ الْعَارِفَ وَالْمَعْرُوْفَ فَهُوَ الذَّاكِرُ وَالْمَذْكُوْرُ ارادہ قدوم باین دیار اظہار نمودہ بودند شعر کرم نما و فرود آ کہ خانہ خانۂ تست ✦ دریوزہ کہ ازین دور از کار نمودہ اند از راہِ حسنِ ظن ست و اِلّا این فقیر خود را ہیچ وجہ قابلِ ہیچ نداند ایصال بمنازلِ قرب امرِ عظیم ست آرے بمقتضائے اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِيْ بِيْ[1] ممکن ست کہ بر وفقِ ظنِ شما بشما معاملہ فرمایند **بیت** میتواند کہ دہد اشکِ مرا حسنِ قبول ✦ آنکہ در ساختہ است قطرۂ بارانی را ✦ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا ✦

مکتوب (۱۴) چہل و یکم

[1] یقول اللہ انا عند ظن عبدی بی وانا معہ اذا ذکرنی فان ذکرنی فی نفسہ ذکرتہ فی نفسی وان ذکرنی فی ملأ ذکرتہ فی ملأ خیر منہ الخ رواہ البخاری ومسلم ۱۲ الحصن الحصین

بسلطان عبدالرحمن در ترغیب بکسب مراضی حق جل وعلا بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اللہ تعالی ہموارہ بعنایات وجذبات معنویہ مکرم و ممتاز دارد صحیفہ گرامی کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند مشرف ساخت اظہار شوق ملاقات نمودہ بودند حق سبحانہ آتش شوق را مشتعل گرداند و نایرہ محبت را سر بلند سازد تا از ما سوئے بتمام بر آید و در سایہ سراپردہ قرب برساند حیات چند روزہ بسے مغتنم ست باید کہ در کسب مراضی مولائے حقیقی جل شانہ مصروف گردد و بند کردن فکر بہر شود تنعمات دنیائے دنی کہ فانی و در معرض ہلاک ست کرائے آن نمیکند کہ باآخرت عوض نمودہ آید و در تحصیل آن از ملک ابدی و تنعمات سرمدی و رضامندی حضرت صمدی باز ماندہ شود والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی

مکتوب (۴۲) چہل و دوم

بصوفی سعد اللہ کابلی در جواب وقائع روشن او و آنکہ نسبت از ہر جا برسد از پیر خود باید دانست بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی کتابتے کہ برادر عزیز ملا سعد اللہ فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت حمداً للہ سبحانہ کہ جمعیت اندو روز بروز یداند آنکہ در واقعہ پیغمبر صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم و حضرت جبرئیل علیہ السلام دیدہ اید و با یکدیگر مکالمہ نمودہ اید و نسبت و کیفیت خاص کہ برین واقعہ مترتب گشتہ و روز دیگر کہ نسبت محویت و تلاشی و شوق و شورش کہ در سر افتادہ و در نماز عصر کہ کیفیت عظیم دست دادہ ہمہ بوضوح پیوست و سبب خوشدلی گردید و حضرت ایشان ما را و حضرت خواجہ بزرگ و غوث الثقلین را کہ دیدہ اید و میگویند کہ این اعزہ برائے تربیت شما آمدہ اند و نسبتہا از ہر کدام رسیدہ و خلعتہا عنایت فرمودہ نیک مبارک ست لیکن اینقدر باید دانست کہ از ہر جا فیض و نسبت کہ مشاہدہ کردہ شود آنرا راجع بہ پیر خود باید ساخت کہ بصورت عزیزے متمثل شدہ افاضہ

نسبت فرمودہ است والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب (۴۳) چہل و سیوم

بخواجہ محمد حنیف کابلی در ارجاع حوادث بارادۂ او تعالیٰ و عدم تلون بآن بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات باخوی ارشدی میرساند احوال و اوضاع فقرا این حدود مستوجب حمدست المسئول من اللّٰہ سبحانہ سلامتکم و استقامتکم ظاہراً و باطناً احوال را نویسان باشند و روز بروز بوند من استوٰی یوماہ فہو مغبون آنجہ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند از تقلبات زمانہ و انقلاب اہل زمانہ دلتنگ نشوند و از خفض و رفع آن متلون نگردند بلکہ عبرت گیرند و برخود ترسان و لرزان باشند قلب المؤمن بین اصبعین من اصابع الرحمٰن یقلبہا کیف یشاء[1] چو بید بر سر ایمان خویش مے لرزم۔ از مکر خداوندی جل شانہ باید اندیشید و از استدراج باید ترسید علیکم انفسکم لایضرکم من ضل اذا اہتدیتم[2] ہمہ را از حق سبحانہ باید دانست و ہمہ را باو تعالیٰ باید سپرد

بیت از خدا دان خلاف دشمن و دوست۔ کہ دل ہر دو در تصرف اوست۔ ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ ہدیتنا وہب لنا من لدنک رحمۃ انک انت الوہاب[3]

مکتوب (۴۴) چہل و چہارم

بخواجہ عبد السعید کولابی در شرح کمالات فنا و بقا و در آنکہ مدار کار بر فضل ست لیکن از اعمال ناگزیرست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند بورود آن بہجت و مسرت روئے نمود مندرج بود کہ در نماز عصر جائے طلوع نمود و دید کہ اعراض شدہ کہ ذات اینکس بودند باصل خود عود کردند و ہیچ نامے و نشانے

[1] رواہ ابن ماجۃ والترمذی بلفظ ان القلوب بین اصبعین من اصابع اللّٰہ الخ ۱۲ [2] یا ایہا الذین اٰمنوا علیکم انفسکم لا الخ واقع ست در سورہ مائدہ از پارہ واذا سمعوا ۱۲ [3] واقع ست در آل عمران ۱۲

از انہا نماند وبتمام مضمحل ومتلاشی در اصل خود گشتند واکثر محویت آنقدر روئے مید ہد کہ شعورے بر خود وبر غیر خود نمیماند مخدوما این محویت واین عود کمالات باصل درجۂ کاملہ ہست در فنا واطمینان نفس واسلام حقیقی برین نوع فنا مترتب ست وآنچہ وارد شدہ موتوا قبل ان تموتوا مراد از موت ہمین فناست کہ نفس درین فنا بطلوع قہرمان محبت ونزول صاعقہ احدیت از دید ودانش ماسوی رستہ ست واز انانیت گذشتہ بلکہ از خود نامے ونشانے نگذاشتہ وبہ تیغ ہولائے غیب ہویت مقتول گشتہ اینچنین مقتول وگم شدہ را نوید اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ الآیۃ وبشارت مَنْ قَتَلْتُہٗ فَاَنَا دِیَتُہٗ سر باوج بردہ ومعاملہ او را از ہمہ پیش ساختہ این حیاتے کہ بعد از این موت ست بکرم اللہ تعالیٰ زوال پذیر نیست وچون موہبت صرف ست موت آنرا نتواند برداشت صورت موت ست حقیقت موت نیست تا مضادت بحیات حقیقی داشتہ باشد واجتماع محال بود الا ان اولیاء اللہ لا یموتون ولکن ینقلون من دار الی دار شنودہ باشند وکریمہ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِیْنَ قُتِلُوْا فِیْ سَبِیْلِ اللّٰہِ اَمْوَاتًا بَلْ اَحْیَآءٌ عِنْدَ رَبِّہِمْ ؎ ہرگز نمیرد آنکہ دلش زندہ شد بعشق ۔ وباعتبار صورت موت فرمودہ اَفَاِنْ مَّاتَ اَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلٰٓی اَعْقَابِکُمْ فلا منافاۃ ۔ نوشتہ بودند از اعمال یاس متصور میشود چنان مینماید کہ این اعمال کہ این مقصر دارد درین درگاہ ہیچ نیست ولاشئے محض ست حیرانست کہ چگونہ عمل کند کہ شائستۂ این درگاہ باشد مخدوما آنچہ نوشتہ اند راست ودرست ست مدار کار بر فضل ست لیکن از عمل ناگزیر ست ودر عمل کوشش بلیغ باید کرد واعتماد بر فضل ورحمت داشتہ باشد واین عمل را لائق درگاہ نباید دانست بزرگان گفتہ اند اعمل واستغفر از انجا پرسیدند بم ترجینی ما ترجینی قالت بیاسی من جل عملی در حدیث آمدہ است کہ ہیچکس بعمل خود نجات نخواہد یافت گفتند ولا انت یا رسول اللہ فرمودند ولا انا الا ان یتغمدنی اللّٰہ منہ برحمۃ آنچہ در واقعہ دیدہ اند در مجلس رسالت پناہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم

ے درسورۂ انعام از پارۂ ولو اننا (۸) واقع ست ۱۲ ۵۳ بداکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ آل عمران وپارہ لن تنالوا ۱۲ ۵۳ واقع ست درسورۂ آل عمران از پارہ لن تنالوا ۱۲ ۵۵ رواہ البیہقی فی الدعوات الکبیر، مشکوۃ باب قیام شہر رمضان

نعمتہاست وبتوامر ست کہ آنرا قسمت نمائی وتو ہر جا میرسانی وفقیر را با جمعے دیگر بردہ بملازمت
و پابوس آنسرور عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ مشرف گردانیدہ نیک و مبارک ست
وبار دیگر دیدہ اید کہ تو در پہلوئے آنحضرت صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ نشستہ وساعتے
نگذشتہ بود کہ صورتِ تو غائب شدہ حضرت رسالت پناہ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ
بجائے تو ظاہر شدند بار صورتِ مبارک آنحضرت صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ غائب
گردید و تو بجائے ایشان نمودار شدی تا سہ مرتبہ ایچنین مشاہدہا افتاد حَمْدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ عَلٰی
ذٰلِکَ وَعَلٰی جَمِیْعِ نَعْمَائِہٖ

مکتوب (۴۵) چہل و پنجم

بسید نور الدہر بارہہ در موعظت مرقوم شد بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ مکتوب مرغوب سیادت
پناہ میر سید نور الدہر رسیدہ مسرت بخش گردید باید کہ ہمبرین منوال از احوالِ ظاہر و باطن خود
قلمی مینمودہ باشند کہ باعثِ توجہ غائبانہ است اوقات را بیادِ حق جَلَّ وَعَلَا معمور دارند و در
تحصیلِ مرضیاتِ او عَزَّ بُرْہَانُہٗ بجان کوشند و توشۂ آخرت را مہیا سازند در دنیا برائے خوردن
وخفتن نیاوردہ اند و بجہتِ عیش و تنعم نیافریدہ اند محلِ عیش و تنعم در پیش ست اَللّٰہُمَّ اِنَّ
الْعَیْشَ عَیْشُ الْاٰخِرَۃِ بلکہ برائے طاعت وبندگی آفریدہ اند و برائے معرفتِ خویش آوردہ اند
در ادائے وظائفِ بندگی جد وجہد مرعی باید داشت و در حصولِ معرفت وطلبِ آن خود را
قرار و آرام نباید داد و از ہر جا بوئے از ان بمشامِ جان برسد از پئے آن باید شد خوش گفت
بیت بچہ مشغول کنم دیدہ و دل را کہ مدام ٭ دل ترا میطلبد دیدہ ترا میخواہد ٭ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۴۶) چہل و ششم

بجان محمد بیگ کولابی در بیان آنکہ ضمیمہ ہستی حقیقی جز بدام نیستی نتوان نمود بِسْمِ اللّٰہِ
الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال ہمہ حال مستوجب

حمدت المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم واستقامتکم ظاہراً وباطناً چند کتابت از شما پے در پے رسید چون متضمن سلامتی وظہور نیستی ودید قصور بود سبب مسرت گردید حق سبحانہ وتعالیٰ این دید را زیادہ کند وہستی حقیقی خود آگاہی بدہد تا بدام نیستی صید ہستی نمایند قتیل عشق را بشارت من قتلتہ فانا دیتہ کافی ست وکشتہ تیغ محبت را نوید فلنحیینہ وجعلنا لہ نوراً سر بافوج بردہ بیت گر برسر کوے عشق ما کشتہ شوی شکرانہ بدہ کہ خونبہاے تو منم والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والتحیات والبرکات العلیٰ

مکتوب (۴۷) چہل وہفتم

بمیرزا محمد صادق پسر نصیر خان در بیان حقائق وخصائص طریقہ حضرات خواجگان واینکہ بانچہ حضرت ایشان ما بآن ممتاز ند وبیان کیفیت طریقۂ نفی واثبات بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ در ینولا بدست کس خود نامزد این مسکین نمودہ بودند بورود آن مبتہج وخوشوقت گردید حق سبحانہ وتعالیٰ بر جادۂ شریعت علیہ وسنت سنیہ مستقیم ومستدیم داشتہ باطن را بہ نسبت حضرات خواجہا معمور دارا داند کہ این طریق از بسیار طرق دیگر بہتر ومرغوب تر ست این طریق اقرب طرق ست والبتہ موصل ست طالب صادق اگر در صحبت پیر کامل افتد امید ست کہ در راہ نماند واگر در صحبت ناقص افتد گناہ طریق نیست کہ او خود واصل نیست دیگرے در صحبت او چگونہ واصل گردد ودرین طریق اندراج نہایت در بدایت ست مبتدی رشید این طریق از چاشنی نہایت بے بہرہ نیست لیکن مدار طریقہ ما بر صحبت ست وبر توجہ پیر ترقی وابستہ بآنست مرید مستعد ہر چند در غیبت پیر از باطن او بقدر محبت وعقیدت بہرہ مند ست واخذ فیوض و برکات مینماید لیکن از صحبت تا غیبت صد چند تفاوت ست ونازکیہاے کہ حضرت ایشان ما

قدس اللہ سبحانہٗ بسرہٖ درین طریقہ نمودہ اند وتحقیقات وتدقیقات طریق کہ بکار بردہ
ومعاملہ را از حضیض باوج رسانده ونسبت وطریق کہ آنحضرت بآن ممتازاند وآن نسبت بعد از
ہزار سال بر منصۂ ظہور آمدہ واز سر نو تازہ گشتہ وتا درین مدت مختفی ماندہ وپردہ از روئے
کار نکشودہ چنانچہ از رسائل ومکاتیب آنحضرت شطرے ازان واضح ولائح ست تا کجا بیان نماید
طریقۂ نفی واثبات طلب نمودہ بودند می نویسد موافق آن بعمل آرند وامیدوار برکات آن باشند
ہر چند ترقی واضح وتاثیر کامل منوط بہ صحبت وتوجہ ست اما ما لا یدرک کلّہٗ لا یترک
کلّہٗ طریقۂ نفی واثبات این ست زبان را بکام بچسپانند ولبہا را بربندند ودم را از زیر
ناف حبس کنند ولفظ لا را بخیال از ناف بکشند وبفرق[1] سر برسانند ولفظ الٰہ را از فرق
سر بکتف راست بیارند ولفظ الا اللہ را از کتف راست بر دل ببرند ودم در حبس باشد
ومعنی این کلمہ را نیز با این کلمہ در خیال آرند باین روش نیست ہیچ مقصودے جز ذات پاک
ہمراہ لا نیست تصور کنند وبالٰہ ہیچ مقصودے وبالا اللہ جز ذات پاک تعقل نمایند در
ہر نفس طاق بگویند یکبار یا سہ بار یا پنج بار یا ہفت بار وہمین طور بتدریج زیادہ کنند تا نفس
وفا کند وہمین سبب این ذکر را وقوف عددی گویند یعنی بر عدد ذکر واقف باشند تا در ہر
دمے طاق گوید نہ جفت والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الہدیٰ +

مکتوب (۴۸) چہل وہشتم

بشیخ عبد الرحمٰن برادر شیخ عرب بخاری در برکات زمین ہند وتحریص بر دوام حفظ نسبت

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب
کہ از راہ محبت ارسال داشتہ بودند خوشوقت گردانید نوشتہ بودند کہ از کشمیر ارادہ ولایت
نمودہ بودم کہ بروم در پشاور خدمت حاجی جیو نگذاشتند الخیر فیما صنع اللہ سبحانہٗ

۱؎ فرق بالفتح جدا کردن وکشادن راہ میان موئے سر ومیان سر یعنی سر وبمعنی کشادگی میان موئے سر ۱۲ غیاث

ظاہر اخیریت درین باشد مخدوما در ہندوستان ہم ولایت میسر ست چراہمین جا بسیر معنوی از ولایت نکنند و طالب این دولت نباشند و سفر در وطن نمایند و بہ سیر انفسی از سیر آفاقی مستغنی باشند امروز در ہندوستان آن میسر ست کہ در اکثر جاہا میسر نیست از کثرت فیوض و واردات رشک بقاع و بلاد ست و از فرح صباحت و ملاحت شباہت تام بتربت یثرب و بطحا در حسن و لطافت دارد از انوار و برکات آن بیش از بیش امیدوار ست سخن بجائے دیگر رفت باید کہ بر طریقۂ ماخوذہ مداوم باشند و در نگہداشت نسبت باطن ساعی بوند آنقدر بر محافظت نسبت کوشند کہ نسبت حضور ملکۂ دل شود و انقطاع تام از ما سوائے مذکور حاصل آید

ع این کار دولت ست کنون تا کرا دہند ۔ والسلام اولاً و آخراً و ظاہراً و باطناً

مکتوب (۴۹) چہل و نہم

بمحمد میرک بیگ بدخشی در بیان آنکہ چون مطلوب حقیقی ورائے آفاق و انفس ست طالب او را باید کہ از آفاق و انفس بگذرد و ورائے آن جولان نماید ۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم

بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند حمداً للہ سبحانہ کہ از سفر طویل بعافیت مراجعت واقع شد الحال بسیر انفسی بپردازند و از سیر مستطیل بسیر مستدیر برآیند و از بعد بقرب گرایند نہایت کار نزد قوم سیر انفسی ست سیر آفاقی را دور از کار میدانند و یافت مطلوب را منحصر در انفس میگویند میفرمایند

ع چون جلوہ آن جمال بیرون تو نیست ۔ پا در دامان و سر بجیب اندر کش ۔ نزد حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ العزیز سیر انفسی در رنگ سیر آفاقی از یافت مطلوب تہی ست او تعالیٰ چنانچہ ورائے آفاق ست ورائے انفس نیز ہرچہ در مرایائے آفاق و انفس جلوہ گر ست ہمہ آیات و ظلال ست و تسلی بشبہ و مثال پس مطلوب را ماورائے آفاق و انفس باید جست و ورائے سلوک و جذبہ باید پیوست و ورائے خروج و دخول باید طلبید عقل عقیل سر این معما انتواند کشود ورائے خروج و دخول و بیرون آفاق

والنفس نتواند تصوّر نمود عَرَفْتُ رَبِّی بِجَمْعِ الْاَضْدَادِ وَالسَّلَامُ اَوَّلاً وَّ اٰخِرًا +

مکتوب (۵۰) پنجاہم

بحاجی مصطفی بنگالی در نصیحت و تفقد احوال و بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَ الصَّلٰوۃِ وَ اِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال و اوضاع اینجد و مستوجب حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَافِیَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ ظَاهِرًا وَّ بَاطِنًا فَاِنَّهُمَا مِلَاکُ الْاَمْرِ وَمَدَارُ النَّجَاۃِ مدتیست کہ از احوال و اوضاع شما اطلاع ندارد خاطر نگرانست معلوم نیست کہ بچہ وضع میباشید و بکدام مردم صحبت میدارید بیشتر بعزلت راغب اید یا بعشرت طریقہ بمردم میگوئید یا نہ و اگر میگوئید چہ قسم تاثیرے بخشد بسر حدِ فنا کسے میرسد یا نہ بعلم ظاہر بیشتر اشتغال ست یا بذکر و مراقبہ راہ ترقی مفتوح ست یا نہ مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ **بیت** خواہم بشد از دیدہ درین فکر جگر سوز + کاغوش کہ شد منزل و آسائش خوابت + بالجملہ حالات را نویسان باشند و اوقات را معمور دارند و بعزلت بیشتر راغب بوند و از اشتغال بعلم ظاہر ہم فارغ نباشند و اگر طالبے بیاید باحوال و بپردازند و توشہ آخرت را آمادہ سازند و شبہائے تاریک را بگریہ و استغفار روشن دارند و دوستان را بدعائے خیر یاد دارند وَالسَّلَامُ اَوَّلاً وَّ اٰخِرًا +

مکتوب (۵۱) پنجاہ و یکم

بمرزا احمد ہادی در بیان آنکہ طالب وحدت را ترک کثرت ناگزیرست و تحریص بر اتباع سنت و اجتناب از بدعت بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی قُلِ اللّٰهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ مخدوما وحدت و کثرت ضد یکدیگر اند طالب وحدت را ترک کثرت ناگزیرست ہر قدر جہات کثرت باخود دارد ہمان قدر از وحدت حقیقی دور و مہجورست وصدانی باید بود ہم از روئے طلب و محبت و ہم از روئے علم و ارادت تا مناسبت پیدا آید و مرآت

وحدت گردد و بتوحید حقیقی رسد اَلتَّوحِیدُ اِسقَاطُ الاِضَافَاتِ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در تنویر باطن کوشند که محلِ نظرِ مولیٰ ست و تنویر باطن منوط بدوامِ ذکر و مراقبه است و مربوط باداے وظائفِ بندگی و اداے فرائض و سُنن و واجبات و اجتناب از بدعت و محرمات و مکروہات ہر قدر که در اتباعِ شریعت و سُنّت و اجتناب از بدعت کوشیده آید نورِ باطن بعزه بوده بجنابِ قدس بکشاید اتباعِ سُنّت البته منجی ست و نتیجه بخش و رافعِ درجات احتمال تخلف ندارد و ماوراے آن خطر در خطر ست و راهِ شیطان فَالحَذَرَ ثُمَّ الحَذَرَ فَمَاذَا بَعدَ الحَقِّ اِلَّا الضَّلَالُ دین قویم را که بوحی قطعی ثابت شده است بترهات[1] و اوهام و خیالات نمیتوان برداشت مَا عَلَی الرَّسُولِ اِلَّا البَلَاغُ وَالسَّلَامُ عَلَیکُم وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الهُدٰی وَالتَزَمَ مُتَابَعَةَ المُصطَفٰی عَلَیهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ وَالبَرَکَاتُ العُلٰی

مکتوب (۵۲) پنجاه و دوم

برفعت بیگ در تحریض بر اعراض از خود و اقبال باصل و حصول استهلاک و نیستی تا بقاے اتم بران مترتب شود. بِسمِ اللّٰهِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات میرساند احوال بهمه حال مستوجب حمد ست امید که آن برادر عزیز نیز بعافیت باشد و جمعیت صوری و معنوی متحقق بود و از لفظ بمعنی آید و از ظل باصل گراید و از ظل باصل شاه راه ست و مانع از وصول باصل توجه ظل ست بخود و اعراض او از اصل و چون بسیر و سلوک بلکه بمحض عنایت ازلی توجه بخود رو بزوال آرد و بجاے اعراض اقبال باصل پیدا آید سررشته سعادت بدست افتد و متمسک بعروه وثقی گردد بیت

چون بدانستی که ظل کیستی ☆ فارغی گر مردی و گر[2] زیستی

بعد از وصولِ ظل باصل و لحوقِ آن سالک را استهلاک و اضمحلال ست و فنا و نیستی و این معنی کمال ست در حق او و کمال او در سلب کمال ست و خیریت او در انتفاے خیریت معرفت

---

[1] ترهات بفتح اول و راے مهمله مشدده سخنهاے باطل لهو آمیز جمع ترهت که بمعنی باطل ست ۱۲ غیاث

[2] چنگ زننده برشته محکم ۱۲

والبتہ باین فناست و قُرب منوط باین انتفا اِذَا تَجَلَّی اللّٰہُ بِشَیْءٍ خَضَعَ لَہٗ[۱] وبعد ازان مستعد آن میشود کہ اورا از نزدِ خود حیوۃ دہند و باخلاقِ خود متخلق سازند مَنْ قَتَلْتُہٗ فَاَنَا دِیَتُہٗ و تکمیل ناقصان بازش گردانند کریمہ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ فِی النَّاسِ[۲] نشانِ حالِ اوست آن زمان نعمت درحقِ او تمام شود و معنی خلافت بظہور آید

این کار دولت ست کنون تاکرا دہند

ازارتحالِ فرزندِ میان لشکری مرقوم نمودہ بودند در انواع تألم از فرقتِ او ظاہر ساختہ اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رٰجِعُوْنَ بتقدیر و ارادہ او تعالیٰ رضا مندی ناگزیر ست مصائبِ صوریہ وسائل طراوت و نضارتِ معنویہ ست و سبب ترقیاتِ اُخرویہ حق سبحانہ اجرِ جزیل دہد و راہ ترقی بکشاید و نعم البدل کرامت فرماید اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ

مکتوب (۵۳) پنجاہ و سیوم

بشیخ عبد اللطیف ہمشیرہ زادہ حضرتِ ایشان سَلَّمَہُ اللّٰہُ تَعَالٰی در شرح قولِ لَا یَذْکُرُ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہُ و بیانِ آنکہ تحقق بکلامِ مجید از آثارِ این دید ست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ بفرزندِ سعادت آثار میرساند رقیمہ کہ فرستادہ بودند مطالعہ آن فرحتِ فراوان بخشید و ذوقین ساخت شکرِ خداوندی جَلَّ شَانُہٗ بجا آرند لَئِنْ شَکَرْتُمْ لَاَزِیْدَنَّکُمْ[۳] نوشتہ بودند شبے در نمازِ تہجد حینِ قراءۃِ قرآنِ مجید خود را قاری درمیان نمے یافت و قراءۃ باین طرف منسوب نمے دید بلکہ بمحض قدرتِ او تعالیٰ کلامِ او گویا اینجا ظہور فرمودہ و زبانِ خود را مانند شجرہ موسویہ مییافت قول لَا یَذْکُرُ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہُ مصداقِ این حال میدید و گاہے ہنگامِ تلاوت بقائے و تحققے بآن میابد و این بیت موافق این مذاق میشود بیت

اندر سخنِ دوست نہان خواہم گشت + تا بر لبِ او بوسہ زنم چونش بخواند +

---

[۱] یعنی ہرگاہ حق جل وعلا جلوہ فرماید بچیزے پست شود آن چیز پیش وے عزوجل ۱۲ [۲] این کریمہ در سورۂ انعام از پارۂ ولو اننا واقع ست ۱۲ [۳] در سورۂ ابراہیم از پارۂ وما ابرئ (۱۳) واقع ست ۱۲

سعادت اطوارا آنچہ اول نوشتہ اند درجۂ علیاست در فنا تا اثرے از آثارِ سالک باقی ست
یذکرُ اللهَ اِلّا اللهُ درست نمے آید و ذکر او عائد باو از ینجا تواند بود آنچہ از عزیزے منقول ست
کہ در ورطۂ مہلکہ افتادہ بود نذر کرد کہ اگر ازین ورطہ نجات یابم ہرگز حق تعالیٰ را یاد نکنم ازین
رہگذر باشد کہ یادِ خودرا بااین پستی و دناءت ہیچگونہ شایان آنجناب مقدس ندیدہ و عار
بخود یافتہ و گناہ یافتہ و گناہ بزرگ تصور نمودہ و آنچہ اہل وحدت وجود لا یذکرُ اللهَ اِلّا
اللهُ میگویند آنرا باین مسابےنیست الّا بدایشان بر تعین امکانی کہ آنرا بعنوان حقانی
دانستہ اند اطلاق میابد چہ این جماعۂ ہمہ اوست میگویند و مقیدات را عین مطلق مے انگار
و در ما نحن فیہ از تعین امکانی اینجا اثرے نماندہ ست شتّان ما بینہما حقیقتِ لا
یذکرُ اللهَ اِلّا اللهُ درین موطن ست نہ در آنجا کہ وجود ذاکر درمیانست غایۃ الامر اختلاف
عنوان ست بکلمہ نفی و اثبات نفی عنوانِ غیریت نمودہ اثبات الوہیت خود مینمایند ہمان
قصہ ست ع بخواب اندر مگر موشے شتر شد * بر سر اصل سخن رویم کہ عارف را ہر چند در فنا
قدم راسخ بود در کمالات فوق و فوق الفوق راسخ تر باشد و بابطن بطون نفوذ نماید و آنچہ
ثانیاً از تحقق فنا و بقا بکلام مجید نوشتہ اند نتیجۂ دید اولی ست و ثمرۂ آن فناست نیک
تامل باید نمود قربے و منزلتے کہ کلام را با متکلم ست دیگرے را نیست پس عارف قربے کہ از راہ
کلام حاصل خواہد نمود ہم برین قیاس خواہد بود و در سخن نہان شدہ با بطن بطون خواہد رسید
والسّلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الھدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و
علیٰ اٰلہ الصّلوات والتسلیمات والبرکات العلیٰ **

مکتوب پنجاہ و چہارم (۵۴)

بشیخ مظفر برہان پوری در بیان آنکہ تا معاملہ سالک بصفات و اعتبارات ست علم و تمیز را
گنجایش ست چون معاملہ بغیب ذات افتد جہل و بے تمیزی افزاید و در ذکر بعضے از نصائح

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ در ارسال التحیات میرساند صحیفۂ گرامی
رسیدہ سبب مسرت گردید چون متضمن عافیت وسلامتی احبہ بود ومنبئ بر استقامت ظاہر
وباطن شان مسرت بر مسرت افزود نوشتہ بودند کہ اکثر اوقات در نماز فرض ونفل انواع
انواع انوار وفیوض گوناگون رو میدہد بحدیکہ در ہر رکنے کہ میرسد در میماند وجمیع صفات و
حرکات وسکنات در صلوٰۃ وغیرہا بحق رانی رجوع نیست ولفظ انا ہیچگاہ خطور نمیکند محذو[ف]
ہمہ احوال سنجیدہ واذواق پسندیدہ اند اللہ تعالیٰ ابواب ترقیات را ہموارہ مفتوح دارد
آنچہ بعد ازین نوشتہ اید کہ بعضے واردات کہ رو میدہد بتقریر وتحریر در نمے گنجد الخ ماناکہ این
واردات ناشی از مرتبۂ مقدسۂ غیب ذات اند کہ نصیب ازان مرتبہ جہالت ونکارت است تا ہر جا
علم وتمیز را گنجایش است ناشی از صفات وشیون واعتبارات ست وچون معاملہ بغیب الغیب
رفتہ وتمیز اصول وشیون نماند جہل وحیرت افزاید من عرف اللہ کل لسانہ نشان حال
این موطن ست از گرمی مجلس وتاثیر توجہات ووصول طلاب بفنائے قلب وبعضے بفنائے
نفس کہ نوشتہ بودند خوشوقت ساخت اللّٰہم زد شکر خداوندی جل شانہ بجا آرند
لئن شکرتم لازیدنکم واز مکر خداوندی جل شانہ ہراسان باشند وترسان ولرزان
بوند واستغفار را از مظان مضار این امر خطیر لازم گیرند وتوجہات را از طلبہ دریغ ندارند
وترقیات شان را خواہان بوند وسائر اوقات را در گوشۂ نامرادی بسر برند واز تذکر تقصیرات
وتفکر در آلاء وواردات خالی نباشند وتوشۂ آخرت را آمادہ سازند ودر کسب مرضیات
مولائے حقیقی جلت عظمتہ سعی بلیغ نمایند واحبۂ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند
وسلامتی خاتمۂ او خواہند وآنچہ درباب خواجہ امان اللہ وخواجہ محمد مومن نوشتہ اند کہ احوال
وکیفیات نیک دارند وبہرہ دو فنا مشرف گشتہ در مقام حیرت اند واضح گردید خوشوقت
گشت طلب تعیین عدد طالبان درحق ایشان نمودہ بودند این امر مفوض برائے شما
است بعد استخارہ ہر عدد کہ تعیین کنند وہر گاہ خواہند بران اضافہ نمایند یا اجازت مطلق

فرمایند امید ست کہ مبارک باشد لیکن ہرگاہ بکسے اجازت کنند باید کہ مشروط باتباعِ شریعت و التزامِ سنت و رسوخ بر محبتِ شیوخ سازند والسلام علیکم وعلٰی سائرِ مَنِ اتَّبَعَ الھُدٰی والتزم متابعۃَ المصطفٰی علیہ وعلٰی اٰلہ الصلوات والبرکات والتسلیمات العُلٰی

مکتوب پنجاہ و پنجم (۵۵)

بمشیخت پناہ شیخ درویش محمد برکی جالندھری در احکامِ موالات با کفار و احکامِ تقیہ و فضیلتِ حُب و بغض فی اللہ تعالٰی و ردِ معتقداتِ جماعہ کہ میگویند کہ فقیری بدنام بود و نسبت بکسے بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ العلیّ الاعلٰی وسلامٌ علٰی عبادہ الذین اصطفٰی خصوصًا علٰی سیّد الورٰی صاحبِ قابَ قوسینِ او ادنٰی وعلٰی اٰلہ نجوم الھدٰی وصحبہ البررۃ التُّقٰی اما بعد سلام وتحیہ ازین مسکین مطالعہ فرمایند صحیفہ گرامی مشرف ساخت استفسارے از کریمہ لَا یَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُوْنَ الْکٰفِرِیْنَ اَوْلِیَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِیْنَ وَمَنْ یَّفْعَلْ ذٰلِکَ فَلَیْسَ مِنَ اللّٰہِ فِیْ شَیْءٍ اِلَّآ اَنْ تَتَّقُوْا مِنْھُمْ تُقٰىۃً نمودہ بودند و استکشافے از تفصیلِ موالات وعدمِ موالات با کفار وتقیہ وعدمِ تقیہ فرمودہ مکرما صاحبِ تفسیرِ کبیر درین باب تفصیل سخن کردہ آنرا بجنس ایراد مینماید قال فیہ نزلت ھذہ الاٰیۃ فی النھی عن موالاۃ الکافرین اعلم انہ انزلت اٰیات اُخر کثیرۃ فی ھذا المعنٰی منھا قولہ تعالٰی لَا تَتَّخِذُوْا بِطَانَۃً مِّنْ دُوْنِکُمْ وقولہ سبحانہ لَا تَجِدُ قَوْمًا یُّؤْمِنُوْنَ بِاللّٰہِ وَالْیَوْمِ الْاٰخِرِ یُوَآدُّوْنَ مَنْ حَآدَّ اللّٰہَ وَرَسُوْلَہٗ وقولہ تعالٰی لَا تَتَّخِذُوا الْیَھُوْدَ وَالنَّصٰرٰٓی اَوْلِیَآءَ وقولہ عزّ وجلّ یٰٓاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوْا عَدُوِّیْ وَعَدُوَّکُمْ اَوْلِیَآءَ

۱؎ قولہ لا یتخذ الخ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورہ آل عمران از پارہ تلک الرسل (۳) ۱۲ ۲؎ قولہ لا تتخذوا بطانۃ الخ واقع ست در سورہ آل عمران و پارہ لن تنالوا و قولہ لا تجد قوما یؤمنون الخ واقع ست در سورہ مجادلہ و پارہ قد سمع اللہ و قولہ لا تتخذوا الیہود والنصارٰی الخ واقع ست در سورہ مائدہ و پارہ لا یحب اللہ و قولہ لا تتخذوا عدوی الخ واقع ست در آغاز سورہ ممتحنہ از پارہ قد سمع اللہ ۱۲

وقال عز من قائل والمؤمنون والمؤمنٰت بعضهم اولياء بعض[۱] واعلم ان كون
المؤمن مواليا للكافر يحتمل ثلثة اوجه احدها ان يكون راضيا بكفره ويتولاه
لاجله وهذا ممنوع منه لان كل من فعل ذلك كان مصوبا له في ذلك الدين
وتصويب الكفر كفر والرضاء بالكفر كفر فيستحيل ان يبقى مؤمنا مع كونه بهذه
الصفة وثانيها المعاشرة الجميلة في الدنيا بحسب الظاهر وذلك غير ممنوع
منه والقسم الثالث وهو كالمتوسط بين القسمين الاولين هو ان موالاة
الكفار بمعنى الركون اليهم والمعونة والمظاهرة والنصرة اما بسبب القرابة
او بسبب المحبة مع اعتقاد ان دينه باطل فهذا لا يوجب الكفر الا انه منهي
عنه لان الموالاة بهذا المعنى قد تجره الى استحسان طريقه والرضاء بدينه
وذلك يخرجه عن الاسلام فلاجرم هدده تعالى فيه فقال تعالى ومن
يفعل ذلك فليس من الله في شيء فان قيل لم لا يجوز ان يكون المراد من
الاية النهي عن اتخاذ الكافرين اولياء بمعنى ان يتولوهم دون المؤمنين فاما
اذا تولوهم وتولوا المؤمنين معهم فذلك ليس بمنهي عنه وايضا فقوله
لا يتخذ المؤمنون الكفرين اولياء فيه زيادة مزية لان الرجل قد يوالي غيره
ولا يتخذه مواليا فالنهي عن اتخاذه مواليا لا يوجب النهي عن اصل موالاته
قلنا هذان الاحتمالان وان قاما في هذه الاية الا ان سائر الايات الدالة
على انه لا تجوز موالاتهم دلت على سقوط هذين الاحتمالين قال الحسن اخذ
مسيلمة الكذاب رجلين من اصحاب رسول الله صلى الله عليه واله وسلم فقال
لاحدهما اتشهد ان محمدا رسول الله قال نعم نعم نعم فقال افتشهد اني رسول
الله قال نعم وكان مسيلمة يزعم انه رسول بني حنيفة ومحمد رسول قريش

---

[۱] واقع ست در سورهٔ توبه از پاره واعلموا (۱۰) ۱۲

فترکہ ودعا الاخر فقال اتشهد ان محمدا رسول الله قال نعم قال افتشهد انی رسول الله فقال انی اصم ثلثا فقدمه فقتله فبلغ ذلک رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم فقال اما هذا المقتول فمضى على يقينه وصدقه فهنيئا له واما الاخر فقبل رخصة الله فلا تبعة عليه واعلم ان نظير هذه الاية قوله تعالى الا من اكره وقلبه مطمئن بالايمان[1] اعلم ان للتقية احكاما كثيرة ونحن نذكر بعضها الحكم الاول ان التقية انما تكون اذا كان الرجل في قوم كفار يخاف منهم على نفسه وماله فيداريهم باللسان وذلك بان لا يظهر العداوة باللسان بل يجوز ايضا ان يظهر الكلام الموهم للمحبة والموالاة ولكن بشرط ان يضمر خلافه وان يعرض في كل ما يقول فان التقية تاثيرها في الظاهر لا في احوال القلوب الحكم الثاني للتقية هو انه لو افصح بالايمان والحق حيث يجوز له التقية كان ذلك افضل ودليله ما ذكرناه من قصة مسيلمة الحكم الثالث للتقية انها انما تجوز فيما يتعلق باظهار الموالاة والمعاداة وقد تجوز ايضا فيما يتعلق باظهار الدين فاما ما يرجع ضرره الى الغير كالقتل والزنا وغصب الاموال والشهادة بالزور وقذف المحصنات واطلاع الكفار على عورات المسلمين فذلك غير جائز البتة الحكم الرابع ظاهر الاية يدل على ان التقية انما تحل مع الكفار الغالبين الا ان مذهب الشافعي رضي الله عنه ان الحالة بين المسلمين اذا شاكلت الحالة بين المسلمين والمشركين حلت التقية محاماة على النفس الحكم الخامس التقية جائزة لصون النفس وهل هي جائزة لصون المال يحتمل ان يحكم فيها بالجواز لقوله صلى الله عليه وآله وسلم حرمة مال المسلم كحرمة دمه ولقوله صلى الله عليه وآله وسلم من قتل دون ماله فهو شهيد

[1] یعنی من کفر باللہ من بعد ایمانہ الا من اکرہ الخ واقع ست در سورہ نحل از پارہ ربما (۱۴) ۱۲

لان الحاجة الی المال شدیدة والماء اذا بیع بالغبن سقط فرض الوضوء وجاز الاقتصار علی التیمم دفعا لذلک القدر من نقصان المال فکیف لا یجوز ههنا الحکم السادس قال مجاهد هذا الحکم کان ثابتا فی اول الاسلام لاجل ضعف المؤمنین فاما بعد قوة دولة الاسلام فلا وروی عوف عن الحسن انه قال التقیة جائزة للمؤمنین الی یوم القیمة وهذا القول اولی لان دفع الضرر عن النفس واجب بقدر الامکان انتهی شفقت آثارا اکثر صوفیۂ خام و ملاحدہ این وقت از موالاۃ کفار باک ندارند و میگویند کہ راہ فقیری بدنا بودنست ہیچکس سبحان اللہ سرور انبیاء و رئیس فقراء و اولیاء را کہ الفقر فخری فرمودہ علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام حکم میشود یا ایها النبی جاهد الکفار والمنفقین واغلظ علیهم و طریقۂ مرضیۂ او نیز غلظت و قتال با کفار بودہ عجب فقرا اند کہ راہ پیغمبر خدا و پیشوائے خود را گذاشتہ راہ دیگر اختیار کردہ اند و خلاف طریقۂ مرضیۂ او گزیدہ غیر از ضلالت و گمراہی نخواہد افزود فماذا بعد الحق الا الضلال کفار بیشک اعداء اللہ اند کہ بنصوص قطعیہ ثابت شدہ است عجب دعوے دوستی ست کہ بدشمنان او دوستی دارند و تبری نے نمایند اگر کفار و فساق مبغوض و اعداء حق نباشند بغض فی اللہ از واجبات دین نبودے و از افضل مقربات و مکمل ایمان نگشتے و سبب حصول ولایت و رضا و قرب حق سبحانہ نشدے عن عمرو بن الجموح انہ سمع النبی صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم لا یحق العبد حق صریح الایمان حتی یحب للہ تعالی ویبغض للہ فاذا احب للہ تبارک وابغض للہ تبارک فقد استحق الولاء من اللہ رواہ احمد وعن ابی امامۃ رض قال قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم من احب للہ وابغض للہ واعطی للہ ومنع للہ فقد استکمل الایمان رواہ ابوداؤد و نیز در حدیث آمدہ است تقربوا الی اللہ سبحانہ ببغض اهل المعاصی والقوهم بوجوه مکفهرة

(حاشیہ: صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم)

۱؎ یعنی فلا فیتحمل لعدم الحاجة الیہ ۱۲ ۲؎ واقع ست در سورۂ تحریم و آخر پارہ قد سمع اللہ (۲۸) و نیز در سورۂ توبہ از پارہ واعلموا (۱۰) ۱۲

وَالْتَمِسُوْا رِضَاءَ اللّٰہِ تَعَالٰی بِسَخَطِہِمْ وَتَقَرَّبُوْا اِلَی اللّٰہِ عَزَّ وَجَلَّ بِالتَّبَاعُدِ مِنْہُمْ رَوَاہُ
ابْنُ شَاہِیْنَ وَالدَّیْلَمِیُّ وہم در حدیث آمدہ است اَوْحَی اللّٰہُ تَعَالٰی اِلٰی نَبِیٍّ مِّنَ الْاَنْبِیَاءِ اَنْ
قُلْ لِفُلَانٍ الْعَابِدِ اَمَّا زُھْدُکَ فِی الدُّنْیَا فَتَعَجَّلْتَ رَاحَۃَ نَفْسِکَ وَاَمَّا انْقِطَاعُکَ اِلَیَّ
فَتَعَزَّزْتَ بِیْ فَمَاذَا عَمِلْتَ فِیْمَا لِیْ عَلَیْکَ قَالَ یَا رَبِّ وَمَاذَا عَلَیَّ قَالَ ھَلْ عَادَیْتَ فِیَّ عَدُوًّا
وَھَلْ وَالَیْتَ لِیْ وَلِیًّا حل حظ عَنِ ابْنِ مَسْعُوْدٍ ولحق کہ محبت دوستانِ محبوب وعداوتِ
دشمنانِ او از لوازمِ محبت ست محبِّ صادق درین دو عمل محتاج بکسب وتعمل نیست چنانچہ
در اعمالِ دیگر محتاج ست دوستانِ دوست چہ بلا زیبا بنظرے در آیند و دشمنانِ او چہ قسم زشت
این معنی در مجاز ظاہرست بہر کہ دعوی دوستی نماید تا تبرّی از دشمنانِ او نکند مقبول نیست
از منافق بیش نمیدانند شیخ الاسلام گفتہ کہ من با بو الحسن سمعون نیکم کہ اُستادِ من خضرے را
مے رنجانید وہر کہ پیرِ ترا رنجہ دارد و تو از وے رنجہ نباشی سگ از تو بود قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی قَدْ کَانَتْ
لَکُمْ اُسْوَۃٌ حَسَنَۃٌ فِیْ اِبْرٰھِیْمَ وَالَّذِیْنَ مَعَہٗ اِذْ قَالُوْا لِقَوْمِھِمْ اِنَّا بُرَءٰٓؤُا مِنْکُمْ وَمِمَّا
تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰہِ کَفَرْنَا بِکُمْ وَبَدَا بَیْنَنَا وَبَیْنَکُمُ الْعَدَاوَۃُ وَالْبَغْضَآءُ اَبَدًا
حَتّٰی تُؤْمِنُوْا بِاللّٰہِ وَحْدَہٗ بعد ازان فرمودہ لَقَدْ کَانَ لَکُمْ فِیْھِمْ اُسْوَۃٌ حَسَنَۃٌ لِّمَنْ
کَانَ یَرْجُوا اللّٰہَ وَالْیَوْمَ الْاٰخِرَ ازینجا معلوم میشود کہ طالبِ حق را جلّ وعلا این تبرّی لابد
وناگزیرست لاکما زعموا حق تعالٰی میفرماید وَمَنْ یَّفْعَلْ ذٰلِکَ فَلَیْسَ مِنَ اللّٰہِ فِیْ شَیْءٍ
یعنی ہر کہ موالاۃ ودوستی با کافران کند پس نیست آنکس از دوستی وولایتِ حق بر چیزے
یعنی منسلخ ست از ولایتِ حق تعالٰی بتمام چہ دوستی دو متضاد یعنی دو دشمن جمع نشود چنانچہ
بعضے مفسران گفتہ اند شاعر میگوید ؎ تَوَدُّ عَدُوِّیْ ثُمَّ تَزْعَمُ اَنَّنِیْ ٭ صَدِیْقُکَ
لَیْسَ النُّوْکُ عَنْکَ بِعَازِبٍ ٭ فَلَیْسَ اَخِیْ مَنْ وَدَّنِیْ رَأْیَ عَیْنِہٖ ٭ وَلٰکِنْ اَخِیْ مَنْ

۱ یعنی این کس ہر کہ دعوی نماید ۱۲ ۲ یعنی ہر کہ تبرّی از دشمنان دوست نماید آنکس مقبول دوست نیست بلکہ مردم اورا منافق میدانند واز منافق بیش نمیدانند ۱۲ ۳ یعنی خواجہ ابو اسمٰعیل عبد اللہ ابن ابی منصور محمد انصاری از اولاد حضرت ابو ایوب انصاری رضی اللہ تعالٰی عنہ ۱۲ ۴ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورہ ممتحنہ از پارہ قد سمع (۲۸) ۱۲

وَدَنِی فِی الْمَغَائِبِ، پس ہر کہ دعوی محبت حق کند و تبری از اعدائے او ننماید در دعوی کاذب است و بعضے مفسران گفتہ اند پس نیست آنکس از دینِ خدا بر چیزے یعنی از دین ہیچ ندارد و ہر کہ از دین بے نصیب است از قرب و معرفت چہ نصیب دارد وَیُحَذِّرُکُمُ اللّٰہُ نَفْسَہٗ یعنی مے ترساند شما را حق سُبحانہٗ وتعالیٰ بسبب مُوالاۃِ کُفّار از عذابے کہ صادر ست از ذات گفتہ اند کہ این تہدید عظیم ست دلالت دارد بر نہایت قُبح منہی عنہ فِی التَّفْسِیْرِ الْکَبِیْرِ رُوِیَ اَنَّہٗ قِیْلَ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہُ اَنَّ ھٰھُنَا رَجُلًا مِّنْ اَھْلِ الْحِیْرَۃِ یعنی نصرانیًا لَا یُعْرَفُ اَقْوٰی حِفْظًا وَلَا اَحْسَنَ خَطًّا مِّنْہُ فَاِنْ رَاَیْتَ اَنْ تَتَّخِذَ کَاتِبًا فَامْتَنَعَ عُمَرُ مِنْ ذٰلِکَ وَقَالَ اِذًا اتَّخَذْتُ بِطَانَۃً مِّنْ غَیْرِ الْمُؤْمِنِیْنَ فَقَدْ جَعَلَ عُمَرُ رض ھٰذِہِ الْاٰیَۃَ دَلِیْلًا عَلَی النَّھْیِ عَنِ اتِّخَاذِ النَّصْرَانِیِّ بِطَانَۃً وَرُوِیَ عَنْ اَبِیْ مُوْسَی الْاَشْعَرِیِّ اَنَّہٗ قَالَ قُلْتُ لِعُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ اِنَّ لِیْ کَاتِبًا نَصْرَانِیًّا فَقَالَ مَالَکَ قَاتَلَکَ اللّٰہُ اَلَا اتَّخَذْتَ حَنِیْفًا اَمَا سَمِعْتَ قَوْلَہٗ تَعَالٰی یٰۤاَیُّھَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّخِذُوا الْیَھُوْدَ وَالنَّصٰرٰۤی اَوْلِیَآءَ قُلْتُ لَہٗ دِیْنُہٗ وَلِیْ کِتَابَتُہٗ فَقَالَ لَا اُکْرِمُھُمْ اِذْ اَھَانَھُمُ اللّٰہُ وَلَا اُعِزُّھُمْ اِذْ اَذَلَّھُمُ اللّٰہُ تَعَالٰی وَلَا اُدْنِیْھِمْ اِذْ اَبْعَدَھُمُ اللّٰہُ تَعَالٰی قُلْتُ لَا یَتِمُّ اَمْرُ الْبَصْرَۃِ اِلَّا بِہٖ فَقَالَ اِنْ مَاتَ النَّصْرَانِیُّ فَمَا تَصْنَعُ بَعْدَہٗ فَمَا تَعْمَلُ مِنْ بَعْدِ مَوْتِہٖ فَاعْمَلْہُ الْاٰنَ وَاسْتَغْنِ عَنْہُ بِغَیْرِہٖ حضرت ایشانِ ما رضی اللّٰہ تعالیٰ عنہ در مکتوبات قدسی آیات خود مینویسند کہ حضرت ابراہیم خلیل اللّٰہ علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام این ہمہ بزرگی کہ یافت و شجرۂ انبیا گشت بواسطہ تبری از دشمنان او تعالیٰ بودہ قَالَ اللّٰہُ تَعَالٰی قَدْ کَانَتْ لَکُمْ اُسْوَۃٌ حَسَنَۃٌ فِیْۤ اِبْرٰھِیْمَ الْاٰیَۃَ و ہیچ عمل در نظر فقیر از برائے حصول رضائے حق جل و علا برابر این تبری نیست میباید کہ حضرت حق سُبحانہٗ وتعالیٰ را با کفر و کافری عداوت ذاتی ست و آلہہ آفاقی مثل لات و عزّیٰ و عَبَدۂ ایشان بالذات دشمنان حق اند جلّ سُلطانہٗ و خلود نار جزاء این عمل شنیع ست و آلہہ ہوائی نفسانی و سائر اعمال سیئہ این نسبت ندارند زیرا کہ عداوت و غضب نسبت

حاشیہ: قولہ الحیرۃ: ھی مدینۃ عظیمۃ من اھل الکوفۃ ... [illegible]

حاشیہ: خلیل الرحمٰن [illegible]

بایشہا ذاتی نیست اگر غضب ست بصفات منسوب ست و اگر عقاب و عتاب ست بافعال راجع
لہذا خلود نار جزا این سیئات نگشتہ بلکہ مغفرت ایشان را منوط بمشیت خود داشتہ و لیکن
ھٰذَا اٰخِرُ الْمَکْتُوْبِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہٖ دَائِمًا
وَّسَرْمَدًا وَعَلٰی اٰلِہِ الْکِرَامِ وَصَحْبِہِ الْعِظَامِ اِلٰی یَوْمِ الْقِیَامِ +

مکتوب (۵۶) پنجاہ و ششم

بمرزا ابو المعالی در جواب کتابت او کہ اظہار طلب شوق و صحبت نمودہ بود باذکر بعضے از احوال
شیخ عبد الخالق کہ از یاران ست و ختم مکتوب بحدیث جلیل القدر بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
اللہ تعالیٰ و تقدس ساحت سینہ را از نقوش ما سوے مصفا و از دنس ہوا مزکی ساختہ بظہور
اشعات جمال لا یزالی کہ مبرا از حیز وہم و خیال ست و مزین و مرتب گرداناد التفات نامہ گرامی
کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند مشرف ساخت چون مخبر از سلامتی ذات بابرکات بود مسرت
افزود آنچہ درباب برادر دینی شیخ عبد الخالق مرقوم فرمودہ بودند بوضوح انجامید چون استخارہ راہ
نمید ہد موقوف باشد کہ بر تقدیر ملاقات آنچہ مقدر ست و نصیب طرفین ست بظہور خواہد پیوست
ملکما شیخ عبد الخالق یکچندے در صحبت گذرانیدہ ست و اخذ فوائد ضروریہ این راہ نمودہ ست و
از تلوین بتمکین پیوستہ و از فنا کہ رکن اعظم این راہ ست آگاہی یافتہ و را خالی از حال چگونہ
توان گفت مگر باعتبار آنکہ از حال گذشتہ بمحول حال پیوستہ ست چہ حال از تلوین خبر میدہد صاحب
تمکین حال را پس پشت دادہ ست بلے اذواق و مواجید امور یست کہ بباطن تعلق دارد و اطلاع بر آن
بے امداد ربانی و بے تخلق باخلاق الٰہی جل شانہ متعسر ست اولیائی تحت قبائی لا یعرفہم
غیری بسیارے از اولیا ہستند کہ بر ولایت خود ہم اطلاع ندارند و ظاہر شان از باطن شان
بیخبر ست دیگران بولایت شان بے اعلام سبحانی مشکل کہ پے برند ۵ کس چہ داند کہ درین گرد سوارے
باشد + و بر تقدیر یکہ مشار الیہ خالی و بے بہرہ باشد او در این امر خطیر نباید دید و مرسل را در مرآت

من ارسل باید ملاحظه نمود ؎ ایشان نپسندد این همه الحان ز مطرب ست * مع ذلک چون
اقبال قلب ایشان باین عزیز نیست موقوف دارند و مسترشد باشند تا از پردهٔ غیب چه ظهور میکند
بیت سعادتهاست اندر پردهٔ غیب * نگه کن تا کرا ریزند در جیب * این حقیر در دعا و توجه
و آنچه لوازم خیرخواهی ست بتقصیر راضی نیست و کمال آن ملا را از دل و جان میخواهد انه قریب
مجیب * ولنختم المکتوب بخاتمة حسنة عن معاذ بن جبل رضی قال احتبس عنا رسول
الله صلی الله علیه وآله وسلم ذات غداة عن صلوة الصبح حتی کدنا نترای عین
الشمس فخرج سریعا فثوب بالصلوة فصلی رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم
وتجوز فی الصلوة فلما سلم دعا بصوته فقال لنا علی مصافکم کما انتم ثم انفتل
الینا ثم قال اما انی ساحدثکم ما حبسنی عنکم الغداة انی قمت من اللیل فتوضأت
وصلیت ما قدر لی فنعست فی صلوتی حتی استثقلت فاذا انا بربی تبارک و
تعالی فی احسن صورة فقال یا محمد فقلت لبیک رب قال فیما یختصم الملأ
الاعلی قلت لا ادری قالها ثلثا قال فرأیته وضع کفه بین کتفی فوجدت برد انامله
بین ثدیی فتجلی لی کل شیء وعرفت فقال یا محمد قلت لبیک رب قال فیم یختصم
الملأ الاعلی قلت فی الکفارات قال ما هن قلت مشی الاقدام الی الجماعات والجلوس
فی المساجد بعد الصلوات واسباغ الوضوء عند الکریهات قال ثم فیم قلت فی
الدرجات قال وما هن قلت اطعام الطعام ولین الکلام والصلوة باللیل والناس
نیام قال سل قلت اللهم انی اسئلک فعل الخیرات وترک المنکرات وحب المساکین و
ان تغفر لی وترحمنی واذا اردت فتنة فی قوم فتوفنی غیر مفتون واسئلک
حبک وحب من یحبک وحب عمل یقربنی الی حبک فقال رسول الله صلی الله
تعالی علیه وآله وسلم انها حق فادرسوها ثم تعلموها رواه احمد والترمذی
وقال هذا الحدیث صحیح وسألت محمد بن اسمعیل عن هذا الحدیث فقال هذا

حدیث صحیح

مکتوب پنجاہ و ہفتم (۵۷)

بحاجی جبیب اللہ حصاری در تعبیر وقائع او کہ دیدہ و نوشتہ بود، بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی برادرِ دینی حاجی حبیب اللہ وفقہ اللہ تعالیٰ
لمرضاتہٖ نوشتہ بود کہ روزے در حلقۂ بامداد نشستہ بودم کہ گویا مرا از من ربودند و ہیچ اثرے
از من نماند بعد ازان نورے در خود دیدم کہ آن نور سر بفلک رسانیدہ و از انجا تمام عالم را فرو گرفتہ
محبوب مار بودن شما را از شما و ہیچ از شما اثرے نماندن اشارہ بفنائے اتم ست و مشاہدۂ نور در
خود از آثار بقاست و کریمہ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ فِی النَّاسِ[1]
بران گواہ ست و آنکہ آن نور سر بفلک کشیدہ ست و تمام عالم را فرو گرفتہ است اشارہ بجامعیت
استعداد شماست و جامعیت اسمے کہ مربی و مبدأ تعین شماست و احاطۂ او بسائر مبادی تعینات
و واقعہ کہ در آن پیغمبر ما را صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم دیدہ اید و قدحے کہ بشما پر کردہ دادہ و شما
آنرا بتمام در کشیدہ اید و لذت آن شما را فرو گرفتہ بعد ازان فرمودند کہ ترا از اصل نصیب مبارک باشد
دانستہ اند کہ آن قدح نسبت خاص او بود علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ جرعۂ ازان بکام شما رسیدہ است
و بشارت نصیب اصل مؤید آنست چہ اصل ہمہ اصول رب اوست علیہ الصلوٰۃ والسلام و
قرینہ بران کہ آن عزیز پیغمبر ست علیہ الصلوٰۃ والسلام استغراق او در نور سبز و سبز بودن آن
مقام و سبز بودن حوض چہ ولایت او علیہ الصلوٰۃ والسلام ولایت اخفیٰ ست و اخفیٰ نور
سبز دارد و در واقعۂ دیگر کہ بالائے آسمان چند سر بریدند و خود را بسرے کہ بالاتر از ہمہ سرہاست
یافتند مؤید عطائے نسبت خاص ست واقعۂ دیگر نیز مؤید ہمین ست کہ دیدہ اید کہ دائرہ بس عالی
بنظر در آمد کہ تمام عالم را احاطہ کردہ ست و چند دائرہ دیگر در تحت آن ظاہر میشود و من خود را مرکز
دائرۂ بزرگ میافتم در انوقت معلوم میشود کہ دائرہائے تحتانی و مرکزہائے آنہا از مرکز آن دائرہ

[1] واقع ست در سورۂ انعام از پارۂ ولو اننا ۱۲

خود را مرکزِ آن دائرہ میبایم ناشی شدہ است بدآنند کہ مرکزِ دائرۂ بزرگ میتواند کہ کنایت از حقیقتِ
محمدی باشد علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام بدلیلِ آنکہ این حقیقت ہمہ وقت مرکزِ آنست و
بر سائرِ حقائق تفوق ست وہمہ حقائق ومبادیِ تعیُّنات گویا ناشی ازان حقیقت اند و
رانکہ خود را مرکزِ آن دائرہ یافتہ اید وجہِ تائید ہویدا میشود وبالجملہ این واقعہ وہمچنین وقائعِ دیگر
بسیار روشن وعالی ست وآنچہ اول دیدہ اید از احاطۂ نورِ خود تمام عالم را نیز تائیدِ این معنی
نماید چہ جامعیت واحاطہ مناسبِ ربِّ اوست علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام اینقدر
ست کہ اکثرِ وقائع ومنامات مبشرات اند ومخبر از استعداد وبعضے ازان منبی از قوتِ قریبہ
بفعل وبعضے ازان دلالت بر حصول دارند مطلقا دلیلِ حصول نیستند بہر حال امیدوار باشند
بیت میتوانی کہ دہی اشکِ مرا حسنِ قبول ✦ ای کہ دُر ساختہ قطرۂ بارانی را ✦
والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات
والتسلیمات والبرکات العلیٰ ✦

مکتوب (۵۸) پنجاہ وہشتم

بملا قاسم روپڑی در بیانِ آنکہ فنا وبقا بعلاقۂ ظلیت واصالت ست چون معاملہ بغیبِ ذات
اقدس تعالیٰ واین علاقہ نماند کارخانۂ فنا وبقا انقطاع پذیرد ودر بیانِ آنکہ وجہ را بوجہ ست
نسبت بذات تعالیٰ ودر بیانِ بعضے از کمالاتِ صلوتیہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ
وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوبِ مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید چون متضمن احوالِ
پسندیدہ واذواقِ سنیّہ بود مسرت بر مسرت افزود نوشتہ بودند کہ اکثر از خود اثرے ونشانے
نے فہمد وجود وتوابعِ آن را عاریتی محض میداند واین دید بدیہی اوّلی گشتہ وبقائے خود را
گاہے بذاتِ او سبحانہ تعالیٰ مے فہمد واکثر اوقات بصفات اما درین وقت ہم پرتوے از ذات
ملحوظ میشود حمداً للہ سبحانہ بدرجۂ کمال از فنا وبقا رسیدہ اند وزوالِ عین بحصول پیوستہ

وآنچہ از دید عاریت نوشتہ اند البتہ عاریت وامانت باہلِ آن عائد گشتہ وظل باصل پیوستہ باشد و
عدم نیز کہ مرآت بود بعدمِ مطلق ملحق شدہ کہ معاملہ بزوالِ عین واثر کشیدہ وآنچہ نوشتہ اند
کہ بقا گاہے بذات مے فہمد ذات درین موطن البتہ ماخوذ بشانے واعتبارے خواہد بود نہ ذات
بحت معرا کہ آن مرتبہ را غنائے ذاتی ست از عالمِ فنا وبقا بعلاقہ اصالت وظلیت ست
تا ہر جا اطلاقِ اصل ست از صفات زائدہ وشیون واعتبارات ذاتیہ غیر زائدہ آن بقا را گنج
است وچون معاملہ بغیب ذات افتد واصل در رنگِ ظل در راہ ماند فنا وبقا آنجا متصور نبو
آرے اگر از ذات مصطلحِ قوم خواہند کہ بمرتبہ وحدت اطلاقِ ذات میکنند وتجلی آنرا تجلی ذات
میگویند گنجائش دارد واطلاقِ فنا وبقا دران مرتبہ مے شاید وآنچہ حضرتِ ایشان را قدس
اللہ سبحانہ بسرہٖ بقاءِ ذات نوشتہ اند سر لبیت غامض در رنگِ متشابہات دستِ ادر
امثالِ ما بوالہوسان از دامانِ آن کوتاہ ست ما مردم را اگر ایمانے باین معانی حاصل شود مغتنم ست

بیت ما تماشا کنان وکوتہ دست * تو درخت بلند وبالائی * بشنو عالمِ ظلالِ اسما وصف
است واز ظل تا اصل شاہراہ ست کمال در حقِ ظل آنست کہ واصل باصل شود پس وصولِ افرادِ ع
باسماء وصفات ست واگر نہایت ترقی شود باصولِ اسماء وصفات واصولِ اصول آن الی آن
ینتہی الی حضرتِ الذات تعالی وتقدس تا ہر جا کہ علاقہ اصالت وظلیت ست ترقی
ممکن ست وچون این علاقہ انقطاع پذیرد ترقی وعروج متصور نبود پس نصیب از مرتبہ ذاتِ
بحت اینا را ہیچ نبود کہ از ذات در ممکن ہیچ تعبیہ نکردہ اند تا از ذات نصیب بود تمام وجو
شان وجوہ واعتبارات ست وجوہ را بوجہ راہ ست نہ بذات کہ ازان مرتبہ علیا وجوہ انقطا
ست وعادۃ اللہ جاری شدہ ست کہ بعد از قرونِ متطاولہ عارفے را بعد از فنائے اتم فنا
از نزدِ خود عطا میفرمایند کہ ازان ذات بذاتِ اقدس راہ ست پس این عارف بعلاقہ ذات
از ذاتِ مقدس نصیبے فرا گیرد وافرادِ عالم کہ در رنگِ اعراض اند وذاتے نیست کہ بان قائم بو
قیامِ آنہا بذاتِ عارف ست وذاتِ ہمہ آنہا ہمین ذاتِ عارف ست وعارف بحکمِ نیابت

…ف قیومِ آنہاست پس عارف را با افرادِ عالم غیر از مشارکتِ اسمی و مماثلتِ صوری کدام مشارکت
…و مماثلۃ جوہر را با عراض چہ مشارکۃ حضرتِ ایشان ما قدسنا اللّٰہ بسرہٖ برنگاشتہ اند
…این قسم بزرگ در یک عصر متعدد نمے باشد ہر گاہ بعد از قرونِ متطاولہ این قسم گوہر بظہور مے آید
…ز داود در یک عصر چہ صورت دارد نوشتہ بودند کہ در نماز گاہے در غیر آن کیفیتے وارد مے روئے
…مید ہد خود را در آنوقت متلاشی و مستہلک محض مییابد و عنایت و لطفِ خاص در حق خود مے فہمد چنانچہ
…ے را بمہربانی در آغوش کشند و گویا کشیدہ سیبرند و خود را از جمیع علائق مصفا و مطہر مییابد
…علق امور گاہے در پہلوئے راست مے فہمد و گاہے پسِ پشت چنانچہ خانہ را روفتہ خس و
…اشاک در یک کنارہ جمع سازند مخدوما نمازِ معراجِ مؤمن ست حالتے کہ در ادائے آن روئے
…مید ہد مناسبت بحالتِ معراجیہ خواہد داشت و از سائر حالات ممتاز خواہد بود سائر احوال
…و نسبت بحالتِ صلوٰتیہ نسبتِ صورت ست بحقیقت مثلاً صورتے کہ در آئینہ منعکس ست
…را چہ نسبت و کدام مساوات باصلِ خود غیر از مماثلتِ صوری و مشارکتِ اسمی نیست خوش
…فت بیت گر مصور صورتِ آن دلستان خواہد کشید حیرتے دارم کہ نازش را چسان خواہد
…کشیدہ ہرچند کہ در تکمیلِ نماز سعی کوشند و در رعایۃ سنن و آدابِ آن جہد نمایند و در تطویلِ قراءت و
رکوع و سجود بر وفقِ سنت سعی سیکنند فیوض و برکاتِ آن بیشتر رو مے نماید و حسن و جمال و کمالِ
آن زیادہ تر ظہور میفرماید و ترقیات روئے مید ہد و عنایت و لطفِ خاص متجلی تر میشود و از
علائق مصفا تر میشود کہ از پہلو و پشت ہم دور تر گردند مامول از دوستان دعاست والسلام
علیٰ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات
والبرکات العلی

مکتوب پنجاہ و نہم (۵۹)

…بصوفی سعد اللہ کابلی در تعبیرِ وقائع و تحسینِ احوال او و در بعضے از مزایائے حضرت صدیق اکبر
رضی اللہ تعالیٰ عنہ و عن متابعیہ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ

بہ برادرِ دینی ملا سعد اللہ میرسانند کتابتے کہ فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت آنچہ از ربودگی
وفنا ونیستی وبقا وبشارات کہ در وقائع ودر منامات روئے دادہ نوشتہ بودند بوضوح پیوست
زَادَکُمُ اللّٰہُ تَعَالیٰ شَوْقًا وَّذَوْقًا وَّفَنَاءً وَّمَعْرِفَۃً وَّعُرُوْجًا نوشتہ بودند کہ بعد از نمازِ تہجد فجر نشستہ بودم
کہ دو عزیز ظاہر شدند یکے میگوید کہ صوفی سعد اللہ در ولایتِ ملأ اعلیٰ ست ودیگرے میگوید
کہ از ولایتِ ملأ اعلیٰ ہم بالا رفتہ است واین ہر دو نسبت را جدا جدا در خود ملاحظہ کردم چون
بہوش آمدم ہم از نسبتینِ مذکورتین در خود اثرے مشاہدہ کردم مخدوما این واقعہ بزرگ بشارت
است حق سبحانہ وتعالیٰ آثارِ آن بر وجہِ کمال بظہور آرد ودرجۂ علیا در ولایت ولایتِ ملأ اعلیٰ
است از ولایتِ کبریٰ ہم بلندتر ست فوقِ آن ولایت نیست مگر کمالاتِ نبوت وفضلِ انبیاء
علیہم السلام مربوط باین کمالات ست ملأ اعلیٰ از معصیت معصوم اند ہر کہ بولایتِ شان
مشرف شود باید کہ نصیبے از عصمت داشتہ باشد واز ذنوب محفوظ اَللّٰہُمَّ[1] ارْحَمْنَا بِتَرْکِ
الْمَعَاصِیْ اَبَدًا مَا اَبْقَیْتَنَا مناسبِ این واقعہ ست آنچہ بعد ازین نوشتہ اند کہ روزِ دیگر نسبتے
روداد ومرا از من ربودند میگویند کہ این مقامِ ملائکۂ مقربین ست ومقامِ رضاست درین حال
علم وادراک نماند کہ مشاہدۂ آن توانم کرد ہمانست کہ مناسبتِ مقامِ رضا بمقامِ ملأ اعلیٰ آن تواند بود کہ مقامِ
رضا منتہائے مقاماتِ سلوک ست وولایتِ ملأ اعلیٰ منتہائے ولایات است نوشتہ بودند کہ بعد از نمازِ فجر مراقب
بودم نسبتے روئے داد کہ علم ودرک ہمہ از من زائل شد واز من مرا ربودند ودرکِ نسبت مسلوب شد نتوانستم نمود دران
وقت میگویند کہ این نسبت واین مقامِ اصحابِ کرام ست علیہم الرضوان در اینمقامِ شگرف
چرا علم ودرک زائل نشود کہ افضلِ اصحاب واکرمِ احباب (یعنی الصدیق الاکبر رضی اللہ عنہ) فرمودہ است اَلْعَجْزُ عَنْ دَرْکِ الْاِدْرَاکِ
اِدْرَاکٌ گفتہ اند ادراک دیگر ست ودرکِ ادراک دیگر آنچہ منفی ست درکِ ادراک ست نہ درکِ بسیط
زیرا کہ ادراکِ بسیط ست کہ عارف را بجہل وحیرت در آوردہ است وچرا درین نسبتِ شریف
او را از وے نربایند کہ در شانِ صحابی مذکور وارد شدہ است مَنْ اَرَادَ اَنْ یَنْظُرَ اِلیٰ مَیِّتٍ یَمْشِیْ

[1] یعنی این دعائے ماثور مناسب این واقعہ است ۱۲

عَلٰی وَجْہِ الْاَرْضِ فَلْیَنْظُرْ اِلَی ابْنِ اَبِیْ قُحَافَۃَ این موت ست کہ سببِ معیۃ خاص او گشتہ اصحابِ دیگر را بہ فضائلِ دیگر یاد فرمودہ و او را بمعیت آنجا کہ فرمود وَالَّذِیْنَ مَعَہٗ و نیز در حقِ او آمدہ اِنَّ اللّٰہَ مَعَنَا و نیز آمدہ مَاظَنُّکَ بِاثْنَیْنِ اللّٰہُ ثَالِثُہُمَا وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰے

مکتوبِ (۶۰) شصتم

بمحمد میرک بیگ بدخشی در بیانِ آنکہ فرع ہرچہ دارد مستفاد از اصل ست ❊ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالٰی از رقیتِ ماسوا محرر ساختہ در مدارجِ قربِ ترقیات دہاد صحیفۂ گرامی کہ نامزدِ این مسکین نمودہ بودند رسید خوشوقت ساخت حدیثِ شوق و آیۂ اخلاص کہ املا نمودہ بودند واضح گردید ازین جانب نیز این حدیث خوانند و ہمین آیۃ مطالعہ فرمایند اَشَدِّ شوق با صل منسوب گشتہ ست و محبت آن طرف سبقت فرمودہ یُحِبُّہُمْ وَیُحِبُّوْنَہٗ ہمان محبت ست کہ گنجِ مکنون را بر منصۂ ظہور آوردہ و عروسِ پردہ نشین را بجلوہ گاہِ بروز بر آوردہ سببِ وجود و ایجاد گشتہ و عاشق را از معشوق وا نمودہ باز بقلابِ محبتِ خود آن محب والہ را بجود کشیدہ و مرآتِ جمال و کمالِ خود گردانیدہ بالجملہ ہرچہ فرع دارد ماخوذ از اصل ست اگر محبت دارد جرعہ ایست از محبتِ او و اگر شوق دارد شرارہ ایست ازان شوق فرع در ہیچ چیز بخود استقلال ندارد خوش گفت **بیت** ادائے حقِ محبت عنایتے ست ز دوست ❊ وگرنہ عاشقِ مسکین بہیچ خورسند ست ❊ و آنچہ در خواب دیدہ اند کہ آن لعلِ بدخشان رسالت و فصِ خاتمِ نبوت عَلَیْہِ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ بنماز مستعد شدہ میفرمایند کہ ہر کہ تابعِ ملتِ ابو حنیفہ کوفی ست ہمراہِ ابو حنیفہ کوفی درین صف داخل شود بندہ ہمراہِ تو دران صف داخل شدہ و عقیبِ آن مخبر موجودات نماز بجماعت خواند بوضوح انجامید بشارتیست شگرف شمارا وہم مارا حق سبحانہ و تعالی از برکات

---

۵۱ کنیتہ والد الصدیق الاکبر رض ۱۲ ۵۲ قال اللہ تبارک و تعالی یا ایہا الذین امنوا من یرتد منکم عن دینہ فسوف یاتی اللہ بقوم یحبہم و یحبونہ الخ واقع ست در سورۂ مائدہ از پارہ لایحب اللہ در آغاز ربع چہارم
۵۳ یعنی این منام بشارتے ست الخ ۱۲

او صلی اللہ علیہ وآلہٖ وسلم بہرہ ور گرداند واز کمالات نماز او علیہ السلام کہ معراج
اوست نصیبے دہاد والسلام اولاً و آخراً +

مکتوب (۶۱) شصت و یکم

بصوفی زاہد برق انداز در تعبیر واقعہ کہ دیدہ بود بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ تعالیٰ بر جادہ
شریعت علیہ و سنت سنیہ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ مستقیم و
مستدیم داراد کتابتے کہ درین ولا فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت اظہار آزردگی کہ از
تمنا دادن جامہ تبرکی در وقت وداع نمودہ بودند بوضوح انجامید سببش ہمانست کہ در از دہام
عیدگاہ شما رخصت شدید در انجا جامہ نبود تا دادہ شود مع ذٰلک گفتیم کہ متعاقب میفرستیم الحال
بدست دارندہ کتابت مغل بیگ پیراہن فرستادہ شد خواہند پوشید و لباس آزردگی بدر خواہند
کرد واقعہ کہ دیدہ بودید کہ وقت نماز رسیدہ و شما تنہا اید میخواہید نماز را ادا کنید اول ارادہ کردید کہ
نیت امامت کنم باز بخاطر آوردید کہ مقتدی نیست چہ احتیاج امامت ست درین اثنا الہام غیبی
بگوش رسید کہ جمعے از ملائکہ داخل جماعت شوند چنانچہ ملائکہ آمدن گرفتند ہمہ بلباس سفید بائی
استادہ نماز کردند چون وقت سلام رسید بموافقت من ہمہ سلام گفتند نظر بدست راست کردید
قریب چہار صد و پانصد کس در نظر در آمدند و طرف چپ ہم بدین دستور بعد ازان چون باز نظر
نمودم ہیچکس گویا نبود مخدوما چون شما بعد از سلام امام رسیدید و بجماعت نرسیدید چنانچہ نوشتہ
بودید و این باعث شکست خاطر شما گشت جہت تسلیہ شما این کرامت بشما کردند شکر خداوندی
جل شانہ بجا آرید کہ باین کرامت و باین الہام و باین دید ممتاز کردند در حدیث آمدہ است من
اذن واقام فی فضاء من الارض وصلی وحدہ صلت الملائکۃ خلفہ صفوفا و در
حدیث ست اذا کان الرجل فی ارض فاقام الصلوٰۃ صلی خلفہ ملکان فان اذن و
صلی من الملائکۃ ما لا یری طرفاہ یرکعون برکوعہ ویسجدون بسجودہ ویؤمنون

علیٰ دعائہٖ والسلام علیکم وعلیٰ سائر من اتبع الھدیٰ

مکتوب شصت و دوم (۶۲)

بخواجہ میرزائے گل بہاری در جواب حل شبہہ کہ بر کلام حضرت ایشان ما قدس اللہ سبحانہ بسرہٖ نمودہ بود در جواب استدلال معتزلہ کہ در نفی رویت آوردہ اند و نیز در جواب اعتراضے کہ بعبارت لمعات کردہ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ و السلام علیٰ سید المرسلین واٰلہٖ اجمعین رسیدہ بود ندکہ معتزلہ نفی رویت اخروی میکنند بدلیل آنکہ رویت تقاضائے مقابلہ ومحاذات مرئی میکند پس اگر حق سبحانہ مرئی باشد جہۃ و نہایت اورا ثابت بود تعالیٰ وحضرت مجدد الف ثانی این شبہہ را دو جواب فرمودہ اند یکے آنکہ لا نسلّم کہ در رویت بصری مقابلہ ومحاذات شرط باشد زیرانکہ مقابلہ نسبت ست کہ بمتقابلین قائم ست پس چنانچہ از جانب مرئی شرط ست باید کہ از جانب رائی نیز شرط بود کہ مقابل مرئی باشد وحال آنکہ حق تعالیٰ جمیع اشیارا مے بیند وہیچ محاذات نیست دیگر نوشتہ بودند کہ بخاطر این نادان میرسد کہ معتزلہ کہ گفتہ اند رویۃ بصری تقاضائے مقابلہ ومحاذات میکند مراد شان از بصر قطعہ عصبیہ است واین قطعہ دران حضرت منفی ست گفتہ اند حق تعالیٰ بیناست بے چشم وشنوا ست بے گوش در جواب گوییم اولاً آنکہ این شبہہ کلام ست بر سند اخص کہ غیر مسموع ست علمائے مناظرہ گفتہ اند ولا یُدفع السَّند اِلّا اِذا کان مُساویاً لِلمنع ثانیاً آنکہ نوشتہ اید کہ مراد معتزلہ از بصر قطعہ عصبیہ است تصحیح نقل باید کرد کہ مراد شان این ست ثالثاً آنکہ معتزلہ کہ در صحت رویت محاذات وغیرہا اشتراط مینمایند امرے نیست کہ بداہۃ عقل بآن حاکم باشد بلکہ استبعادیست

۵۱ یعنی رویت بچشم سر ۱۲ ۵۲ قولہ مراد شان این شبہہ ست از طرف میرزا گل بر کلام حضرت مجدد قدس سرہ ۱۲ ۵۳ یعنی در جواب اعتراض میرزا گل کہ بر کلام حضرت مجدد قدس سرہ وارد نمودہ ۱۲ ۵۴ قولہ سند اخص یعنی قول او قدس سرہ زیرانکہ مقابلہ نسبت ست الخ ۱۲ ۵۵ یعنی بلکہ این اشتراط از جہت بعید دانستن ست مر رویت را بدون تحقق این شرائط فافہم ۱۲

کہ از قیاسِ غائب بر شاہد ناشی شدہ است یعنی در شاہد رؤیت بے این شروط واقع نیست و چون عقل باین حکم اُنس و اُلفت گرفتہ است در غائب نیز اجرائے این حکم قیاساً علی الشاہد میناید و حاصلِ جواب حضرتِ ایشان آنست کہ این قیاسے ست مع الفارق زیرا کہ در شاہد حصولِ رؤیت بطریقِ خاص ست کہ بے دو چیز صورت نمے بندد یکے آنکہ رائی قطعہ عصبیہ است دوم آنکہ مرئی محدود و ذی جہۃ ست و مکانی چہ درین نشأہ غیر محدود و مرئی نیست پس اگر در غائب یکے ازین دو چیز مفقود شود حکم قیاس فاسد باشد چہ قیاس مماثلت مے طلبد لہٰذا این حکم در رؤیت حق تعالی ما را جاری نشد کہ یکے ازین دو شرط مفقود ست زیرا کہ مرئی ہر چند محدود ست اما رائی قطعہ عصبیہ نیست و در رؤیت مومنان او سبحانہ را نیز یکے ازین دو شرط مفقود ست چہ رائی ہر چند قطعہ عصبیہ است اما مرئی محدود و ذی جہۃ نیست پس قیاس فاسد باشد و اگر با وجودِ فقدان یکے ازین دو شرط این حکم قیاسی درست باشد لازم آید کہ حق تعالی ما را نہ بیند چہ رائی ہر چند قطعہ عصبیہ نیست اما مرئی محدود و مکانی ست پس محاذات و غیر ہا را استلزام باشد پس ہرگاہ در رؤیۃ اللہ تعالی ما را محاذات و غیر ہا لازم نیامد با وجود آنکہ مرئی محدود ست در رؤیت مومنان او را سبحانہ نیز محاذات و غیر ہا لازم نباشد چہ رائی ہر چند قطعہ عصبیہ است اما مرئی مکانی نیست یعنی چنانچہ بقطعہ عصبیہ مرئی را دیدن بے اشتراطِ محاذات نزدِ عقل مستبعد ست ہمچنان مرئی محدود و مکانی را بے محاذات دیدن مستبعد ست و در استبعادِ عقلی ہر دو برابر اند پس یکے را تجویز نمودن و از دیگرے فرار کردن از عدمِ تدبر ست و بہذا التقریر اندفع اعتراض العلامۃ التفتازانی سند کرہ آنفاً انشاء اللہ تعالی بدون ارتکابِ تحمل کما لا یخفی رابعاً آنکہ اعتراضے کہ شما کردہ اید علما نیز مثل این اعتراض کردہ اند و دیگران جواب ازان دادہ اند شارح عقائد نسفی گفتہ و قد یستدل علی عدم الاشتراط برؤیۃ اللہ تعالی ایانا و فیہ نظر لان الکلام فی الرؤیۃ بحاسۃ البصر ملا ولی کمال محمد بر استدلالِ مذکور حاشیہ نوشتہ است و حاصلہ انہ قیاس الشاہد علی الغائب و ھو فاسد

۵۱ یعنی میان مقیس و مقیس علیہ و اینجا این مماثلت مفقود ست ۱۲

یضًا ولو جُعِلَ هٰذَا الاِسْتِدْلَالُ فِي مُقَابَلَةِ مُنْكِرِي الرُّؤْيَةِ الزَامًا بِهِمْ لَا تَحْقِيقًا لَمْ
يَرِدِ النَّظَرُ الْمَذْكُوْرُ فِي الشَّرْحِ تأمّل یعنی اگر استدلال شارح را استدلال بر اثباتِ مدّعی کہ وقوعِ
رویت باشد بگیریم و قیاس رویت بندہ بر رویت حق جلّ و علا نمائیم درست نمے آید و بحثِ
شارح کہ فیہ نظر گفتہ وارد میشود چہ قیاس شاہد بر غائب با وجود فارق کہ حاسۂ بصر باشد در
شاہد نہ در غائب فاسدست و اگر این استدلال را دلیل الزامی بر معتزلہ بگیریم بر عدمِ اشتراطِ
جہت وغیرہ در رویت درست میشود و نظرِ شارح وارد نمیشود از تقریر این محشّی معلوم میشود کہ
معتزلہ اشتراطِ محاذات را مقیّد بقطعہ عصبیہ نمیکنند والّا این الزام بایشان درست نمیشود
وقد صرّح بعضُ الافاضلِ بِهٰذَا الْمَعْنٰى حَيْثُ قَالَ التَّحْقِيقُ اَنَّا نُثْبِتُ الْاِنْكِشَافَ
التَّامَّ الْحِسِّيَّ وَهُمْ يُنْكِرُوْنَهٗ بَلْ يُثْبِتُوْنَ الْاِنْكِشَافَ التَّامَّ الْعِلْمِيَّ اِنْتَهٰى يُسْتَفَادُ
مِنْهُ اَنَّهُمْ يُنْكِرُوْنَ مُطْلَقَ الرُّؤْيَةِ لَا الْقِسْمَ الْمُتَعَارَفَ مِنْهُ خَاصَّةً خامسًا آنکہ غرض
از سندِ منع آنست کہ محاذات وجز آن در مفہوم رویت معتبر نیست و ممکن ست کہ رویت بے
این امور واقع شود چنانچہ در رویت حق تعالیٰ بندگان را پس چرا ادلۂ سمعی را بر ظاہر حمل نکنیم
چہ حق تعالیٰ قادرست کہ در ابصار ما قوتے ابداع نماید کہ مشروط باین چیزہا نباشد ویؤیّدہ
ما قال بعضُ المحقّقین اِنَّ كَوْنَ مَحَلِّ الرُّؤْيَةِ اَمْرًا جِسْمَانِيًّا وَهُوَ الْحَدَقَةُ لَا يُنَافِي
اَنْ يَكُوْنَ مُتَعَلَّقُ الرُّؤْيَةِ غَيْرَ جِسْمَانِيٍّ وَهُوَ الْبَارِئُ تَعَالٰى كَمَا اَنَّ كَوْنَ مَحَلِّ الْعِلْمِ
الضَّرُوْرِيِّ اَمْرًا جِسْمَانِيًّا وَهُوَ الْقَلْبُ عِنْدَنَا وَعِنْدَ الْمُعْتَزِلَةِ اَيْضًا لَا يُنَافِي اَنْ يَكُوْنَ
مُتَعَلَّقُ الْعِلْمِ الضَّرُوْرِيِّ غَيْرَ جِسْمَانِيٍّ وَهُوَ الْبَارِئُ تَعَالٰى نوشتہ بودند کہ شیخ عراقی در
لمعات فرمودہ است اگر محب مکاشف بود چنانچہ در ہر صورتے روئے دوست عیان بیند

ك قولہ شیخ عراقی الخ یعنی شیخ فخر الدین ابراہیم بن شہریار العراقی دران وقت کہ شیخ کامل فخر الدین العراقی بصحبت اسوۃ المحققین صدر الدین محمد القونوی رسیدہ است واز وے حقائق فصوص الحکم شنیدہ مختصرے فراہم آوردہ دار ابیب مشتمال بر لمعہ چند از بوارق آن حقائق لمعات نام کردہ آثار علم و عرفان ازان ہیدا الی آخر ما فی کشف الظنون ۱۲

باید کہ در صورتِ نامرضی رضا نداد اگرچہ وجہ حبیب بیند چہ وجہ او در نامرضی آنست کہ رضی نیست
سوالِ بندہ آنکہ ظہورِ وجہ حبیب در صورتے کہ راضی نباشد چیست چرا در صورتے ظاہر شد
کہ موافقِ رضائے او نیست باید کہ جمیع مظاہر و مصادر مرضیات باشند جواب آنچہ شیخ گفتہ کہ در
صورتِ نامرضی نہ بآن معنی ست کہ ظہور دران صورت نامرضی ست تا سوال واردشود بلکہ بآن
معنی ست کہ کسبِ آن مظہر نامرضی ست چنانچہ گفتہ اند کہ خلقِ کفر قبیح نیست و کسبِ کفر بندہ را
و کافر شدنِ او قبیح ست ؎ خَالِقُ الْخَیْرِ وَالشَّرِّ الْقَبِیْحِ ٭ وَلٰکِنْ لَیْسَ یَرْضٰی بِالْمُحَالِ
پس معلوم شد کہ ہمہ مظاہر باعتبار ظہور در وے و خلق وے مراضی اند قبیح و غیر مرضی کسب آنست
و بطورِ صوفیہ موحدہ خلق عبارت از ظہور او ست باین کسوت و تحققِ او ست بآثار و احکام
این اہلِ وحدت وجود میگویند کہ ہیچ چیز قبح و شرارت ذاتی نیست اگر ہست نسبی و اضافی
است ؎ پس بدی مطلق نباشد در جہان ٭ بد بہ نسبت باشد آنرا ہم بدان ٭ و حضرت
ایشانِ ما را درین مقام تحقیقات و مقالاتِ مفردہ است چنانچہ از رسائل و مکتوبات آن حضرت
لائح و واضح ست وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی ٭

مکتوب (۶۳) شصت و سوم

بمحمد پارسا خادم حضرتِ خواجہ محمد نقشبند در جواب کتابتِ او کہ مشعر از فنا و بقائے اتم بود ٭

بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند کتابتے کہ
متضمنِ احوال و اذواقِ سنیہ بودہ ارسال داشتہ بودند رسید مسرت بخش گردید اللہ تعالی ابواب
ترقیات را مفتوح داراد و بر جادۂ شریعت علیہ و سنت سنیہ استقامت دہاد کہ مدار کار برین
استقامت ست وَدُوْنَہٗ خَرْطُ الْقَتَادِ نوشتہ بودند درین ایام بیقینِ کامل مکشوف میگردد
کہ وجود و کمالاتِ تابعہ وجود کہ در مرآتِ عدم منعکس بودہ درست باصلِ خود ملحق شدہ و ہمچنانکہ
صفات باصلِ خود رجوع نمودہ ذات کہ عدمِ مقید ست نیز باصل خود راجع گشت و ہیچ چیز نماند

وجود و ننا از عدم باین طرف منسوب نماند معلوم نمایند کہ این حالت کہ نوشتہ اند درجۂ کامل ست در فنائے نفس کہ منزلِ عین فنا شرست درین موطن نفس باسلامِ حقیقی مشرف میگردد و باطمینان میرسد و راضی و مرضی میشود و نیز نوشتہ بودند کہ از ہر سر موئے نورے ظاہر میشود و بنوعے وُسعت و بساطت پیدا میکند کہ تمامِ آفاق را از عرش تا فرش احاطہ مینماید و در ہر ذرہ از ذرات عالَم سرایت دارد سعادت آثارا این دید از آثارِ بقاست کہ مترتب بر فنائے اتم است چنانچہ کریمہ اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ فِی النَّاسِ[1] اشعار بیست بآن و وُسعتِ احاطۂ نور دلالت بر جامعیتِ شانے کہ بآن بقا حاصل شدہ است وارد نوشتہ بودند کہ این دید اصلے دارد یا مجردِ وہم و خیال ست امید ست کہ تحتِ خیال نباشد چہ گفتہ اند علامتِ صحتِ حال حصولِ یقین ست بر وجہِ کمال چون یقین بر وجہ کمال ست بیرون از تراشِ وہم و خیال ست وَاللّٰہُ اَعْلَمُ بِحَقِیْقَۃِ الْحَالِ وَاِلَیْہِ الْمَرْجَعُ وَالْمَاٰبُ وَالسَّلَامُ

مکتوب شصت و چہارم (۶۴)

بخواجہ محمد صادق بخاری مدنی در اظہارِ افتقار بروضۂ مقدسۂ رسالت پناہ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَسَلَّمَ و در بیانِ اذکار و اعمالے کہ مناسبت بہر کدام از ولایاتِ ثلثہ و کمالاتِ نبوت و فوقِ آن دارد و اشارت بمقاماتے کہ ترقی در انجا مربوط باعمال نیست بلکہ منوط بفضلِ محض یا محبتِ صرف ست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَ اِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال و اوضاعِ فقرا اینجا و دو مستوجب حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ عَزَّ وَجَلَّ عَافِیَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ عَلٰی جَادَّۃِ الشَّرِیْعَۃِ الْعَلِیَّۃِ وَالسُّنَّۃِ السَّنِیَّۃِ الْمُصْطَفَوِیَّۃِ عَلٰی صَاحِبِہَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ مخدوما فقرائے دور افتادہ دور از کار امیدوار اند کہ مجاورانِ روضۂ مقدسہ و جاروب کشانِ آن سُدۂ سَنِیّہ و معتکفانِ آن دیار

---

[1] این کریمہ واقع ست در سورۂ انعام از پارۂ ولو اننا ۱۲

پُر انوار و زائران اِذْ هُمَا فِي الْغَارِ این شکستہ دل افگار را دران بارگاہ سراسر اسرار بیاد و منت وازراہ عجز و افتقار سلام فقیرانہ اور امعروض دارند و گاہ گاہے دریوزہ نگاہے باین و الہ مشتاق نمایند کہ کفایتِ تمامی کار این فرو ماندہ موقوف بہ نیم نگاہ ست خوش گفت ؎ از درد سر و خمار ہستی رستن * موقوف بیک نگاہِ مستانۂ تست * کتابہائے متعدد از شمار سیدہ مسرت ہا بخشید لیکن در ارسالِ جواب ازینجانب کوتاہی رفتہ ست بُعدِ مسافت عذر میخواہد الحال ہیچکدام ازان رقائم حاضر نیست تا بر طبق آن چیزے نوشتہ آید بالجملہ در ضبطِ اوقات کوشند و موافقِ وقت و حال باعمال و طاعات بپردازند و طالبِ ترقی بوند و روز بہ باشند مَنِ اسْتَوَىٰ يَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُونٌ در کمالاتِ ولایاتِ سہ گانہ غالباً ترقی وابستہ باذکار ست سوائے قرآن مجید غایۃ مافی الباب در ولایتِ ظلی کہ ولایتِ صغرٰے ست مراقبات و اذکار قلبیہ بیشتر ملائمت دارد و در دو ولایت دیگر کہ ہر کدام باصل متعلق ست و از ظل وارستہ ذکر لسانی و تکرارِ کلمۂ طیبہ بیشتر ترقی بخش ست و چون معاملہ ازین ولایات بالا رود و شروع در کمالات نبوت واقع شود دران موطن تلاوتِ قرآن مجید و نماز خصوصاً صلواتِ فرائض سود مند و نافع ست و چون معاملہ ازین ہم بالا رود و مقامے پیش مے آید کہ عمل و اعتقاد را درانجا اثر نیست ترقی درانجا مربوط بمحض فضل و احسان ست آن مقام مخصوص بانبیاء مرسل عَلَيْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالْبَرَكَاتُ و بطفیلِ ایشان ہر کرا از امتان بنوازند و چون ازین مقام ہم ترقی واقع شود معاملہ از تفضل بمحبت گراید افاضۂ کمالات و ترقی درین موطن منوط بصرف محبت بود و در محبت نیز دو کمال ست محبیت و محبوبیت ظہور کمالاتِ محبیت مخصوص بحضرت کلیم عَلَيْهِ السَّلَامُ و کمالاتِ محبوبیتِ ذاتیہ اولاً مخصوص بحبیب رب العالمین ست عَلَيْهِ أَفْضَلُ الصَّلَوٰتِ وَأَكْمَلُ التَّحِيَّاتِ و بطفیل این ہر دو اکابر دیگران ہم ازین ہر دو کمال امید وارند

وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلَىٰ سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ

ف ۱ والہ یعنی سرگشتہ و شیفتہ و بے خود ۱۲ منتخب

مکتوب (۶۵) شصت و پنجم

بفضائل مآب شیخ بدرالدین سلطانپوری در اظہار اشتیاق ملاقات و ایمائے بفیوض و برکات
روضہ منورہ حضرت مجدد الف ثانی رضی اللہ عنہ. بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد
والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع فقرا اینجا و دستوجب حمدست المسئول
من اللہ عز وجل سلامتکم و عافیتکم و استقامتکم ظاہرا و باطنا محمود ما ایام مفارقت
بامتداد کشیدہ و حدیث شوق از بیان بیرون دوستان ہر سال ہنگام رجوع حجاج انتظار
قدوم شریف میبرند چون معلوم میشود کہ نیامدند چشم بر سال دیگر میدوزند اگر ارادہ توطن آنجاست
اعلام فرمایند تا مشتاقان را احدی الراحتین حاصل آید الحق افسوس ست کہ کسے ازان دیار
علیا باین دیار سفلی آید و ازان اماکن متبرکہ کہ منبع فیوض و انوار ست باین اماکن ظلمانی کہ
معدن کفر و بدعت ست گراید از آمدن خود چندان نفرین و حسرت دارد کہ چہ نویسد آرے اگر
بنیت زیارت روضہ مطہرہ حضرت پیر دستگیر و ملاقات مجاوران آن مرقد منیر بیایند و از
برکات این موطن نیز بہرہ مند شوند گنجایش دارد کہ فیوض و انوار اینجاے ماخوذ و مستفاد
از انوار آن موطن ست اما سہل الحصول ست زمین ہند ہر چند پر ظلمت و کدورت ست لیکن
چشمہ حیات در ظلمات ست شعر بتاریکی درون آب حیاتست + از انوار خلت درینجا
آثار ست و از اسرار محبت متولہان اینجاے امیدوار بالجملہ اگر استخارہ مساعدت کند سیر
این اماکن نمایند و مشتاقان را مسرور سازند مناسب ست توقع کہ این مسکین را دران اماکن
شریفہ و در خلی بدعائے خیر یاد آرند و سلامتی خاتمہ او خواہند و در مواجہہ روضہ منورہ
سلام فقیرانہ این درویش عرض نمایند شعر گر قبول افتد زہے عز و شرف + والسلام
علیکم و علی سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علی آلہ و صحبہ
الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی

مکتوب (۶۶) شصت و ششم

بہ برادرِ بزرگِ گرامی خود قدوۃ الکاملین امام العارفین زبدۃ العلماء الراسخین مظہر اسرارِ ربِ حمید حضرت شیخ محمد سعید در بیانِ شوق و اظہارِ الم دوری بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ○ بچہ مشغول کنم دیدہ و دل را کہ مدام + دل ترا میطلبد دیدہ ترا میخواہد + احقر مخلصان بعرض میرساند کہ المِ دوری و دردِ مہجوری راچسان وانماید و شوقِ دریافتِ حضورِ موفور السرور را تا کجا شرح دہد بیت این خطِ سربمہر بجانان کہ میدہد + وین دردِ سر بمہر بد زمان کہ مے برد + خاطرِ فاتر منتظرِ اخبارِ فرخندہ آثار ست امیدوار ست کہ باعلامِ آن مشرف و مسرور ساختہ باشند چند روز ست کہ این مسکین را در درد تخفیف ست چنانچہ در مجلس عرس پیر دستگیر در ڈولی نشستہ چند ساعت حاضر شدہ بود و در وقت گرم نیز در ڈولی نشستہ بنماز جماعت حاضر میشود الحمد للّٰہ سبحانہٗ علیٰ جمیعِ نعمائہٖ والصلوٰۃ والسلام علیٰ افضلِ انبیائہٖ وعلیٰ اٰلہٖ وسائر اصحابہٖ و احبائہٖ

مکتوب (۶۷) شصت و ہفتم

بخواجہ ضیائی مودودی در تحریض بر رفع مرادات کہ منوط ست بزوالِ صفتِ ارادت و در تعبیر وقائع کہ دیدہ و اہتمام در حصولِ کمالِ فنا و زوالِ اخلاقِ رذیہ متعلق بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اللہ تعالیٰ بحصولِ مرادات مکرم کناد بلکہ از جمیع مرادات و وصفِ ارادت نیز تہی گرداناد در اطوارِ ولایتِ بندگی وصفِ ارادت را بر نتابد مرادِ خود خواستن نفی مرادِ حق کردن ست تعالیٰ و تقدس باید کہ ساحتِ سینہ از ہمہ مرادات و آرزوہا خالی بود و ہیچ ہوے و بایستے غیر از حق سبحانہٗ نماند شعر ○ در تو یکیک آرزو ابلیسِ تست + اہل اللہ برائے دفعِ مرادات اہتمام در زوالِ صفتِ ارادت مینمایند و علاج بر اصل میفرمایند کہ تا صفتِ ارادت در بندہ است ورودِ مرادات متصور ست و چون صفتِ ارادت منتفی شود خطورِ مرادات متصور نباشد نوشتہ بودند کہ نفی و اثبات

تا صد و پنجاه و یک میرسد و فنا و نیستی معلوم میشود قبل ازین در ضمن فنا و نیستی وجودِ خود را فانی
مییافت و سرِ خود را میدید که هست والحال سر را نیز در رنگِ وجود فانی مییابد فاما زبان نمایان
هست که گویا باو فنا نرسیده مخدوما هر عضوے را که بفنا نرسیده ببیند دلالت بر نقصانِ فنا
دارد که بکمال نرسیده است خصوصاً سر را که رئیس اعضاست و ماوائے نفس و محلِ انانیت و ترفع
که منافیِ بندگی ست و مقامِ خیالاتِ فاسده که فنائے آن از اهم مهام ست الحال چون سر را
فانی مییابند نعمتے ست و بشارتے لیکن نقصانِ زبان هنوز هست زبان هم رئیسِ اعضاست
و در رنگِ سر منشاءِ ذمائم و اخلاقِ سیئه وارد[1] شده است که چون صباح میشود همه اعضا پیشِ زبان
مے آیند میگویند اگر تو سلامت ماندی ما همه سالم میمانیم اگر تو در لغزش رفتی ما همه بلغزشِ تو گرفتار
میشویم اصلاحِ آن از ضروریات ست که متضمنِ اصلاحِ دین و دنیاست بدانند که فنا فی الحقیقة
تخلص ست از اخلاقِ ذمیمه و بقا تحقق باخلاقِ حمیده پس هر عضوے را که محلِ اخلاقِ ردیه است
بجائے خود بیند که فنا بآن راه نیافته است دلیل بر عدمِ زوالِ آن اخلاق کند و آن دلیلِ نقصانِ
فناست که اگر فنا درست شود این اخلاقِ ردیه که از شرارتِ عدم ناشی ست نماند و آنچه نوشته اید
که قبل ازین خود را در خانه میدید که دروازه نداشت و هر چند قصدِ برآمدن میکرد میسر نمیشد و الحال همانجا
خود را دید که بهر طرف که روئے میکرد دیوار شق میشد و راه میداد همچنین بسقف هم نظر میکردم شق
میشد و راه میداد اما نه برآمده است نیز مؤید آنست که هنوز از تنگنائے تقید و تعین نرسته اید و
بفضائے اطلاق نه پیوسته و آن از نقصانِ فناست و آنچه دیده اید که خلالِ دندان میکنید و از آنجا
گوشت مشت مشت مے برآید آنرا پیشِ مرغان و سگان مے اندازید و شکر میگوئید الخ بسیار
خوب ست که پاک و مصفا میشوید و اخلاقِ سیئه مے برآید و آنچه بالائے سر نورِ سفید روشن ظاهر میشود
ماناکه نورِ سرِ شماست که از سینه بر سر آمده است و تربیتِ ساکنانِ سر مینماید بالجمله در ضبطِ اوقات

---

[1] قال صلی الله علیه وسلم اذا اصبح ابن آدم فان الاعضاء کلها تکفر اللسان فتقول اتق الله فینا فانما نحن بک فان استقمت استقمنا وان اعوججت اعوججنا رواه الترمذی ۱۲ مشکوة باب حفظ اللسان بدانکه تکفیر اینجا بمعنی انحناء و خضوع ست ۱۲

کوشند وطالبِ ترقی باشند وآمادگی گور وقیامت کنند واحبہ را بدعا یاد دارند والسلام اوّلاً وآخراً

مکتوب (۶۸) شصت وہشتم

بخواجہ احمد بخاری در بیانِ آنکہ جمعیتِ صوری در طاعات اثرِ نسبتِ معنوی ست وتحریضِ تبری از عجب وپندار[1] بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسالِ التحیات میرساند مکتوبِ شریف کہ بمصحوبِ حاجی یوسف فرستادہ بودند رسیدہ خوشوقت ساخت از ضبطِ اوقات وقلتِ اختلاط وملاقات واحاطۂ آنات باذکار وطاعات وترکِ طعام وسائرِ مُشتہیات کہ نوشتہ بودند واضح گردید ومسرت بر مسرت بخشید زادک اللّٰہ توفیقاً وجعل اتباعَ الرسولِ ومحبتہ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام لک رفیقاً مخدوما جمعیتِ صوری وضبطِ اوقات اثرِ نسبتِ معنوی ست کہ بر باطن تافتہ است وآزا در دام خود آوردہ ودر تفقدِ مطلوبِ حقیقی از ماسوای بالکل رہانیدہ ودر شہودِ آثارِ او مستغرق ومستہلک ساختہ ونامے ونشانے از وے نگذاشتہ وعین واثر بر داشتہ باطن عارف در دک وفکِ حضور محبوبش ست ظاہر او کہ بمراحل ازان دور ست بوظائفِ اذکار وطاعات مسرور ومانوس ست بالجملہ شکرِ حق جل وعلا برین توفیقِ صوری بجا آرند ومترصدِ نتائج وثمراتِ آن باشند وچشم بر ترقیاتِ معنویہ دوزند واز تصورِ عجب وماننِدِ آن ترسان ولرزان باشند واستغفار را لازم گیرند وجنابِ قدس ازان بر تر دانند کہ اعمالِ معیوبِ ماشایانِ آن بارگاہِ مقدس بود باوجود این از عمل فرو نہ نشینند ودر ازدیادِ آن کوشند واستغفار ازان نمایند کہ بزرگان گفتہ اند اعمل واستغفر مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است از آزار بیدقی دفوتِ فرزندِ جگر گوشہ نوشتہ بودند معلوم گردید چون بتقدیر وارادۂ حق سبحانہٗ راضی وشاکر باید بود بلکہ از فعلِ محبوب لذت باید گرفت آلامِ صوریہ وسیلۂ ترقیاتِ معنویہ است مخدوما گفتہ مردم از جا نروند نسبتے کہ میان ما وشماست ممتاز ست محتاج بہ بیان نیست

---

[1] یعنی وبرانگیختن بر بیزاری از خود بینی وخود پنداری ۱۲

قلت یا کثرتِ مراسلات دران تفاوت نے آرد والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوبِ (۶۹) شصت و نہم

بخواجہ محمد شریف بخاری در نصائح او بسم اللہ الرحمٰن الرحیم اللہ تعالیٰ باعلیٰ مرتبۂ کمال
و اکمال رساناد مراسلۂ شریفہ کہ بدستِ حاجی یوسف فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش
گردید از رجوعِ طالبان و گرمی ہنگامۂ شان و ظہورِ آثارِ توجہات نوشتہ بودند بوضوح انجامید
شکرِ خداوندی جلّ شانہٗ بجا آرند و احوالِ طالبان از مرآتِ احوالِ خود دانند معانیٔ مکنونۂ شماست
کہ در آنہا ظہور میکند از رجوع شان ترسان باشند و از عُجب و پندار بر حذر بوند بعد از استخارہ
شغل گویند و توجہات را دربارۂ آنہا مبذول دارند و سائر اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و در تعمیر
آخرت کوشند و گور و قیامت را ہموارہ در نظر دارند جاءَتِ الرَّاجِفَۃُ تَتْبَعُہَا الرَّادِفَۃُ فقد جاء
الموتُ بحذافیرہ این مسکین را بدعائے ظہر الغیب یاد آرند و سلامتی خاتمہ او خواہند جہت کار
خیر سعادت آثار خواجہ عبد اللہ نوشتہ بودند مبارک ست استخارہ بکنند و شروع درین امر خیر نمایند
والسّلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ
و علیٰ آلہ الصلوات والبرکات العُلیٰ ++

مکتوبِ (۷۰) ہفتادم

بہ مخدوم زادۂ عالی مرتبہ شیخ محمد صدیق در ذکر بعضے احوالِ حقائق آگاہ میرزا امان اللہ برہانپوری
و شرح استفادہائے او از برکاتِ حضرتِ عالیشان سلّمہ اللہ سبحانہٗ مرقوم گردید بحکمۃٍ و
مصلحۃٍ تعلقت بہ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ و سلامٌ علیٰ عبادہ
الذین اصطفیٰ حقائق آگاہ میرزا امان بیگ در سنہ ہزار و پنجاہ و ہفت از بلدہ برہانپور بہ بلدہ
سرہند بجہت زیارتِ مرقدِ مطہرۂ حضرتِ پیر دستگیر قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ العزیز

وملاقاتِ مُجاوِرانِ آن روضۂ مُطہّرہ بکمالِ شوق ونیاز رسید میگفت کہ ازان باز کہ این احقر
اِحرامِ اینجا بست آنًا فآنًا خود را چیزے دیگر یافت وحیرانِ این مُعاملۂ غریبہ وعجیبہ شدہ کہ این
چیست کہ میگذرد وبہر زمان حقیقتے ظہور میکند کہ بیانِ اُو بوہم وفہم درنمے آید شبے کہ در سرائے
مغل بودم پیغمبرِ خدا را صلّی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلّم درخواب دیدم ومے بینم کہ بارِ تمام عالم
بر سرِ مبارکِ آنسرورست وآنسرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام آن بار را بر فرقِ مبارکِ
حضرتِ ایشان قدس سرہٗ گذاشتند وحضرتِ ایشان بر سرِ تو دادند بفقیر خطاب کردہ گفت کہ
تو بر سرِ من آن بار را دادی وچون داخلِ بلدہ سرہند شد میگفت ہر نسبتے کہ در حرمین شریفین میافتم
بعینہ در اینجا یافتم ونیز میگفت کہ روز دوشنبہ دہم صفرست در روضۂ منورہ حضرتِ ایشان بودم
نسبتِ خاص الخاص آنجا بظہور پیوست کہ این کمترین در تحریر وتقریرِ آن عاجزست وہیچ
وجہ بشرح وبیانِ درنمے آید ودرک وادراک را دران راہ نیست ووہم وفہم را دران گنجایش نہ الخ
ونیز میگفت کہ روزے مے بینم کہ بارگاہِ عظیم برپا کردہ اند وطنابہائے آن تا دورودور رفتہ است
میگویند کہ این بارگاہِ فلانے ست نام فقیر را بُردہ وتمام اہلِ عالم در زیرِ آن بارگاہ اند لیکن تفرقہ
درمیان عوام وخواص آنست کہ عوام در زیرِ طنابہا اند وخواص در عینِ بارگاہ درین میان خداوند
بارگاہ دست مرا گرفتہ از زیرِ طناب کشیدہ در بارگاہ داخل ساخت ونزدیکِ خود نشانید اہلِ آن
مجلس بمن مصافحہ میکنند وتہنیۂ دُخول بآن محفلِ عالی میدہند وہمچنین بارہا آن عزیز اظہار کرد
کہ امروز یا فردا در حلقہ یا غیرِ آن فلان نسبت واینچنین فیض از تو بمن رسیدہ روزے میگفت کہ
مرا بشارت دادند کہ بر ہر جنازہ کہ نماز کنی آن میت را بخشم ونیز میگفت کہ روزے از تذکرِ تقصیر
وزلاتِ ذنوب ومعاصی کہ سر بر زدہ ومیزند در زاری بودم ونادم ومُعتذر طلبم گشتم کہ سیئاتِ
تو بحسنات مبدّل شد روزے میگفت کہ در روضۂ مطہّرہ نشستہ بودم مے بینم کہ رسولِ خدا
صلّی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلّم حاضر اند واز کمالِ کرم مرا میفرمایند کہ من از برائے خدا جلّ وعلا

---

۱ یعنی بارادہ سفر سرہند از برہانپور بیرون آمد ۱۲

دوست میدارم وہر کہ ترا دوست دارد مرا دوست دارد یا من او را دوست دارم یکے ازین دو
لفظ فرمودند بعد ازان فرمودند کہ من بر غریبی و نامرادی او دوست میدارم روزے بفقیر نوشتہ فرستا
این ذرۂ بیمقدار را قوت و استعداد تحریر و تقریر نیست کہ از ورودِ فیوض و برکات و وارداتِ در
یز تحریر و تقریر تواند آورد وہر چہ ہست این ست از حضرت پوشیدہ و پنہان نیست و چون
زم ست کہ بعرض برساند ناچار از حدِ ادب قدم بیرون نہادہ عرض میدارد کہ درین حلقہ کہ بعد از
ازِ ظہر کہ حافظ قرآن مجید خواند نسبت وارد شد کہ از تحریر و تقریر بیرون ست بمقامے رسید کہ
ان مقام زبدۃ الارواح و در جثۂ اثرے از حس و حرکت نیست این فقیر میخواہد برسد از خود اثرے
نے بیند اما این حالت را کہ بعرض میدارد در میاید معلوم شد کہ این مقام قاب قوسین ست این
فعہ کہ بود اینجا ماند و سیر فوقِ آن افتاد کہ مقامِ او ادنی ست احوالِ آنجا را بہیچ وجہ بیان نمیتوانم
رد این قدر عرض میدارم کہ دران حالت باز حالتے دست داد کہ ازو تفوق داشت اما نہ آنقدر
کہ در عالم سیر واقع شود حالتے و کیفیتے بود کہ در درک و وہم و فہم در نمے آید حضرت ایشان بزرگ
قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس و حضرتِ ایشان کہ حضرت اند میفرمایند کہ اینمقام مقام
محموست اما ہیچ محسوس و معلوم نمیشود کہ این کیفیت اطلاع بخشیدن از حضرت بچہ کیفیت ست و
استماعِ این حقیر تمام تقصیر کہ سامع ست بچہ کیفیت و آنچہ عرض میکند چیست سعی دارد کہ باز فوقِ آن
ظاہر شود و بآن برسد و جذب بسیار نمود و ہیچ ظاہر نشد دران خیال کرم دستگیری نمود و صورتِ نصف
دائرہ معلوم شد و فوق آن متصور نبود و اثرے از تصور کنندہ و تصور نبود تم کلامہ میگفت دران
ہنگام کہ بارادۂ حج با اہل و عیال از خانہ بر آمدم و بکشتی سوار شدم روزے طغیانِ باد شد و مردم کشتی را
یاسِ خاص روئے داد و من در تاسف و تالمِ فوتِ حج بودم کہ درین اثنا ملہم شدم کہ حجِ اہلِ عرفات
درین سال بحج تو قبول خواہد شد خوش گشتم کہ ہم امید نجات از ورطۂ مہلکہ حاصل شد و ہم نوید ادائے
حج و عنایتِ دیگر نمود علاوہ نمود شد میگفت در حضرتِ کہ ارادۂ زیارت قبر میر منصور کردم پرسیدم مقبرۂ
بزرگ نشان دادند چون بآن جا رسیدم قبور بسیار دیدم حیران شدم بفرقِ سرِ قبرِ میر را رسیدم

بعد ازان معلوم شد کہ قبر میر ہمین ست بکمال ندامت و تاسّف و تحزن میر ظاہر شد گویا میگوید کہ این ندامت و افسوس الحال فائدہ ندارد من سبب آن را مے پرسم میگوید ہمین کہ ازین مجلس یعنی مجلس حضرت ایشان مجدد الف ثانی جدا شدم و بآن مجلس دیگر یعنی مجلس شیخ آدم پیوستم چون بر قبر شیخ تاج نزدیک رسیدم نیز بندامت و افسوس ظاہر شد و میگفت کہ حقیقت واقعی الحال بظہور پیوست امّا چہ فائدہ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا ۔

مکتوب (۷۱) ہفتاد و یکم

بسید علی بارہہ در بیان کمالات محبت و دقائق آن بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالیٰ در مدارج قرب ترقیات کرامت فرماید ملاطفہ گرامی رسید چون متضمن سلامتی دوستان بود باعث بہجت و مسرت گردید در یوزہ توجہ نمودہ بودند مخدوما ہر جا نسبت محبت ست جذب معانی مکنونہ میکند و اخذ فیوض باندازہ محبت از باطن مفیض مینماید و جائے توجہ نگاہ میدارد اگر توجہ نیز با این محبت جمع شود نور علی نور بود و عمدہ درین معاملہ محبت ست توجہ بے این کار نیست و این بے توجہ کار میکند اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ حدیث نبوی ست علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام محبت ست کہ سلسلہ وجود و ایجاد جنبانیدہ ست و گنج پنہان را در عرصہ ظہور آوردہ و حسن پوشیدہ را بے پردہ ساختہ آرے حسن بے پردگی میخواہد و جمال سر ستوری ندارد ؎ پری رو تاب مستوری ندارد ۔ این محبت ظہور صفت معشوق ست کہ حسن نظارگی میخواہد و معشوق را عاشقی میباید تا صفت معشوقی او ہویدا گردد خوش گفت بیت ؎ منم کا ستاد را استاد کردم غلامم خواجہ را آزاد کردم ۔ محبتے کہ صفت عاشق ست پر توے ہمان محبت ست کہ بمعشوق قائم ست کہ عاشق ہر چہ دارد از صفات کمال ہمہ ظلال کمالات اوست پس ظہور ہمان محبت ست کہ درین مرآت باین کسوت نمودار شدہ ست ؎ یک نشئہ دو جا ظہور کردہ ۔ عاشق ہر چند دقائق حسن بیشتر درک کند و در معرفت جمال و کمال معشوق چشم دور بین داشتہ باشد صفت عشق در وے زیادہ تر

بود و مشغوف و شیفتہ تر گرد **بیت** آنرا کہ بحُسن دیدہ تیز ست ✤ این عشق بلائے خانہ خیز ست ✤ زلیخہ

وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۷۲) ہفتاد و دوم

بیان معقول در ترغیب و تشویق بزیارتِ حرمین شریفین بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوالِ فقراءِ این حدود مستوجب حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ سَلَامَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ عَلٰی جَادَۃِ الشَّرِیْعَۃِ الْعَلِیَّۃِ وَالسُّنَّۃِ السَّنِیَّۃِ الْمُصْطَفَوِیَّۃِ عَلٰی صَاحِبِهَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ مراسلۂ شریفہ کہ بمصحوب اخوی محمد عارف صوفی پاینده فرستاده بودند رسیده مسرت بخش گردید اظہارِ اشتیاق نموده بودند فقیر را نیز مشتاق دانند وحدیثِ اَنَا اِلَیْهِمْ لَاَشَدُّ شَوْقًا برخوانند اللہ تعالیٰ نائرهٔ شوق را مشتعل سازد و نارِ محبت را سر بلند گرداند تا از ماسوی بتمام برہاند و بمطلبِ اعلیٰ برساند اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ مخدوما از شوقِ زیارتِ بیت اللہ اظہار نموده بودند مطالعۂ آن ذوقین ساخت و شوق انگیخت بلے مسلمانے اگر اراده سفر کند گو اینچنین سفر باشد و اگر شوقے دامنگیر او شود گو این شوق بود کہ بہترین بقاع ست و نشانے از مطلوبِ بے نشان دارد **بیت** گفت معشوقے بعاشق کاے فتا ✤ تو بغربت[1] گشتہ بس شہرہا ✤ پس کدامین شہر زانہا خوشتر ست ✤ گفت آن شہرے کہ در وے دلبر ست[2] ✤ پیغمبر خدا صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ فرموده ست لَا تُشَدُّ الرِّحَالُ اِلَّا اِلٰی ثَلٰثَۃِ مَسَاجِدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَسْجِدِیْ هٰذَا وَالْمَسْجِدِ الْاَقْصٰی (رواه الشیخان) نوشتہ بودند درباره این سفر کہ اگر اشارۂ رود باعتبارِ مصلحتِ ظاہری و توجہِ باطنی درین باب سعی نمایند مخدوما مصلحتِ ظاہری را شما بہتر میدانید و مزاجِ سلاطین و بیگمات را نیک مے فہمید والا کہ باعتبارِ آنکہ امرِ خیر ست عینِ مصلحت ست و توجہِ باطنی و استخاره کہ نموده میشود بر گرم نمے آید و منع ہم مفہوم نمیشود بالجملہ اگر فرض شده ست و علما قطعاً حکم بفرضیتِ آن در ماده خاص میکنند پس جائے بر سیدن نیست و اگر درین باب

[1] جوان
[2] بساوت

توقف ست و علما حکم قطعی بفرضیت آن نمیکنند پس مختار اند مصلحت کنند و استخاره نمایند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۷۳) ہفتاد و سوم

بسید ابوالخیر شاه آبادی در بیانِ فنائے لطائفِ عالمِ امر و بقائے آن و فرق میانِ فنا و فنائے فنا و معنیِ وحدتِ وجود و در بیانِ آنکه توحیدِ شہودی و وجودی نفیِ وجودِ سالک ست یا نه و در بیانِ تجلیِ ذات و صفات و آنکه تجلیِ نوری تجلیِ ذات نیست تعالی بلکه تجلیِ صوری ست که ادونِ تجلیات ست بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی اللہ تعالی ابوابِ ترقیات را مفتوح دارد صحیفهٔ گرامی رسید مسرت بخش گردید از شوقِ ملاقات نوشته بودند بوضوح انجامید امید که نائرهٔ این شوق مشتعل گردد و جنونِ طلب پیدا آرد و از قیدِ آفاق و انفس وا رہاند و بمطلبِ اعلیٰ رساند نوشته بودند که قبل ازین نسبتِ محویت که روئے میداد بے اختیار مے افتاد الحال محویت که از شغلِ نفی و اثبات روئے میدهد با تمکین ست مثلِ سابق نیست مخدوما محویت بهر روش که روئے دهد نعمتے ست و یکساعت هم از قیدِ هستی رستن غنیمت ست لیکن محویتِ ثانیه به از محویتِ اُولیٰ ست آن از جذبهٔ صرف بود و این جذبه ایست سلوک آمیز از حقیقتِ لطائفِ عالمِ امر پرسیده بودند و نوشته بودند که فنائے قلب زوالِ خطرهٔ ماسوی ست حقیقتِ چهار دیگر هم واضح گردد معاملهٔ عالمِ امر بسے نازک ست حقیقتِ آن را علام الغیوب تعالی بهتر میداند و مَا اُوْتِیْتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِیْلًا آنچه از آثار و علامات آن معلوم ست مینویسد بدانند که لطائفِ خمسهٔ عالمِ امر را که اجزائے انسان ست اصول ست در عالمِ کبیر در رنگِ عناصرِ اربعه که اجزائے انسان ست اصول دارد در عالمِ کبیر که کرهٔ ارضی و کرهٔ مائی و کرهٔ هوائی و کرهٔ ناری ست و ظهورِ اصولِ لطائفِ خمسه فوق العرش ست که بلامکانیت موصوف ست لهذا عالمِ امر را لامکانی گویند و لامکانیت شان نسبت با افلاک و ارضین ست و نسبت بمرتبهٔ وجوب این لامکانیت عینِ مکانیت ست پس عالمِ امر

گویا برزخ ست میانِ مکانی ولامکانی از هر دو جهت بهره دارد و کمالِ هر یکے ازین پنجگانه و فنا و بقائے او منوط ست بوصولِ او ببعضِ کمالاتِ الٰہی و فنا درین کمالِ فنائے قلب مربوط بتجلی افعال ست و فنائے اوست دران و بقاست بآن بعد از حصولِ این فنا دل را نسیانِ ماسوائے حق سبحانہ بنوعے میشود که اگر سالها یادِ ماسوی نماید هرگز مخطور نگردد و کمالِ روح وابسته بتجلی صفات ست و فنا و بقا بآن و سر را مناسبت بشیون ست که اصولِ صفات اند و خفی را مناسبت بمرتبه تنزیهات و تقدیسات ست و اخفی را بمرتبه که فوقِ تنزیهات ست و پایان تر از مرتبه ذات تعالیٰ و تقدس و کمالِ هر کدام ازین لطائف سه گانه بوصول ست بکمالاتِ ذاتیه مناسبه هر کدام و فنا و بقاست باینمعنی از فناء الفنا و وحدتِ وجود پرسیده بودند بدانند که فنا عبارت از استیلائے هستی حق ست سبحانہ بر باطن بحدیکه ادراک از ماسوی بتمام بر باند و نسیانِ آن نماید اگر سالک را علم بفنائے خود هست آنرا فنا میگویند و اگر این علم هم زوال بپذیرد و نماند فنائے فنا بود گفته اند که فنائے فنا داخلِ فناست چه علم بفنا داخلِ علمِ ماسوی ست پس بر تقدیر بقائے این علم نسیانِ ماسوی بالکل نشود و فنا بحصول نه پیوندد و وحدتِ وجود بطورِ صوفیه علیه آنست که وجودِ ممکن را با وجودِ واجب تعالیٰ متحد بیند و فرق باطلاق و تقیید نهد بیت چیزیکه مقید بود از روئے جهان + والله که همان از وجه اطلاق حق ست + پس برین تقدیر اتحادِ ذاتی میانِ ممکن و واجب تعالیٰ باشد اگر تغایر هست اعتباری ست و بطورِ ما وحدتِ وجود باین معنی ست که وجود و کمالاتِ تابعه وجود خاصه حضرتِ ربِ معبود ست تعالیٰ و ذاتِ ممکن عدم ست که بواسطه انعکاس کمالاتِ وجودی در مرآتِ آن موجود نما شده است پس اتحاد میانِ ممکن و واجب جل و علا ثابت نشد تفصیلِ اینمقام از مکتوبات و رسائلِ حضرتِ ایشان ما واضح و لائح ست نوشته بودند که توحید بعد از حصولِ فنائے فناست یا قبل از حصول بدانند که توحید بدو معنی ست توحیدِ شهودی و توحیدِ وجودی توحیدِ شهودی آنست که مشهودِ سالک غیرِ حق سبحانہ هیچ چیز نبود و استیلائے شهودِ وحدت

---

۱ یعنی اخفیٰ را مناسبت بآن مرتبه است که فوق الخ ۱۲ ۲ و چون فنا بکمال متحقق شود فناء الفنا نیز متحقق گردد ۱۲

بر نہجے شود کہ در دیدہ باطن از کثرت نامے و نشانے نبود و این معنی مؤدائے فناست تقدم آن بر فنا صورت ندارد و توحید وجودی کہ ہمہ موجودات را حق بیند تعالی و تقدس و بترانہ ہمہ اوست مترنم شود این مشاہدہ اگر در کسوت صورت ست آنرا تجلی صوری گویند و این تجلی مفنی نیست پیش از حصول فنا دست مید ہد و اگر این مشاہدہ در پردہ معنی بود یا ورائے صورت و معنی بود و این مشاہدہ مفنی وجود سالک ست پس حصول آن با فنا باشد فرق میان تجلی ذات و تجلی صفات پرسیدہ بودند مخدوما تجلی صفات آنست کہ صفات خود را ظلال و عکوس صفات واجبی یابد و کمال این تجلی آنست کہ این ظلال و عکوس ملحق باصول خود گردند و خود را کہ مرآت این کمالات بعدم صرف ملحق یابد این زمان نفس از انانیت و سرکشی و امارگی برآید و بفنا مشرف شود این کار دولت ست کنون تا کراد ہند و از تجلی ذات چہ نویسد کہ ذوقی و وجدانی ست بہ بیان راست نیاید شیخ علی محی الدین ابن العربی قدس سرہ میفرماید التجلی من الذات لا یکون الا بصورۃ المتجلی لہ فالمتجلی لہ ما رای سوی صورتہ فی مرآۃ الحق وما رای الحق ولا یمکن ان یراہ و حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ نوشتہ اند کہ آن تجلی دہلیز تجلی ذات و تجلی ذات ورائے آنست کہ این تجلی شانے ست از شیونات ذات و این مرآت کہ صورت خود دران دیدہ شانیست از شیون نہ ذات تعالی نوشتہ بودند کہ تجلی ذاتی در پردہ نور واقع میشود یا نہ بدانند تجلی کہ در پردہ نور بود تجلی ذات نیست و بعضے آن تجلی را نوری گویند و چون نور مخلوق ست در رنگ سائر مخلوقات باید کہ تجلی آن تجلی صوری بود کہ ادون تجلیات ست بذات کجا رسد تعالی و تقدس [۱] کسے در صحن [۲] کاچی قلیہ جوید اضاع العمر فی طلب المحال والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی

مکتوب (۷۴) ہفتاد و چہارم

بمحمد سعید سارنگ پوری در تعبیر واقعۂ او و در بیان آنکہ یافت مطلوب ورائے آفاق و انفس ست

[۱] یعنی این تجلی کہ شیخ ابن عربی قدس سرہ آنرا تجلی ذات گفتہ دہلیز تجلی ذات ست نہ تجلی ذات چہ تجلی ذات ورائے آنست الخ ۱۲
[۲] صحن بالفتح طبق بزرگ و طشت فراخ و صحن خانہ و زمین ہموار ۱۲ غیاث قلیہ کاچی نوعے از حلواست ۱۲

بسم اللهِ الرحمٰنِ الرحیم حامداً للهِ العظیم ومُصلّیاً علیٰ رسولهِ الکریم اللہ تعالیٰ
در مراتبِ قرب ترقیاتِ بے اندازه کرامت فرماید مکاتیبِ شریفه وطومارہائے اذواق ومواجید
ووقائع رسیده مسرّت بخش گردید فرصتِ مطالعهٔ آن نمیشود وپاره ازان مطالعه نموده ست
توفیق یافت بقیه راہم مطالعه مینماید طومارہا بکراتِ رسید یک کرّه درآب ترشده آمد که پاره
از انتفاع ساقط بود وآنکه در ایامِ عاشورا حضرتِ امام حسینؓ را در خواب دیدند ومطلبے پرسیدند
جوابِ شافی نیافتند باز پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیهِ وآلهِ وسلم در واقعه دیدند وہمان سوال
نمودند وجوابِ شافی نشنیدند وآنچه القا نمودند واضح نشد از فقیر ایضاحِ آن خواسته بودند
مخدوما دیدنِ سرورِ کائنات ومفخرِ موجودات که رحمتِ عالمیان ست وہادیِ گمراہان علیهِ
افضلُ الصلوات واکملُ التحیات ودیدنِ جگرگوشهٔ او که سرچشمهٔ ولایت ومنبعِ فیض وہدایت
است مبارک وبشارت ست وجوابِ مسائل وحلِ مشکلات وکشایشِ کارہائے دینی ودنیاوی
راہمان دیدن کافی ست وجائے ہمه را نگاه میدارد وراہے که پیغمبرِ خدا صلی اللہ تعالیٰ علیهِ و
آلهِ وسلم بآن راه رفته اند راهِ اجتبا ست که ناشی از محبوبیتِ ذاتیه است وسلوکِ او راهِ شریعت
است پس ہر که خواہد که براهِ او علیهِ وعلیٰ آلهِ الصلوٰة والسلام سلوک نماید راهِ شریعت را محکم
گیرد وبر اتباعِ سنت واجتناب از بدعت راسخ بود ودر میانِ دو شمعِ کتاب وسنت راه گزیند
تا در ظلماتِ بدعت وسُبُلِ شیاطین نیفتند مخدوما شہودیکه سالک را دست دہد یا در مرآتِ آفاق
است یا در مرآتِ انفس شہودِ آفاقی نزدِ اہل الله از حیزِ اعتبار ساقط ست وسیرِ آنرا بُعد در بُعد
گفته اند آنچه معتبر ست نزدِ ایشان شہودِ انفسی ست ویافتِ مطلوب منحصر در انفس دانسته اند واین سیر
را قُرب در قُرب فرموده میگویند **بیت** ذره گر بس نیک ور بس بد بود * گرچه عمرے تک زند در خود بود *
ونزد حضراتِ ایشانِ ما قدّسنا الله سبحانه بسرّه یافتِ مطلوب بیرونِ آفاق وانفس ست
او تعالیٰ را چنانچه در مرایائے آفاق گنجایش نیست در مرآتِ انفس نیز گنجائے نه **مصراع** درکدام آئینه
در آید او * او را ورائے آفاق وانفس باید جست ورائے دخول وخروج باید طلبید این ورائیت

باعتبار اقربیت ست چنانچہ در ایۂ آفاق در جانب بُعدست کہ جولانگاہ وہم ست بلکہ شہود انفسی نیز جولانگاہ وہم ست مشہود درین ہر دو مرآت از تخت وہم وخیال برنیست ازین قرب و بُعد باید برآمد و باقربیت باید آمد ہرچند عقل در تصور آن حیران ست و عقلا در تصور آن عاجز و سرآسیمہ این معاملہ و شہود از تخت خیال بیرون ست و از جولانگاہ وہم برتر وہم وخیال اینجا در راہ ماندہ است و پر و بال شکستہ از خود نزدیکترے را نمیتوان دریافت و نزدیک ست کہ آنرا محال دانند حال آنکہ و نحن اقرب الیہ نص قرآنی ست معاملہ کہ باصل تعلق دارد ماورائے آفاق و انفس ست و اقربیت وابستہ دائرۂ ظلال با نفس منتہی میشود و آنچہ از محویت و فنا و نیستی و استہلاک کہ روئے میدہد نیک و مبارک ست ہر قدر کہ از کوہ بشریت منہدم شود و از وجود بشریت کاستہ گردد نعمتے ست عظمے حق سبحانہ این کوہ را از بن براندازد و این وجود موہوم را از میان بردارد خوش گفت بیت

مطمورۂ تن بعلم آراستہ بہ ÷ معمورۂ دل بنکتہ پیراستہ بہ ÷ از ہستی خود ہرچہ بود کاستہ بہ ÷ ہر چیز نہ ہر کہ ہست ناخواستہ بہ ÷ والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی ÷

مکتوب (۷۵) ہفتاد و پنجم

بخواجہ محمد صدیق پشاوری در بیان کریمہ وذروا ظاہر الاثم وباطنہ ÷ بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع فقراء اینجہ و موجب حمدست المسئول من اللہ عزوجل عافیتکم واستقامتکم ظاہرا و باطنا قال اللہ تعالیٰ وذروا ظاہر الاثم وباطنہ نعم حق سبحانہ شامل ظاہر و باطن ست پس ظاہر اثم کہ تعلق بظاہر دارد و باطن اثم کہ متعلق بباطن ست باید گذاشت تا شکر ہر کدام ادا یابد و تجمل ظاہر باحکام شرعیہ و تزئین باطن بانوار معرفت بحصول پیوندد و نعمت در حق او تمام شود و نعمت ولایت

ف قولہ مطمورہ بمعنی پنہان کردہ شدہ از طمر بالفتح کہ بمعنی در زیر خان کردن و پوشیدن ست و مطمورہ کنایہ از نہانخانہ و تہ خانہ غیاث ۵۳ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورہ انعام در رکوع اول از پارہ ولو اننا ۱۲

حاصل گردد ثُمَّ عُوْجِلَ مَعَزًّا عُوْجِلَ مأمول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است ابواب ترقیات همواره مفتوح باد بالنبیِ وَآلِهِ الامجادِ علیهِ وعلیٰ آلِهِ الصلوٰاتُ والتسلیماتُ والتحیاتُ والبرکاتُ

مکتوب (۷۶) هفتاد و ششم

برفعت بیگ در تحسینِ احوالِ او و فوائدِ کلمهٔ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللّٰه تعالیٰ در مراتبِ کمال ترقیات دهاد مراسلهٔ گرامی رسید خوشوقت ساخت چون متضمنِ سلامتیِ دوستان بود مسرت بر مسرت افزود و آنچه از احوالِ باطن نگاشته بودند از اعراض از ظلّ بالکل و رو بزوال و نیستی آوردنِ آن و از ظلّ باصل گردیدن و نیز نوشته بودند که اکثر اوقات از سرورِ آن کیفیتِ عجیبه روح میخواهد که از قالب پرواز نماید دران وقت عجب حالتِ بیخودی و نیستی دست میدهد که شرحِ آن از بیان خارج ست مطالعهٔ آن محظوظ و متلذذ ساخت احوال درست سنجیده است و مبشرِ حصولِ حقیقتِ فناست هر درجه که ازین دولت میسر آید مبارک ست در نگاهداشتِ این نسبت سعی فرمایند و در ازدیادِ کیفیتِ آن بجان کوشند تکرارِ کلمهٔ طیبهٔ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ بسیار کنند که در تنویرِ باطن اثرِ عظیم دارد و در حصولِ این نسبت و ازدیادِ کیفیتِ آن دخلِ تمام جزوِ اوّلِ آن نفیِ ماسوی حق جلّ و علا مینماید و کوه کوهِ وجودِ بشریت از بُن برمیکند و جزوِ ثانیِ آن اثباتِ معبودِ بحق مینماید که حاصلِ سیر و سلوک ست و محصّلِ فنا و بقا آرزوئے برابرِ این نیست که کسے در گوشه خزیده باشد و بتکرارِ این کلمهٔ مبارک رطب اللسان بود و از بحارِ اسرارِ آن سیراب و شاداب باشد دریچه از مطلوب کشاده ست و راهے بمقصود پدید آمده امیدوار باشند والسلام اوّلًا و آخرًا

مکتوب (۷۷) هفتاد و هفتم

بخواجه محمد حنیف کابلی در اظهارِ تاسف بر عمرِ گذشته بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمدِ وَالصلوٰةِ وَارسالِ التحیاتِ میرساند احوال و اوضاعِ فقرائے این حدود مستوجبِ حمد ست

المسئول من الله تعالیٰ سلامتکم واستقامتکم ظاهراً و باطناً مخدوما اشرف عمر در هوا و هوس گذشت و در لایعنی صرف گشت و در ارذل عمر از دست چه خواهد آمد و چه اعتبار خواهد داشت که هنگام ضعف غنیم ست در وقت غلبه غنیم اندک سعی و تردد هم اعتبار بسیار دارد و زمان سستی غنیم بسیار هم چندان اعتبار ندارد افسوس که عمر بآخر آمد و در ارذل عمر هم در رنگ اشرف چیزے از دست نیامد و بغفلت و بطالت رفت لاجرم از دوستان دریوزه توجه دارد و ملتمس دعائے حسن خاتمه ہست مدتے ست که از اذواق و کیفیات خود و یاران خود چیزے نوشته اید این نوشتن سبب توجه غائبانه میشود و در گفتگوئے میکشاید ابواب ترقیات همواره مفتوح باد

مکتوب (۷۸) هفتاد و هشتم

بخان محمد بیگ کولابی در بیان آنکه نصیب ازان مرتبه علیا عجز و نایافت ست بسم الله الرحمن الرحیم الله تعالیٰ بکسب مرضیات خویش مکرم دارد مکتوب مرغوب رسیده مسرت بخش گردید نوشته بودند نگران امرے میباشد و نمیداند که آن چه چیز ست و معلوم آن نمیتواند ساخت و هر چند تگاپو میکند بدست هیچ نمے آید مخدوما مایه سعادت همین نگرانی ست که چون غالب مے آید از ماسوی بتمام میرهاند و بسر حد فنا میرساند انچه از دست این کس مے آید همین ست که خود را محو سازد و از خود نامے و نشانے نگذارد کنه او را که دریافته ست همه واله و حیرانند بیت

دوربینان بارگاه الست ✣ بیش ازین پے نبرده اند که هست ✣ شما تگاپوئے میکنید که از وے چیزے بدست آید مشکل کارست ؏ عنقا شکار کس نشود دام باز چین ✣ کاینجا همیشه باد بدست ست دام را ✣ غیر از عجز و یاس ازان ذروه علیا حاصل نیست و جز سوز و گداز امرے نه بیت

عاشقان را نصیب از معشوق ✣ جز خرابی و جان گدازی نیست ✣ بهر حال در کار خود سرگرم باشند و از عدم نایافت از طلب باز نه نشینند از ما و شما درین نشاه همین طلب مطلوب ست وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ

ؐ این کریمه در سوره الذاریات و پاره قال فما خطبکم واقع ست ۱۲

وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ یافت موعود بفرد است مَنْ[1] کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۷۹) ہفتاد و نہم

بملا فیض محمد فتح آبادی در تعبیر وقائع او و تحقیق مقامِ شرحِ صدر و قبض و بسط بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ نَحْمَدُ اللّٰہَ عَلٰی اَفْضَالِہٖ وَنُصَلِّیْ عَلٰی سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ مکتوب مرغوب که منبئ از اظہارِ آلامِ دوری و مُشعر از درد و سوزِ مہجوری بود رسید خوش وقت ساخت دنیا محلِ فراق است موطنِ لقا در پیش است مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ لقائے دوستانِ فی اللہ فرعِ لقاءِ اوست تعالیٰ مصرع طفیلِ دوست باشد ہر چہ باشد ؛ نوشتہ بودند روزے در حلقۂ فجر در مراقبہ مے بینند کہ سینہ مثلِ دروازہ شدہ است انشراح و نورانیتِ عجب ظاہر گردید گویا شخصے میگوید کہ شرحِ صدر ہمین است و بدین بشارت مبشر ساختہ غائب شد مخدوما شرحِ صدر منزلتے ست بزرگ و رتبہ ایست عالی بشارتِ حصولِ آن مبارک باشد لیکن این معنی را علامتے ست در خودِ آن علامت نیک تأمل باید نمود رسولِ خدا صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ فرمودہ است اَلنُّوْرُ[2] اِذَا دَخَلَ الصَّدْرَ انْفَسَحَ فَقِیْلَ ھَلْ لِذٰلِکَ عَلَمٌ فَقَالَ اَلتَّجَافِیْ عَنْ دَارِ الْغُرُوْرِ وَالتَّاَھُّبُ لِدَارِ الْقَرَارِ این شرحِ صدر مترتب بر حصولِ کمالاتِ ولایتِ کبریٰ ست مطمئنہ نفس درین ہنگام از مقامِ خود عروج نمودہ بر تختِ صدر ارتقا میفرماید و آنجا تمکن سلطنت پیدا میکند و استیلا بر ممالکِ قرب مینماید و آنچہ روزِ دیگر در حلقۂ بامداد بعد از ختم بستن چشم در بیداری دیدہ اند کہ دو مائدۂ طعام طبق یکے سفید رنگ و دوم سبز رنگ در میانِ مجلس باز این قسم دیدہ بعد ازان معلوم کردند کہ این دو عطیہ ایست کہ از سرورِ انبیاء عَلَیْہِ وَعَلَیْہِمُ الصَّلَوٰتُ وَ

[1] قولہ من کان الخ بدانکہ این آیت واقع ست در اول سورۂ عنکبوت از پارہ امن خلق ۱۲ [2] عن ابن مسعود قال تلا رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم فمن یرد اللّٰہ ان یہدیہ یشرح صدرہ للاسلام فقال ان النور اذا دخل الصدر انفسح فقیل یا رسول اللہ ہل لتلک من علم یعرف بہ قال نعم التجافی من دار الغرور والانابۃ الی دار الخلود والاستعداد للموت قبل نزولہ رواہ البیہقی ۱۲ مشکوۃ

التسلیمات بتو رسیده است و تا حال دیگرے باین قسم عنایت امتیاز نیافته بسے عالی ست
امیدوار باشند ظاهراً از کمالات مخصوصه او علیه وعلی آله الصلوة والسلام بهره ور گردند
واز دولت خاصه او لیش او یابند که دیگر از اقران شما نیافته است و در واقعه سیوم که از دیوار بلند بے
باضطراب بجهت دریافتن جماعت محنت فرود آمده اید و باستعداد نماز مشغول شده میتواند که از عروج
رو بنزول آورده باشند واز سکر و استهلاک بصحو و بندگی آمده واز وحدت بکثرت فرود آمده واز دعوت
نصیبے یافته نوشته بودید که پیش ازین گاهے قبض میشد وگاهے بسط والحال قبض بالکل رفته است
ومتصل بسط است نمیدانند که حالت سابقه که مشتمل بر قبض و بسط بود بهتر بوده یا این حالت که بسط
خالص ست محمود ما قبض را که میخواهد مردم آرزومند بسط اند لیکن قبض ترقی بخش ست اما این قبض
وبسط دیگرست که مصطلح قوم ست اهل ابتدا را که ارباب قلوب اند دست میدهد واز تلوینات قلب ست
کسے که از تلوین گذشته بتمکین پیوسته است از قبض و بسط رسته است آنچه او را روئے میدهد صورت
قبض و بسط ست و مشارکت اسمی کائن مناسب حال او خوف ورجا ست والایمان بین الخوف
والرجاء والسلام علی من اتبع الهدی •

مکتوب (۸۰) هشتادم

بملا فاضل کابلی در تحسین احوال و تحریض بر علو همت بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد
والصلوة وارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب که متضمن اشواق واذواق بود رسید مسرت بخش
گردید مطالعه آن لذات معنویه بخشید چیزهائے نیک و بلند ست آنچه در یقظه روئے داده است ازان
شمامت و نعمتے ست عظمی شکر آن بجا آرند لئن شکرتم لازیدنکم وآنچه از قسم وقائع ومنامات
است هم نیک ست که بشارت ست سالکان را بمرور شهور و دهور این قسم امور واحوال رو میدهد
لیکن در ابتدا اینهمه واردات وهر روز روزی تو از نو واردات ست نسبت هردم ازین باغ برے
میرسد • تازه تر از تازه ترے میرسد • در کار خود سرگرم باشند وهمت را بلند سازند وطالب

احدیتِ ذات بوند و از صفت بذات گرایند و از ذروهٔ تخصیص نفرایند و در اداے اعمالِ صوریہ سرگرم باشند کہ سبب ترقیاتِ معنویہ اند و موجب رفع درجاتِ اُخرویہ درین فرصتِ قلیلہ توشہ سفرِ بعید را مہیا سازند و سرانجام برزخ صغری وکبری را آمادہ کنند وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ[1] دوستان از دعاے سلامتی ایمان یاد آرند والسّلام علیکم وعلیٰ سائرِ مَنِ اتّبعَ الھدیٰ

مکتوب[81] ہشتاد و دوم

بشیخ امان اللہ پسرِ شیخ حمید بنگالی در احوالِ بعضے یاران و مناقب و فضائلِ روضہ منورہ حضرت پیرِ دستگیر قدّسنا اللہ سبحانہ بسرّہٖ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامداً للہِ العظیم و مُصلّیاً علیٰ رسولہِ الکریم اللہ تعالیٰ بدرجاتِ کمال و اکمال رسانا د صحیفہ گرامی کہ نامزدِ این مسکین نمودہ بودند رسید مسرّت بخش گردید باید کہ ہمیرین منوال از احوالِ ظاہر و باطن مے نگاشتہ باشند کہ سبب توجہ غائبانہ است اظہارِ شوقِ ملاقات نمودہ بودند ازین جانب دوستان را نیز مشتاق دانند بلکہ حدیث نفیس وَاَنَا اِلَیْہِمْ لَاَشَدُّ شَوْقًا بر خوانند فضائل پناہ میر محمد عارف و شیخ عبد المقتدر و یارانِ دیگر چندروز اینجا تشریف داشتند و منازلِ فقرا را منور ساختند و از فیوض و برکاتِ روضہ منورہ حضرتِ پیرِ دستگیر قدّسنا اللہ سبحانہ بسرّہ العزیز مستنیر و بہرہ مند گردیدند و ایمانے بکمالاتِ این مکانِ رفیع الشان حاصل نمودند بلے امروز چشم امیدِ طالبانِ حق جلّ وعلا باین مزارِ پر انوار دوختہ است و افاضہ علوم و اسرار درین دیار باین سرزمین آویختہ و بقعہ سرہند ہر چند بصورت از ہندست لیکن روضہ جنت ست و در حیطہ ولایت بلکہ رشکِ ولایت ست از ولایتِ سہ گانہ در آنجا نشانہ است و کمالاتِ نبوت و وراثت دران موطن جلوہ گر ست اسرارِ خلّت و محبّت درین مقام ہویدا است و انوارِ کعبہ حسنا درین زمین پیدا خمیرِ طینتِ او از خاکِ مدینہ است تا کجا لطائفِ این بقعہ را بیان نماید و نفائس آنرا

[1] در سورۂ حشر از پارۂ قد سمع اللہ واقع ست ۔

ہویدا سازد کہ بر طالبانِ اولی بصائر مخفی نیست و بر چشم دور بین پوشیدہ نہ آنچہ آن گوہر بدست مے آید کہ جاہائے دیگر کمیاب ست و فوائدِ بسیارِ آن در جہان ممتاز بیت گر شنود قصہ این بوستان ۞ مکہ شود طائف ہندوستان ۞ ہر جا نور و برکت و رُشد و ہدایت ست ہمہ ماخوذ و مستفاد از انوارِ یثرب بطحاست زادہما اللہ سبحانہ عزًّا و شرفًا و افاض علینا من اسرارہما کرمًا و لطفًا دوستان را بدعائے خیر یاد آرند و این درویش را از توجہِ غائبانہ فارغ ندانند والسلام اوّلًا و آخرًا ۞

مکتوبِ (۸۲) ہشتاد و دوم

بتیمور بیگ کولابی در بیانِ سلطان ذکر و حصولِ عدمیت و معاملہ کہ فوقِ آنست و ترغیب بر نفیِ مُرادات بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کتابے کہ از راہِ محبت فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت آنچہ از احوالِ خود نوشتہ بودند نیک ست ہنگامِ ذکر کہ تمام اعضاء در جنبش آیند از سلطانِ ذکر ست و در حلقہ سکوت کہ از خود اثرے نمے بینند و خود را عدمِ محض مے یابند مُنبی از فناست یا مقدمہ فناست عزیزے گفتہ است اشتہی عدمًا لا اعود ابدًا عدمے میخواہم کہ ہرگز بوجود عود نکنم در کار خود سرگرم باشند و طالبِ ترقی بوند و از ذکر بمذکور آیند و از عدم بفنائے حقیقی گرایند تا بمعرفت راہ یابند و از ظل باصل پیوندند چندان تکرارِ کلمہ نفی و اثبات کنند کہ بتمام از مُراداتِ خود بر آیند و بمرادِ حق جلّ و علا قائم باشند ۞ اگر مُرادِ تو اے دوست نامرادیِ ماست ۞ مُرادِ خویش دگر بار من نخواہم خواست ۞ دیگر عدے کہ اخوی حاجی محمد عاشور بشما نوشتہ اند بر طبق آن عمل نمایند و از جانبِ ما بطریقِ سفارت بآنہا طریقہ بگویند بشرطِ استقامت بر جادۂ شریعت علیہ و سنت سنیہ و رسوخ بر محبت شیوخ والسلام اوّلًا و آخرًا

ف یعنی مکہ کہ اشرف بقاع ست طواف ہندوستان کند ۱۲ ف طواف کنندہ و گرداگرد گردندہ ۱۲

مکتوب (۸۳) ہشتاد و سوم

[ب]خواجہ پادشاہ بلخی در بیوفائی اہلِ دنیا و ترغیب بر تعمیر اوقات بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
[ب]عد الحمدِ والصلوٰۃِ وارسالِ التحیاتِ میرساند صحیفہ شریفہ کہ نامزدِ این مسکین نمودہ
[ب]ودند رسید مسرت بخش گردید حمداً للّٰہِ سبحانہ کہ بعافیت اند و از یادِ فقرا فارغ نہ گلہ مندی
[ا]زیاران اظہار نمودہ بودند مخدوما اہلِ دنیا بہ بیوفائی معروف اند بر آشنائی شان اعتمادے نیست
[ہ]مہ را از حق جل و علا باید دانست و ظہورِ تقدیر و ارادہ او تعالیٰ تصور باید نمود ہرچہ بدست آمدہ
[ا]ست شکرِ آن بجا آرند و امیدوارِ زیادتی بوند لَئِنْ شَکَرْتُمْ لَاَزِیْدَنَّکُمْ[1] شفقت آثار آدمی
[ر]ا برائے عیش و تنعم دنیا نیافریدہ اند و جمعِ مال از وے نخواستہ اند مقصود از آفرینش او ادائے وظائف
[ب]ندگی ست یکمرہمت را در خدمتِ مولائے حقیقی چست بربندند و اوقات را بذکر و فکر معمور
دارند تا دریچہ از معرفت در باطن بکشاید و سعادت ابدی و ملک سرمدی بدست آید و
بِدُوْنِہٖ خَرْطُ الْقَتَادِ دولت صوری و معنوی محصّل باد

مکتوب (۸۴) ہشتاد و چہارم

بنام سید محمد بیگ بلخی

بسید محمد بیگ بلخی در ترغیب طاعت و تحصیل نیستی بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللّٰہ تعالیٰ
بر جادہ شریعتِ غرا و سنت مصطفیٰ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰاتُ وَالْبَرَکَاتُ الْعُلٰی استقامت
کرامت فرماید مکتوبِ مرغوب سید مسرت بخش گردید حمداً للّٰہِ سبحانہ کہ از مطالبہ پادشاہی
نجات حاصل گردید امیدوار باشند کہ از قرض ہم مخلصی شود اَللّٰہُمَّ اکْفِنِیْ بِحَلَالِکَ عَنْ حَرَامِکَ
وَاَغْنِنِیْ بِفَضْلِکَ عَمَّنْ سِوَاکَ[2] این دعا را بجہتِ خلاصی از قرض اکثر اوقات بتضرع میخواندہ
باشند خلاصہ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و بطاعات و عبادات راغب بوند و بیداری اخیر شب را

[1] واقع ست در سورہ ابراہیم از پارہ وما ابرئ (۱۳) ۱۲ [2] رواہ الترمذی والحاکم عن علی رضی اللہ عنہ ۱۲ حرز

از عزائم امور فہمند و بتکرار کلمۂ طیبہ نفی مرادات و مقاصد خود کنند تا در ساحت سینہ ہیچ مراد و مقصودے غیر از حق جلّ و علا نماند و در نفی وجود بشریت کوشند و سلب منتسبات از خود نمایند تا بعدم صرف ملحق گردند و بفنائے اتم متحقق شوند مصراع این کار دولت ست کنون تا کرا دہند والسّلام

مکتوب ہشتاد و پنجم (۸۵)

بمیرزا محمد زمان پسر عنایت خان در آنکہ تفرقات صوریہ موجب ترقیات معنویہ است بسم اللہ الرحمٰن الرحیم اللہ تعالیٰ از رقیت ماسوائے خویش محرر گرداند صحیفہ شریفہ کہ بدست برادر گرامی شیخ نور محمد فرستادہ بودند رسید مسرت بخش خاطر گردید محمد و ما حوادث و تفرقات دنیوی سبب ترقیات و عروجات اخروی ست تنزل ظاہر ترقی بخش باطن ست و پژمردگی صورت وسیلہ طراوت معنوی ست آنہا اہل معنی باشند و از قشر بلب آیند و از لفظ بمعنے گرایند خوش گفتہ شعر قومے ز وجود خویش فانی ✽ رفتہ ز حروف در معانی ✽ چون سعادت آدمی در یاد حق ست جل و علا و بے سعادتی در غفلت بذکر و فکر راغب بوند و کمر ہمت را در خدمت مولائے حقیقی جلت عظمتہ چست بربندند و شبہائے تار را بگریہ و استغفار روشن دارند و چندان مداومت بذکر نمایند کہ ذکر و حضور ملکۂ دل شود و انقطاع تام از ماسوی حاصل آید و تعلق علمی و حبی او از ماعدا گسستہ شود

مکتوب ہشتاد و ششم (۸۶)

بمیرزا محمد رضا پسر عنایت خان در ترغیب بمحبت شیخ و اشارت در معنی یاد کرد و یادداشت ✽ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ بیت
ہر چہ جز ذکر خدائے احسن ست ✽ گر شکر خوردن بود جان کندن ست ✽ مخدوما گرفتاری ما دون حق جل و علا از اشد امراض قلبیہ ست فکر ازالہ آن از اہم مہام ست مصرع در خانہ اگر کس ست

حرف لبس ست. وازالۂ این مرضِ شدید درین مُہلتِ یسیر وابستہ بذکرِ کثیرست ورسوخ تام
حبتِ پیر درین راہ نیز ناگزیرست گفتہ اند فنا فی الشیخ مقدمۂ فنا فی اللہ ست **بیت**
ان روئے کہ چشمِ تُست اَحوَل زِمعبود تو پیر تُست اول. بذکرِ کثیر پردازند وبدوامِ حُضور بوصف
سی موصوف بوند از جانبِ حق سُبحانہٗ فیضِ دائمی ست برین کس کہ اگر یک ساعت آن فیض
قطع شود اثرے از وے نماند پس برین کس ہم ناگزیرست کہ ازہمہ رُو تافتہ بدوامِ ذکر ستوجہ آن
ابِ قُدس گردد این معنی در ابتدا بتکلف ست وآنرا یاد کرد گویند وبمرورِ دُہور ذکرِ حضور مَلَکہ و
صفتِ لازمۂ دل میگردد چنانکہ سمع صفتِ سامعہ کہ بنفی ہم منتفی نشود واین حالت را یادداشت گویند

والسَّلامُ اَوّلاً وَّاٰخِراً

مکتوبِ (۸۷) ہشتاد وہفتم

رعایت خان در رضا بقضا وارجاعِ حوادث بارادۂ اَزَلی او سُبحانہٗ بفعّال لما یرید. بِسْمِ اللّٰہِ
الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعدَ الحمدِ والصَّلٰوۃِ وارسالِ التحیّاتِ میرساند احوال و اوضاعِ فقرائے اینحدود
مستوجبِ حمد ست المسئُولُ مِنَ اللّٰہِ تعالٰی سَلَامَتُکُمْ وَعَافِیَتُکُمْ وَاستِقَامَتُکُمْ عَلٰی جَادَۃِ
الشَّرِیْعَۃِ الْعَلِیَّۃِ وَالسُّنَّۃِ السَّنِیَّۃِ الْمُصْطَفَوِیَّۃِ عَلٰی صَاحِبِہَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ
وترقّیِ دَرَجَاتِکُمُ الصُّورِیَّۃِ وَالْمَعْنَوِیَّۃِ صحیفۂ گرامی مُشرّف ساخت آنچہ از درد ومِحَن وآلام
کہ زبانی برادرِ دینی شیخ نور محمد حوالہ فرمودہ بودید ہمہ واضح گردید وسبب تالّم اُجبہ گشت اشفاق
بنا ہر چہ بر بندہ میرسد ہمہ بتقدیر وارادۂ ازلی ست کریمۂ مَا اَصَابَ مِنْ مُّصِیْبَۃٍ فِی الْاَرْضِ وَ
لَا فِیْٓ اَنْفُسِکُمْ اِلَّا فِیْ کِتٰبٍ مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّبْرَاَہَا دال برین معنی ست غیر از رضا وتسلیم چارہ
وگزیر نیست بلکہ چون فعلِ محبوب ست محب را میباید کہ ازان لذت گیرد وکشادہ پیشانی پیش آید
ودرین ضمن مترصدِ الطاف وعنایاتِ او بود تعالٰی فقیر را از دعا وتوجُّہ فارغ ندانند واز آنچہ
لوازمِ دوستی ست بیکار تصوّر نفرایند منتظرِ کشائش کار باشند واز رحمتِ رحیم کارساز امید وار

له بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورہ حدید از پارہ قال فما خطبکم (۲۷) ۱۲

بوند و اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و توشۂ گور و قیامت را آمادہ سازند و ہر ساعت کہ میگذرد عمرے در کمی مے آید و اجل مسمّٰی نزدیک میشود درین فرصت یسیر بذکر کثیر باید پرداخت و مولائے حقیقی را جلّت عظمتہٗ باید راضی ساخت و معرفتِ او باید حاصل نمود کہ مطلوب درین نشاۂ فانیہ است در رقیمۂ شریفہ مندرج بود از رفتارِ فلک و از گون ناہنجار شفقت آثارا خالقِ خیر و شر بیواسطہ حق تعالیٰ ست وہمہ حوادث بقضا و قدرِ اوست سبحانہٗ فلک و غیر فلک را درانیجا مدخل نیست مذہبِ حکماست کہ حوادثِ یومی را بعقلِ فعّال کہ آنرا عقلِ فلکِ تاسع میگویند منسوب میسازند و اہل اسلام بعقلِ فعّال قائل نیستند و تضلیلِ قائلانِ آن میکنند فلک کہ بکارِ خود حیران و سرگردان ست چہ بود کہ حوادث باو و بعقلِ او و حرکاتِ او منسوب بوند والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۸۸) ہشتاد و ہشتم

بملا عطاء اللہ سورتی در بیانِ بعضے درجاتِ سلوک و آنکہ کسبِ حلال بہ نیت صالحہ داخلِ ذکر

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کتابہائے شما بتعاقبِ یکدیگر رسید مسرّت بخش گردید بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت علیہ و سنّتِ سنیہ مستقیم بوند از کثرت بوحدت آیند و از فرق بجمع و از جمع بجمع الجمع گرایند و از ظلّ باصل شتابند و از صفت بموصوف روند طالبان از ظلّ باصل میرسند و مشتاقان از کلام بمتکلّم پے میبرند ؎ اندر سخنِ دوست نہان خواہم گشتن * تا بر لبِ او بوسہ زنم چونش بخوانند * افسوس ست کہ با وجودِ این ہمہ طرقِ موصلہ و راہہائے کشادہ این کس محجوب بود و مہجور باشد و از دولتِ قرب و معرفت دور و در نفور بود ؎ درجہان شاہدے و ما فارغ در قدح جرعہ و ما ہوشیار * نوشتہ بودند کہ بجہت بے استقلالی عیال بکتابتِ قرآن مجید اشتغال دارد و داعیہ آنست کہ دست از ہمہ تعلّقات افشاند و این انفاس معدودہ را بذکر صرف نماید منتظرِ حکم ست مخدوما نفقۂ عیال از واجبات ست فکرِ آن ہم ناگزیر ست کسبِ حلال ہم کنند و

باقی اوقات بذکر و فکر پردازند بلکہ این کسب ہم باین نیتِ صالحہ داخلِ ذکر میشود قاضی جعفر و دو یارِ دیگر کہ طلبِ طریقہ مینایند طریقہ باین ہر سہ عزیز بگویند و توجہ دہند و نصیحت کنند اگر شیخ نور محمد باین ہر سہ عزیز طریقہ بگوید بر تقدیرے کہ آنجا برسد گنجایش دارد و اختیار بدست شماست یا خود طریقہ بگویند یا بشیخ مذکور رجوع کنانند شجرہائے کہ نوشتہ میفرستند میرسند وبکار میروند والسّلام علیکم وعلیٰ سائرِ مَن اتَّبعَ الھُدیٰ

مکتوب ہشتاد و نہم (۸۹)

بیکے از نساءِ صالحات کہ از اہلِ حقوق ست در نصایح و تعبیرِ واقعہ او بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ خدمتِ عفت پناہ عصمت دستگاہ مشفقہ محترمہ بیگم جیو سلمہا اللّٰہ تعالیٰ ازین مسکین سلامِ عافیت انجام خوانند احوال بہمہ حال مستوجبِ حمدِ ذی الجلال ست امید کہ آن عفیفہ مشفقہ نیز بسلامت و بجمعیت باشند و بر جادۂ شریعتِ علیہ و سنتِ سنیہ مستقیم بوند و از صورت بحقیقت آیند و از لفظ بمعنے گرایند خوش گفتہ

توہمے ز وجودِ خویش فانی + رفتہ ز حروف در معانی +

التفات نامہ گرامی کہ بصحوب برادرِ دینی شیخ نور محمد ارسال داشتہ بودند مشرف ساخت و مسرت بخش گردید حمداً للّٰہِ سبحانہ کہ بعافیت اند و از یادِ فقرا دور افتادہ فارغ نیند امید کہ این دور از کار را ہمیرین منوال بحاشیۂ ضمیرِ مہر تنویر راہ میدادہ باشند و بدعائے سلامتی خاتمہ یاد میفرمودہ باشند اوقات را بذکر و فکر معمور دارند بحدیکہ دل را انقطاعِ تمام از ماسوی بحصول انجامد و تعلق علمی و حبی او از ان گسستہ شود و بتکرارِ کلمہ طیبہ نفیِ وجودِ بشریت نمایند و سلبِ منتسبات از خود فرمایند تا بعدم صرف محو گردند و بفنائے حقیقی برسند بیت

از تست حجابِ تو یقین ست + شرطِ ہمہ رہروان ہمین ست +

از حادثۂ سہوائے نگارش رفتہ بود بوضوح پیوست حمداً للّٰہِ سبحانہ کہ ایشان با متعلقان ازین واقعہ بسلامت ماندند و بمجلس را گزندے نرسید وانچہ در واقعہ دیدہ اید کہ حضرتِ خواجہ

بزرگ با جمعے از درویشان رسیدند و شما بجہت آنکہ در قلعۂ فرنگیان افتادہ اند و دروازۂ قلعہ را برشما بستہ اند گریہ وزاری میکنند حضرت خواجہ فرمودند چرا گریہ میکنی من آمدہ ام تا شمارا ازین فرنگیان خلاص کنم دروازہ را کشادند وگفتند ہر جا کہ خواہید بروید بشارت ست بخلاصی از شر اعدائے آفاقی وانفسی چنانچہ از برکت قدوم آنحضرت از شر مفسدان محفوظ ماندید امید ست کہ بیمن انفاس نفیس شان از اعدائے انفسی نیز خلاصی یابید و بے مزاحمت آنہا ترقیات نمائید و بمراتب قرب و وصل گردید نوشتہ بودند کہ الحمد للہ کہ از غفلتہائے بیش اندکے روئے بحضور آمدہ و دو حصہ غفلت رفتہ ویک حصہ ماندہ ہر قدر غفلت کہ زائل شدہ است وحضوری روئے دادہ نعمتے ست سعی نمایند کہ غفلت بتمام از باطن برود وحضور تام کہ در قفائے آن غیبت نبود روئے دہد ہمین حضور چون غالب مے آید نفس حاضر از میان برمیخیزد وحضور حق سبحانہ خود بخود بروئے کار مے آید ہرچہ توان کرد مدار طریقہ ما بر صحبت ست وترقی بظاہر وابستہ بآن دوری ضروری درمیان حائل ست اگر در حضور باشید انشاء اللہ تعالیٰ در لوازم خدمت وادائے حقوق تقصیر نرود والخیر فیما صنع اللہ تعالیٰ سبحانہ والسلام اولاً وآخراً

مکتوب (۹۰) نودم

بشیخ ابو المظفر برہانپوری در فوائد صحبت وبرکات روضۂ منورہ حضرت ایشان قدس سنا اللہ سبحانہ بسرہ العزیز لا قدس بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلی والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ خیر الوریٰ وعلی آلہ وصحبہ البررۃ التقی اما بعد صحیفۂ گرامی کہ بمصحوب برادر دینی شیخ نور محمد فرستادہ بودید رسیدہ مسرت بخش گردید آرزوئے دریافت صحبت نمودہ بودید واظہار شوق زیارت روضۂ منورہ نیز موقوف بر وقت ست لکل اجل کتاب بلے مدار بر صحبت ست درغیبت ہم ہر چند باندازۂ محبت وفنا فی الشیخ اخذ فیوض مینماید لیکن بگرد صحبت کہ بارعایت حقوق آن باشد نمیرسد محبت صرف جذب معانی

سیما آید اما چون صحبت مصاحب شود کبریتِ احمر بود و نور علیٰ نور باشد و برکاتِ روضۂ منورہ را چہ تواند بیان نمود کہ از دریافت و ادراکِ ما قاصر فہمان دور دور ست ہر کس بقدرِ استعدادِ او از برکاتِ آن بہرہ مند ست لیکن بکنہ و حقیقتِ آن کہ میرسد خوش گفت ؎

ہر کسے از ظنِ خود شد یارِ من + از درونِ من نجست اسرارِ من + کتابتے کہ بدستِ شاہ محمد فرستادہ بودند نیز رسید اندراج یافتہ بود کہ در دل بلکہ در ہمہ اعضا و موہا حِلیۂ تو با عشق بے قصد مے آید و بسیار حلاوت و ذوق مے افزاید بعد ازان حِلیۂ من حِلیۂ تو ہو بہو میشود خصوصاً در وقتِ توجہ کردن الخ مخدوما تحقق باین کیفیت از کمالِ مناسبت مخبر ست ما ناکہ اتحادِ یک حقیقت و لحوقِ آن بحقیقتِ دیگر بحصول پیوستہ است کہ باتحادِ صوری جلوہ گر گشتہ است ؎ در عشق چنین بو العجبیہا باشد + کمون و بروز کہ مشائخ فرمودہ اند گویا ازین قبیل ست مخدوما این بیان موافق حالِ شما مرقوم گشتہ است اہلِ ابتدا را این کیفیت روئے دہد از ہمہ دیگر است آنچہ از احوال و اطوارِ برادرانِ دینی خواجہ امان اللہ و خواجہ محمد مومن نوشتہ بودند بسیار خوشوقت ساخت زادھما اللہ توفیقاً و عروجاً و ترقیاً باین ہر دو عزیز کتابتہائے جدا مینویسم ان شاء اللہ تعالیٰ والسلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الہدیٰ ؎

مکتوب (۹۱) نود و یکم

بحقائق و معارف آگاہ خواجہ محمد صدیق بدخشی ملقب بہدایہ در اظہارِ فراقِ حضرت مجدد الف ثانی رضی و شمۂ از کمالاتِ آنحضرت این مکتوب دراز بود بعضے اوراق او گم شدہ بقیہ کہ ازان اوراق ماندہ بود آنرا نقل گرفتہ شد بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ و سلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ خدامِ حقائق آگاہ معارف انتباہ دعا و نیاز ازین عاصی مہجور در معرضِ قبول آرند سطرے چند از سوزشِ سینہ و غمِ دیرینہ بروئے سفینہ نگاشتہ بود مضمون آنرا بآن عزیز الوجود بطریقِ ہدیہ

ؔ حلیہ بالکسر یعنی خلقت و صورت و خلقت و آرائش و صفت چیزے ۱۲ ؎ سفینہ بیاض اشعار و کشتی دریا اینجا اول مراد است

ارسال نمود مخدوما فراق حضرت قطب الاقطاب زبدة المحققین وارث المرسلین امام وغوث انام رض
بمرور شهور وایام قوی تر میگردد وهرچند کهنه میشود تازه تر میگردد علی الخصوص درین ایام برین
واله اشتیاق از ممر فراق آن یگانهٔ آفاق آوارگی عجب روئے داده است واز تذکر آن مجلس
بهشت آیین جگر کباب ودیده پر آب میشود اگر بگرد عالم بگردید آن اجتماع لله فی الله را
کجا بینید وآن فیوض وبرکات صحبت را کجا یابید وآن معارف وحقائق ونازکیها که در ذات
وصفات تعالت وتقدست بیان میشد وبسمع هر کس میرسید از که گوش زد شود وآن اسرار
که بمحرمان خاص بود از کجا ظهور نماید وآن معاملات مخصوصه که از محرمان زیاده از یک یا دوے
را در استماع آن گنجائش نبود از که مسموع شود واسرار ومعاملات که هیچ فردے درانجا محرم
نبود وسر بمهر مدفون شد خود جدا بود هرچند از ممر استماع آن معاملات دل در اضطراب وسینه در
التهاب وحواس در تعطش وعقل در تحیر بود لیکن بمجرد دیدن آن حضرت بصفت مذکوره که جائے
استماع بلکه تحقق بآن معاملات داشت دل را حضورے وسینه را نورے پدید مے آمد که جوشش
اضطراب ونار التهاب را فرو مے نشاند وعقل وحواس از هیبت دیدار آن قبلهٔ کبار از هوش
میرفت واز تعطش وتحیر خالی میگشت لهذا بسیار شده است که درویشے در ملازمت آن عالی
حضرت به نیت بعضے استفسارها یا عرض احوال باطنی آمده است بمجرد حضور استفسارها از ساحت
سینه اش رفته است واز احوال ومواجید هیچ نمانده چنانچه طلوع آفتاب ظلمات شب را
میبرد بهمین طور مجرد حضور جمیع امور مذکوره را برده است درین اثنا بعضے اوقات آنحضرت
پرسیده اند که هان فلان کس چه حال داری ویا اگر استفسارے داری درمیان آر آن بیچاره
خود در بار حضور از خویشتن رفته است وزبانش فرو بسته واز ادراک ودانش گذشته است
خوش گفت **بیت** خرد از دیدنش تسبیح خوانان + گریزد همچو فرتوت از جوانان + بنعم یا لا
نے توانسته است تکلم نمود وبنفی یا اثبات حال واستفسارے نتوانسته است لب کشود بخود
فرو رفته باکمال خجالت گشته است وبعد +

مکتوب (۹۲) نود و دوم

بشیخ امام الدین پنجابی در نصیحت و ترغیب بر تحصیل معرفت با شمہ از احوال حاجی محمد شریف خادم

بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند احوال و اوضاع فقراء این حدود مستوجب حمد است مکتوب مرغوب کہ بعد از سنین متطاولہ یاد آوری این دور افتادہ نمودہ بودند و آن ہم بتقریب سفارش حاجتمندان رسیدہ است مسرت بخش گردید و عذرہائے عدم ملاقات و ناآمدن نوشتہ بودند بوضوح پیوست مخدوما بواعث ناآمدن و ترک ملاقات نمودن را ہم نیک ملاحظہ فرمایند و بآن عذرہا در تقابل اندازند کہ کدام پلہ غالب ست حق اللہ بر ہمہ حقوق غالب ست و معرفۃ اللہ عزوجل از اہم مہام ست ایمان حقیقی منوط بمعرفت ست کہ عبارت از فنا فی المعروف ست این ایمان امیدست کہ از خلل محفوظ بود و از زوال مصؤن و ایمانے کہ پیش ازین معرفت حاصل است ایمان مجازی ست کہ از زوال محفوظ نیست و آنچہ در آیت قرآنی آمدہ است یٰاَیُّہَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْا اٰمِنُوْا بِاللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ و در ادعیہ ماثورہ وارد شدہ اَللّٰہُمَّ اِنِّیْ اَسْئَلُکَ اِیْمَانًا لَیْسَ بَعْدَہٗ کُفْرٌ گویا اشارت باین ایمان حقیقی ست بالجملہ طالب این معرفت باید بود و از ہر جا بوئے ازین دولت بمشام جان برسد از پے آن باید شد و خانمان را باید گذاشت و خویش و فرزندان را وداع باید کرد کہ او تعالیٰ از ہمہ محبوب و مرغوب تر ست و حق او بر ہمہ حقوق چرب و راجح تر آیہ کریمہ قُلْ اِنْ کَانَ اٰبَآؤُکُمْ وَاَبْنَآؤُکُمْ وَاِخْوَانُکُمْ وَاَزْوَاجُکُمْ وَعَشِیْرَتُکُمْ وَاَمْوَالُ نِ اقْتَرَفْتُمُوْہَا وَتِجَارَۃٌ تَخْشَوْنَ کَسَادَہَا وَمَسٰکِنُ تَرْضَوْنَہَآ اَحَبَّ اِلَیْکُمْ مِّنَ اللّٰہِ وَرَسُوْلِہٖ وَجِہَادٍ فِیْ سَبِیْلِہٖ فَتَرَبَّصُوْا الآیۃ دال برین معنی ست مخدوما مقدمات عذر آمیز بآنگاہ است کہ آتش شوق و جنون طلب در دل مشتعل نشدہ است و چون این آتش افروختہ شود و جنون طلب شعلہ زند مقدمات ہمہ در راہ ماند و زبان عذر بستہ شود و جذب الٰہی جل شانہ موئے کشان کشان

ے واقع ست در سورہ نساء در آخر پارہ والمحصنات ۱۲ ے بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورہ توبہ از پارہ واعلموا ۱۲

بسوئے معشوق برد و بکوئے محبوب رساند بلکے در راہِ عشق قدرے از جنون در کار ست واندکے
رہائی از قیدِ عقل ناگزیر بیت دل اندر زلفِ لیلی بند و کار از عقل مجنون کن + که عاشق را
زیان دارد مقالاتِ خردمندی + آرے پیری و ضعفِ بدنی و ضعفِ بصری عذریست صحیح
دیگر از احوالِ باطنِ خود و از شکر و شکایتِ آن ہیچ ننوشته اید چون محبت و رابطۂ معنوی برجا ست
امید ست که فتورے دران نسبت نرفته باشد بلکه معامله در ترقی بود اگر تمادیِ ایامِ مفارقت
تاثیر نکرده باشد که مدارِ طریقۂ ما بر صحبت ست بہر حال ہر جا که باشند بجمعیت بوند و در ذکر و فکر
مستغرق باشند و کمرِ ہمت را در خدمت و رضامندیِ مولائے حقیقی جل شانہٗ چست بربندند و
در ترقیِ باطن کوشند مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ و دوستان را بدعاء سلامتیِ ایمان
یاد آرند مخدوما برادرِ دینی حاجی محمد شریف قرار داده است که در صحبتِ فقرا باشد و فوائدِ کثیره
اخذ کرده است و ترقیات بسیار نموده والده و ہمشیرۂ او در انجاست متوقع که از انہا خبردار باشند
و از نیک و بدِ آنہا پرسند والسلام علیکم و علیٰ سائر من اتبع الہدیٰ

مکتوب نود و سوم (۹۳)

بخواجه امان الله قاضی زاده برہان پور در شرحِ حالِ او و کمالاتِ نماز بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بعد الحمد والصلوٰة وتبلیغ الدعوات میرساند کتابتے که متضمنِ اشواق و اذواق بوده
رسید خوشوقت ساخت نوشته بودند که در بعضے نمازہا چنان حالت روے میدہد که گویا فقیر
با حضرتِ صمدیت جل جلاله تکلم میکند که ہیچ حجابے و پرده در میان نمیماند و مست و بیہوش
میشود که نماز را فراموش میکند و بنظرِ حیرت خود را و غیرِ خود را بغیر از نور نمے بیند درین اثنا خود را جمع
کرده بشعور مے آرند ناگاه رقت و عجز مستولی میشود و ہمچنین در تلاوتِ قرآن و عبادتہائے دیگر
حالت روے میدہد سعادت آثارا این وارد که روے داده است واردیست بلند و حالیست
ارجمند چرا نباشد که نماز معراجِ مومن ست کیفیت و ذوق که ناشی از نماز ست از سائرِ اذواق

وکیفیات ممتاز ست و چون نماز متضمن تلاوت قرآن مجید ست و بمقتضائے حدیث نفیس مَنْ اَرَادَ اَنْ یُّحَدِّثَ رَبَّہٗ فَلْیَقْرَأِ الْقُرْاٰنَ تلاوت قرآن سخن کردن ست بہ پروردگار خود خصوصاً تلاوتے کہ در نماز واقع شود درجۂ دیگر دارد و نتیجہ بہتر مے آرد و در حدیث آمدہ است قُرْاٰنٌ فِیْ صَلٰوۃٍ خَیْرٌ مِّنْ قُرْاٰنٍ فِیْ غَیْرِ صَلٰوۃٍ الحدیث پس اگر این معنی در نماز کہ در شان آن آمدہ است اَقْرَبُ مَا یَکُوْنُ الْعَبْدُ مِنَ الرَّبِّ فِی الصَّلٰوۃِ جلوہ گر گردد و معنی تکلم ہویدا شود گنجایش دارد و نیز مصلی اگر رفع حجاب فہم مے سزد و در حدیث وارد شدہ است کہ در نماز حجابے کہ در میان بندہ و پروردگار اوست برداشتہ میشود نماز معشوقے ست دلربا در باطن مصلی چون پرتو جمال باکمال او جلوہ فرماید و حسن و خوبی او ظہور نماید نزدیک ست کہ او را مست و بے شعور سازند و او را از وے ربایند و چون بانوار او متحقق شود و بحلیہ او متحلی گردد خود را نور یابد و بحکم جامعیت انسان غیر خود را نیز نور بیند و بوصف خود موصوف گویا در ہمہ اشیا عارف جلوہ گر ست چنانچہ در ابتدا خود را و ہمہ اشیا را ذاکر مییابد آنجا ہم ذاکر اوست کہ در اشیا مشاہدہ مینماید مے آرند کہ امام اجل حضرت امام جعفر صادق در نماز بود بیہوش شدہ افتاد و چون بہوش آمد از وے پرسیدند فرمود تکرار آیت قرآنی میکردم تا بحدے کہ آن آیت را از متکلم آن شنودم نوشتہ بودند کہ در ماہ رمضان معتکف بودم شب بست و ہفتم چیزہائے گوناگون معاینہ کردم حاصل آنکہ آن شب روشن و منور و پر نور بود ناگاہ بر فقیر حالتے و ذوقے روے داد چنین معلوم گردید کہ این شب شب قدر ست مخدوما این فقیر و یاران دیگر ہم انوار و برکات بیحد در ہمان شب مشاہدہ کردند شب قدر گمان بردند وَالْغَیْبُ عِنْدَ اللّٰہِ تَعَالٰی و وقائع دیگر کہ دیدہ و نوشتہ اند و جامہ کہ از آن سرور عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ در واقعہ عطا شدہ ہمہ نیک و عالی ست اللہ تعالی بمراتب کمال و اکمال ترقی دہاد ؂

مکتوب (۹۴) نود و چہارم

۱؎ قولہ قرآن الخ رواہ البیہقی بلفظ قراءۃ القرآن فی الصلوۃ افضل من قراءۃ القرآن فی غیر الصلوۃ الخ ۱۲ مشکوۃ
۲؎ قولہ اقرب رواہ مسلم بلفظ اقرب ما یکون العبد من ربہ وہو ساجد فاکثروا الدعاء ۱۲ مشکوۃ ۳؎ حلیہ بالضم و بالکسر یعنی زیور

بخواجہ مکی جعفر خان در دید قصور و تحریص بر تحصیل معرفت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

شَرَحَ اللّٰہُ تَعَالٰی صَدْرَکُمْ وَرَفَعَ قَدْرَکُمْ وَیَسَّرَ اَمْرَکُمْ بِحُرْمَۃِ سَیِّدِ الْبَشَرِ الْمُطَہَّرِ عَنْ زَیْغِ الْبَصَرِ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ التفات نامہ گرامی کہ نام درد این مسکین نمودہ بودند مشرف ساخت سلامت و بعافیت باشند و بر جادہ سنت سنیہ مستقیم بوند آنچہ از راہ حسن ظن دربارۂ این درویش دلریش نگارش یافتہ بود این فقیر ہیچگونہ قابل این معنی نیست واز راہ نقص و قصور نسبتے باہل کمال ندارد و بخاک پائے اہل اللہ نمیرسد ؎ من ہیچم و کم ز ہیچ بسیارے ❊ این قدر ہست کہ آنچہ بزرگان باین دور از کار رسانیدہ اند چون امانت دار با وجود ناقابلی باہل آن میرساند و اگر اثرے در یکے پیدا میشود از انفاس نفیسہ این اکابرست خود را درمیان نمے بیند ؎ ما خود نہ ایم این ہمہ الحان مطرب ست ❊ مشفقا مکرما مطلوب از ما وشما درین نشاءہ فانیہ عبادت و بندگی ست و تحصیل معرفت خداوندی جل و علا و معرفت بطور این طائفہ علیہ بے فناء فی المعروف صورت پذیر نیست ؎ تو مباش اصلا کمال این ست و بس رو در و گم شو وصال این ست و بس ❊ پس بر عقلاء و ہوشمندان لابد و ناگزیر ست کہ در حاصل کار و نقد روزگار خود تامل نمایند ہر کرا معرفت مسطورہ حاصل ست فَطُوْبٰی لَہٗ وَبُشْرٰی لَہٗ آنچہ مقصود از آفرینش او بود بجا آورد و بکمال انسانی رسید و ہر کرا این معرفت حاصل نیست از طلب آن باید کہ فارغ نباشد و از ہر جا بوئے ازین دولت بمشام جان او برسد از پے آن شود افسوس ست آنچہ درین نشاءہ فانیہ از وے طلب داشتہ اند بجا نیاورد و بامور دیگر پردازد و تعمیر چیزے کہ تخریب آن خواستہ اند نماید فردا بکدام رو در حضرت صمدیتش در آید و بکدام حیلہ زبان عذر بکشاید بیت

ترسم کہ یار با ما نا آشنا بماند ❊ تا دامن قیامت این غم بجا بماند ❊ دریوزہ شفاء بیمار فرمودہ بودند اخوی شیخ محمد علیم درین ولا و بیشتر ہم این ماجرا را بتفصیل نوشتہ بود آنچہ وظیفہ فقرا ست از دعا و توجہ بیشتر از بیش نمودہ آمد و آثار اجابت ہم معلوم شد و ختم حضرات خواجہائے عالیشان نیز

ـــــــــــــــ

۱؎ قال تعالی کلا لما یقض ما امرہ ۱۲

باجماعۂ درویشان بکرات کردہ شدہ ختمہا روشن ظاہر گشت انشاء اللہ تعالی صحت ست
امیدواریم کہ پیش از رسیدن این مرقوم رو بصحت آمدہ باشد مصرع با کریمان کارہا دشوار نیست
مخدوما مکرما گرفتاری بما دونِ حق جلّ وعلا از اشدِ امراضِ قلبیہ است فکرِ ازالۂ آن از اہم
مہام ست ع درخانہ اگر کس ست یک حرف بس ست۔ دولتِ صوری ومعنوی در ترقی باد۔

مکتوب (۹۵) نود وپنجم

بشیخ علیم جلال آبادی در ترغیب بر شکرِ نعمِ ظاہرہ وباطنہ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰی اللہ تعالی باعلی مرتبۂ کمال واکمال رساند
صحیفۂ شریفہ رسید مسرت بخش گردید وحقائق آن بوضوح پیوست از گرمیِ حلقۂ ذکر وترقی
یاران نوشتہ بودند اَللّٰهُمَّ زِدْ از نعمِ خداوندی جلّ سلطانہٗ چہ توان نوشت کہ ظاہر وباطن
را احاطہ کردہ ست وَاَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهٗ ظَاهِرَةً وَّبَاطِنَةً[۱] پس منعم علیہ را باید کہ بظاہر و
باطن بشکر او عزّ وجلّ پردازد وبصورت ومعنی حاضر بود وبغیر او بے اذنِ او نپردازد ولہذا فرمود
وَذَرُوْا ظَاهِرَ الْاِثْمِ وَبَاطِنَهٗ[۲] تا بترکِ ظاہرِ اثم شکرِ نعمِ ظاہرہ ادا یابد وبترکِ باطنِ اثم
کہ گرفتاری والتفات بما سوی از جملۂ آنست شکرِ نعمِ باطنہ بحصول انجامد گفتہ اند کہ شکر
عبارت از صرفِ عبد ست جَمِيْعَ مَا اَنْعَمَ اللّٰهُ عَلَيْهِ مِنَ الْجَوَارِحِ وَالْقُوَى الظَّاهِرَةِ وَ
الْبَاطِنَةِ اِلٰى مَا خُلِقَ وَاُعْطَاهُ لِاَجْلِهٖ مع ذٰلک از مکرِ خداوندی جلّ وعلا ایمن نبود وترسان
ولرزان باشد فَلَا يَاْمَنُ مَكْرَ اللّٰهِ اِلَّا الْقَوْمُ الْخٰسِرُوْنَ[۳]

مکتوب (۹۶) نود وششم

ببدر بیگ سمرقندی در تبیانِ اذواق وشرحِ احوالِ او بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

---

[۱] واقع ست در سورۂ لقمان از پارۂ اتل ما اوحی (۲۱) ۱۲ [۲] واقع ست در سورۂ انعام وابتدا از پارہ ولو اننا
[۳] واقع ست در سورۂ اعراف وپارۂ قال الملأ الذین ۱۲

الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی برادر دینی محمد بدر بیگ ازین دور افتاده سلام
عافیت انجام خوانند مکتوب مرغوب که از راه محبت فرستاده بودند چون مشعر بر سلامتی دوستان بوده
و محتوی بر احوال پسندیده مطالعهٔ آن فرحت فراوان بخشید از رفع خطرهٔ قلبی نوشته بودند
که بنهجے که اگر هزار سال بگذرد غیر بر دل خطور نکند الخ مخدوما رفع خطره از دل بالکل فنائے قلب ست
و درجهٔ اولی ست از ولایت گفته اند تا نیابی زرهی قلب را که انقطاع تام از ما سوے حاصل شود و رهائی
از علائق و عوائق بهم رسد بے یافت و معرفت نیست نوشته بودند شبے در بیداری مے بینم که نورے
بصورت نقطه ظاهر شد تمام وجودم را احاطه کرد معلوم شد که لطیفهٔ قلب و روح و خفی و اخفی همه
فنا شدند گویا پارچهٔ استخوانے باقی ماند بشارتیست بفنائے سائر لطائف در رنگ قلب لیکن
عجب ست که سر را ننوشته اند تا چه سر باشد و علامات فنائے سائر لطائف عالم امر و خواص هر کدام
را این فقیر در مکتوبے نوشته است آن معانی را در خود ملاحظه نمایند نوشته بودند که وقت تهجد
حالتے خوش داشت هنگام التحیات خواندن خود را چنان نیست یافت که خود از خود سائل و خود
بخود مجیب ست در شب معراج که میان سرور عالمیان علیه و علی آله الصلوة والسلام و حضرت
رب العزت در خواندن التحیات واقع شده بود همان بعینه روے نمود که گویا میان این کمترین و
میان رب العزت ست تعالی و تقدس مخدوما خود را نیست یافتن و سوال و جواب همه از حق
تعالی دیدن حالتیست شگرف گویا زبان شما در آنوقت حکم شجرهٔ موسوی گرفته بود و این یافت
منبئ از فنا و بقاست و آنچه بعد ازین نوشته اند که میان این کمترین و میان حضرت رب
العزت ست بما سبق بظاهر مطابقت ندارد چه آنجا سوال و جواب هر دو منسوب بحق سبحانه ساخته
اید و نفی خود کرده اید و اینجا اثبات خود کرده اید آن مناسب مقام ولایت ست و این ملائم
مقام نبوت نوشته بودند مراقب بود نورے ظاهر شد بغایت لطیف این کمترین را احاطه کرد
که جسد فقیر از نظر غائب شد از خود بعلے تعبیر میکردم که مشاهد آن نور بود بعد ازان از لطیفهٔ روحی
نورے بغایت لطیف بے کیف مثل فواره بالا صعود میکرد مخدوما تا که این نور نور عین ثابتهٔ شما

بود کہ ہنگام ظہور آں وجودِ بشریت شما مستور گشتہ و آں نور خود بخود جلوہ فرمودہ بیت مرا دیگر بجائے خود نہ بینی * چو جاں آئی بجانِ من نشینی * وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا *

مکتوب نود و ہفتم (۹۷)

بشیخ فقیر اللہ بنگالی در اندرز بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند احوال و اوضاع اینجد ود مستوجب حمد ست امید ست کہ آں برادر نیز بجمعیت باشد و بر جادہ شریعتِ علیہ و سنّتِ سنیہ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ مستقیم بود کتابتے کہ از راہِ محبّت از جہان آباد فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت وکتابتے کہ از پٹنہ مرسول داشتہ بودند نیز رسید اوقات را در طاعات وعبادات و ذکر و فکر صرف نمایند و زادِ سفرِ طویل را مہیا سازند کریمہ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ را نیک تامّل کنند و گوشۂ نامرادی و زاویۂ مسجد را از دست ندہند و با مساکین و اہل جمعیت صحبت دارند و از اہل تفرقہ و اغنیا دور بوند و بے ضرورت با آنہا ننشینند کریمہ وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِيْنَ يَدْعُوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَدٰوةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيْدُوْنَ وَجْهَهٗ را بر خوانند و طالبانِ حق را اجلّ و اعلا خدمت کنند و دلجوئی نمایند و توجہات را از آنہا دریغ ندارند و دوستانِ دور افتادہ را بدعائے خیر و سلامتی ایمان یاد آرند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب نود و ہشتم (۹۸)

بخواجہ مکی در ترغیب بر تحصیل نیستی و تعمیر وقت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ میرساند مکتوبیکہ درین ولا فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید نسبت باطن را عزیز دانند و پاس آنرا نیک نگہدارند شاید گلے از گلہائے معرفت در سرِ شما بشگفد و نوید

۱ در سورہ حشر از پارہ قد سمع اللہ واقع ست ۱۲ ۲ این کریمہ واقع ست در سورہ کہف و پارہ سبحان الذی (۱۵) ۱۲

قرب و بوئے وصال آرد و مدہوش سازد و ہستی موہوم را از میان بردارد و عدمیت ذاتی روئے نماید و حضور خود بخود جلوہ فرماید بالجملہ سعی فرمایند کہ وقت بطالت نرود و باطل حق نما فریفتہ خود نسازد و قہرمان قُلْ جَآءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا بر ممالک بشریت استیلا یابد و در تصرف خود آرد و خزائن و دفائن این ممالک را در مہور عرائس این نسبت علیّہ ادا کنند و تا باشد ہم آغوش این عروسہ بر عرش نشین انس و شوق باشد و ہموارہ مدہوش بادۂ وصال بود والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۹۹) نود و نہم

بشیخ حسین منصور جالندھری در شرح احوال او باشارہ عالی بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید حمد اللہ سبحانہ کہ فقیر را درین روزہا فرصت کلی ست ہر چند پیادہ نمیتوانم راہ رفت لیکن در ڈولی نشستہ در مسجد بچہار نماز میروم و بدوستان کتابت ہم مینویسم نوشتہ بودند کہ بحکم اعلام و الہام اگر بجناب قدس او تعالی متوجہ گشتہ استکشاف بعضے عوارض مینماید مکشوف میگردد شکر این نعمت بجا آرند اللہ تعالی از خطا و غلط محفوظ دارد کہ در کشف احتمال وقوع آن ثابت است در کشف امور کونیہ اگر خطا شود معاملہ سہل ست و در کشف اسرار الٰہیہ و ما ثبتنا بسببہا من الاعتقادات والعبادات محک شریعت حقہ است آنچہ برطبق قوانین شرعیہ است و حکمے بآن ندارد اعتماد را شایان ست و آنچہ نہ چنین ست قابل اعتماد نیست نوشتہ بودند کہ تحقق بحقیقت کعبہ را در مییابم تو نیز درین باب توجہ غائبانہ کردہ چیزے بنویس آخذ و ما معاملہ نازک ست بتوجہ غائبانہ نمیتوان اکتفا نمود اگر ملاقات مقدر ست در حضور این معاملہ را تشخیص نمودہ خواہد شد انشاء اللہ تعالی مع ذلک توجہ را دریغ نمیدارد اگر تنقیح یافت خواہد نوشت بمشیئتہ سبحانہ بعد از نوشتن کتابت چون درین باب تأمل نمود نصیبے ازین مقام

ف این کریمہ واقع ست در سورہ بنی اسرائیل از پارہ سبحان الذی ۱۲ ۵۲ حوادث یومیہ دنیویہ ۵۳ سنگ امتحان زر کہ سیاہ باشد

(حاشیہ: بشارت ۶۹)

شگرف شمارا یافت وَالْغَیْبُ عِنْدَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب صدم (۱۰۰)

بملا محمد باقر لاہوری در جواب کتابتہائے او کہ متضمن احوال بلند و وقائع ارجمند او دیاران او بودہ
بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند کہ مکتوب مرغوب بتعاقب یکدیگر از شمار سید چون فقیر ضعف داشت بجواب نتوانست پرداخت الحال کہ فرصت روئے دادہ و بکرم اللہ تعالیٰ طاقت نوشتن بہم رسید ہر سہ کتابت بعد تفحص بیدا شدند کتابت اول کہ از بر بانہ نوشتہ بودند اکثر جاہائے آنرا موش خوردہ بیشتر متن را خوردہ و حاشیۂ آن اکثر درست ماندہ و دو کتابت دیگر درست ست مجملے در جواب ہر کدام مینویسید در کتابت اول مندرج بود کہ در نماز ظہر چند بار چیزے کہ شبیہ بضحک باشد از انطرف در باطن خود مییافت در نماز فرض خصوص در حالت امامت لذتے و فنائے روئے میدہد کہ چہ عرض نماید سعادت آثار اظہور ضحک مشعر از کمال رضامندی ست علی الخصوص کہ در نماز روئے دہد کہ اصالت دارد و در لذت و فنا چہ سخن ست کہ نماز معراج مومن ست و محل کمال قرب و موطن رفع حجاب و اعظم حجاب نفس این کس ست و خود را کہ مُحلّی بحُلی نسا را و امارد دگاہ در صورت زنے کہ بحلی امار دمزیّن باشد مییابید زینت ایمان و اعمال صالحہ ست و از آثار قبولیت و نشان محبت دارد و خود را کہ بتمام علم یا قدرت و بتمام قلب یا روح و بتمام خاک یا نار مثلاً مے فہمید از آثار بقا باللہ ست گفتہ اند ذَاتُ اللّٰہِ کُلُّہٗ عِلْمٌ وَکُلُّہٗ قُدْرَۃٌ ولفظ علم کہ بر پیشانی خود بین الحاجبین نوشتہ مے بینید میتواند کہ ازان رو باشد کہ مبدأ تعین شما صفت علم بود و صانع عالم را کہ نہ داخل عالم و نہ خارج از عالم و نہ متصل بآن و نہ منفصل ازان مے بینند بسیار اصیل ست و مطابق نفس امر نوشتہ بودند امروز معنی لَا یَذْکُرُ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہُ بوضوح پرتو انداخت سالک بیچارہ

ؔ یعنی مشابہ خندہ ۱۲ ؔ یعنی مزین بزیورہائے زنان ۱۲ ؔ جمع امرد بے ریش ۱۲

از ابتدا تا انتہا باین کلمه گویاست و از تجلیِ صوری تا الیٰ ماشاء الله تعالیٰ خود را بمضمونِ این کلام متحقق می فہمد اما کسے که بحقیقتِ آن رسیده باشد و از دقائقِ شرک بتمام رسته و بکنهِ توحید پیوسته بود حکمِ عنقاءِ مُغرب دارد و هر قدر که ازین معنی نصیب وقت شود و از دقائقِ شرک تخلص حاصل آید مغتنم ست در کتابتِ ثانی که از اذواقِ خود نوشته بودید که گاہے حقیقتِ کعبهٔ معظمه و گاه حقیقتِ قرآن مجید و گاه افلاس بشابه که با اصلِ ایمان هم مناسبت نداشته باشد و گاه ایمان بغیب و معاملهٔ اقربیت و گاه در بعضِ افعال مشارکتِ عالمے با خود می فہمد چنانچه امروز در نمازِ ظہر در حالتِ امامت گویا عالمے در قیام و رکوع و سجود و قراءة و تسبیح با فقیر انباز بود مطالعهٔ آن خوشوقت ساخت احوالِ عالی و سنجیده است و شرکتِ افرادِ عالم در بعضِ اعمال از جامعیتِ استعداد و جامعیتِ اسم که مبدأ تعین ست مُخبر ست گویا دیگران اجزاے او یند و در فعلِ کل اجزا اشریک می باید و آنچه نوشته اند که حقیقتِ قرآنی باید که در مرتبهٔ صفات بود و در ولایتِ کبریٰ منکشف شود انکشافِ آن حقیقت بعد افرادِ ذات از اسما و صفات چه وجه داشته باشد جوابِ این شبه تعلق بحضور دارد و آنچه از احوالِ یارانِ خود نوشته بودید از قطعِ دائرهٔ ظلال و بهره یافتنِ دیگرے از ولایتِ کبریٰ و انہدامِ دائرهٔ ظلال بعد از یافتنِ آن دائره در خود و دیدنِ صُورِ خلائق دران و بعد از انعدامِ آن دائره شہودِ نورِ لطیف در ابطنِ بطون و امثالِ آن همه درست و سنجیده است حق سبحانهٔ همواره ترقیات ارزانی فرماید در کتابِ سیوم مندرج بود که در مراقبه نشسته بود خلعتِ زرین بنفاست تمام در خود یافت و در بعضے اوقات چنان می یابد که گویا طنابہا در باطنِ این مسکین انداخته اند و می کشند یکمرتبه چنان ظاهر شد که ذنوبِ این عاصی را عفو کردند چیزہاے عالی ست و نعمتہاے جلیله شکرِ خداوندی جل شانهٔ بجا آرند و طالبِ زیادتہا بوند شکر عبارت از صرفِ عبد ست جمیع ما انعم الله علیه من الجوارح والقوی الظاهرة والباطنة الی ما خلق و اعطاه لاجله و این قسم اہلِ شکر اقل قلیل اند و قلیل

۱؎ یعنی بحصول تحصیل امتیاز میانِ ذات و اسما و صفات الخ ۱۲ ۲؎ یعنی آنچه در کتاب سوم شما مندرج بود چیزہاے عالی الخ ۱۲

مِنْ عِبَادِیَ الشَّکُوْرُ و نعمت و عنایت ست کہ این قسم خلعت پوشانیده است و بعفو ذنوب مبشر میسازد و عنایت ست کہ بقلاب محبت و طناب جذب کشان کشان میبرند و بمطلب میرسانند مصراع گر نیاید بخوشی موے کشانش آرند * سعی این کس چہ بود کہ باین طور مطالب ساند چیزہائے کہ مینویسند از طوقِ بشر بیرون ست تا عنایت دستگیری نفرماید و جاذبۂ معشوق رہبری نکند خوش گفتہ شعر مرا اگر توسنِ دل نیست در راه * کمندِ زلفِ او ہم نیست کوتاه * وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۱۰۱) صد و یکم

نیز بملا محمد باقر لاہوری در شرحِ احوال کہ نوشتہ بودند بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند مکتوب مرغوب رسید از یافتن خلعتِ عالی در بر خود و مشاہدۂ انوارِ بے کیفے نیز در خود و ظہورِ نور در سینہ کہ مثلِ آن پیش ازین مرئی نشده بود و آنرا نورِ تفضل تصور کردن باز مستور گردیدنِ آن و ظہورِ حقیقتِ قرآنی کہ نوشتہ بودید بوضوح انجامید و متلذذ گردانید یا تا کہ پرتوے ازین حقیقت بر باطنِ شما تافتہ است کہ شما را درین تصور انداختہ است حق سبحانہ و تعالیٰ نصیبِ کامل ازین مقامِ شگرف عطا فرماید و نورے کہ در سینہ دیده بودید و آنرا نورِ تفضل دانستہ امیدواریم کہ ہمان تفضل باشد کہ افاضۂ کمالات دران موطن بمحض تفضل ست علم و عمل را دران مجال اثر و نتیجہ نیست ترقی دران مقام منوط بفضل و احسان ست و این مقام بالاصالت مخصوص بانبیاءِ اولو العزم ست عَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ و از امتان تا کرا باین دولت بنوازند مصرع باکریمان کارہا دشوار نیست * وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۱۰۲) صد و دوم

بملا محمد امین حافظ آبادی در جوابِ کتابت او بالبشارت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللہ تعالیٰ بر طریقۂ مرضیہ مستقیم داشتہ ہموارہ بترقیات داراد کتابتے کہ متضمن اظہارِ شوق و محبت بود

رسیدہ خوشوقت ساخت حق سبحانہ وتعالیٰ نائرۂ شوق را مشتعل سازد و نارِ محبت را سر بلند گرداند تا بمطلبِ اعلیٰ برساند و از ظل باصل بگذراند نوشتہ بودند کہ گاہ گاہ شروعِ سیر در اسم الباطن متخیل میگردد امیدست کہ این متخیل متحقق شود و نفس امری گردد اینقدر معلوم میشود کہ نصیبے ولو فی الجملہ ازین مقام شمارا حاصل ست و قطرۂ ازین بحرِ بے پایان در کام جانِ شما چکانندہ اند والعلم عند اللہ سبحانہ والسلام

مکتوب صد و سوم (۱۰۳)

بمحمد صدیق ولد شیخ محمد صالح تھانیسری در تعبیرِ خوابِ او بعد الحمد والصلوٰۃ نمودہ می آید واقعہ کہ نوشتہ بودند و تعبیر آنرا طلب داشتہ بودند بوضوح پیوست سعادت آثارا این خواب اگر از رویائے صالحہ است و از قبیلِ اضغاثِ احلام نیست پس تعبیرِ آن بدو طریق میتوان کرد اول آنکہ این خواب محمول بر ظاہر بود حق تعالیٰ قادرست کہ این معنی بدہد و قبولیتے عطا فرماید کہ رؤسا و امرایان اہلِ بدعت و سلاطین بر دستِ شما توبہ کنند و انابت آرند و اخذِ طریقہ نمایند و اثرہا در انہا پیدا آید و باہم بحرمین شریفین بروید الخ دوم آنکہ آدمی نسخہ ایست جامع ہر چہ در عالمِ کبیر است از علویات و سفلیات در انسان ست در وے عالمِ خلق عیان ست و از عالمِ امر ہم نشان ست صفاتِ ذمیمہ ابلیسی در وے کائن ست و صفاتِ حمیدۂ ملکی ہم ثابت توبہ کردنِ اہلِ بدعت و اخذِ طریقہ گویا کنایہ از تبدلِ صفاتِ ذمیمہ است بصفاتِ حمیدہ و فیض مند شدن ست از برکاتِ طریقہ لطیفہ را کہ این صفات باو قیام دارند و پادشاہ گویا کنایہ از دو لطیفہ است کہ سر آمد لطائفِ اند سر آمدِ پنجگانہ عالمِ امر کہ قلب ست و سر آمدِ پنجگانہ عالمِ خلق کہ نفس ست نفس مناسبت بپادشاہِ اہلِ بدعت دارد و آنکہ از عالمِ امرست ملایمت بپادشاہ اہلِ سنت و توبہ کردن و توجہ گرفتنِ این دو پادشاہ و رفتن ہمراہِ شما بحرمین شریفین و دیدن یکے رسولِ خدا تعالیٰ را در خواب صلے اللہ تعالیٰ علیہ وعلےٰ آلہ وسلم گویا کنایت از تزکیہ این دو لطیفہ است و

لہ خوابہائے نیکو صحیح ۱۲ ؎ بمعنی خوابہائے پریشان چہ اضغاث بالفتح جمع ضغث بالکسر دستہائے گیاہ خشک ترا واحلام بالفتح جمع حلم بالضم بمعنے خواب ۱۲

رسیدنِ شان بکمال و بہرہ گرفتن ازین طریقۂ علیہ و رفتن بحرمین شریفین ممانعت بعروج دارد و باشارتِ این فقیر باز بوطن آمدن مشابہت بنزول دارد باید دانست کہ خواب و واقعہ بر تقدیر صحت بشارت بیش نیست بشر قوت و استعدادست غالباً دلالت بر حصول ندارد وجانے باید کند کہ معاملہ از قوۃ بفعل آید و از گوش باغوش رسد وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۱۰۴) صد و چہارم

بشیخ محمد اللہ رکھا سرہندی در نصیحت او بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتے کہ از راہ شوق و محبت فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید امید کہ آتش شوق مشتعل گردد و نائرہ محبت سرافراز شود تا از ماسوی تمام برہاند و بمنازلِ قرب برساند اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و توشہ گور و قیامت را آمادہ سازند سُنتِ پیغمبر را عَلَیْهِ وَعَلٰی آلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ محکم گیرند و از بدعت و اہلِ بدعت یکسو باشند اَهْلُ الْبِدْعَةِ كِلَابُ اَهْلِ النَّارِ گوش زد شدہ باشد سعادت آثار امیان محمد باقر در آنجا غنیمت ست بایشان صحبت دارند و توجہ بگیرند و سلام فقیر را برسانند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۱۰۵) صد و پنجم

بمیر شرف الدین حسین اندجانی در معاملہ کہ ورائے ظلال و وصول ست با تاویل کریمہ یُسْقَوْنَ مِنْ رَّحِیْقٍ الآیۃ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَارْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال فقرا ایں حدود مستوجب حمدست امید کہ آن عزیز نیز بعافیت و جمعیت باشد و بر طریقہ مرضیہ مستقیم بود از ظل باصل آید بلکہ اصل را در رنگِ ظل واگذارد کمالے کہ نزد ما معتبرست ورائے ظلال و اصول ست اصل در رنگِ ظل از ان دولت سرا در راہ ست وَفِیْ ذٰلِكَ فَلْیَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ از گذشت

ف ۱ اشارت ست بکریمہ کہ واقع ست در سورہ تطفیف از پارہ عم ۱۲ ف ۲ آیتش یُسْقَوْنَ مِنْ رَّحِیْقٍ مَّخْتُوْمٍ خِتٰمُهٗ مِسْكٌ

اُصولِ مُعامله با ذات ست تعالیٰ ذاتِ تعالیٰ یا مأخوذ ست باعتبارے از اعتبارات که تعبیر
ازان برحیقِ مختوم رفته است یعنی شرابِ خالص خوشبو خِتامُهٗ مِسکٌ براوانی آن مُهرِ مُشک ست
شرابِ خالص خوشبو گوئیا اشارت بآنست که خالص ست از تعلّق و مناسبت باکوان چه دائرهٔ
ظِل چونکه اصل و مبدأ عالمِ امکان ست تعلّقے او را بعالمِ امکان کائن ست و دائرهٔ اصلی اصلِ
دائرهٔ ظِل ست آنرا نیز مُناسبت گونه بآن عالم ثابت ست ورحیقِ مختوم ازین تعلّق و مناسبت
برتر و آزاد ست و اوانیِ این شرابِ باطنِ ابرار ست و ختامِ مشک مُهرِ محبّتِ ذاتی ست که شرکت
سوز ست که مانعِ وصولِ اغیار ست که باین محبّت نرسیده اند و محبوسِ عالمِ سِفلی اند و در قیدِ ظِلال
و احاطهٔ اُصول اند و چون ذات درین موطن مأخوذ باعتبار ست مثلاً اعتبارِ مسجودیت یا جز آن
تعبیر ازان به وَمِزَاجُهٗ مِنْ تَسْنِیْمٍ برفت و یا ذاتِ مُعرّا از نسب و اعتبارات که از انجا نصیبِ مقربان
ست عَیْنًا یَّشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُوْنَ این نوعِ محبّتِ ذاتی که بے مزجِ اعتبار است روزیِ مقربان ست

والسلام

مکتوب صد و ششم (۱۰۶)

بمرزا محمد نقی در علوِ ہمت و عدمِ التفات بماسوائے محبوبِ حقیقی جلّت عظمتُهٗ بِسْمِ اللّٰهِ
الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰة وارسالِ التحیات میرساند صحیفهٔ گرامی مُشرّف ساخت
سلامت و بعافیت باشند و بر جادهٔ شریعتِ علیه و سُنّتِ سَنیه مستقیم بوند و از صورت بحقیقت
آیند و از لفظ بمعنی گرایند خوش گفت شعر قومے ز وجودِ خویش فانی + رفته ز حروف در معانی
علوِ ہمت و سموِ فطرت مطلبے را میخواہد که بدوام و استمرار موصوف بود و گردِ فنا و زوال بدامانِ
پاکش نرسیده و آنچه در معرضِ ہلاک ست قابلِ التفات نیست تعلّق و گرفتاریِ آن موجبِ بُعد
و حرمان ست حق سبحانه بآن بزرگی و کبریائی بنده ہا را از کمالِ بنده نوازی بجنابِ قدسِ خویش
بزبانِ انبیا علیهم الصلوات والبرکات دعوت فرموده و راهِ وصول را بیان و روشن ساخت

۱ یعنی ذاتِ تعالیٰ یا ذات خالی و مجرد از نسب و اعتبارات ست ۱۲ ۲ مشاہدهٔ حال نشان ست ۱۲

افسوس ست که ازین قسم دعوت چشم پوشیده واعراض نموده در دعوت نفس وشیطان درآید واز دولت
قرب ولذت وصال محروم گشته بعذاب وحرمان گراید آن لذت زیاده از لذات جنات نعیم ست
واین عذاب بدتر از عذاب جحیم فَفِرُّوْٓا اِلَى اللّٰهِ اِنِّيْ لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيْرٌ مُّبِيْنٌ مکرما شفقت
آثارا آنچه بزبانی ملا معلوم حواله نموده بودند رسانید معلوم رائے شریف باشد که فقیر درین امر
دعا وتوجه را دریغ نمیدارد وختم حضرات خواجها با جماعت میکنانند امیدوار ست که آثار اجابت
بظهور آید وتیر بهدف رسد اِنَّهٗ قَرِيْبٌ مُّجِيْبٌ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب صد وهفتم (۱۰۷)

بسیادت مآب سید اسرائیل در علو مطلب وعجز طالب بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ
الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند احوال واوضاع فقرای اینحدود مستوجب
حمد ست امید که آنجناب نیز بعافیت وجمعیت باشند وبر جادهٔ شریعت علیه وسنت سنیه مستقیم
بوند واجبه را از دعائے خیر منسی نسازند از استماع آزار شما خاطر دوستان متألم گردید حَمْدًا
لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ که شنوده شد که الحال رو بصحت ست مکرما چه گوید وچه نویسد که لطائف مطلوب
برتر از تحریر ست ونفائس محبوب بیرون از تقریر تا او جلوه نفرموده ست طالب بیچاره در
جستجوئے اوست ونغمات روح پرور وحکایت روح افزائے او مانوس ومالوف ست وچون
او جلوه گر شود سالک دردمند وبصحرائے عدم آرد وکَلَّ لِسَانُهٗ را مورد گردد بعد ازان گوید
که شود وکه دریابد وچه دریابد ۵ گیرم که بنجم خانهٔ ما یار خرامد + کو حوصله وطاقت دیدار که وارد + فهو
الَّذِيْ اَثْنٰى عَلٰى نَفْسِهٖ وَحَمِدَ ذَاتَهٗ بِذَاتِهٖ فَهُوَ الْحَامِدُ وَالْمَحْمُوْدُ وَمَا سِوَاهُ قَاصِرٌ عَنِ
الْحَمْدِ الْمَقْصُوْدِ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب صد وهشتم (۱۰۸)

۵ بدانکه این آیه واقع ست در سورهٔ الذاریات از پارهٔ قال فما خطبکم (۲۷) ۱۲

بشیخ بایزید سہارنپوری در حقیقتِ لا یذکر اللّٰہ الا اللّٰہ و آنچہ تعلق بمقام نفی و اثبات وارد

بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید اللّٰہ تعالیٰ بعافیت و جمعیت دارد و بر طریقہ مرضیہ استقامت بخشد استقامت امر عظیم ست گفتہ اند الاستقامۃ فوق الکرامۃ + شیبتنی سورۃ ھود شنودہ باشند عذرہائے نا آمدن نگاشتہ بودند بلے الامورات کلہا مرھونۃ باوقاتہا لکل اجل کتاب نوشتہ بودند کہ در واقعہ مے بینم کہ درون حرم متصل بدروازہ کعبہ معتکفم و متعلقان من درون کعبہ اند چنان معلوم میشود کہ کعبہ را بمن عنایت کردہ اند و مرا شان خاص بکعبہ حاصل شدہ ست بشارتیست شگرف اللّٰہ تعالیٰ از انوار و برکات آن بہرہ کامل عطا فرماید و کعبہ مقصود رساند و الحاقے واتحادے بحقیقت این خانہ روزی گرداند فقیر درین باب بقدر طاقت متوجہ خواہد گشت انشاء اللّٰہ تعالیٰ و آنکہ کلمہ طیبہ بے قصد بر زبان جاری میشود و گاہ گاہ بطرز خاص بے آنکہ زبان متحرک شود معاینہ میشود نیک ست و منبی از مناسبت معنویہ بحقیقت این کلمہ طیبہ امید کہ معاملہ نفی بقدر طاقت بانجام رسد و حقیقت لا یذکر اللّٰہ الا اللّٰہ جلوہ فرماید تا سر موئے از آنچہ قابل نفی ست و آفل ست باقی ست حجاب مطلوب و شرک و من گیرست ؎ درون دیدہ گر نیم موست بسیارست + ہر چہ در معرض افول ست تحت لا باید آورد و بہ تیغ لا احب الافلین از و باید برید و بمرحلہ انی وجہت وجہی رو باحدیت مجردہ باید آورد و ہر قدر کہ از وجود بشریت باقی ست دزد نہانی ست و ہیچ شرک متمکن نمیگذارد کہ الا اللّٰہ بآن جناب مقدس عائد گردد و بتکرار کلمہ نفی و اثبات اثبات الوہیت خود مینماید فالحذر کل الحذر تا کدام شاہباز بود کہ از دام شرک بتمام بر آید و از دقائق آن بکلیہ برہد و بقدر حوصلہ صید اثبات دلکو فی الجملہ نماید از صعوبت این معاملہ است کہ عزیزے از صوفیائے کرام در ورطہ مہلکہ افتادہ بود نذر کرد کہ اگر ازین مہلکہ نجات یابم ہرگز حق را جل و علا یاد نکنم چہ یاد خود را عائد بخود میدید و یاد بآن

ہ قول پیغمبر خداست در جواب آنکس کہ گفتہ شبت یا رسول اللّٰہ ۱۲ ہ افول بالضم فرو رفتن ستارہ و ناپدید شدن ۱۲ غیاث

جنابِ قدس نمی رسد وہم ازین بگذرست کہ محمد معشوق طوسی کہ از مجانینِ عقلا بود و خود را قابلِ
قرأتِ اِیَّاکَ نَعْبُدُ ندید و چون باین کلمہ تکلم نمود از ہر بُنِ موے او خون چکید باز گفت من
حکمِ زنِ حائض دارم کہ نماز را نشاید شہسوارانِ یکہ تازِ میدانِ نفی و اثبات حضرتِ خلیل و حضرت
حبیب اند علیہما الصلوات والتسلیمات جزءِ اولِ این کلمہ را کہ متعلق بنفی ست بالاصالت
حضرتِ خلیل تمام کرد و ہیچ درے از درہائے شرک نگذاشت کہ مسدود نساخت و لا اُحِبُّ
الْآفِلِیْنَ گویان از دقائقِ شرک برست فَتَبَرَّأَ عَنْہُ رَأْسًا وَتَخَلَّصَ مُفْرَدًا لاجرم مدحَہُ
اللہ عزّ وجلّ فِیْ مَوَاضِعَ مِنْ کِتَابِہٖ بِنَفْیِ الشِّرْکِ عَنْہُ و جزءِ ثانیِ این کلمہ بمرتبہ اثبات است
کہ نتیجہ نفی ست و علتِ غائی آن و تعلق باثبات دارد بالاصالت حضرتِ حبیب علیہ و علی
آلہ الصلوٰۃ والسلام بقدرِ طاقتِ بشری تمام کرد لاجرم سکۂ اختتام بنامِ او زدند و قرعۂ
محبوبیتِ ذاتیہ کہ منتہائے کمالات ست بنامِ نامیِ او برآمد فکان امامَ النبیین وصاحبَ شفاعتہم
وسیدَ الاولین والآخرین بہٖ ظہر الربوبیۃ وصار اہلاً للمحبوبیۃ وتم بہٖ مقامُ
العبودیۃ علیہ وعلیٰ آلہٖ واصحابہٖ وسائر النبیین من الصلوات افضلہا ومن
التحیات اکملہا ومن التسلیمات اشملہا +

مکتوب (۱۰۹) صد و نہم

بخواجہ احمد بخاری در ترجیحِ ایمانِ غیب بر ایمانِ شہودی بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسالِ التحیات میرساند مکتوبِ مرغوب کہ بمصحوبِ حاجی بیگ فرستادہ
بودند رسید مسرت بخش گردید بعافیت و جمعیت باشند و بر جادۂ شریعتِ علیہ و سنتِ سنیہ مستقیم
و مستدیم بوند و ہموارہ در ترقی باشند و از ظل باصل گرایند بلکہ اصل را نیز در رنگِ ظل واگذارند و از
شہود بغیب گرایند حق سبحانہ متقیان را بایمان بغیب مے ستاید و میفرماید اُولٰئِکَ عَلٰی ھُدًی مِّنْ
رَّبِّہِمْ و ہدایت راہنمونی ست بطریقے کہ موصل مطلوب ست پس ایمان بغیب موصلِ مطلوب بود و اگر شہود

موصلِ مطلوب بود میبایستے کہ آن دلالت میفرمود ولیس فلیس اگر گویند کہ شہود بے پردگی میخواہد و غیب پردہ است پس شہود افضل بود و بمطلوب رساند و غیب راہ ماند و از حجاب نہ گویم کہ موطنِ رویت و شہود در آخرت ست در دنیا واقع نیست نصیب این نشاء ایقان ست کہ بغیب اقرب ست و آنچہ بعضے طالبان را شہود و مشاہدہ روے میدہد آن شہود ذات تعالیٰ نیست بلکہ شہود صفتے از صفات و ظلے از ظلال ست کہ آنرا ذات تخیل کردہ است و ذات وراء الوراست خدا داند سبحانہ کہ چندین حجب ہنوز در میانست ؎ ہرگز معشوق خیالے در ست * نیست معشوق آن خیالِ دیگرست * پس نسبت بذاتِ عزّوجلّ غیبت و شہود در وہم و ریبت مے آرند کہ شیخ ابو اسحاق گازرونی پیغمبر خدا صلی اللّٰہ علیہ وآلہٖ وسلّم را در خواب دید پرسید یا رسول اللّٰہ ما التوحید آنحضرت صلی اللّٰہ علیہ وآلہٖ وسلّم فرمودند کلُّ ما ھجس ببالک او خطر فی خیالک فاللّٰہ سبحانہ وراء ذٰلک والسلام اولاً و اٰخرًا

مکتوب (۱۱۰) صد و دہم

بخواجہ محمد صادق البخاری ثم المدنی در حقیقتِ لا یذکر اللّٰہ الا اللّٰہ بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم الحمد للّٰہ العلی الاعلیٰ والصلوٰۃ والسلام علیٰ رسولہ محمدن المصطفیٰ وعلیٰ اٰلہٖ وصحبہ البررۃ التقیٰ امّا بعد فجاری الامور مشکورۃ المسئول من اللّٰہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم علیٰ جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ کتابہاے متکثرہ از شمار رسیدہ است و بمطالعہ در آمدہ خوش وقت ساختہ است چون فقیر در نوشتن کتابت بسیار کاہل و نیز گاہے صحیح ست و گاہے مریض در نوشتن جواب تقصیر رفتہ است معذور خواہند داشت اوقات را بوظائف اذکار و طاعات معمور دارند و در کسبِ مرضیات مولاے حقیقی جلّ شانہٗ بجان کوشند و توشۂ گور و قیامت را

؎ یعنی با وجود شہود صفتے از صفات و ظلے از ظلال خدا داند کہ میان طالب شاہد و میان ذات حقہ چہ قدر حجب و استار موجود ست کہ رفع آنہا تا ہنوز متحقق نشدہ ۱۲

آمادہ سازند نوعے عبادت نمایند کہ وجودِ عابد درمیان نبود و لَا یَذْکُرُ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہُ جلوہ فرماید تا اثرے از وجودِ بشریت درمیان ست ذکر و عبادت معیوبست وثنایانِ آنجنابِ مقدس معلّٰی نیت لَا یَذْکُرُ اللّٰہَ اِلَّا اللّٰہُ را صاحبِ تجلّی صوری کہ مبتدی ست و صاحبِ تجلّی معنوی کہ متوسط ست و صاحبِ انتہا کہ از صورت و معنی گذشتہ است ہمہ میگویند اما کسے کہ بحقیقتِ آن رسیدہ باشد عنقائے مُغرَب ست کہ از دقائقِ شرک وارستہ است و معاملۂ نفی را بنقطۂ آخر رسانیدہ حق سبحانہٗ قطرہ ازین شربتِ خوشگوار بکامِ جانِ اَمثالِ ما تشنہ لبان چکاند و سیراب بدگرداند اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ واقعہ کہ دیدہ و نوشتہ بودند کہ چیزے از آسمان مے آید و خلق اللہ ہمہ دست برداشتہ اند تا آن چیز بدستِ آنہا بیاید من ہم دران میان دست برداشتہ ام آن چیز بدستِ من افتاد خلق متعجب و متحیر شدند کہ آن چیز چہ شد چون تحیرِ آنہا را ملاحظہ کردم گفتم بدستِ من آمدہ است آن خلق ہمہ رو بمن آوردہ آمدند کہ از من بگیرند نتوانستند گرفت بمن ندا شد کہ میدانی کہ این چیست امریست حکمِ عنقا دارد تا حال بکسے عطا نشدہ است آن از حضرت علی کَرَّمَ اللّٰہُ تَعَالٰی وَجْہَہُ الْکَرِیْم ماندہ بود بتو عطا شد مخدوما بسیار واقعہ روشن ست حق تعالیٰ آثارِ آن بظہور آرد امیدوار باشند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا باعزہ کہ داخلِ طریقہ اند سلام رسانند +

مکتوب (۱۱۱) صد و یازدہم

بخواجہ مکی جعفر خان در اسرارِ محبت و فضائلِ احسان با خلق اللہ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حَامِدًا وَّمُصَلِّیًا اللہ تعالیٰ ذاتِ بابرکات را مشمولِ الطاف و عنایاتِ خویش داشتہ بحذباتِ قویۂ معنویہ مکرّم و ممتاز داراد عنایت نامۂ نامی و صحیفۂ گرامی مشرف ساخت محبتِ درویشان و توجہ و اخلاص با ایشان از اجلِ نعم و اعظمِ دول ست و ہمچنین از دردِ نایافت کہ نگاشتہ بودند امریست بزرگ و مقدمۂ یافت ست گفتہ اند کہ اگر نخواستے داد ندادے خواست قدر و قیمتِ انسان بمحبت ست و بزرگی و امتیازِ او از سائرِ موجودات باین درد ست قدسیان از عشق آہستہ

دردِ نیست ۔ دردرا جز آدمی درخور نیست ۔ لیکن در محبت و دردِ مراتب و درجات ست ہرکس باندازۂ آن از برکات و انوارِ آن امیدوار ست حق تعالیٰ نائرۂ این محبت را سربلند گرداند و نارِ شوق و درد را مشتعل سازد تا از ماسوی تمام برہاند و بحریم قدس برساند از برکاتِ محبت و کمالاتِ آن را چہ تواند نوشت محبت ست کہ سلسلۂ وجود و ایجاد را جنبانیدہ است و گنجِ پنہان را بمنصۂ ظہور و اسرارِ غیب را بجلوہ گاہِ شہادت آوردہ محبت ست کہ محبِ صادق را بکلاب خود بدرجاتِ قرب میرساند و والۂ مشتاق را از وے رہائی دادہ وصلِ محبوب میگرداند محبت ست کہ بوسیلۂ آن مریدِ صادق کمالاتِ پیر را جذب مینماید و برنگِ او وے برآید مگر تا رجوع خلق اللہ و کارگذاری شان کہ در عالمِ اسباب بآن عالیجناب مفوض ست امر یست بس خطیر بجمع ہمت و تصحیح نیت باین کار بزرگ پردازند و احسان کارسازی عبید و اماء صاحب خود را از عزائمِ امور تصور فرمایند رسولِ خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہٖ وسلم فرمودہ است اَلْخَلْقُ عِیَالُ اللّٰہِ فَاَحَبُّ الْخَلْقِ اِلَی اللّٰہِ مَنْ اَحْسَنَ اِلٰی عِیَالِہٖ و آنچہ نگارش فرمودہ اند کہ فاعلِ حقیقی و کارسازِ مطلق را در نظر داشتہ خود را مطلقاً درمیان نہ بیند الخ کلامیست نازنین و خلاصۂ تصوف ست و مغزِ معرفت مطالعۂ آن لذاتِ معنویہ بخشید و رائحۂ مطلوب بکامِ جان مشتاقان رسانید فللّٰہ درّ قائلہ در بابِ شفا یافتن عصمت پناہ تاج المخدرات کہ قلمی فرمودہ بودند دوستان را سببِ خوشدلی و خورمی گردید الحمد للّٰہ سبحانہ علیٰ ذٰلک وعلیٰ جمیع نعمائہ امیدواریم کہ بقیۂ ضعف کہ ماندہ است آن ہم برود و صحتِ کلی پدید آید فقیر در دعا و توجہ کہ وظیفۂ فقر است بتقصیر راضی نیست و در اوقاتِ مرجوہ باین امرِ خطیر اشتغال دارد و بیت چشم دارم کہ بہ اشکِ مرا حسنِ قبول آنکہ درساختہ است قطرۂ بارانی را ۔ دولتِ صوری و معنوی در ترقی باد ۔

مکتوب (۱۱۲) صد و دوازدہم

بشیخ عبد العلیم جلال آبادی در جوابِ عریضۂ او کہ در شرحِ احوالِ خود نوشتہ بود بسم اللّٰہ

حاشیہ: ظہور آوردہ ۔ برآید ۔ عظائم ۔ لہ رواہ البیہقی عن انس رض ۱۲

الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة وارسال التحیات میرساند صحیفهٔ گرامی رسیده
مسرت بخش گردید اذواق بلند و مواجید ارجمند نوشته بودند مطالعهٔ آن لذات معنویه بخشید اللهم
زد این قسم معاملات از اسرار است هرچند که بصرفه ادا یابد و در قید کتابت نیاید بهتر بود که باعث
شغب و فتنه است و نیز از کجا معلوم شود که این نوع امور از اسرار متشابهات است اسرار متشابهات
آنست که حضرت ایشان ما رضی الله تعالی عنه با این همه وفور علم و معرفت بکسے اظهار
آن نفرمودند حتی که بفرزندان که محرم راز آنحضرت بودند و از خطا و غلط محفوظ نیز آن اسرار
را درمیان نیاوردند و بشرح تمام در استتار آن کوشیدند و آن اسرار سر بمهر رفت بالجمله آنچه نوشته اند
عالی و خیلے بلند است حق سبحانه و تعالی بحقیقت بندگی برساند که نهایت مقامات عروج است و
آنچه از احوال خواجه عبدالرحیم نوشته بودند نیک و پسندیده است مطالعهٔ آن خوشوقت ساخت
اللهم وفقه لمرضاتك اسامی یارانے که نو دخل طریقه شده اند نوشته بودند بوضوح انجامید
اللهم اکثر اخواننا فی الدین والسلام

مکتوب (۱۱۳) صد و سیزدهم

بسید علی بارهه در ترجیح ایمان غیب بر ایمان شهود بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد و
الصلوة وارسال التحیات میرساند صحیفهٔ گرامی رسید مسرت بخش گردید چون این دار
دار عمل است در عمل باید کوشید و در ازدیاد کمیت و کیفیت آن جد تمام باید مرعی داشت تا از ریا بعید
تر بود و باخلاص نزدیکتر باشد و بشرف قبول رسد موطن لقا بر وجه کمال در پیش است من کان
یرجوا لقاء الله فان اجل الله لآت از عدم دریافت در بار نبوند و از ذروهٔ غیب بحضیض
شهود نفرایند و آرزوے آن نکنند موطن شهود آخرت است شهود اینجاے معلول است و بعلة
نحت[۱] موسوم غیب بین موطن اصالة وارد و باصل اصول متعلق شهود بظلال وابسته است لیکن

۱؎ نحت بفتح نون وحاے مهمله بمعنی تراشیدن ۱۲

در غیبِ عوام و غیبِ اخصِ خواص بون بعید ست غیبِ عوام از راہ حجب ست کہ حجب در میان مسدود است ہم حجب ظلمانی و ہم حجب نورانی و خواص از حجب ظلمانی رستہ بحجب نورانی پیوستہ اند اما آن حجب راعین ذی حجاب فہمیدہ بآن درماندہ اند و بشہود آن متلذذ گشتہ و اخص خواص از ہر دو حجب بر آمدہ اند و از شہود و مشاہدہ بر تر رفتہ والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۱۴) صد و چہار دہم

بخان محمد بیگ کولابی در بیان آنکہ بر جمیع وقائع اعتبار نباید نہاد بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی کتابے کہ سعادت آثار اخوی خان محمد بیگ فرستادہ بودند رسید واقعہ چند کہ نوشتہ بودند نیک ست بکار خود سرگرم باشند و بذکر و فکر اوقات را معمور دارند و آنکہ گاہے خود را گم میبابند بسیار خوب ست عزیزے گفتہ است اشتہی عدما لا اعود ابدا و آنچہ نوشتہ بودند کہ حضرت امیر سید علی ہمدانی ظاہر شدند یا رہ بہ بندہ کدورتمند نگاہ کردند مخید و ما این نوع وقائع شایان اعتماد نیست شیطان دشمنے ست قوی در کمین میخواہد کہ بہر کیف آدمی را از راہ حق و صراط مستقیم بگرداند کسیکہ طالب حق باشد و راہ وصول او راجویان حضرت امیر چون از وے کدورتمند بوند اعتقاد و محبت کہ بیش ازین بایشان داشتید بران مستقیم باشید و بکاریکہ در پیش دارید محکم گیرید و باین نوع خواب و خیال از جا نروید و بزرگان گفتہ اند کہ مرید یک پیر اگر رشد خود را در جائے دیگر بیشتر فہمد جائز ست کہ بے انکار پیر اول در جائے دیگر ارادت آرد چہ مقصود حق ست جل و علا فی الحقیقت پیر ہمان ست کہ در صحبت او رشد بیند والسلام

مکتوب (۱۱۵) صد و پانزدہم

بملا حسن علی پشاوری در فضیلت استقامت بسم اللہ الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوۃ و تبلیغ الدعوات میرساند احوال ایشان و مستوجب حمد ست اللہ تعالیٰ دوستان

را جمعیت دارد و باستقامتِ ظاہر و باطن نگہدارد و مدارِ کار بر استقامت ست اَلْاِسْتِقَامَةُ فَوْقَ الْکَرَامَةِ۔ شَیَّبَتْنِیْ سُوْرَۃُ ہُوْدٍ حدیث معروفست برگاہ سیدِ انبیا سرورِ اتقیا عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ چنین فرماید و امرِ استقامت آنحضرت را بیرسازد امثال ما بو الہوسان که ہوسِ استقامت کنیم و دم از استقامت زنیم ہوس و خیال ست بہرحال دست و پا باید زد و سعی باید کرد که غرفے ازان بحرِ بیکران بدست آید و بکامِ جان برسد مَالَا یُدْرَکُ کُلُّہٗ لَا یُتْرَکُ کُلُّہٗ قصہٴ استقامتِ شما که شنوده میشود خاطر بسے خوشحال میشود اَللّٰہُمَّ زِدْ مترصدِ نتائج باشند کتابتہائے آن برادر متعاقب رسیدہ مسرت بخش گردید ازین طرف در جواب کوتاہی رفتہ معذور خواہند داشت فقیر در نوشتن کاہلم و فرصت ہم ندارم مامول از دوستان دعاست وَالسَّلَامُ

مکتوب (۱۱۶) صد و شانزدہم

بفضیلت مآب سید اسرائیل در حقیقتِ فنائے اتم و تخلص تام از دقائق شرکِ خفی بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی صحیفہٴ شریفہٴ سیادت و شرافت پناہ رسیدہ مسرت بخش گردیدہ از صحتِ مزاج نگاشتہ بودند مسرت بر مسرت بخشید حَمْدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ عَلٰی ذٰلِکَ وَعَلٰی جَمِیْعِ نَعْمَائِہٖ تَعَالٰی از جدا شدنِ عدم از خود و لحوق آن بعدمِ صرف نوشتہ بودند نیک مبارک ست و مشعر ست از فنائے مطلق و مخبر از زوالِ عین و اثر بعد ازان ذکر و توجہ و حضور و معرفت ہمہ منسوب بآنجناب مقدس ست تا سرِ موئے از وجود بشریت باقی ست معانی مسطورہ معلول ست و عائد باین بکلمہ نفی و اثباتِ اثباتِ الوہیت خود میکند لائق آنجناب نیست عارفے گفتہ است میتواند که ضمیر بحمدہ در کریمہ وَاِنْ مِّنْ شَیْءٍ اِلَّا یُسَبِّحُ بِحَمْدِہٖ عائد بشے بود یعنی ہر کس که تحمید و تسبیح میکند تسبیح و تحمیدِ خود میکند و عائد باوست و بآنحضرت نمیرسد

لہ عن ابن عباس قال ابو بکر یا رسول اللّٰہ قد شبت قال شیبتنی سورۃ ہود والواقعۃ والمرسلات و عم یتساءلون واذا الشمس کورت رواہ الترمذی ۱۲ مشکوۃ باب البکاء۔ ۵۲ قال تعالٰی فاستقم کما امرت ۱۲ ۵۳ این کریمہ در سورۃ بنی اسرائیل واقعہ است ۱۲

تا جمیعِ مراتبِ نفی رابطہ نکند واز دقایقِ شرکِ خفی نرہد نجات ازین مرض امکان ندارد این مرض
ناسوریست قوی کہ بہر دوا علاج پذیر نیست تا خلیل وار خس وخاشاکِ راہ را کہ مقوّیِ این ناسورست
بجاروبِ لَا اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ نروبد وبسر منزلِ وَجَّهْتُ وَجْهِیَ عبور ننماید بیخ ناسور بتمام
قطع نشود کسے کہ بحقیقتِ این تخلّص پیوستہ ست واز دقایقِ شرک وارستہ است حکمِ عنقاء
مُغرب دارد امثالِ ما بوالہوسان را گفت وشنودِ این سخنان ہم مغتنم ست واقعہ کہ دیدہ بود ندا از
مفارقتِ باطن از ظاہر ومشاہدہ ہمین حال در یاران نیک ومبارک ست حق سبحانہ ہمہ یاران را بدرجہ
کمال رساند

مکتوب صد وہفدہم (۱۱۷)

بمخدوم زادۂ عالی مرتبہ جامعِ علومِ ظاہرہ وباطنہ صاحبِ کمالاتِ اصلیہ مخدوم ومخدوم زادہ عالیجاہ
خواجہ محمد عبید اللہ در گرمی صحبت وافاضہ فیوض وبرکاتِ طالبان بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند احوال ہمہ حال مستوجبِ حمد ست درین روزہا
بعد از رفتنِ شما شیخ عبد الاحد با فقیر نشست وبرخاست میکند وبسیار سرگرم ست شب وروز در خدمت
حاضر ست حجرہ در خانقاہ گرفتہ میگذراند نشأۂ عجیب دارد ترقی بسیار کردہ است وشیخ بدیع الدین و
میر محمد باقر المشار الیہ موافقت نمودہ لوازمِ طلبگاری حسب الوسع بجا مے آرند بالجملہ معاملۂ این ہر سہ
عزیز روز بروز در ترقی ست ویارانِ دیگر ہم در ترقی اند وطالبان قطعِ علائق واسباب نمودہ از اطراف
واکناف میرسند وسرگرمِ کارِ خود اند وفیض مند میشوند وتخلّص وآزادی در اولِ قدم حاصل مینمایند
سردی وگرفتاری نصیبِ این ہیچ اصل آمدہ است وقرعہ ہجر ودوری بنام او برآمدہ است شرم می آید
کہ با این گرفتاری با مردمِ آزاد صحبت دارد وہیچگونہ خود را قابلِ مجلسِ این مردم نمے بیند وازین
موافقِ حال خود وحالِ اینہا میآید بیت ما گرفتاریم بر ما ناوکِ بیداد ریز ✤ سنبل وگل در کنار
مردمِ آزاد ریز ✤ قدرتِ حق جل وعلا سلطانہ باید بود با وجود این سردی وافسردگی با جماعت
کہ نشست وبرخاست مینماید شعلۂ شوق در اینہا پیدا میشود وآتشِ محبتِ ایشان ست افزاید کہ لو

آن از ما سوے ربانی پیدا میکنند و ترقیات میفرمایند الَّذِیْ جَعَلَ لَکُمْ مِّنَ الشَّجَرِ الْاَخْضَرِ نَارًا[1] ہمان قصہ حجر و شجر حضرت موسیٰ ست علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام[2] کہ از درخت سبز آتش خالص پید و دید بعد ازان شنید آنچہ شنید و از سنگ خارا[3] چندین چشمہ آب کشید کہ سبب انتفاع جمع کثیر گردید بایدد انست کہ مربی حقیقی و مرشد علی الاطلاق اوست تعالیٰ ع

ازما و شما بہانہ برساختہ اند + خوش گفت شعر ایشان نیند این ہمہ الحان زمطر بیست +

بیت از تست طلسم این خزانہ + من ہیچ نہ ام درین میانہ + والسلام +

مکتوب (۱۱۸) صد ہژدہم

نیز بمخدوم زادہ بلند درجہ صاحب کمالات صلیہ و اقف اسرار لی مع اللّٰہ حضرت خواجہ محمد عبید اللّٰہ در شرح دید قصور و اشارت بر کمالات کہ فوق کمالات ولایت و نبوت ست و شمہ از کمالات صفت علم بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مکتوب مرغوب فرزند عزیز رسیدہ سبب مسرت گردید چون متضمن دید قصور و اتہام آمال و مخنوی بر احوال علیہ و اذواق سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود بلے ہر چہ باین جانب منسوب ست خیریت و قبول ازان مسلوب ست ہر گاہ ذات این کس شر و نقص بود منتسبان از ان قیاس باید کرد اَلشَّجَرَۃُ تُنْبِئُ عَنِ الثَّمَرَۃِ ہر چند جلوہ خیر و کمال بیشتر دید نقص و شریت بیش بود بیت

معشوق اگر چہ گشت ہمخانہ ما + ویرانہ تر از اول ست ویرانہ ما + از نقد وقت خود نوشتہ بودند کہ نسبت بے کیفی کہ اختصاص آن بہیچ لطیفہ از لطائف عالم امر و خلق نے فہمد کلیت را فرو میگیرد ماشاء اللہ تا کہ این معاملہ ورای کمالات ولایت و کمالات مرتبہ نبوت ست چہ این ہر دو کمالات اختصاص باین لطائف ذہ گانہ دارد حقیقت نماز ست کہ از ین خصوصیت برتر ست و کلیت

---

[1] در آخر سورہ یٰسین واقع ست ۱۲ [2] قال تعالیٰ فلما قضے موسیٰ الاجل وسار باھلہ انس من جانب الطور نارا الخ سورۃ قصص ۱۲ [3] قال تعالیٰ فقلنا اضرب بعصاک الحجر فانفجرت منہ اثنتا عشرۃ عینا ۱۲

را ازان بهره سَجَدَ لَكَ سَوَادِی وَخَيَالِی نشانِ آنست وحقیقت کعبه وحقیقت قرآنی و آنچه فوقِ این حقائق ست ازین قبیل ست چه قرآن و کعبه را خصوصیتِ خاص ست به نماز و آنرا فوق چه گوید که کلیت در رنگِ اختصاص ازان بارگاه در راه ست مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ و آنچه از انکشاف و تجلی صفتِ علم و حسن و جمال و غنج و دلال آنکه این کس را از هوش میبرد و قرب و منزلتِ آن بجنابِ قدسِ او سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی نوشته بودند بوضوح پیوسته از کمال حسن و جمالِ این صفت است که محبوب‌ترین صفات نزد حق تعالی این صفت ست و کرشمه و دلال لازمهٔ محبوب ست از کمال و جمالِ اوست که با موصوف متحد میگردد چه مقتضای کمال محبت رفعِ اثنینیت ست فافهم لیکن این حسنِ معنوی ست و جمال جمالِ بیکیفی مقیدانِ چون و کیف ازین حسن چه دریابند حسن نزدِ شان حسنِ صورت ست و جمال جمالِ کیف و چون آمیز آنکه نشئهٔ بیکیفی و بیچونی نداشته باشد این حسن را نتواند دریافت و حسنِ معنی را از حسنِ صورت نتواند جدا ساخت و حسنیکه ورای صورت و معنی ست خود امرِ جدا ست باید دانست که بموجب این بیان اگر در حضرتِ خلیل و حضرتِ نوح عَلٰی نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِمَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ معنی محبوبیت اثبات نموده آید مستبعد نبود چه مبدء تعینِ این هر دو بزرگ نیز صفتِ علم ست لیکن فرق ست که آنجا شانِ علم ست که اصلا زیادتی ندارد بر ذاتِ تعالی و تقدس و اینجا صفت ست که زیادتی دارد و نوشته بودند بعضی اسرار که بحقیقت محمدیه عَلٰی صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ مناسبت دارند ظهور میفرمایند آنرا دخل در کرِ صباحت که ملاحت ست ساز ندیانه ظهورِ این اسرار مبارک ست و اگر بطفیلِ اکابر ازین هرگز بهره ور سازند از کرم دور نبود و نور عَلٰی نور ست

مکتوب (۱۱۹) صد و نوزدهم

بحافظ ابو اسحاق در نصائح و تعبیر وقائع. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِيْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند صحیفهٔ گرامی که نامزدِ این مسکین نموده بودند رسید مسرت بخش گردید

ف یعنی آنچه نوشته بودند بعضی اسرار که الخ مبارک ست الخ ۱۲

جناب حضرت رسالت پناہ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَصَحْبِہٖ وَسَلَّمَ را کہ در واقعہ دیدہ اید و شیخ عبد القادر را قُدِّسَ سِرُّہٗ نیز دیدہ و عنایت ہا ازیشان مُشاہدہ نمودہ و در واقعہ دیگر عزیزے بشما عطا ہا کردہ و دران وقت دِل چنان در حرکت آمد کہ قریب ترقیدن[1] بودہ و در واقعہ ثالثہ حضرت جبریل را عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ دیدہ اید کہ حامِلِ وحی و واسطہ رسالت ہمہ نیک[2] و مبارک ست و بشارت ست بر بشارت بکارِ خود نیک مقید باشند و مہما امکن بذکر و فکر پردازند و درین فرصتِ قلیل توشۂ آخرت را آمادہ سازند و در رضامندی مطالبِ حقیقی جَلَّ شَانُہٗ بجان کوشند و اجتہ سور افتادہ را بدعاء سلامتی خاتمہ یاد دارند نوشتہ بودند کہ از خواندن رسالۂ یا قوتیہ چنان شوق در دل غالب آمدہ کہ ترکِ نوکری و خانمان نمودہ در صحبت برسد الم مگر تاما این شوق نعمتے ست عظمٰے مدارِ کار بر شوق و محبت ست و معاملہ ترقی و قرب وابستہ بآن ہر چند دیدہ حُسن بین بچشمِ ادراکِ کمال و جمال روشن و تیزتر بود شوق و عشق بیفزاید و از ماسوائے معشوق منقطع و بیگانہ سازد و دریچہ معرفت در باطنِ او بکشاید بیت آنرا کہ بحُسن دیدہ تیز ست این عشق بلائے خانہ خیز ست مخدوما چون جمع کثیر بشما وابستہ اند و قرض بر ذمہ دارید در استعجالِ ترکِ توقف و تأمل در کار ست و تا حصولِ ترکِ حقیقی بترکِ حکمی قرار دہند و از ترکِ صوری بترکِ معنوی کفایت بکنند الصُّوْفِیُّ کَائِنٌ بَائِنٌ شنودہ باشید اے کَائِنٌ مَعَ الْخَلْقِ صُوْرَۃً بَائِنٌ مِّنْہُمْ حَقِیْقَۃً وَّمَعْنًی وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب صد و بیستم (۱۲۰)

بمولانا محمد صدیق پشاوری در بیانِ کمالِ فنا و نیستی و حصولِ کمالِ این معنی در صدیق اکبر رجحانِ ایمانِ او بدین سبب بر ایمانِ این اُمت و ایماء بمعاملاتِ فوق بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اللّٰہ تعالٰی با علٰی مرتبہ کمال و اکمال رساند مکتوبِ مرغوب رسید مسرت بخش گردیدہ نوشتہ بودند

[1] ترقیدن یعنی شگافتہ شدن ۱۲ [2] یعنی آنچہ در ہر سہ واقعات دیدہ اید ہمہ نیک و مبارک ست الخ ۱۲

که همواره میخواهد که حقیقتِ حالِ خود را بنویسد اما از انجا که خود را و احوالِ خود را لائقِ آن نمیداند که بعرض
رساند معطّل و حیران میماند مخدوما احوال را بنویسند و زود او را در قلم آرند و بضمِ نفس یا دانجا کانفع
که باعثِ توجهِ غائبانه میشود و راهِ گفتگو میکشاید نوشته بودند که الحال غیر از نیستی و گمنامی و سلبِ
کلّی در خود نمی بیند وَتَخَلَّقُوْا بِاَخْلَاقِ اللّٰهِ الحال جلوه گر گشت و کُنهِ قولِ بزرگے که فرموده است
مصرع این جمله شدی ولے مسلمان نشدی * بالفعل هویدا گردید بلے مدارِ کار برین نیستی و سلبِ
کلّی ست و حقیقتِ تخلّق باخلاق الله نتیجهٔ این نیستی که صیدِ هستی بے دامِ نیستی صورت پذیر نیست
و اسلامِ حقیقی وابسته باین نیستی و تخلّق ست تا رائحهٔ از آثارِ سالک در میان ست در حقیقتِ اسلام
نقصان ست و از گردابِ شرکِ خفی نرسته است و لبسترِ لَا يَذْكُرُ اللّٰهَ اِلَّا اللّٰهُ نه پیوسته شهسوارِ
یکه تازِ میدانِ فنا و نیستی درین امت که خیر الامم ست صدیقِ اکبر ست که در شانِ او آمده است
مَنْ اَرَادَ اَنْ يَّنْظُرَ اِلٰى مَيِّتٍ يَمْشِيْ عَلٰى وَجْهِ الْاَرْضِ فَلْيَنْظُرْ اِلَى ابْنِ اَبِيْ قُحَافَةَ چه تخصیص
ذکرِ ایشان باین کمال با وجودِ حصولِ آن در صحابهٔ کرام نیز مشعر بامتیازِ تمامِ ایشان ست درین
کمال لاجرم ایمانِ آنحضرت بر ایمانِ تمام امت راجح آمد کما ورد چه کمالِ آن متفرّع بر کمالِ
فنا و نیستی ست کما مرّ و لهذا اتّحادے و نسبتے بآن سرور صلّی اللّٰه علیه و آله وسلّم پیدا کرد که
هیچکس را میسر نشد مَا صَبَّ اللّٰهُ شَيْئًا فِيْ صَدْرِيْ اِلَّا صَبَبْتُهٗ فِيْ صَدْرِ اَبِيْ بَكْرٍ مَا
ظَنُّكَ بِاثْنَيْنِ اللّٰهُ ثَالِثُهُمَا مخدوما معامله وراثت و اسرارے که بسابقین در میان ست
ورائے این گفتگو ست و ثمرهٔ این نیستی ست و نتیجهٔ اسلامِ حقیقی ست بلکه بعضے ازان قبیل ست
که منوط بمحضِ فضل ست و مربوط بصرفِ محبت و هیچ عمل منتجِ این کمال و مثمرِ این نوالِ بے زوال
نمیتواند شد اعمال در راه میمانند عارف درین وقت خود را از صورت و حقیقتِ شریعت بیرون نمیابد
نه بآن معنی که از اتیانِ احکامِ شرعیه مستغنی میشود و محکومِ امر و نهی نمیماند که آن کفر و الحاد ست بلکه
امریست که تا بآن نرسی نه دریابی مَنْ لَّمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ وَفِيْ ذٰلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَافِسُوْنَ
وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

له یعنی نوشتنِ احوال باعثِ احوال الخ ۱۲

مکتوب (۱۲۱) صد و بست و یکم

بشیخ عبد العلیم جلال آبادی در علامتِ محبتِ ذاتیہ و شرحِ قبض و بسط و بستگی در کارِ سالک و ترقی باطن او و معالجۂ آن و منافعِ صحبتِ پیر و محبتِ مرید و بیانِ اقربیتِ این طریق از طرقِ دیگر و نیز بیانِ آنکہ این طریق البتہ موصل ست و در مداحیِ این طریقہ علیہ نقشبندیہ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسالِ التحیات میرساند احوالِ ایں حال متوجبِ حمد ست المسئولُ مِنَ اللّٰہِ تعالیٰ عافیتکم و استقامتکم ظاہرًا و باطنًا مکاتیبِ شریفہ متعاقب یکدیگر رسیدہ مسرت بخش گردید چون فقیر را از ممرِ دردے کہ دارد آزار غالب بودہ و طاقتِ قلم گرفتن و نوشتن نبود بنا بران در نوشتنِ جواب توقف افتاد درین ماہِ مبارک از حضورِ مسجد و تراویح و ختمِ قرآن محروم ماند الحمد للہ کہ در ماہِ شوال نسبت بماہِ سابق در تخفیف بود الحال کہ شششم ماہِ ذی القعدہ است چند روز ست کہ ڈولی نشستہ در مہمانخانہ مے برآید و چند گھڑی با درویشان صحبت میدارد ہنوز بمسجد نرفتہ است کہ پارہ مسافت دارد و قدرتِ نشستن دو زانو و چہار زانو نشدہ ست و لنعم ما قال **بیت** لَیْتَکَ تَحْلُوْ وَالْحَیٰوۃُ مَرِیْرَۃٌ ✦ وَلَیْتَکَ تَرْضٰی وَالْاَنَامُ غِضَابٗ ✦ و بزرگان گفتہ اند کہ علامتِ محبتِ ذاتیہ استوائِ انعام و ایلامِ محبوب ست یعنی محب از ایلامِ محبوب متلذذ شود در رنگِ انعامِ او حضرتِ ایشان ما قدّسنا اللّٰہ سبحانہ بسرّہ برنگاشتہ اند کہ ایلامِ محبوب زیادہ لذت بخش ست نسبت بانعامِ او زیرا کہ در انعام مرادِ محبوب مشوب ست بمرادِ نفس و در ایلام خالص مرادِ محبوب ست و خلافِ مرادِ نفس شتان ما بینہما و این از جملۂ غرائب ست **بیت** اگر مراد تو اے دوست نامرادیِ ماست ✦ مرادِ خویش دگر بار من نخواہم خواست ✦ آنچہ از کیفیتِ مشغولیِ بندگانِ حضرت سلّمہ اللّٰہ تعالیٰ علیٰ رؤس العالمین نوشتہ بودند کہ بدولت فرمودند کہ ما محظوظ ایم و روز بروز در باطنِ خود جمعیتِ بیشتر می یابیم و گاہ گاہ رفتگی و غیبتے روئے میدہد و گاہ گاہ عنایتِ حق تعالیٰ را در بارۂ خود بسیار می یابیم

از مطالعهٔ آن بسیار خوشحالی رو نمود الله تعالیٰ این معامله را هر روز به سازد اِنَّهٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ
وگاهے اگر قبض روئے نماید ازان دلتنگ نباید شد که سالکان را در اثنائے سلوک روئے میدهد و
سببِ ترقیِ شان میشود و قبض و بسط هر دو داخلِ احوال اند گویا از ارکانِ این راه اند قابض و باسط
هر کدام از اسماءِ الٰهی اند تعالیٰ سالک گاهے موردِ یک اسم ست و گاهے مظهرِ اسمِ دیگر لیکن معاملهٔ قبض
و بسط تا زمانے ست که سالک در تلوینات احوال ست و چون معامله از تلوین به تمکین آید قلب و سائرِ
لطائفِ عالمِ امر از تلوینِ احوال وا رهد و از تقلّبِ قبض و بسط آزاد گردد و این زمان نسبتِ باطن
از زوال و خلل محفوظ گشته بدوامِ وقت و استمرارِ حال متصف شود درین هنگام اگر قبض ست بر
ظاهر و صورت ست و بباطن و لطائفِ امر سرایت نمیکند باید دانست که بستگی در کارِ سالک و ظهورِ
بیرونقیِ باطنِ او گاه باشد که بواسطهٔ قبض بود که از احوال ست کما مرّ تفصیله و گاهے بجهت
ارتکابِ زلّت و غلبهٔ صفاتِ بشریت ظلمتے بر باطن طاری میشود و بیرونق سازد و انوارِ ذکر را
مستور گرداند درین وقت توبه و استغفار در کار ست و انابت و تضرع ناگزیر تا کدورتِ بشریت
و ظلمتِ زلّت از میان رخت بربندد و انوارِ ذکر و طاعات روشن شود و چون تفرقه میانِ قبض
و کدورتے که از راهِ زلّت یا ظهورِ صفاتِ بشریت بود متعسر ست استغفار و انابت بهر حال نافع
و سودمند انبیاءِ کرام عَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالْبَرَکَاتُ وَعَلٰی آلِهِمْ هر چند که از گناهان معصوم اند
لیکن بواسطهٔ لوازمِ بشریت گاهے غین و پرده بر باطنِ شان مے آید و محتاج باستغفار میشوند فی
الحدیث[1] اِنَّهٗ لَیُغَانُ عَلٰی قَلْبِیْ وَاِنِّیْ لَاَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ فِی الْیَوْمِ سَبْعِیْنَ مَرَّةً و گاه
بود که این بستگی بجهتِ ضعفِ نسبتِ باطن باشد و چون نسبت قوّت پیدا نکرده است گاه
ظهور میکند و گاهے مستور میشود در حالتِ بعدِ صوری و غیبت از مرشد بیش از ملکه شدنِ نسبت
این ضعف روئے میدهد و علاجِ آن صحبتِ راهبر ست و توجّهِ او تا نسبت قوّة پذیرد و ملکه شود
بسر حدِ فنا رسد توجّهِ مرشد در صورتِ ثانیه که بواسطهٔ زلّت ظلمتے طاری شده باشد نیز نافع ست

[1] رواه مسلم و ابوداؤد و النسائی ۱۲ حصن حصین

توجہِ پیرِ کامل کوہ کوہِ ظلمات و کدورات را از ہر راہ کہ پیدا شدہ باشد از مُریدِ صادق بر میدارد و
تطہیر باطنِ او میفرماید و در قبض نیز این توجہ سودمند ست بزودی در بسط مے آرد و راہِ ترقی را
بروے میکشاید بالجملہ مدارِ کار بر صحبت و توجہ ست کہ با محبت و سپرد جمع شود از یک جانب محبت
و سپرد و از جانبِ دیگر توجہ محبتِ تنہا بے توجہ راہبر میتواند کہ نافع شود و ترقی بخشد اما توجہِ محض
بے محبت قلیل النفع ست محبت ست کہ معانی خفیۂ پیر را جذب مینماید و کمالاتِ مخصوصۂ او را
بخود میکشد و فنا فی الشیخ بلکہ فنا فی اللہ پیدا مے آرد و چون از طرفین صفاتِ مذکورہ پدید آید
امید ست کہ راہِ ترقی کشادہ شود و بزودی بمنزلِ مقصود برسد و در راہ نماند حضرتِ خواجہ نقشبند
قدسنا اللہ تعالیٰ بسرہ الاقدس فرمودہ اند کہ طریقِ ما اقربِ طرق ست و نیز فرمودہ اند کہ
از حق سبحانہ و تعالیٰ طریقے خواستہ ام کہ البتہ موصل باشد اقربیتِ این طریق از طرقِ دیگر بواسطہ
آن ست کہ ابتدائے این طریق از جذبہ است کہ متضمنِ سلوک ست و سلوک در ضمنِ آن قطع مینماید
و جذبہ کہ بے سلوک بود چنانچہ بعضے از مجذوبانِ ابتر را میباشد نزدِ این اکابر از حیزِ اعتبار
ساقط ست و مثمرِ ولایت نیست و چون جذبہ محبت بخش ست سالک بقلّابِ جذبہ و محبت
در آویختہ بمنازلِ قرب و اصل میگردد و بسہولت قطعِ منازلِ سلوک مینماید لاجرم راہ اقرب میشود
در طرقِ دیگر چون ابتدا از سلوک ست بریاضات و مجاہدات قطعِ منازلِ سلوک مینمایند و عمرے
دران صرف میکنند بعد ازان معاملہ بجذبہ میرسد و راہ دراز میشود و درین طریق سلوک در ضمنِ جذبہ
بحصول مے پیوندد و راہ اقرب میگردد سلوک از جانبِ طالب ست پس راہ رفتن باشد و جذبہ
از جانبِ مطلوب ست پس راہ بردن بود از رفتن تا بردن فرق ست بسیار جذبۃٌ مِنْ
جَذَبَاتِ الْحَقِّ تُوَازِیْ عَمَلَ الثَّقَلَیْنِ و آنچہ فرمودہ کہ این طریق البتہ موصل ست بیانش آنست
کہ مواقعِ توقفات و موانعِ وصولِ سالک یا جذبِ ابتر ست کہ بسلوک جمع نشدہ است یا سلوکِ ابتر
است یعنی سلوک باشد بے جذب و درین طریق نہ سلوکِ خالص ست و نہ جذبِ ابتر جذبہ ایست متضمنِ
سلوک پس باعثِ توقفِ سالک و سدِ راہِ او درین طریق ہیچ نشد غیر از سستیِ طالب طالبِ صادق

که در صحبتِ کامل افتد و شرائطِ طلب که اکابر قرار داده اند بجا آرد امید ست که البته واصل گردد و آنچه
گفتیم که در صحبتِ کامل افتد زیرا که از ناقص کامل نیاید ناقص خود واصل نیست دیگرے را چگونه واصل
سازد پس اختیارِ این طریق طالب را اولیٰ و انسب باشد و ایضاً این سلسلهٔ علیه بصدیقِ اکبر رضی الله عنه
میرسد بخلافِ سائرِ سلاسل و وسیلهٔ ایشان بجنابِ حضرتِ سرورِ انبیا علیه و علیٰ آله الصلوٰة
والسلام حضرتِ صدیقِ اکبر ست هر چند وسیله قوی تر بود راهِ وصول اقرب بود و قطعِ منازل
زود تر نموده آید و آنچه در عبارتِ اکابرِ این سلسلهٔ علیه واقع میشود که نسبتِ ما فوقِ همه نسبتهاست
درست ست چه نسبتِ شان نسبتِ حضرتِ ابوبکر صدیق ست که افضلِ بشر ست بعد از انبیاءِ
کرام علیهم الصلوٰة والسلام و ایضاً مدارِ این طریقِ عالی بر التزامِ سنت ست و اجتناب از
بدعت اکابرِ این طریق عمل بعزیمت را تا ممکن از دست نمیدهند و برخصت نمیگرایند اذواق
و معارف را خادمِ علومِ دینیه دانسته جواهرِ نفیسهٔ شرعیه را در رنگِ طفلان بجوز و مویز و وجد و حال
عوض نمیکنند و بترهاتِ صوفیه مغرور نمیشوند و از نص بفص نمیگرایند و از فتوحاتِ مدنیه بفتوحاتِ
مکیه التفات نمیفرمایند از ینجاست که وقتِ ایشان بر دوام ست و حالِ ایشان بر استمرار نقوشِ ماسویٰ
از باطنِ شان بر نهجی منتفی میشود که اگر هزار سال تکلف در اخطارِ ماسویٰ نمایند میسر نشود آن تجلیِ ذاتی
که دیگران را کالبرق ست این بزرگان را دائمی ست حضورے که غیبت در قفائے آن باشد نزد این
عزیزان از حیزِ اعتبار ساقط ست رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ صفتِ ایشانست
حضرتِ خواجه احرار قدس الله سره فرموده اند که خواجگانِ این سلسلهٔ علیه قدس الله تعالیٰ
اسرارهم به هر زراقے و رقاصے نسبت ندارند کارخانهٔ ایشان بلند ست ؎ حیف باشد شرحِ
او اندر بیان * همچو رازِ عشق باید در نهان * لیک گفتم وصفِ او تا ره برند * پیش از آن کز فوتِ آن حسرت خورند *

مکتوب (۱۲۲) صد و بیست و دوم

بسلطانِ وقت مد ظله در فضائلِ سجده و ترغیب بر ترقی از ذکر بلند کور و بیان تنزیه و تقدیس او تعالیٰ

وبیانِ آنکہ او را سبحانہٗ ورارِ تجلیات ومشاہدات واسما وصفات باید جست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہٖ مُحَمَّدِنِ الْمُصْطَفٰی خَیْرِ الْوَرٰی صَاحِبِ قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنٰی وَعَلٰی اٰلِہِ الْبَرَرَۃِ التُّقٰی وَاَصْحَابِہٖ اَصْحَابِ الْمَقَامَاتِ وَالدَّرَجَاتِ الْعُلٰی قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ مَا مِنْ حَالَۃٍ یَکُوْنُ عَلَیْہَا الْعَبْدُ اَحَبَّ اِلَی اللّٰہِ تَعَالٰی مِنْ اَنْ یَّرَاہُ سَاجِدًا یَعْفِرُ وَجْہَہٗ فِی التُّرَابِ[1] وَاَیْضًا فِی الْحَدِیْثِ السَّاجِدُ یَسْجُدُ عَلٰی قَدَمَیِ اللّٰہِ تَعَالٰی فَلْیَسْجُدْ وَلْیَرْغَبْ وَلْیَسْئَلْ وَاَیْضًا فِی الْحَدِیْثِ اِذَا سَجَدَ الْعَبْدُ طَہَّرَ سُجُوْدُہٗ مَا تَحْتَ جَبْہَتِہٖ اِلٰی سَبْعِ اَرْضِیْنَ وَ اَیْضًا فِی الْحَدِیْثِ طُوْبٰی لِمَنْ تَوَاضَعَ فِیْ غَیْرِ مَنْقَصَۃٍ وَذَلَّ فِیْ نَفْسِہٖ مِنْ غَیْرِ مَسْئَلَۃٍ وَ اَنْفَقَ مَالًا جَمَعَہٗ فِیْ غَیْرِ مَعْصِیَۃٍ وَرَحِمَ اَہْلَ الذُّلِّ وَالْمَسْکَنَۃِ وَخَالَطَ اَہْلَ الْفِقْہِ وَ الْحِکْمَۃِ وَطُوْبٰی لِمَنْ عَمِلَ بِعِلْمِہٖ وَاَنْفَقَ الْفَضْلَ مِنْ مَالِہٖ وَاَمْسَکَ الْفَضْلَ مِنْ قَوْلِہٖ رَوَاہُ الطَّبْرَانِیُّ کمترینِ دُعاگویان بعرضِ خادمانِ عتبۂ علیّہ دعاکفانِ سُدۂ سَنیّہ حضرتِ ناصر الملّۃ والدین مُرَوِّجِ الاسلام ومؤیّد المسلمین خلیفۃ اللہ تعالیٰ فی الارضین میرساند کہ این مسکین باوجود کم بضاعتی و دور از کاری از دعائے سلامتیِ جان و ایمانِ آنحضرت فارغ نیست و از طلبِ ترقیِ درجات و استقامتِ صوری ومعنوی غافل نہ مصرع این دعا از من و از خلقِ جہان آمین باد حضرتِ سلامت برادر دینی شیخ عبد العلیم کتابتے باین فقیر نوشتہ بودند و از جمعیتِ باطنیِ آنحضرت و اشتغال و تقیّد باین امرِ جلیل القدر مندرج ساختہ شکرِ خداوندی جلّ سلطانہٗ بجا آوردہ کہ با این ہمہ اشتغالِ صوریہ دلِ حقیقت بین را تعلقے ست خاص بمطلوبِ حقیقی و شوقے ست مخصوص بمقصودِ تحقیقی امید است کہ این تعلق روز بروز زیادہ شود و نائرۂ اشتیاق قوت پذیرد تا از ذکر بمذکور رسانند و از دال بمدلول برد و از لفظ بمعنے کشد خوش گفت شعر قومے ز وجودِ خویش فانی + رفتہ ز حروف در معانی + اطلاقِ اسم ومعنی وغیر آن در آنحضرت جلّ وعلا از تنگیِ میدانِ عبارت ست و الا

---

[1] من العفر والتعفیر خاک آلود کردن ۱۲

آنجا ہمہ آنست کہ برتر ز بیان ست آورا سبحانہٗ ورآء لفظ و معنی باید طلبید و ورآء آفاق و انفس و ورآء تجلیات و ظہورات و ورآء توحید و اتحاد و ورآء مشاہدات و مکاشفات باید جست **بیت**

تو از خوبی نمے گنجی بعالم ✦ مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش ✦ مقصود از سیر و سلوک رفع حجب ست حجب وجوبی بود یا امکانی نہ آنکہ مطلوب را در دام آرند و عنقا را شکار نمایند **بیت** عنقا شکار کس نشود دام باز چین ✦ کاینجا ہمیشہ باد بدست ست دام را ✦ این کمال مقتبس از مشکات نبوت ست و این دید نتیجۂ ولایت انبیا ست عَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ آحادے را از امتیان کہ بکمال ایشان عَلَیْہِمُ الْبَرَکَاتُ بہ تبعیت و وراثت رسیدہ اند و از شراب صحو شان جرعہ چشیدہ سیر گشتہ اند ازین کمال نصیبت اہل سکر از ارباب ولایت کمال را در شہود و مشاہدہ دانستہ اند و بہ تجلیات خورسند و مطمئن اند و بتوحید و اتحاد در رفتہ این جماعہ ہرچند از حجب امکانی و ظلمانی برآمدہ اند لیکن در حجب نورانی و وجوبی ماندہ اند و ازان ہا نیافتہ و شہود آنرا شہود حق و تجلی او دانستہ میگویند تجلی ذات برقی ست یعنی کالبرق الخاطف ست باز در پردہ مے آید و این اکابر کہ بکمالات وراثت متحقق گشتہ اند و توحید و اتحاد را در راہ گذاشتہ اند و از تجلیات و ظہورات بالا رفتہ و از شہود و مشاہدہ در گذشتہ و از حجب بتمام برآمدہ و بیقین دانستہ اند کہ این شہود نہ شہود اوست سبحانہ و این متجلی نہ ذات مقدس اوست تعالی بلکہ ظہور صفتے ست از صفات و کمالے از کمالات اوست کہ حجاب ذات است و طالب ذات اقدس بشہود صفات و کمالات او خورسند نشود و آرام نگیرد لاجرم خلیل وار لَا اُحِبُّ الْاٰفِلِیْنَ گویان وَاِنِّیْ وَجَّہْتُ وَجْہِیَ خوانان بما ورائے آن شتافتہ اند و از اسم و صفت جز ذات نخواستہ تعالی و تبارک و تقدس **بیت** بو صلش تا رسم صد بار از پا افگند شوقم ✦ کہ نو پروازم و شاخ بلندے آشیان دارم ✦

رَزَقَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ اِیَّانَا بِہٰذِہِ الْمَعَانِیْ وَسَقَانَا مِنْ ہٰذَا الْمَشْرَبِ انوار آفتاب جہانداری و سلطنت و آثار برکات و استقامت و ترفیع ملت روز افزون باد اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہٖ دَائِمًا وَّسَرْمَدًا

وَعَلٰی اٰلِہِ الْکِرَامِ وَصَحْبِہِ الْعِظَامِ ✦

ورا ورا

ن مقتبس است از مشکات نبوت

ن شہود و تجلی حق و دانستہ اند تعالی

مکتوب (۱۲۳) صد و بست و سیوم

بخواجہ الملکی جعفر خان در سر سیر معشوق در عاشق و جامعیت قلب عارف بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حقیقت جامعہ قلبیہ مرآت جمال لایزال باد فِی الْحَدِیْثِ الْقُدْسِیِّ لَا یَسَعُنِیْ اَرْضِیْ وَلَا سَمَائِیْ وَلٰکِنْ یَسَعُنِیْ قَلْبُ عَبْدِیَ الْمُؤْمِنِ قلب انسانی از راہ تصفیہ چون بکمال خود برسد قابلیت آن پیدا میکند کہ اسرار وجوب و انوار قدم در مرآت او جلوہ فرمایند و سیر معشوق در عاشق پدید آید اشارت باین سیر کردہ است ہر کہ گفتہ **بیت** آئنہ صورت از سفر دور ست ٭ کان پذیرائے صورت از نور ست ٭ درین ہنگام دل را آنقدر وسعت ست کہ طبقات سموات و زمین را در جنب آن مقدارے نمے بیند شیخ بایزید بسطامی قُدِّسَ سِرُّہٗ درین مقام گفتہ اند اگر عرش و مافیہ را در زاویہ قلب عارف بنہند عارف را از فراخی قلب ہیچ احساس بآن نشود شیخ جنید در شرح و تائید آن میگوید کہ حادث چون بقدیم مقترن گردد آنرا اثر نماند یعنی عرش و مافیہ کہ حادث ست در جنب قلب عارف کہ محل ظہور انوار قدم ست نسبت محو و تلاشی دارد محسوس کجا شود باید دانست کہ از لفظ یَسَعُنِیْ قَلْبُ عَبْدِیْ و از سیر معشوق در عاشق کسے معنی حلول و اتحاد نفہمد کہ او تعالیٰ از ان منزہ و مبرا ست امریست بے کیف کہ بر ارباب آن واضح و ہویدا ست مَنْ لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ ہر آنچہ از ان در تعقل و تخیل ما در آید حق سُبْحَانَہٗ از ان پاک و برتر ست **بیت** اتصالے بے تکیف بے قیاس ٭ ہست رب الناس را با جان ناس ٭ حق سُبْحَانَہٗ و تعالیٰ امثال ما را ایمانے باین معانی دہاد و شربے ازین مشرب روزی کناد ٭

مکتوب (۱۲۴) صد و بست و چہارم

بخواجہ احمد بخاری در شرح حال یار او و تعبیر واقعہ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد و

ف یعنی گنجائے او تعالیٰ در قلب مومن و سیر معشوق در عاشق امریست بے کیف الخ ۱۲

الصلوٰۃ والتسلیمات والتحیات میرساند مکتوب شریف رسید خوشوقت ساخت اللہ تعالیٰ ہموارہ در ترقی داردو برجادۂ شریعت و سنت استقامت دہد فقیر بعد آمدن سرہند از ضعف بسیار کشید الحمد للہ والمنۃ کہ درین ایام فرصت ست وروز بروز ضعف کم شدہ مے آید و یک دو وقت در ڈولی نشستہ بیرون ہم مے براید و بیاران صحبت میدارد **بیت** من از تو روئے نپیچم گرم بیازاری * کہ خوش بود ز عزیزان تحمل خواری * نوشتہ بودند کہ سیادت پناہ سید محمد وفا در قلب مراتب از سنی زیادہ میگویید و آنچہ اول چشم پوشیدہ مید بدالحال در چشم وا مے بیند بے سید مذکور خلیفے مستعد ست و قابل اما صحبت او قلیل ست والامیسّریت او تعالیٰ سبحانہ ترقی بسیار کند از مطالعۂ این حال بسیار محظوظ شدیم و آنچہ یکے از منتسبان شما دیدہ است کہ در پیش شما نعمتے ست کہ مردم ہفت اقلیم و وحوش و طیور از آن بہرہ میگیرند و نشان خاطر شان میشود بشارتے ہست بزرگ لیکن چون معاملۂ خوابست تا چہ تعبیر باشد بہر حال از استعداد او مشعرست از قوہ بفعل آمدن امر دیگرست بساست کہ اعوان و انصار صاحب معاملہ این قسم چیزے مے بینند والامر عند اللہ تعالیٰ والسلام اولاً و اخراً *

مکتوب (۱۲۵) صد و بیست و پنجم

بشیخ ابو المظفر برہانپوری در بعضے از اسرار خاصۂ صلوٰۃ و تعبیر وقائع بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ العلی الاعلیٰ والسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ خصوصاً علیٰ سید الوریٰ محمد ن المصطفیٰ صاحب قاب قوسین او ادنیٰ وعلیٰ الہ وصحبہ البررۃ التقی اما بعد مکتوب مرغوب کہ متضمن اذواق و اشواق بودہ رسیدہ است مسرت بخش گردید حق سبحانہ ابواب ترقیات را مفتوح دارد و باعلیٰ مرتبۂ کمال برساند و حلاوت ورقت در ذکر و تلاوت و نماز زیادہ گرداند و از حقیقت قرآنی و حقیقت صلوٰۃ بہرۂ کامل ارزانی فرماید نماز مقصور برین صورت نیست در عالم غیب حقیقتے دارد کہ فوق سائر حقائق ست و در حدیث شریف یا محمد

فَاِنَّ اللہَ تَعَالیٰ یُصَلِّیْ گویا ایمائے بآن حقیقت ست تا کدام صاحب دولت بود کہ ازان حقیقت اطلاع یابد و گلے از گلشن نہائے آن بجناب صلوٰۃ او بآن حقیقت شرف اقتدا یابد و شرکت تحریمہ پیدا کند و از راہ اتحاد قرأت امام و ماموم قرب خاص حاصل نماید و با قرأت امام کہ فی الحقیقت قرأت اوست متلبس گشتہ در رنگ کلام نفسی ہم آغوش مطلوب گردد خوش گفت **بیت** اندر سخن دوست نہان خواہم گشتن + تا بر لب او بوسہ زنم چونش بخواند از حضرت ایشان ما قَدَّسَنَا اللہُ سُبْحَانَہٗ بِسِرِّہِ الْعَزِیْزِ شنودہ ایم کہ کلام را در رنگ علم اتحادے ست با متکلم کہ صفت دیگر را نیست پس ازین راہ قرب و منزلت را دریاب فَہِم مَنْ فَہِمَ تا کجا اسرار نماز را بیان نماید **مصرع** قلم اینجا رسید و سر بشکست + دو واقعہ کہ در بارۂ این دور از کار دیدہ اند یکے آنکہ شخصے اشارت بجانب این مسکین کردہ بزبان عربی میگوید کہ فلانے ازین قسم ولی اللہ ست کہ حق تعالیٰ او را اختیار کردہ است و فوق او ولی اللہ نیست واقعۂ دیگر آنکہ بزرگے اشارت باین درویش کردہ میگوید کہ ہر کہ او را ببیند یا او مساس کند او بہشتی ست واضح گردید فقیر ہر چند قابل این خطاب نیست لیکن چون امثال شما عزیزان این طور چیزے بہ بینند البتہ محملے خواہد داشت یا موافق حسن ظن خود دیدہ اند در نفس الامر ہر چہ باشد **بیت** چشم دارم کہ دہد اشک مرا حسن قبول + آنکہ دُر ساختہ است قطرۂ بارانی را + دو واقعۂ دیگر کہ برخوردار شیخ محمد دیدہ است ہر دو نیک و روشن ست حق تعالیٰ سبحانہ بمراتب کمال رساند و معانی مکنونہ را از قوۃ بفعل آرد اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ +

مکتوب صد و بست و ششم (۱۲۶)

بخواجہ امان اللہ قاضی زادہ برہان پوری در تعبیر واقعہ و شرح حدیث معراج یا محمد انا و انت الحدیث بِسْمِ اللہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مکتوب شریف رسید موجب مسرت گردید اظہار شوق نمودہ بودند حق سبحانہٗ آتش شوق را مشتعل سازد

تا از ماسوی تمام برہاند و بسرادقات قرب برساند و آنچه در واقعه دیده اید که جناب حضرت رسول خدا صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم در مجلسے نشستہ اند و مردم در چپ و راست نشستہ اند و شما هم در آن مجلس نشستہ ذکر نفی و اثبات بحبس نفس میکنید و معنائے آنرا بہ لا موجود الا اللہ تصور مینمائید شخصے از ان مجلس بشما میگوید کہ تو مگر وجود پیغمبر را ہم نفی میکنی و ایشان را نیست میسازی من میگویم کہ آن سرور را صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم نیست نمیسازم درین ولا هوشیار شدید مخدوما صوفیہ کرام کہ نفی وجود از ماسوی مینمایند نفی وجود اصالۃ مینمایند و باستقلال موجود نمیدانند چہ وجود نزد ایشان از اخص اوصاف اوست تعالی و دیگرے را دران شرکت نمیدانند اگر در ممکن وجود ہست پرتو وجود اوست تعالی و سبحانہ و مستفاد و مستعار از آن حضرت این وجود ظلی در جنب وجود واجب تعالی ہالک و لاشئے مینماید و قابل نفی ہست و نزدیک ہست کہ از موہومات و متخیلات شمرده آید کل شیء ہالک الا وجہہ نص قرآنی ہست بے المحدث اذا قورن بالقدیم لم یبق لہ اثر لیس وجود بالاصالۃ والاستقلال از ممکن ہمہ وقت منتفی ہست و وجود ظلی ثابت عوام و خواص و انبیا علیہم الصلوات والبرکات و غیر انبیا ہمہ درین معنی برابر اند و وجود ہمہ مستعار و مستفاد و وجود مستقل و اصیل خاصہ حضرت ذوالجلال ہست پیغامبر صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم شب معراج خود را نفی کرد و در جنب واجب الوجود تعالی و تقدس خود را نیست تصور نمود آنجا کہ فرمود اللہم انت وما انا وما سواک ترکت لاجلک اگر گویند در حدیث معراج کہ نقل میکنند یا محمد انا وانت وما سواک خلقت لاجلک حق تعالی اثبات حبیب خود کرد پس آنسرور صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم چرا نفی خود نمود کہ در جواب فرمود اللہم انت وما انا وما سواک ترکت لاجلک گویم کہ میتواند کہ اثبات باعتبار وجود موہوب کہ بولادت ثانیہ مربوط ست باشد و نفی باعتبار عدمیت اصلی و فقر جبلی کہ نصیبہ ممکن ست بود یعنی حق سبحانہ چون حبیب خود را باظہار نعمت عظمے بنواخت کہ وجود موہوب و بقاء ذات کہ ترا عطا شدہ ہست ہیچکس را میسر نشدہ

---

۱ این کریمہ واقع ست در آخر سورہ قصص و پارہ امن خلق ۲

است وہمہ را طفیلی تو کردہ اَم آنسرور عَلَیہِ وَعَلےٰ اٰلِہِ الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ ازراہِ تواضع وہضم نفس
نظر بر عَبدیت ذاتی وفقر جبلی نمودہ نفی خود کردند ونعمت را بآنحضرت حوالہ ساختہ اثبات او
کردند چنانچہ پادشاہے بریکے از نوکرانِ خود بر سرِ عنایت شدہ تعداد نعمتہائے خود بروے نماید واورا
سربلند سازد واو ازراہِ حسن نشأہ کہ دارد از روئے تواضع نفی خود نماید وفقر واحتیاجِ قدیمی
یاد کند وبگوید کہ من ہیچ نیستم واین ہمہ نعمتہائے از تست بیت از تست طلسم این خزانہ
من ہیچ نیم درین میانہ ❊ من ذرۂ خاکِ آستانم ❊ تو سیطلبی بر آسمانم ❊ ہم گنج توئی وہم تو گنجور ❊
من دست تہی فشاندم از دور ❊ ووقائع دیگر ہم نیک وروشن ست اللہ تعالیٰ بمراتب کمال ترقی دہاد
وَالسَّلَامُ اَوَّلاً وَّاٰخِراً

مکتوب صد وبست وہفتم (۱۲۷)

بخواجہ مومن قاضی زادہ برہانپور در خصائص نماز ورفع آثار بشریت واسرار محبت ودر شرح احوال
او کہ نوشتہ بود کہ در تلاوت قرآن الفاظے کہ از زبان مے برآید بعینہ از تمام اعضا مے برآید
گویا ہر موئے زبانے ست ولذت بسیار پیدا میشود وحرکات وسکنات اکثر اوقات رجوع بآن
جناب اقدس میشود بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند
مکتوب شریف رسید مسرت بخش گردید چون متضمن احوال واذواق سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود
اللہ تعالیٰ ہموارہ در ترقیات دارد واز عجب وپندار دور گرداند نوشتہ بودند کہ در نماز حالتے روئے
میدہد کہ حجاب از میان برمیخیزد وہر رکنے کہ ادا مینماید باز عود کردن برکن دیگر ذوق نمیشود وخطرہ
غیر اصلاً نمیگذرد وخوف بسیار دران وقت پیدا میشود وخود را مانند خس وخاشاک ہم نمے یابد
بدانند کہ در حدیث شریف آمدہ است در نماز حجابے کہ در میانِ مصلی وپروردگار است برداشتہ
میشود وحضرت ایشانِ ما قدس سرہ اللہ تعالیٰ سبحانہ برنگاشتہ اند کہ این رفع حجاب مخصوص بنماز
منتہی ست شکر خدائے عزّ وجلّ برین نعمت عظمےٰ بجا آرند ودر ازدیاد کیفیت او کوشند ونماز
را بآداب وشرائط وطول قنوت بجا آرند قربے کہ در عین ادائے اوست بیرونِ آن نیست

قیام قرأت

وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلوٰةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا[1] پارہ از اسرارِ نماز در کتابتِ اخوی اعزی شیخ
ابو المظفر بقلم آمدہ ست اگر آن را مطالعہ نمایند ظاہرا حظ کنند نوشتہ بودند کہ در دیدنِ اشیاہا
مانندِ آبِ روان و صحرا و درخت و جز آن رقتے پیدا میشود و اسرارے معلوم میگردد کہ ہرگز در بیان
نیاید و در مشغولی حالتے رو میدہد کہ ہستی از میان برمیخیزد و مقامِ حیرت پیدا میشود ہمہ احوال محمود
و پسندیدہ است حق سبحانہ بکمالِ نفی و حقیقتِ انتفا برساند تا آثارِ بشریت بتمام از میان رخت
بربندد و لا یَذْکُرُ اللهَ تعالیٰ اِلَّا اللهُ جلوہ فرماید نوشتہ بودند کہ ہرگاہ کہ بتوجہ متوجہ میشوم
متعلمے پیدا میگردد و نشئہ محبت ازان طرف وارد میشود کہ چہ نویسد مخدوما این ہمہ اذواق ازان
نشئہ پیدا است و این دید ازین محبت ہویدا مدارِ کار بر محبت ست کہ سببِ ظہور و اظہار گشتہ
است محبت ست کہ سرِ مکنون و گنجِ پنہان را بجلوہ گاہِ بروز آوردہ محبت ست کہ خرقِ حجب
مینماید و بوصلِ عریان میرساند نوشتہ بودند در تلاوتِ قرآن الفاظے کہ از زبان برمی آیند بعینہ از
تمام اعضا مے برآیند گویا ہر موئے را زبانے ہست و لذتِ بسیار پیدا میشود و حرکات و سکنات اکثر
اوقات مرجوع بآنجنابِ اقدس میشود مخدوما ہنگامِ استیلائے ذکر ہر عضو بذکرے در آید خصوصیت
بدل و سائرِ لطائف نمیماند اگر در تلاوت ہم این معنی روئے نماید و ہمہ اعضا در تلاوت آیند گنجایش
دارد و نیز بندہ چون باستماعِ کلامِ ربانی مستعد میگردد بکلیتِ خود استماع مینماید خصوصیت بحاسہ سمع
ندارد اگر تلاوت ہم بکلیتِ خود نماید چہ عجب بابا کہ سرِ این معاملہ آنست کہ ہر حکمے کہ بآنجنابِ اقدس
منسوب بکلیت ست کہ تبعض و تجزی آنجا محال ست اگر تکلم ست بکلیت ست و اگر استماع ست
ہم بکلیت ست گفتہ اند ذاتُ اللهِ کُلُّہٗ عِلْمٌ وَکُلُّہٗ قُدْرَۃٌ وَکُلُّہٗ اِرَادَۃٌ علیٰ ہٰذا القیاس
و عارفِ متخلق بحکمِ تخلق نیز بکلیتِ خود متکلم میشود و بکلیت مستمع علیٰ ہٰذا القیاس اینمعنی در تکلم بکلامِ
الٰہی بیشتر متجلی ست چہ این ہمان کلام ست کہ حق سبحانہ بکلیت بآن متکلم ست والسلام اوّلًا و آخرًا

---

[1] ہذا ذکر این کریمہ واقع ست در آخر سورۂ طٰہٰ از پارہ قال الم اقل ۱۲ کہ نوشتہ اید منہ حق سبحانہ و تعالیٰ ۱۲

مکتوب صد و بست و هشتم (۱۲۸)

به محمد باقر لاهوری در شرح احوالِ او و ابشار او بحصولِ مقاماتِ عالیه و اسرارِ سنیه و بیانِ آنکه عروجِ لطائفِ عالمِ امر تا کجاست و نصیبِ عناصرِ اربعه از کجا و حلِ شبه که بر تفوقِ حقیقتِ قرآنی بر کمالاتِ نبوت نموده و بیانِ آنکه نصیبے از ذاتِ غیرِ صاحبِ قیومیت را لحوق بحقیقة الحقائق غیرِ محمدی المشرب را از راهِ ضمنیتِ الشیخ ممکن ست بلکه واقع و در شرحِ احوالِ یارانِ او و ترغیب برخدمتِ طالبانِ حق جل و علا

بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰة و ارسال التحیات میرساند مکاتیبِ شریفه بتعاقبِ یکدیگر رسید سببِ مسرت گردید چون متضمنِ اذواقِ سنیه و احوالِ علیه بود مسرت بر مسرت افزود فقیر درین ایام بیماری بسیار کشید چنانچه قدرتِ نوشتن و نشستن بطورِ خود نداشت بحمد الله سبحانه که الحال فرصتِ کلی ست و بدستان کتابت هم مینویسیم هر چند قدرت ایستاده شدن یا دو زانو نشستن تا حال نشده است پنج شش کتابت از شما بالفعل موجود ست مجملے بجوابِ هر کدام مے پردازد نوشته بودند نسبتهائے که درین مرتبه در حضور بحصولِ شان مبشر گردیده درک مینماید و تفصیلِ آن نگاشته بودند همه بوضوح پیوست حق سبحانه هم برین منوال همواره بر ترقیات دارد و بعد ازان نوشته بودند که روزے مکتوب هفتاد و هفتم از مکتوباتِ جلدِ ثالث مطالعه میکرد در همان اثنا پر توے از حقیقتِ صلوٰة بکمالِ علو و بے کیفی مشتمل بر غرائبِ انوارِ قدم بر باطنِ این فقیر تافت و فوقِ حقیقتِ قرآنی ظاهر شد و بغایت مغلوبِ خود ساخت و تا مدت مغلوبِ این نسبت بود و بے ریب مییافت که پر توے همان حقیقت ست در نمازِ فرض نیز گاہے ظهور میکند و در کتابتهائے دیگر هم از حصولِ این معنی اظهار کرده اید و از واقعه تعبیرِ آن بحقیقتِ صلوٰة و معامله که فوقِ این حقیقت ست معلوم کرده اید و دریوزهٔ توجه ازین فقیر در دریافتِ صحت و سقمِ این معامله نموده اید بخدو ما فقیر درین معامله متوجه گشت ظاهر شد که شما را نصیبے ازین نسبتِ شگرف حاصل شد بلکه اقتداءِ صلوٰة بصلوٰة نیز بفهم در آمد و العلم عند الله تعالیٰ

نوشتہ بودند کہ عروج بسیار معلوم میشود و ظاہر میگردد کہ لطائف از اصولِ خود ہاہم کہ فوقِ محدد اند
بالاتر ارتقا نمودہ اند یعنی ارتقارِ لطائف از اصولِ خود شرطِ ولایت ست در ولایتِ صغریٰ عروجِ
لطائف تا ظلالِ اسما و صفات ست و در ولایتِ کبریٰ تا اصولِ اسما و صفات نہایتِ عروجِ
لطائفِ عالمِ امر تا ولایتِ کبریٰ ست بلکہ تا دائرۂ اولیٰ از ولایتِ کبریٰ بیشتر معاملہ با عالمِ خلق
است و بقیہ دوائرِ ولایتِ کبریٰ نصیب از ان مرنفس راست و نصیبِ عناصرِ اربعہ از ولایتِ علیا
و کمالاتِ نبوۃ ست نوشتہ بودند گاہے کہ مناسبت بحقیقۃ الحقائق ہویدا میگردد در و نزول
متخیل میشود یعنی بعد از کمالِ عروج معاملہ بنزول ست و این نزول اتم ست ثمرات و نتائجِ آن
بیش از بیش ست و از ظہورِ نزولِ ملائکہ و تعطلِ کاتبِ شمال کہ نوشتہ اند نعمتے ست عظمیٰ لَئِنْ
شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ و از ازدیادِ لذتِ ایلام بر انعام کہ اظہار نمودہ اند آرے ہمچنین میباید دیگران
علامتِ محبتِ ذاتیہ استوارِ انعام و ایلامِ محبوب گفتہ اند و نزد حضرتِ ایشانِ ما ایلام بیشتر لذت
بخش ست نسبت بانعام این از دیوانگیہائے محبت ست مَنْ لَمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ نوشتہ بودند
کہ بہرہ از حقیقتِ صلوٰۃ و خلت و محبت بہر دو معنی میباید و خلعت برنگ خلت بالکلیہ تفتیش ظاہر
میشود و این معانی اکثر در صلوات خصوصاً در مکتوبات و گاہے در غیر آن میباید و گاہے مناسبت
بحقیقۃ الحقائق و گاہے فنائے خاص مفہوم میشود دیگر حقیقتِ معبودیتِ صرف کہ فوقِ
حقیقتِ صلوٰۃ مینمود و مضمونِ مصرع ٭ من بجائے میروم کانجا قدم نامحرم ست ٭ نشانِ آن موطنِ
بے نشان ست پرتو انداز گردید حقیقۃ قرآنِ مجید بل ذات و صفاتِ واجبی تعالیٰ شانہ دران
مقامِ شگرف نمودار بود الخ مخدوما چیزہائے کہ شما مینویسید امثالِ ما دور از کار انز التصور و خطور
این امور ہم مغتنم ست و ایمانے باین معانی بسند و مثمر لیکن چون محبت و رابطہ با اہلِ این
نسبت درست دارید از برکات و نسبتِ خاصِ ایشان امیدوارید اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ
معیت ہیچ دقیقہ را نمیگذارد کہ نصیبِ محبِ صادق نگردد چہ اگر در یک مقام از محبوب کوتہی کند

سلہ بالضم لپشم نرم و نبہ ۱۲ ؎ سلہ یعنی گو این امور بغایت مستبعد ست و غیر متوقع اما چون محبت الخ ۱۲

معیت درست نیاید لیکن بتفاوتِ محبت در معیت ہم تفاوت راہ میابد باوجود در بعضے ازین
مواطن مشہود ہم میگردید لیکن نمودار گشتنِ حقیقت قرآنی دران موطن کہ معبودیتِ صرف ست
محلِ تامل ست کما لایخفی وایضاً حقیقتِ قرآنی بطورِ حضرتِ ایشان قدس سرہ مامبدأ وسعتِ بیچونِ حضرتِ
ذات ست تعالیٰ واین معنی زائدست بر ذاتِ مجرد پس شایانِ معبودیت صرف نبود وازان فرودہ
علیا متنزل باشد ازین بیان ساقط شد شبہہ کہ ایراد کردہ اند کہ حقیقتِ قرآن ناشی از صفتِ
کلام یا شانِ کلام ست پس داخلِ ولایتِ کبریٰ بود و تفوقِ آن از کمالاتِ نبوت چہ صورت دارد
زیرانکہ این معنی کہ مبدأ وسعتِ بیچونِ حضرتِ ذات ست تعالیٰ برتر از ولایتِ سہ گانہ وکمالاتِ
نبوت وحقیقتِ کعبہ است فافہم نوشتہ بودند کہ یک مرتبہ پرتو از ذاتِ موہوب برین کمینہ تافت
درانوقت چنانچہ افعال وصفات ازانطرف مییابد جسم وجثہ نیز ازین طرف نمییافت بلکہ جسم نیز
از نظرِ بصیرت برخاستہ بود وسوائے نورانیت امرے دیگر مدرک ومشہود نمیگشت مخدوما مراد
از ذاتِ موہوب اگر وجودِ موہوبِ حقانی ست کہ بولادتِ ثانیہ مربوطست فبہا واگر مراد این
معنی ست کہ صاحبِ نسبتِ قیومیت را عطا میشود وخصوصیت باو دارد وتعددِ این صاحبِ دولت
دریک عصر وقوع ندارد پس جائے تامل ست مگر آنکہ از راہِ فنافی الشیخ کہ صاحبِ این نسبت
بذاتِ موہوب نسبتے پیدا کند واز انوار وبرکاتِ آن بہرہ ور گردد چنانچہ لفظِ پرتو از ذاتِ
موہوب تافت اشعارے باین معنی دارد واین نوع نسبت بذاتِ موہوب ممکن ست بلکہ واقع
وہمچنین ست وصول بحقیقۃ الحقائق اگر محمدی ست پس راہِ وصول حاصل دارد وغیر محمدی از راہِ
فنافی الشیخ اگر واصل گردد گنجایش دارد نوشتہ بودند کہ بعضے از اہلِ ہند ورزشِ معنی نفی واثبات
بزبانِ فارسی برآنہا دشوارست بہ ہندی گفتن مجوزست یانہ مخدوما تا حال از بزرگان معلوم نیست
کہ بہندی کسے تعلیم کردہ باشد باہم این قسم مردم را کہ تعلیم میکنیم بفارسی باندک مشقت یاد میگیرند
اگر بر کسے بسیار دشوار باشد بہندی بگویند باہلِ عرب کہ میگوئیم بزبانِ عربی میگوئیم وبلا مقصود الا
اللہ دلالت مینمائیم محمد عارف مناسبتے بولایتِ علیا پیدا کردہ بود وتصفیہ عناصر کہ مییافت

ازین رہگذر بود لیکن مسکن در ولایتِ کبری داشت الحال درین دو سہ روز دران ولایت بتوجہ معلوم
شد کہ رسید حقیقتِ تصفیۂ عناصر دران جاست بیشتر صورتِ تصفیۂ عناصر دراینجا بود عبد الواحد
ہم ترقی بسیار کردہ است نزدیک ست کہ از احاطۂ ظلال برآید و آنچہ از احوالِ یارانِ دیگر نوشتہ
اند ہمہ نیک و پسندیدہ است باحوالِ آنہا خوب پردازند خدمتِ آنہا را منت بکنند حدیث
یَا دَاوٗدُ اِذَا رَاَیْتَ لِیْ طَالِبًا فَکُنْ لَّہٗ خَادِمًا شنودہ باشند و نیز حدیث نقل میکنند اِنَّ اَحَبَّ
عِبَادِ اللّٰہِ اِلَی اللّٰہِ مَنْ حَبَّبَ عِبَادَ اللّٰہِ اِلَی اللّٰہِ وَحَبَّبَ اللّٰہَ اِلٰی عِبَادِہٖ وَالْحَمْدُ لِلّٰہِ اَوَّلًا
وَّاٰخِرًا وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی رَسُوْلِہٖ دَائِمًا وَّسَرْمَدًا وَّعَلٰی اٰلِہِ الْکِرَامِ وَصَحْبِہِ الْعِظَامِ اِلٰی
یَوْمِ الْقِیَامِ

مکتوب (۱۲۹) صد و بست و نہم

بخواجہ محمد ماہ پسر خواجہ عبد الرحمن النقشبندی در عزا و نصیحت و ترغیب بر شریعت علیہ و سنتِ سنیہ
و بر دوام ذکر + بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند از شنودنِ واقعۂ ہائلہ و خبر
وحشت اثر چہ نویسد کہ دوستان از چہ قسم مصیبت رسیدہ و درد و غم روئے داد اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ
رَاجِعُوْنَ لیکن چون بتقدیر و ارادہ مولائے حقیقی ست جَلَّ شَانُہٗ غیر از صبر و رضا چارہ نیست

بیت من از تو روئے نپیچم گرم بیازاری + کہ خوش بود ز عزیزان تحمل خواری + باید کہ بر جادۂ
شریعت و طریقت مستقیم باشند تا بحقیقت راہ یابند و راہ و روشِ بزرگان خود را از دست ندہند تا
از فیوض و برکاتِ ایشان بہرہ مند گردند حیاتِ دنیاوی بغایت قلیل ست و معاملۂ آخرت دائمی
و سرمدی کارے باید کرد کہ نجاتِ اخروی حاصل شود و سرخروئی از صاحبِ حقیقی بحصول انجامد حق
سبحانہ آدمی را مہمل نیافریدہ است و بطور او نگذاشتہ تا ہر چہ داند بکند و ہر طور خواہد زندگانی نماید
باوامر و نواہی او را مبتلا ساختہ است اینکس چارہ ندارد بغیر از آنکہ بمقتضائے اوامر و نواہی او
زندگانی نماید باآنچہ مامورست بجائے آرد و از آنچہ ممنوع ست یکسو بود اگر چنین نکند بندۂ متمرد
باشد و مستحق انواع عقوبات بود باید بذکر و فکر مشغول بوند اگر در ذکر گفتن دل را خفگی پیدا شود و از

ر گفتن باز دارد بمجردِ وقوفِ قلبی یا توجہ بے کیفی پردازند و آنچه نوشته اند که آرام و جمعیت در نسبت

حرکتِ دل بہر روش که باشد باشد و در دل ہیچ خیالے نگذرد حتی که خیالِ لفظِ اسم ذات ہم

بانیکه این صفت روئے میدہد باز میدارد از ہمہ چیز درین حال آرام و جمعیت زیاده از زیاده مشاہده

یکنند مخدوما این حال نیک ست ہر قدر که انقطاعِ دل از ماسوی حاصل شود نعمت ست لیکن

شرطیکه در فرائض و واجبات خلل نرود و الا خطر در خطر ست چنانچه خود نوشته اید لیکن صفت

کبیره را از دست ندہید و ترسان و لرزان باشید و سنت پیغمبر صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمْ

را بدندان محکم بگیرید این ست راهِ نجات وَبِدُوْنِهٖ خَرْطُ الْقَتَادِ فاتحه از برائے استقامت

شما خوانده شد ثَبَّتَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَاِیَّاکُمْ عَلٰی جَادَّةِ الشَّرِیْعَةِ الْعَلِیَّةِ

مکتوب (۱۳۰) صدوسی ام

بشیخ حُسین منصور جالندھری در تحسینِ احوالِ سَنِیّه او بالبعض بشاراتِ عالیه و در آنکه غیرِ قطب

را از اعوانِ قطب باشد اگر خود را واسطهٔ فیض دریابد گنجایش دارد و حلِ شبهه که نوشته بود

که حقیقتِ قرآنی در مرتبهٔ صفات ست تفوّقِ آن بر کمالاتِ نبوت که مرتبهٔ ذات ست چگونه بود

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی خَیْرِ خَلْقِهٖ

مُحَمَّدٍ وَّاٰلِهٖ اَجْمَعِیْنَ مکاتیبِ شریفه که پیش ازین فرستاده بودند رسید خوشوقت ساخت

و مسرت افزا گردید در انوقت فقیر مریض بود طاقتِ جواب نوشتن نداشت الحال که از شدت

مَرَض فرصت ست بجوابِ ہر دو کتابت که متضمنِ احوال و اذواقِ سَنِیّه است مے پردازد از شمولِ

عنایاتِ خداوندی جَلَّ شَانُهٗ که از چند و چون بیرون ست که مشاہده مینمایید و رفعِ کدورات

و عفو زلات که احساس میکنید و در بعضے اوقات خود را واسطهٔ فیض و رحمت و مغفرت مییابید

فیوض و برکات که از جنابِ سروری عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکْمَلُ التَّحِیَّاتِ عَلَی الدَّوَام

بر خود مییابید که گویا نہرے از آن بحرِ محیط باینجانب کنده اند و عَلَی الدَّوَام فائض ست و گویا از

نظرِ مبارک خود ہرگز مستور نمیسازند و آنرا از مہربانی خود دور نمیگردانند و درین امور مرقومہ شک و ریب نمیباید بلکہ رؤیۃ الشمس فی الظہیرۃ ست نعمتے ست بزرگ مطالعہ آن خوشوقت ساخت ولذات معنویہ بخشید اللّٰہم زِد و خود را کہ واسطۂ فیض میبایید مخدوما این معاملہ وابستہ بقطب ست لیکن غیر قطب کہ از اعوان و انصار قطب ست اگر این معنی در خود احساس نماید گنجایش دارد و چنانچہ در عالم مجاز وزیر واسطۂ انعام بادشاہی ست بخلاف اگر اعوانِ وزیر کہ مرجع خلائق اند نیز خود را واسطۂ انعامات فہمند چہ مستبعد در باب حقیقت قرآنی استفسار نمودہ بودند ظاہر میشود کہ ترقیِ بسیار دران حقیقت واقع شدہ است ظاہرا این معاملہ بانجام رسیدہ باشد و نصیبے وپرتوے از صباحت کہ رسیدہ بودند نیز مدرک مے درآید الغیب عند اللّٰہ سبحانہ نوشتہ بودند کہ چون معاملہ کمالاتِ نبوت بذاتِ بحت تعلق داشتہ باشد تفوق حقیقۂ کعبہ و حقیقۂ قرآنی بران چہ صورت دارد مخدوما از کجا معلوم میشود کہ کمالاتِ نبوت بذاتِ بحت تعلق دارد از فقیر کہ نقل کردہ فقیر ہرگز نگفتہ است و در کلام حضرت ایشان ہم معلوم نیست آرے وصول باین کمالات بعد از حصول ولایات سہ گانہ است و پس از عبور از اسما و صفات و شیون و اعتبارات و تنزیہات و تقدیسات است و بعد از ترقی از اسم الظاہر و اسم الباطن ست کہ در مکتوب بیانِ طریق بتفصیل مذکورست لیکن در ذاتِ بحت بودن آن محل سخن ست شعر کیف الوصول الی سعاد ودونہا + قلل الجبال ودونہن حیوف + چگونہ این معاملہ بذاتِ صرف متعلق باشد و حال آنکہ حضرت ایشان در ہمان مکتوب حقیقت کعبہ را کہ عبارت از سرادقات عظمت و کبریائی ست فوق کمالاتِ نبوت نوشتہ اند و نصیب از کمالاتِ نبوت جز ارضی را ثابت کردہ اند و نصیب از حقیقۂ کعبہ ہیئت وحدانی را کہ از مجموع عالمِ خلق و عالمِ امر بہم رسیدہ نوشتہ و ایضا در ہمان مکتوب مرتبۂ ذات را فوقِ این کمالات ثابت کردہ اند انجا کہ نگارش فرمودہ اند کہ ذات اللّٰہ ورائے این وجود و عدم ست و نیز نوشتہ اند کہ این ورائیت نہ باعتبار وجود حجب ست چہ حجب بتمام مرتفع

---

۵۱ یعنی ایک لحظہ ۱۲ ۵۲ یعنی بلکہ در رنگ آفتاب نصف النہار ۱۲ ۵۳ این مشاہدہ و یافت ہمہ ۱۲ ۵۴ یعنی از مکاتیب مجدد رضی

گشته اند بلکه باعتبارِ ثبوتِ عظمت و کبریائی ست که مانعِ درک ست و حقیقتِ قرآنی فوقِ حقیقت
کعبهٔ ربانی ست و آن بطورِ حضرتِ ایشان ما عبارت از مبدأ وُسعتِ بیچون حضرتِ ذات ست
تعالی چنانچه در جلدِ ثالث بتفصیل بیان فرموده اند فاندفع الاشکال و زال الاشتباه و اگر
کلامِ حضرتِ ایشان را تتبع میکرد دید ظاهر از ین اشکال میرستید عجب تر آنکه حقیقتِ قرآنی را بے
اطلاع از تحقیقِ آنحضرت در یک کتابت شانِ کلام نوشته اند و در کتابتِ دیگر تخطئه خود کرده اند که در
کتابتِ سابق از راهِ خطا نوشته ایم حقیقت قرآنی صفتِ زائده است چه جائے[1] تخطئه است کلام
الله تعالی چنانچه صفتِ زائده است شانِ غیر زائد هم است و هر دو بطریق حقیقت ست مجاز در میان
نیست پس کلام را بیکے خاص کردن و نفی دیگر نمودن بچه معنی بود و بر تقدیرِ تسلیم که کلام خاص بصفة
بود اگر حقیقتِ آن شان باشد چه نقصان دارد و تحقیق آنست که حضرتِ ایشان افاده فرموده اند
و نیز پرسیده بودند که چون سالک بولایاتِ ثلثه و کمالاتِ نبوت مشرف میشود و سیرِ او در حقائق
مے افتد آیا هر کدام از ولایات و کمالات عروج و نزول علیحده دارد و یا بیک عروج بولایات و کمالات
مشرف میگردد و بیک نزول نازل میشود مخدوما بعضے اشخاص باشند که بیک عروج این مقامات را طے
کرده نزول فرمایند و بعضے دیگر را عروج و نزول متعدد میشود و بعضے را در بعضے مقامات عروج
بود و نزول نبود این معامله بحسبِ استعداداتِ طلاب متفاوت ست و گاه بود که این تفاوت
باندازهٔ تفاوتِ تربیتِ راهبر باشد اراده سفر کوهستان نموده اند بهتر ست بعد استخاره متوجه شوند
از جانبِ فقیر هم اذن ست دیگر فقیر طریقهٔ چشتیه را بکسے میگوید و خرقه هم نمیدهد تا واضح
باشد سُبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم۔

مکتوبِ صد و سی و یکم (۱۳۱)

بسم الله — بشیخ انور نور سرایی در تحسینِ احوال و شرحِ وقایعِ او و در آنکه تجلیِ ذات را دوام ناگزیر ست

[1] یعنی هیچ جائے تخطئه نیست پس چرا تخطئه خود کرده اند حال آنکه کلام چنانچه الخ ۱۲

الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی کتابیکه از راهِ محبت فرستاده
بودند رسید مسرت بخش گردید آنچه از اذواق و احوالِ خود نوشته بودند همه پسندیده و اعلی ست
مطالعهٔ آن خوشوقت ساخت ترقیم یافته بود که حقیقتِ صلوة چنان مکشوف شد که درختیست
از نور و شاخِ آن درخت مقابلِ قبله افتاده و فقیر این درخت را بپهلوے راستِ خود مے بیند
که مناسبتِ این حقیقت بدرخت آنست که درخت از وسعت و تفصیل خبر میدهد چه شجره تفصیلِ
نواة ست و نماز نیز مرتبهٔ وسعتِ بیچونِ حضرتِ ذات ست تعالی وتقدس و چون توجهِ آن
بکعبهٔ مقصود ست که مرتبهٔ معبودیتِ صرف ست توجهِ آن درخت بسمتِ قبله متمثل گشت و آن
درخت را که بپهلوے راست مے بیند اشعارے بآن میدارد که شما را بآن درخت راهِ راست
امید ست که بمطلب برسانند و نصیبے از ان حقیقة بحصول انجامد بیت ما تماشا کنانِ کوته دست
تو درختِ بلند بالائی * نوشته بودند که روزے در نماز نے خود را فوقِ آسمان دید و نورے دید که الفاظ
صلوة دران نور متصور میشد و در حینِ اداے نماز در رکوع و سجود حظ والتذاذے میشود که از
تقریر و تحریر بیرون ست چرا چنین نبود که نماز معراجِ مومن ست و موطنِ کمالِ قرب و هنگام رفع
حجاب نوشته بودند که در غیبت مے بینم نوریست بیجهت و بے کیف آنجا خود را چنان معلوم کردم
که بنده مقبولم و پسندیدهٔ صاحبم و از زبانِ کمترین بر آمد که خوب بنده ام مخدوما چون درین دید و
علمِ شما در میان نیستید و از غیب این کلمه بر زبانِ شما جاری شده است نیک و مبارک ست شکرِ خداوندی
جل شانه بجاے آرند و از رحمتِ او بیش از بیش امیدوار باشند و از کردار و اعمالِ خود مایوس گردند
و امید از رحمتِ صرف داشته باشند قبولِ او بکردارِ ما وابسته نیست نوشته بودند در مراقبه ظاهر شد
گویا تجلیِ ذات ست تعالی بے جهت و بیرنگ و حسن و خوبیِ آن در وهم و خیال در نیاید مخدوما علامت
تجلیِ ذات دوام ست که استتار در قفاے آن نبود و آنچه استتار پذیرد نه تجلیِ ذات ست سبحانه
بلکه تجلیِ شانے ست از شیونات لهذا تجلیِ ذاتیِ برقی که مشائخ قرار داده اند نزدِ حضرتِ ایشانِ ما
تجلیِ ذات نیست تعالی بلکه تجلیِ شانے ست از شیونات که سریع الاستتار ست مخدوما آنچه در کتاب

فرزندی نوشتہ بودند از انکشافِ حقیقتِ قرآنی و در وقتِ ادائے صلوٰۃ خود را محو مطلق دیدن و مشاہدہ لذتِ عظیم دران وقت نمودن و ظہورِ تاثیرِ توجہ در طلبہ و گرمیِ مجلس ہمہ نیک عالی ست مطالعہ آن خوشوقت ساخت اَللّٰھُمَّ زِدْ باحوالِ طالبان خوب پردازند و توجہات را از آنہا دریغ ندارد لیکن ترسان و لرزان باشند و متضرع و ملتجی بوند مبادا ازین راہ خرابی اینکس خواستہ باشند در کنج نامرادی اوقات را بذکر و فکر بسر برند و گنجِ اسرار بدست آرند + + +

مکتوب (۱۳۲) صد و سی و دوم

بخواجہ احمد بخاری در بیانِ آنکہ ہر چہ از محبوبِ حقیقی میرسد مرغوب و محبوب ست و قبض و بسطِ رزق فعلِ خاصِ اوست تعالیٰ و شرحِ احوالِ یارانِ او + ھُوَ + اللہ تعالیٰ بر جادۂ شریعتِ غرا و سنتِ مصطفےٰ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم مستقیم و مستدیم داشتہ بترقیاتِ صوریہ و معنویہ مکرم و ممتاز دارا د صحیفۂ گرامی رسید مسرت بخش گردید از آثارِ فقیر نوشتہ بودند حمداً للہِ سبحانہٗ کہ دریں ایام فرصت ست لیکن قوتِ استادن تا حال نشدہ است مَا اَصَابَ مِنْ مُّصِیْبَۃٍ فِی الْاَرْضِ وَلَا فِیْ اَنْفُسِکُمْ اِلَّا فِیْ کِتٰبٍ مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّبْرَاَھَا ہر چہ از ان جانب میرسد مرغوب و محبوب ست کشادہ پیشانی بے گرہِ جبین و ابرو بان پیش باید آمد راہِ بندگی این ست بعضے یاران اظہارِ گلہ مندی از مضائقِ روزگار و قرضداریہا مینمایند جائے گلہ نیست تو در رزقِ مقدر احتمالِ کمی و زیادتی نیست تنگ کردن رزق و زیادتیِ آن فعلِ خاصِ اوست تعالیٰ ہیچکس را دران دخل نیست اَللّٰہُ یَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ یَّشَآءُ وَیَقْدِرُ طریقۂ مرضیہ آنست کہ بندہ روئے دل را از ہمہ جہات مصروف ساختہ در ذکر و عبادتِ او یکجہت و یکرو بود و بکلیت در تعمیرِ آخرت کوشد و مطمحِ ہمتش جز مرضیاتِ مولائے حقیقی جل سلطانہٗ نبود وَاذْکُرِ اسْمَ رَبِّکَ وَتَبَتَّلْ اِلَیْہِ تَبْتِیْلًا[1] و امورِ معاش را باو سپارد و کشایش کار را از و داند و از و طلبد رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

[1] در سورۂ مزمل واقع ست از پارۂ تبارک ۱۲

لَآ اِلٰہَ اِلَّا ھُوَ فَاتَّخِذْہُ وَکِیْلًا در حدیث شریف آمدہ است تَبًّا لِلذَّھَبِ وَالْفِضَّۃِ قِیْلَ فَمَا نَدَّخِرُ قَالَ لِسَانًا ذَاکِرًا وَّ قَلْبًا شَاکِرًا وَّ زَوْجَۃً تُعِیْنُ عَلَی الْاٰخِرَۃِ[1] و نیز در حدیث شریف است مَنْ جَعَلَ الْھُمُوْمَ ھَمًّا وَّاحِدًا کَفَاہُ اللّٰہُ تَعَالٰی سَائِرَ ھُمُوْمِہٖ وَ مَنْ تَشَعَّبَتْ بِہِ الْھُمُوْمُ مِنْ اَحْوَالِ الدُّنْیَا لَمْ یُبَالِ اللّٰہُ تَعَالٰی فِیْ اَیِّ اَوْدِیَتِھَا ھَلَکَ[2] و آنچہ از احوالِ سید محمد و برادر کلانِ او نوشتہ بودند بوضوح پیوست در احوالِ برادرِ خود نوشتہ اند کہ آنچہ اول چشم بستہ میدید الحال کشادہ میبیند مخدوما این دلالت بر ترقیِ باطن ندارد و کمالِ آن و البتہ نیست مصرع تو مباش اصلا کمال این ست و بس و مراتبِ قلب را کہ مشاہدہ میکنند نیک و بلند ست حق سبحانہ از کمالِ ہر قلب بہرہ ور سازد و از قلبِ بسیط نصیبے ارزانی فرماید در احوالِ محمد زاہد چیزہائے بزرگ و عالی نوشتہ اند از کرم او تعالیٰ نزدیک ست لیکن آنچہ نوشتہ اند کہ ولایتِ کبریٰ را تفصیل وار سیر کردہ در نیم دائرہ پنجم مقامِ قبولیت تعین مینماید و ہمچنین در چار ولایتِ علیا نقطہ تعین مینماید کہ آن نیز مقامِ قبولیت ست معلوم نشد کہ این مقامِ قبولیت عبارت از چیست و چہ قسم قبولیت ست و نیم دائرہ پنجم بچہ معنی ست اگر مراد قوسے ست کہ حضرت ایشان آنرا انتہائے ولایتِ کبریٰ قرار دادہ اند پس نیم دائرہ چہارم باید گفت زیراکہ آن قوس در دائرہ چہارم ست کہ دائرہ دریست و بالائے آن قوس ست نوشتہ بودند کہ یارانِ طریق را کہ بشما منتسبند ہر جا عقبہ و مانعے پیش مے آید و توقف واقع میشود باین خاک نشین متوجہ میشوند صورتِ فقیر بآنہا ظاہر میشود و از انجا میگذرانند و فقیر ہیچ نمے بیند و خبر ندارد مخدوما تکمیل و ارشاد کارخانہ خداوندی ست جل شانہ و مربیِ حقیقی اوست سبحانہ لیکن باعتبارِ ظاہر این معاملہ بہ پیر و مرشد و البتہ ساختہ اند بتوسط او کارِ مسترشد را بکمال میرسانند گاہ بود کہ مرشد را ازین توسط اطلاع بود و گاہ نبود و نہ از مادمنشما بہانہ بر ساختہ اند علی الخصوص کہ مرشد از اربابِ جہل بود و اطلاع از احوالِ مسترشد و از توسط خود کمتر خواہد بود مع ذلک در صحبتِ او مردم بمرتبہ کمال و اکمال میرسند و صاحبِ احوال

---

[1] رواہ ابن ماجۃ والبیہقی ۱۲ من المشکوۃ [2] والذی فی المشکوۃ ھمّ دنیاہ ۱۲

وصاحبِ علم میشوند وازین جہل ہیچ نقصانے در کمال وتکمیلِ او نیست احوال وکمالاتِ او
کہ درمرایائے مسترشدان ظاہر میشود والسلام اولاً وآخراً

مکتوب (۱۳۳) صد وسی وسوم

بشیخ شرف الدین سلطانپوری در ترغیب پرداختِ احوالِ مسترشدان وتاکید بر تصحیحِ نیت
ھُو۔ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسالِ التحیات میرساند احوال ہمہ حال مستوجب حمدست
المسئول من اللہ تعالیٰ عافیتکم واستقامتکم علی الطریقۃ المرضیۃ ظاہراً
وباطناً صحیفۂ گرامی کہ درین ولا ارسال داشتہ بودند رسید بہجت افزا گردید از تقید بحلقۂ صبح و
پیشین وطریقۂ توجہ بیاران بعد مغرب وگرمی مجلس وتاثیر توجہات وظہور آثار وترقیاتِ عظیمہ
یاران کہ نوشتہ بودند مسرت بر مسرت افزود اللّٰہم اکثر اخواننا فی الدین باید کہ درین
امرِ جلیل القدر بیش از بیش تقید ورزند در حدیث آمدہ است اِنَّ اَحَبَّ عِبادِ اللہِ اِلَی اللہِ مَن
حَبَّبَ عِبادَ اللہِ اِلَی اللہِ وَحَبَّبَ اللہَ اِلیٰ عِبادِہٖ ودر تصحیحِ نیت بجان کوشند وہموارہ
ملتجی ومتضرع بوند از تحقق بحقیقتِ قرآنی وعبور بما فوق کہ نوشتہ بودند بوضوح انجامید تفصیل آن
تعلق بحضور دارد کہ معاملہ نازک ست وآنچہ میبایند نعمتے ست عظمےٰ امید ست کہ از دو چیز خالی
نباشد آنچہ مے یابند یا بالفعل حاصل ست یا قریب الحصول ست بہر حال شکرِ خداوندی جل شانہ
بجا آرند وہمت بران گمارند کہ ازین بحرِ عمان گوہرے بدست آرند تا سبب سعادتِ ہفت
پشت باشد وہشت بہشت روئے نماید مامول از دوستان دعاست والسلام اولاً وآخراً

مکتوب (۱۳۴) صد وسی وچہارم

بسید نعمت اللہ بنگالی در شرحِ احوال وتعبیر واقعہ۔ ھُو۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ
الذین اصطفی کتابتے کہ سیادت مآب سید نعمت اللہ در احوال خود از راہ محبت فرستادہ بودند

رسیدہ خوشوقت ساخت از ظہور نور کہ معبّر بحقیقتِ کعبہ است بعدازان عطا شدن خلعتِ مکلّف ومزیّن بالفاظِ قرآنی کہ نوشتہ بودند بوضوح پیوست امیدوار باشند کہ از فیوض و برکاتِ قرآنی بہرہ ور شوند و عنقریب از حقیقتِ آن نصیبے یابند درنگ نصیب از حقیقتِ کعبہ نوشتہ بودند کہ در واقعہ برمن تجلی شد خود را دران عدم محض یافتہ بعدازان بقا بآن ذات یافت درین اثنا القا فرمودند کہ این حال حضرتِ خلیل ست علٰی نبیّنا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام حاصل معنی کریمہ اِنِّی وَجَّهْتُ وَجْهِیَ لِلَّذِی فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ تا آخر القا فرمودند بعدازین فقیر خود بخود فربہ شدن گرفت بحدیکہ آسمان و زمین در خود مییافت و تجلی حق جل وعلا در درون این احقر ظاہر میشد درین اثنا فرمودند کہ این حال سید المرسلین ست صلی اللہ تعالٰی علیہ وآلہ وسلم مخدوما تعبیر واقعہ ظاہر ست حق سبحانہٗ وتعالٰی از ہر دو ولایت بہرہ ور سازد و از انوار ہر کدام منوّر گرداند این واقعہ بشارتیست ظاہر امیدوار باشند در تجلی اوّل چون عدمیت ومحویت وتبری از شرک وروے از ہمہ تافتن وبجناب قدس بے مشارکت اغیار روآوردن ست مناسبت بحضرتِ خلیل ست علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ معاملہ نفی را بنقطہ آخر رسانیدہ اند وتجلی ثانی مناسبتے بمقامِ اثبات وتجلی ذات دارد کہ حالِ خاتم الرسل ست علیہ وعلٰی آلہ الصلوٰۃ والسلام

مکتوب (۱۳۵) صد وسی وپنجم

بعادل بیگ پسر کامل بیگ در آبادی آخرت و در نکوہش دنیائے دنی ۔ ہو اللہ تعالٰی از رقیتِ ماسوی محرر گرداند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ست اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و توشہ آخرت را آمادہ سازند و بزخرفاتِ دنیائے دنی مفتون نشوند و بزینت آن فریفتہ نگردند و بطمطراق آن از جائے نروند کہ فانی و ہالک ست ثباتے ندارد زہریست شکر آلودہ و نجاستے ست زراندود کشتہ این زہر بموت ابدی گرفتار ست و بحسرت سرمدی مبتلاست فالحذر کل الحذر

بیت ہمہ اندر زمن بتو این ست ٭ کہ تو طفلی وخانہ رنگین ست ٭ عمر ہمانست کہ در مرضیات

مولائے حقیقی تعالیٰ مصروف گردد و در طلب و دردِ او بسر رود باقی در حسابِ عمر نیست داخلِ
وبال ست **بیت** هرچه جز عشقِ خدائے احسن ست * گر شکر خوردن بود جان کندن ست *
احوال را نویسان باشند و دوستان را بدعا یاد آرند والسلام *

مکتوب (۱۳۶) صد و سی و ششم

بمحمد حسین کابلی در جوابِ عریضۂ او * الحمد للہ وسلامٌ علیٰ عبادہِ الذین اصطفیٰ برادر
دینی صوفی محمد حسین سلام خوانند و با استقامتِ ظاهر و باطن بوده دوستان را بدعا یاد آورد
معامله که شبِ عید روئے داده بود نوشته بودند و از مشاهدۂ نور صرفِ اشعار نموده واضح گردید و
سببِ مسرت و خوشدلی گردید حق سبحانه همواره در ترقی دارد و از مقصدِ اقصیٰ نشانے پدید آرد
از شکرگذاری خدمتِ حافظ جیو نوشته و خدمتِ فقرا و صلحا که میکنند بیان کرده بودند بوضوح
انجامید حق سبحانه ایشان را جزائے خیر بدهد نوشته بودند که ایشان میگویند که هنگامِ مشغولی خود را
نیست می‌یابم از مطالعۂ آن خوشحال شدیم حق سبحانه وتعالیٰ این دید را زیاده کند و اثرے از هستیِ
موهوم و وجودِ بشریت نگذارد تا فنائے حقیقی روئے نماید عزیزے گفته است اشتهی عدماً لا اعود ابداً
والسلام

مکتوب (۱۳۷) صد و سی و هفتم

بحاجی محمد شریف خادم در جوابِ عریضۂ او که متضمن معارفِ غریبه و تحقیقاتِ بدیعه است بسم
اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلامٌ علیٰ عبادہِ الذین اصطفیٰ برادرِ دینی حاجی
محمد شریف استفسار نموده که معنی قربِ نوافل و قربِ فرائض چیست و کفرِ شریعت و کفرِ طریقت
چیست و علاماتِ هرکدام چه چیز ست بدانند قربِ نوافل قربیست که بر عباداتِ نافله مترتب
میشود و چون در نوافل وجودِ عابد در میان ست قربیکه بران مترتب میشود قربے بود که وجودِ
سالک در میان باشد پس این قربِ مُفنی نبود که وجودِ صاحبِ قرب بنوز در میان ست گفته اند

قربِ نوافل آنست کہ بندہ فاعل شود وحق آلۂ فعلِ او بود جلّ وعلا در حدیثِ قدسی آمدہ است لا یزالُ عبدِی یتقرّبُ اِلیّ بالنّوافلِ حتّی اُحِبّہٗ فاِذا احببتُہٗ کنتُ لہٗ سمعًا وبصرًا ویدًا ورجلاً ومؤیدًا و در روایتے آمدہ است فبِی یسمعُ وبِی یبصِرُ و در قربِ فرائض چونکہ محض امتثالِ امرِ الٰہی ست تعالیٰ وجودِ عابد در میان نیست پس قربے کہ بران مترتب شود قربے بود کہ وجودِ عارف دران در میان نبود لہٰذا گفتہ اند کہ قربِ فرائض آنست کہ حق تعالیٰ فاعل بود و بندہ آلۂ فعلِ او باشد چنانچہ وارد شدہ است اَلحقُّ ینطِقُ علٰی لسانِ عُمَرَ ناطق حق ست و زبانِ عمر بیش از آلہ نیست و نیز وارد شدہ است کہ اِتّقوا غضبَ عُمرَ فاِنّ اللہَ یغضبُ پس قربِ فرائض مُفنی وجودِ سالک ست و قربِ نوافل مُفنی نیست و جمع بین القربین آنست کہ فاعل و آلہ ہر دو حق باشد سبحانہٗ و بندہ در میان ہیچ نبود و در کریمۂ وما رمیتَ اِذ رمیتَ ولٰکنّ اللہَ رمٰی گویا اشارۃ بہر سہ قرب ست کفرِ شریعت آنست کہ بندہ مرتکبِ امرے شود کہ در شریعت غرّا ارتکابِ آن کفر باشد و بحکمِ شریعت کافر شود و کفرِ طریقت عبارت از مرتبۂ جمع ست کہ دران موطن تمیز میانِ حُسنِ اسلام و قبحِ کفر از نظرِ سالک مرتفع میشود و ہمہ را بصراطِ مستقیم مے پندارد و میگوید

بیت بکفر و باسلام یکسان نگر ✦ کہ ہر یک زدیوانِ او دفتریست ✦ حسین منصور درین مقام بودہ است کہ گفتہ **شعر** کفرتُ بدینِ اللہِ والکفرُ واجبٌ ✦ لدیّ وعند المسلمین قبیحٌ ✦

درین موطنِ سُکر ہمہ وقت دامنگیر ست از مستیِ محبت تمیز میانِ حُسن و قبح ندارد و چون از سُکر بصحو آید و از مستی بہوش و از بے تمیزی بتمیز گراید اسلام را حَسن و کفر را قبیح داند و باسلامِ حقیقی مشرف شود و از کفر تبرّی نماید پس کفرِ طریقت زینۂ اسلامِ حقیقی باشد از حضورِ مبتدی و منتہی و غیبت ہر دو و قبض و بسط ہر کدام پرسیدہ بود ند بداتند کہ حضورِ مبتدی حضوریست کہ غیبت در قفائے اوست و حضورِ متوسط حضوریست کہ غیبت در قفائے آن نیست و درین ہر دو حضور وجودِ حاضر در میان ست و فنا بحصول نہ پیوستہ پس حضورِ منتہی حضوریست کہ نفسِ حاضر در میان نیست

لہ الحدیث فی صحیح البخاری وقد نقلہ الشیخ بالاختصار و بالمعنی ۱۲ ۔ ۲ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورۂ انفال در پارۂ قال الملاء الذین ۱۲

حضوریست خود بخود بے نعتِ حاضری و حضورِ شہودیست بے وصفِ شاہدی و مشہودی
مَن لَم یَذُق لَم یَدرِ غیبتِ مبتدی غیبتِ اوست از حس بواسطۂ استیلاءِ سلطانِ ذکر بر
حقیقتِ جامعۂ ذاکر که محلِ حس و شعورست غیبتِ منتہی غیبتِ اوست از ذات و صفاتِ خویش
در سطواتِ تجلیاتِ ذاتیه و صفاتیه و استتار بلکه انعدامِ اوست ہنگامِ استیلاءِ ہستیِ حقیقی برین
ہستیِ موہوم و بعبارتِ دیگر گوئیم غیبتِ مبتدی استتارِ ذکر و حضورست از باطنِ او و غیبتِ
منتہی در پردہ آمدنست ظاہرِ او از معاملۂ باطن چه باطنِ او را غیبت نیست آنچه دارد بر سبیلِ
دوام دارد قبض و بسط اربابِ قلوب را میباشد که اہلِ ابتدا اند قلب تا در مقامِ تلوین ست موردِ
قبض و بسط ست چون بتمکین پیوست از قبض و بسط رَست منتہی را این قبض و بسط نیست
که مصطلحِ قوم ست او را با وجودِ تمکین و یکرنگی بواسطۂ عروضِ بعضے عوارض بے مزگی و بیحلاوتی
روئے مید ہد وگاہے صفائیِ وقت پدید مے آید بران اطلاقِ قبض و بسط بطریقِ تجوز نمودہ مے آید
ہر چند این اطلاق ہم شائع و ذائع ست از علم الیقین و عین الیقین و حق الیقین پرسیدہ بودند
بدانند که علم الیقین استدلال ست از اثر بموثر و عین الیقین شہودِ موثر ست بے پردۂ اثر و استہلاک
و گم شدن ست در مشہود بحدیکه از وصفِ شاہدی و مشہودی معرا باشد و حق الیقین متحقق شدنست
بآن و این مقامِ بقا و شعورست چنانچه از دود بآتش پے بردن و مشاہدۂ آتش نمودن و عینِ آتش
گشتن گفته اند که علم و عین حجابِ یکدیگرند ہنگامِ علم عین نیست و چون عین آمد علم رفت چه فانی
و مستہلک بحیرت و جہل متصف ست که منافیِ علم و دانش ست و در مرتبۂ حق الیقین این حجابیت
مرفوع ست و شہود و علم باہم جمع اند که موطنِ شعور و بقاست و این ہر سه مرتبۂ یقین تا زمانے ست که
سیرِ سالک در اصول ست که بمقامِ ولایت تعلق دارد و چون معامله از اصول بالا رود و بساطتِ صرف
پیش آید این مراتب کوتہی کند و فنا و بقا در راه ماند پرسیده بودند که زوالِ عین و اثر کجا متحقق
میشود در بدایتِ ولایتِ کبری یا در نہایتِ آن شروعِ زوالِ عین و اثر در بدایتِ این ولایت ست
و کمالِ آن در نہایتِ آن ولایت چه خروج از ظلال و قیدِ انفس که موجبِ زوالِ عین و اثرست در بدایت

ولایتِ کبریٰ ست وتا اصول درمیان ست اثرے از آثار باقی ست وچون اصول انقطاع پذیرد
اثرے از آثار نماند معنی قرب و اقربیت وفرق میانِ هردو پرسیده بودند بدانند که قرب مقابل بُعد
ست چون بُعد مفقود شود قرب متحقق گردد ولیکن قرب وبعد از امورِ نسبیه است یک شے نسبت بشے
قریب ست ونسبت بشے دیگر بعید کابل از ما نسبت بلاهور بعید ست ونسبت ببلخ قریب
لهذا مراتبِ قرب متفاوت آمد باندازهٔ تفاوتِ فقدانِ مراتبِ بُعد وچون بُعد از هیچ وجه
نماند کمالِ قرب متحقق شود وآن در اتحاد ست پس کمالِ قرب در اتحاد آمد ومعاملهٔ اقربیت ازین
هم نازکتر ست از اتحاد هم باید گذشت در جانبِ قرب تا اقربیت بروئے نماید ونفسِ این کس ازین
کس نسبت بآن بعید بود وعقلِ عقیل مشکل که باین دقیقه پے برد واز خود نزدیکترے را تواند تصوّر نمود ذوق
صحیح وکشفِ صریح که مقتبس از انوارِ نبوت باشد باید که درکِ این عجوبه نماید وایقانے بفرقانِ مجید
حاصل کند مَن لَّم یَذُق لَم یَدرِ دیگر از آدابِ طریقت ست که طالب در حضورِ شیخ بچیزے دیگر
ورائے شیخ بے اذنِ شیخ متوجه نشود حتے بذکر ونوافل هم مشغول نشود واگر در حضورِ او بچیزے
دیگر متوجه شود دران وقت از فیوض وبرکاتِ شیخ ظاهر آنست که محروم ست اِلّا نادرًا مثلاً
قوتِ نسبت بشیخ بروجهِ کمال داشته باشد مع ذٰلک تفاوت میانِ توجه وعدمِ توجه کائن ست
واقعه که دیده اید وهمچنین واقعه که حافظ محسن درمادهٔ شما دیده ست عالی وروشن اند ومبشر امیدوار
باشند که حق سبحانه از قوة بفعل واز گوش بآغوش آرد اِنَّهٗ قَرِیبٌ مُّجِیبٌ از محبتِ ذاتی وصفاتی
وافعالی ومحبوبیت ومحبیت پرسیده بودند بدانند که حضرتِ حق جل وعلا ذاتِ خود را دوست میدارد
همچنین صفات وافعالِ خود را نیز دوست میدارد وظلالِ اسما وصفاتِ خود را هم دوست میدارد
وهرکدام ازین افرادِ محبت دو اعتبار دارد محبوبیت ومحبیت ظهورِ کمالاتِ محبوبیتِ ذاتیه در حضرتِ
حبیب صلی الله تعالیٰ علیه وآله وسلم وظهورِ کمالاتِ محبیتِ ذاتیه در حضرتِ کلیم علیٰ
نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام وظهورِ محبوبیتِ اسما وصفات در انبیاءِ دیگر متحقق ست علیٰ
نبینا وعلیهم الصلوات والتسلیمات والبرکات در رنگِ محبیتِ آن وظهورِ محبوبیت

و محبّیت ظلالِ اسماء و صفات در اولیاء محبوبین و محبّین کائن معنی عروج و نزول و سیر الی اللہ و فی اللہ استفسار نموده بودند بدانند که عروج رو بحق را گویند و نزول رو بخلق سیر الی اللہ چونکہ قطعِ دائرۂ امکان ست و سیر فی اللہ سیر در اسماء و صفاتِ واجبی ست تعالت و تقدست پس این هر دو سیر در جانبِ عروج باشد و دو سیر دیگر در جانبِ نزول ست سیر عن اللہ باللہ و سیر فی الاشیاء باللہ دیگر فنا و بقا فی الحقیقۃ تبدّلِ صفاتِ ذمیمه است بصفات حمیده و الا بنده هیچ جا نمیرود و احکامِ بندگی ازوے ساقط نمیشود و در جانبِ بقا نیز بنده حق نشود قلبِ حقائق محال ست اگر گویند فانی در هنگامِ فنا خود را محو و متلاشی می یابد و نام و نشان از ذات و صفاتِ خود نمی بیند وجه آن چیست گوئیم که اوصافِ ذمیمه در لطیفۂ نفس رسوخ تمام دارد و انانیت و رعونت و سرکشی و نافرمانبرداری و جهلِ مرکّب که کمالاتِ عاریتی را از خود دانسته خود را کامل و خیر یقین کرده بمنزلۂ ذات او گشته است لاجرم بزوالِ این صفات زوالِ ذات متصوّر میگردد و باطمینانِ او و انقلابِ حقیقت بفهم در نمے آید فَهِمَ مَنْ فَهِمَ +

مکتوب (۱۳۸) صد و سی و هشتم

بسبحان محمد بیگ لاہی در شرحِ احوالِ او و بیانِ آنکه با وجودِ بے نهایتی مطلوب منتهی گفتن بمعنی نجیه است + هُوَ + بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتے که پیش ازین بخدمتگاه فرستاده بودند رسیده خوشوقت ساخت آزدید قصور نوشته بودند واضح گردید حق سبحانه و تعالی این دید را زیاده کند که دادِ عجب میدهد و اعمال را قیمت مے افزاید و قابلِ قبول میکند عشیۂ عرفه در مراقبه خود را شتر سوار در مجمع عرفات که دیده اید و برکاتِ عجیبه بشمار رسیده و اکثر خود را در طوافِ کعبه می یابید و یکبارے کعبۂ معظمه را در خود یافته اید همه نیک و خوب ست از برکاتِ آن اماکن و از انوارِ کعبۂ منوّره امیدوار باشند اللہ تعالی از حقیقتِ آن بهره ور سازد تا راہے بذاتِ بحت پیدا آید

ا ؎ بروز حج نهم ماه ذے الحج بعد دو پهر ۱۲

وازخانہ بصاحب خانہ روزنے بکشاید وآنچہ نوشتہ اید کہ بعد ازان نسبتے معلوم شد کہ گویا ذات بحت ست الخ گویا اشارتے ست وبشارتے باین ماجری بر سیدہ بودند کہ مطلوب را نہایت نیست پس میباید کہ طلب طالب را ہم انتہا نباشد پس منتہی گفتن بچہ معنی باشد جواب بدانند کہ منتہی کسے ست کہ بر ابتداء مطلوب برسد وسیر الی اللہ را قطع نمودہ داخل سیر فی اللہ گردد بعد ازان در انتہائے مراتب ست باعتبار مراتب کمالات محبوب بعضہا فوق بعض ہر قدر سیر در کمالات محبوب میناید ہمان قدر مراتب انتہا میرسد وعدم انتہاء مطلوب ہم باعتبار کمالات وصفات اوست جواب دیگر آنکہ عدم انتہائے مراتب وصول چنانچہ اکثرے برانند در حق کسے ست کہ سیر او در تفصیل اسما وصفات افتادہ باشد گفتہ اند کمالات معشوق را نہایت نیست در ہر آنے بیک کمالے متجلی ست دیگرے گفتہ مَرَاتِبُ الْوُصُوْلِ لَا تَنْقَطِعُ اَبَدَ الْاٰبِدِیْنَ ثالثے گوید شعر

بیزارم ازان کہنہ خدائے کہ تو داری + ہر لحظہ مرا تازہ خدائے دگرست + رابعے گوید بیت

نہ حسنش غایتے دارد نہ سعدی را سخن پایان + بمیرد تشنہ مستسقی و دریا ہمچنان باقی +

وراہے کہ حضرت ایشان مارا اعطا شدہ است راہیست کہ اسما وصفات بطریق اجمال درانجا قطع میباید ووصول بذات مجرد بیسر مے آید ومراتب وصول منقطع میشود وانتہاء مے پذیرد بخلاف صاحب سیر تفصیلی کہ وصول بذات مجرد در حق او عنقائے روزگارست کہ او از تجلیات کہنہ بیزارست وبتجلیات تازہ گرفتار واز ذات متجلی کہ ورائے تجلیات ست محجوب ودر راہ این راہ اجمال شاہراہ انبیاست علیہم الصلوۃ والسلام وصحابہ کرام ایشان علیہم الرحمۃ والرضوان والسلام علی من اتبع الہدی

مکتوب (۱۳۹) صد وسی ونہم

بسلطان عبد الرحمن بلخی در کمالات قلب انسانی بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامدًا ومصلیًا حقیقت مضغۂ قلبیہ خزینۂ اسرار معنویہ باد ہر چہ در عالم کبیرست در عالم صغیر کہ مرآت عوالم ست ثابت ست عالم صغیر انسان را گویند کہ مرکب از عالم خلق وامرست وعالم کبیر

ہرچہ در زیرِ عرش ست از افلاک و عناصر وجز آن و آنچہ فوقِ عرش ست از لطائفِ عالَمِ امر ست و ہرچہ
در عالَمِ صغیر ست در عالَمِ اصغر ست کہ قلبِ انسان ست کہ با وجودِ کمالِ صغر جامعِ عوالم ست و با وجودِ
بساطت بکمالِ وسعت موصوف و مناسبتِ او بذاتِ اقدس بیش از بیش آمد کہ در آنحضرت کمالِ
بساطت و کمالِ وسعت باہم جمع اند لہٰذا بعد از تصفیہ قابلیتِ آئینہ داریِ آن مرتبۂ مقدسہ پیدا
کردہ و بشرافتِ وَلٰکِنْ یَسَعُنِیْ قَلْبُ عَبْدِیَ الْمُؤْمِنِ مشرّف گشت و تصفیۂ قلب وابستہ
است بتحلّی باحکامِ شرعیہ و تزیّن بسُنَنِ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ
واجتناب از بدعتِ نامرضیہ و از انہماک در شہوات و لذاتِ نفسانیہ و دوامِ ذکر و مراقبہ و رسوخ
در محبتِ شیوخ فَعَلَیْکَ بِمُلَازَمَۃِ ھٰذِہِ الْخِصَالِ الْحَمِیْدَۃِ لِیَظْھَرَ فِیْکَ عَجَائِبُ الْمُلْکِ
وَاَسْرَارُ الْمَلَکُوْتِ وَتَکُوْنَ مِرْاٰتًا لِاَنْوَارِ اللَّاھُوْتِ

مکتوب (۱۴۰) صد و چہلم

بہ برادر زادہ حضرتِ ایشان سَلَّمَہُ اللہُ تَعَالٰی مخدوم زادہ عالی مرتبہ شیخ عبد الاحد در بیانِ تفوقِ
حقیقتِ صلوٰۃ بر حقیقتِ قرآنی و حلِ شبہ کہ در اینجا وارد میشود و آنکہ معاملہ بحقائقِ ثلثہ داخلِ
تفضل ست و در تحقیقِ انطباق بحقیقۃ الحقائق و آنکہ قطبِ مدار غیر قطبِ ارشاد ست و غیر صاحبِ
نسبتِ قیومیت و آنکہ بعد از عطائے ذاتِ موہوب غالبا معاملہ بہ نزول ست بِسْمِ اللہِ
الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَللّٰھُمَّ لَکَ الْحَمْدُ بِعَدَدِ مَنْ حَمِدَکَ وَلَکَ الْحَمْدُ بِعَدَدِ مَنْ لَّمْ یَحْمَدْکَ
وَعَلٰی نَبِیِّکَ وَحَبِیْبِکَ الصَّلٰوۃُ وَالتَّحِیَّۃُ بِعَدَدِ مَنْ ذَکَرَکَ وَبِعَدَدِ مَنْ لَّمْ یَذْکُرْکَ وَعَلٰی
اٰلِہٖ وَاَصْحَابِہٖ کَمَا یَقْتَضِیْ کَرَمُکَ وَیَلِیْقُ بِفَضْلِکَ اَمَّا بعد فرزند ارجمند شیخ عبد الاحد پرسید
کہ حقیقتِ قرآنی عبارت از مبدأ وسعتِ بیچونی ذات ست تعالیٰ بیان نمایند کہ حقیقتِ صلوٰۃ
عبارت از کدام اعتبار و شان ست بدانند کہ حضرتِ ایشان در حقیقتِ صلوٰۃ نگاشتہ اند کہ
اینجا کمالِ وسعتِ بیچونی ست پس حقیقتِ قرآنی مبدأ وسعت ست و اینجا کمالِ وسعت لیکن

برین تقدیر شبه وارد میشود که مبدأ شئ را تقدم و تفوق ست بر شئ پس باید که حقیقتِ قرآنی
متقدم باشد بر حقیقتِ صلوٰة و حال آنکه حقیقتِ صلوٰة را فوقِ حقیقتِ قرآنی نوشته اند جواب
میتواند که این مبدأیت در جانبِ عروج سالک باشد یعنی شروع وسعت در مدارجِ عروج از حقیقتِ
قرآنی ست و کمالِ آن در حقیقتِ فوقانی و باین معنی مبدأیت را تاخر ست جوابِ دیگر آنست که
تفوق از طرفین ست بدو اعتبار حقیقتِ قرآنی چونکه جزءِ حقیقتِ صلوٰة ست چنانچه آنحضرت
نوشته اند که اگر حقیقتِ کعبه است جزءِ اوست و اگر حقیقتِ قرآنی ست هم بعضِ او که صلوٰة جامعِ
جمیعِ کمالات و مراتبِ عبادات ست که به نسبتِ اصل الاصل کائن ست و شک نیست که جزء را تقدم ست
بر کل و کل را افضل ست که مشتمل ست برین جزء و اجزاءِ دیگر پس تفوقِ صوری جزء راست و تفوقِ معنوی
و رتبی کل را بود نوشته بودند که وصول بحقائقِ ثلثه داخلِ تفضل ست یا نه معاملهٔ این حقائق چونکه
فوقِ کمالاتِ نبوت ست باید که داخلِ تفضل باشد نوشته بودند که وصول بحقیقة الحقائق غیر محمدی المشرب
را میتواند شد یا نه و اگر بطریقِ فنا فی الشیخ باین دولت مشرف شود آیا لحوق و انطباقِ تام میسر میشود
یا نه بدانند که لحوقِ تام محمدی راست و غیر محمدی را در ضمنِ شیخِ خود که محمدی ست و صاحبِ انطباق
اگر میسر شد گنجایش دارد پرسیده بودند که در عهدِ صاحبِ نسبتِ قیومت قطبِ مدار غیرِ اوست
یا این منصب مسلم باوست بدانند که قطبِ ارشاد غیرِ او نیست آرے اقطابِ بقعات که اقطابِ
جزئیه اند در عهدِ او اگر باشند گنجایش دارد بلکه واقع ست و او بمنزلهٔ کل ست و اینها از انوار و برکاتِ
او مستفیض و مستفید اند لیکن قطبِ مدار غیرِ اوست که او را انزوا و خلوت ناگزیر ست در زمانِ آن
سرور صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَآلِهٖ وَسَلَّمَ میگویند که قطبِ مدار بود و بشرفِ صحبت هم گاه گاه
مشرف میشد لیکن کسے او را نے شناخت اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ تَعَالٰی و آنچه میگویند که روح را بعد از
مفارقت از بدن فنا نیست این حکم در سائرِ لطائفِ امر هم جاری ست و آنچه میگویند که روحانیتِ
فلانے ظاهر شد و چنان و چنین افاده نمود و مستفید شد مراد ازان لطیفهٔ روح ست بخصوصه و
الغیب عند الله سبحانه نوشته بودند که بعد از عطائے ذاتِ موهوب معامله با عروج وابسته میشد

یا نزول یا ہیچ کدام خصوصیت ندارد الخ بدانند کہ صاحب این نسبت چونکہ نسبت قیومیت دارد و کارخانۂ تکمیل و ارشاد ہم با و وابستہ البتہ باید کہ صاحب نزول باشد و بظاہر و باطن متوجہ خلق بود و اگر این صاحب نزول گاہ گاہ عروج ہم نماید گنجایش دارد بلکہ واقع ست وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَ عَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۱۴۱) صد و چہل و یکم

بمشیخت مآب حافظ عبد الجلیل دہلوی در بیان آنکہ ممکن ہرچہ از جنس خیر و کمال دارد ہمہ مستفاد و مستعار از مرتبۂ وجوب ست بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَ اِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال ہمہ حال مستوجب حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰی عَافِیَتُکُمْ وَ اسْتِقَامَتُکُمْ عَلٰی جَادَّةِ الشَّرِیْعَةِ الْعَلِیَّةِ وَالسُّنَّةِ السَّنِیَّةِ الْمُصْطَفَوِیَّةِ عَلٰی صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ وَ تَرَقِّیْ دَرَجَاتِکُمُ الْمَعْنَوِیَّةِ فِیْ مَدَارِجِ الْکَمَالَاتِ الْاِلٰهِیَّةِ صحیفہ گرامی کہ از راہ محبت نامزد این مسکین نمودہ بودند رسیدہ بہجت و مسرت افزا گردید باید کہ ہمبرین منوال از احوال ظاہر و باطن خود برنگاشتہ باشند و این دور از کار را بدعائے خیر یاد آور بوند در یوزۂ امداد ازین کم بضاعت در رنگ استعارت ستار مستعیر و سوال ست از عاجز فقیر ممکن بیچارہ ہرچہ از جنس خیر و کمال دارد ہمہ مستفاد و مستعار از مرتبۂ وجوب ست فی نفسہ از خیر و کمال تہی ست و از حسن و جمال خالی ایانات باہل امانات راجع ست عدمے ست وجود نما فقر او ذاتی ست وفاقہ او سرمدی از عدم چہ آید و از شر چہ بر آید بیت

این سیچم و کم ز ہیچ ہم بسیارے ✦ وز ہیچ و کم از ہیچ نیاید کارے ✦

آنقدر ہست کہ با بعضے طلبہ کہ نشست و برخاست میکند آثار معتد بہ در آنہا پدید مے آید و ترقیات مینمایند و بعضے بکمال میرسند این ہمہ از یُمن و برکات بزرگان ست و این کس درمیان نیست بلکہ مربی حقیقی حق ست جل شانہ مصرعہ از ما و شما بہانہ بر ساختہ اند ✦ خوش گفتہ ایشان نیند این ہمہ الحان ز مطرب ست ✦

اِلَیْهِ یَرْجِعُ الْاَمْرُ کُلُّهٗ فَاعْبُدْهُ وَ تَوَکَّلْ عَلَیْهِ

مکتوب (۱۴۲) صد و چہل و دوم

بحضرتِ حقائق و معارف آگاہ جامعِ علومِ ظاہری و باطنی شیخ محمد یحیی دامت برکاتہ در اظہار آلامِ مفارقت و اشارتے بفیوض و برکاتِ مرقدِ مطہر حضرتِ پیرِ دستگیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ علی نوالہ و صلی و سلم علی حبیبہ احمد و آلہ احوال و اوضاع فقرائے این حدود مستوجب حمد ست المسئول من اللہ عز و جل سلامتکم و استقامتکم ظاہراً و باطناً مخدوما ایام مفارقت بامتداد کشید و مہاجرت صوری ضروری بطول انجامید حدیثِ شوق از شرح بیرون ست و قصۂ عشق پایانے ندارد و الحال دوستان را طاقتِ مفارقت نماندہ و مشتاقان را جان برلب آمدہ بزودی تشریف آرند و محبان را از آلامِ مہاجرت خلاصی دہند ہرچند افسوس ست کہ کسے از ان دیارِ علیا کہ موطنِ فیوض و انوار ست باین دیارِ سفلی کہ منبعِ کفر و بدعت ست آید از آمدنِ خود باین دیارِ ظلمانی و از مہاجرت آن اماکنِ نورانی کہ نشانے از ان بے نشان دارد و ترجمانیِ غیب الغیب میفرماید چندان حسرت و ندامت دارد کہ چہ نویسد در اینجا ہم کہ ہست از برکاتِ آنجائے امیدوار ست و چشم بران دوختہ

بیت درین دیار بدان زندہ ام کہ گاہے + نسیم عاطفتے زان دیار مے آید +

آرے اگر بہ نیتِ زیارتِ روضۂ مطہرۂ حضرتِ پیرِ دستگیر و ملاقاتِ مجاورانِ آن مرقدِ منیر بیایند بر... تا از فیوض و برکاتِ این موطن نیز بہرہ مند گردند و از انوار و اسرارِ این محال کہ ماخوذ و مستفاد از انوارِ آن موطن ست نیز مستفید شوند زمینِ ہند ہرچند پر ظلمت و کدورت ست لیکن چشمۂ حیات در ظلمات ست **مصراع** بتاریکی درون آبِ حیات ست + امروز بقعۂ سرہند بطفیلِ آن دو حرم محترم از کثرتِ فیوض و انوار رشکِ ہند و غیرتِ سند ست آنرا از ہند ندانند کہ دریچۂ ولا... است بلکہ نمونۂ اسرارِ نبوت ست طالبانِ حق جل و علا کہ سرِ نیازے باین مزار فائض الانوار دارند و از روئے صدق طوافِ این مرقدِ مطہر مینمایند از ان فیوض و برکات مستفیض و مستفید

دیگر دندواز یکنوش[1] بصد جوش وخروش ترکِ خویش نموده مطلب بے میسر نیست بسیارے از سکنۂ این مقام بجہت عدمِ صدق وناگرویدن ازین چشمۂ حیوہ خشک کام اندو ازین برکات دست تہی ..وش گفت **بیت**[2] زہر یک نقطہ اش چون نافۂ تر + شمیمِ وصلِ جانان میزند سر + ولے ...ن کز برودت در زکام ست + چہ داند نافہ اش گر در مشام ست + والسلام اولاً واخراً

پر نزیر قطعہ

مکتوب (۱۴۳) صد وچہل وسیوم

بمحمد صادق شنبی در حلِ سوالِ او کہ فنا وبقا بچہ معنی ست زوالِ وجودی ست یا چیزے دیگر ودر دقائق واسرارِ فنا + الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی سعادت آثار محمد صادق ...نی پرسیدہ بودند کہ فنا وبقا بچہ معنی ست زوالِ وجودی ست یا چیزے دیگر بدانند کہ فنا وبقا سرّیست از اسرارِ الٰہی جل شانہٗ ذوقی ست ووجدانی کہ بزبان راست نیاید وبتقریر وتحریر درنگنجد مصرعہ لذتِ مے نشناسی بخدا تا نچشی + اجماعِ اہل اللہ ست کہ حجابِ مطلوب نفسِ این کس ست انتَ الغمامۃُ علی شمسک **بیت** از تست حجابِ تو یقین ست + شرطِ ہمہ رہروان ہمین ست + وتا اثرے ازین کس باقی ست راہے بمعرفت ندارد **بیت** تا یکسرِ موز خویشتن آگاہی گردم زنی از راہِ فنا گمراہی + پس بکلندِ[3] لاکوہِ بشریت را از بیخ وبُن باید کند تا انتفائے حقیقی روئے نماید ونیستیِ ذاتی پردہ بکشاید وشک نیست کہ احکامِ بندگی از بندہ ہیچ گاہ ساقط نیست وبندہ ہرگز حق نشود واین دلالت بر بقائے بندہ دارد پس آنچہ مقررِ قوم ست با این چگونہ جمع شود وبودن ونابودن بیک آن بچہ روش متصور گردد مصراع میباش ومباش مشکل این ست عقلِ عقیل بحلِ این اشکال بے نبرد وکشفِ این معمّا را محال انگارد سابقۂ عنایت باید کہ این معمّا بکشاید وحلِ اشکال نماید ومحال را بحالِ امکان آرد عرفتُ ربّی بجمع الاضداد در آنحضرت جمعِ اضداد ست واحکامِ متضادہ باہم آمیختہ اگر عارفِ متخلق ہم موردِ احکامِ

بود

[1] نوش بواو مجہول شیرین وگوار وآب حیات ومعنی زندگی وشہد وتریاق ۱۲ غیاث [2] باد بوئے خوش برآمیختہ ۱۲
[3] کلند بروزن سمند آلۂ آہنی کہ بدان زمین را برائے زراعت بکاوند ۱۲

متضادہ گردد چہ مستبعد باشد اثباتِ وجود و سلبِ وجود در آنحضرت جمع اندا گر بود و نابود در عارف جمع شود گنجایش دارد

مکتوبِ (۱۴۴) صد و چہل و چہارم

بشیخ محمد مومن گیلانی ثم برہانپوری در تعبیرِ وقایعِ او و بشارتِ حصولِ بعضے مقاماتِ عالیہ و حلِّ سوال کہ نمودہ بود و باشاراتِ عالیہ بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ اَلۡحَمۡدُ لِلّٰہِ رَبِّ الۡعُلٰی وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیۡنَ اصۡطَفٰی اَمَّا بَعۡدُ سعادت آثار شیخ محمد مومن واقعہ چند دیدہ بود و بفقیر نوشتہ و سوالے ہم نمودہ واقعۂ اُولیٰ از الجنس ایراد مینماید واقعۂ اُولیٰ آنکہ روزِ جمعہ بتاریخِ بیستم شہرِ محرم الحرام در خدمتِ حضرتِ ایشان بزیارتِ روضۂ منورہ رفتہ درون روضہ مراقب بودند و حضرتِ ایشان سلّمہ اللّٰہ سبحانہ بر سرِ تربتِ حضرت امام المریدین مراقب نشستہ بودند ناگاہ مشہودِ این حقیر گردید کہ نورِ عظیم از جانبِ قبلہ نمایان شد و عالمے را احاطہ کرد و در محاوطِ روضۂ منورہ در آمد و در جائے کہ حضرتِ ایشان مراقب بودند مدتے توقف نمود معلوم کردہ شد کہ در آن نور حضرتِ خاتمیت اند عَلَیۡہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ دران اثنا بخاطرِ این کمترین گذشت کہ آنحضرت عَلَیۡہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ در بابِ حضرتِ ایشان ما چہ میفرمایند مقارنِ این خطرہ حضرت رسالت پناہ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیۡہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ فرمودند کہ مَنۡ صَافَحَ الشَّیۡخَ الۡمَعۡصُوۡمَ اَوۡ مُحَمَّدَنِ الۡمَعۡصُوۡمَ فَقَدۡ صَافَحَنِیۡ بعد ازان آن نورِ عظیم ازانجا انتقال فرمودہ بر دروازۂ روضۂ منورہ حضرت مجدد الف ثانی رسید توقف ورزید و نورے از قبرِ منورِ حضرتِ مجددِ الف ثانی باستقبالِ آن نور بر آمدہ ملحق شد و در وقتِ انتقالِ نور فرمودند قَوۡلُ الشَّیۡخِ اَحۡمَدَ حَقٌّ بعد ازان آن نور منتقل گردیدہ بمدینہ سکینہ عَلٰی سَاکِنِہَا اَفۡضَلُ الصَّلَوَاتِ وَاَکۡمَلُ التَّحِیَّاتِ رسید و در روضۂ منورۂ مطہرہ در آمد دران وقت ازینجا تا مدینۂ منورہ ہم در نظرِ این حقیر روشن بود و روضۂ شریفہ نیز مشہود بود بعد از وصول بروضۂ منورۂ آنحضرت عَلَیۡہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ باز این لفظ را میفرمایند مَنۡ صَافَحَ فَقَدۡ صَافَحَنِیۡ مخدوما درین واقعہ کہ حضرتِ خاتمیت عَلَیۡہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ

تمامِ این دور از کار را بر زبانِ خود دو بار آورده از راهِ کرم و عنایات مبشر ساختند سرِ افتقارِ او باوجِ
افتخار رسیده و دست بدامنِ مرادِ این قلیل البضاعة در زد با این همه خرابی هیچگونه خود را قابلِ
این خطاب نمی فهمد اما نه باکریمان کارها دشوار نیست **بیت** میتوانی که دهی اشکِ
مرا حُسنِ قبول ٭ اے که دُر ساختهٔ قطرهٔ بارانی را ٭ و آنکه در واقعهٔ دیگر از جانبِ حضرتِ ایشان
قدسنا الله سبحانه بسرّه بشما خلعتِ حقیقهٔ صلوٰة عطا شده باز این فقیر آنرا بشما
پوشانیده است تعبیرِ آن همان ست که در توجهِ آخر این حقیر بشما بشارتِ حصولِ این نسبتِ
علیه داده و نصیبے احساس نموده و آنچه در صفِ نماز در قعده داخل شده اید و میگوئید که این
صفِ انبیاست علیهم الصلوات والتسلیمات والبرکات نیک و مبارک ست حق سبحانه
وتعالیٰ از برکاتِ ایشان درین مقامِ شگرف بهره ور گرداند و شمهٔ از روائحِ صلوٰةِ شان بمشام
جانِ امثالِ ما واپس ماندگان برساند هر چند از اخیرِ نماز بهره بود و از قعدهٔ شان نصیب شود و
رضوانٌ من الله اکبر و آنچه میفرمایند که ترا از حقیقهٔ الحقائق نصیبه هست بشارتیست شگرف
امیدوار باشند رسیده بودند که سبب چیست که در تسلیکِ طلاب بشارتِ بلحوقِ بحقیقهٔ الحقائق
بعدِ وصول بحقائقِ ثلثه میگوئی و حال آنکه این مرتبه حقیقت داخلِ مراتبِ وجوبی ست و حقیقهٔ
الحقائق از حقائقِ امکانی حلِ این مقام باید نمود که خاطرِ این مسکین مدتیست که متشوش ست
مخدوما هیچ اشکال نیست و در لحوق بحقیقهٔ الحقائق و وصول بحقائق ثلثه هیچ ترتب و توقف
رواست که لحوقِ مذکور شود و وصول بحقائق میسر نیاید و نیز میتواند که وصول صورت بندد و لحوق
نشود که انبیاء علیهم الصلوٰة والسلام از حقائقِ خویش بحقیقهٔ کعبه فما فوقها رسیده اند و
کسے که بر قدمِ ایشان ست از حقائقِ شان میتواند که برسد و حقیقهٔ الحقائق درمیان نیاید و بعد از
وصول اگر بتوسطِ شیخِ خود بحقیقهٔ الحقائق ملحق شود گنجایش دارد چنانچه پیش از وصول هم سوا
که بآن حقیقت برسد و از همین گذرست آنچه فقیر بعضے از یاران بشارتِ لحوق بعد از وصولِ
شان بحقائق سه گانه داده است این کلیه نیست بلکه اتفاقیه است که بعد از وصولِ توجه باین جانب

واقعہ شدہ است واِلاّ قبل از وصول اگر توجہ واقع شود میتواند کہ لحوق مذکور حاصل شود آرے درماؤ
محمدی المشرب اگر لحوق پیش از وصول گفتہ شود گنجایش دارد چہ راہِ وصولِ او بحقائق لحوق ہست
بحقیقۃ الحقائق وَالْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰہِ عَزَّ وَجَلَّ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوب صد و چہل و پنجم (۱۴۵)

بسلطانِ عبدالرحمٰن بلخی در فضیلتِ ذکر و شرحِ احوالِ او بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلوٰۃِ وَاِرْسَالِ
التَّحِیَّاتِ میرساند صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید حَمْدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ بعافیت اند و
بیادِ حق جَلَّ وَعَلَا معمور اند بندہ چون حق تعالیٰ را یاد کند حق سبحانہ نیز آن بندہ را یاد فرماید
فَاذْکُرُوْنِیْ اَذْکُرْکُمْ و در صورت دوامِ ذکر ازین جانب از انجانب نیز دوامِ ذکر خواہد بود و
ازین کدام سعادت زیادہ تر بود کہ صاحب و مولائے حقیقی جَلَّتْ عَظَمَتُہٗ ہمیشہ دریادِ بندہ
باشد و بندہ ہموارہ موردِ فیوضِ او بود تعالیٰ نوشتہ بودند کہ گاہ گاہ خود را بالیدہ میباید کہ خانہ را
از خود مملو مے بیند آئین دید اصیل است و مشعر است از جامعیتِ استعداد امید کہ ازین ہم بالیدہ تر
گردند و آفاق را بگیرند نوشتہ بودند خود را آراستہ بلباسِ سبز و مزین بزیورہا مشاہدہ کردہ مخدوما
مطالعہ این معنی خوشوقت ساخت این دید از نسبتِ بلند خبر میدہد و مبشر نسبت عالی وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب صد و چہل و ششم (۱۴۶)

بشیخ میر دہلوی در شرحِ احوالِ او و اشارتے بہ بشارت اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ
الَّذِیْنَ اصْطَفٰی صحیفہ گرامی رسید مسرور و خوشوقت ساخت حق سبحانہ بجمعیت و استقامت
ظاہر و باطن دارد و فیاتِ الْاِسْتِقَامَۃُ فَوْقَ الْکَرَامَۃِ نوشتہ بودند کہ مخلصی از تنگنائے وہم
و خیال کہ شعبدہ ہائے نتائجِ سلوک و جذبہ اند حاصلِ نقدِ وقت دارد و مطمحِ نظر جز اصل الاصول
نے پندارد مخدوما خلاصی از قیدِ وہم و تنگنائے خیال درین نشاۂ فانیہ اشکال دارد موطنِ وصل

بروجہ کمال آخرت ست وہنگام لقاء زمان موتِ اَلْمَوْتُ جِسْرٌ یُوْصِلُ الْحَبِیْبَ اِلَی الْحَبِیْبِ
موت ست کہ خلاصی ازین قیدے بخشد وازین تنگنائے مے برآرد مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ
اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ درین حیاتِ دنیاوی نادرست کہ ازین ورطہ نجات یابد ومطلوب
را بے تحتِ خیال در آغوش کشد ہمان سخن اُستادِ شیخ ابوسعید ابوالخیرست کہ این ازان نادرہا ست
نوشتہ بودند باوجود این نائرہ عطش درجوش ست ونائرہ تپش درخروش ملے تحیر وعجز ہمہ
وقت دامنگیرست وہر چند از تنگنائے وہم وخیال وارستہ است لیکن ممکن بیچارہ مشکل کہ پا
از امکان بیرون نہد ومقید از قید وارہد **بیت** سیہ روئی ز ممکن در دو عالم + جدا ہرگز
نشد واللّٰہ اَعْلَم + ممکن از واجب تعالیٰ چہ دریابد ومقید از مطلق چہ فراگیرد پس عجز ہمہ وقت دامنگیر
بود وزبانہ عطش وتپش در التہاب باشد نوشتہ بودند کہ انس بے کیف والفت بیچون بغایت
لطافت از دائرہ خلقت مفہوم میگردد وگاہ گاہے نصیبے قلیل از مرکز آن دائرہ نیز فیض رسان ست
مخدوما شکر این عطیہ بجا آرند واز دیاد وتقویتِ آن خواہند در حضور ہم حرفے از احوال آن
مذکور شدہ بود حمداً للّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ ظہور فرمود اللّٰہ تعالیٰ از زلتِ خطا محفوظ دارد
اَللّٰهُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْیَاءِ کَمَا هِیَ وَالسَّلَامُ

مکتوب (۱۴۷) صد وچہل وہفتم

بشیخ عبد العلیم جلال آبادی در جوابِ کتابت او بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ
میرساند احوال بہمہ حال مستوجب حمدست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ سُبْحَانَہٗ عَافِیَتُکُمْ وَ
اِسْتِقَامَتُکُمْ ظَاهِرًا وَّبَاطِنًا فَاِنَّ الْاِسْتِقَامَةَ فَوْقَ الْکَرَامَةِ وَیَشْهَدُ لِهٰذَا الْمَعْنٰی
مَاوَرَدَ شَیَّبَتْنِیْ سُوْرَةُ هُوْدٍ (رواه الترمذی) مکاتیب شریفہ متعاقب رسید مسرت بخش گردیدہ چون
متضمن احوال واذواق سنیہ بود مسرت بر مسرت افزود حق سبحانہ ہمبرین منوال ابواب ترقیات
را مفتوح داراد ودر سایہ سرادقات نبوی وجوار حقیقت مصطفوی عَلٰی صَاحِبِهَا اَفْضَلُ الصَّلٰوةِ

وَاَکْمَلُ التَّسْلِیْمَاتِ وَالْبَرَکَاتِ جاذبہ امثال ما بوالہوسان را این قسم آرزوہا محض تمنی است بیت کجا ما و کجا زنجیر زلفش + عجب دیوانگی کاندر سر افتاد + ما را از ہمہ چیز سوگ ہجر و ماتم عصیان ناگزیر ست اظہار شوق ملاقات نمودہ بودند فقیر را نیز مشتاق دانند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۱۴۸) صد و چہل و ہشتم

بخان محمد بیگ کولابی در شرح احوال و بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی احوال و اوضاع مستوجب حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰی عَافِیَتُکُمْ وَ اسْتِقَامَتُکُمْ ظَاهِرًا وَّ بَاطِنًا لِتَکُوْنَ وَسِیْلَةً لِنَیْلِ الدَّرَجَاتِ وَعُلُوِّ الْحَالَاتِ کتابتیکہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید نوشتہ بودند ہرگاہ نظر بذات محبوب می‌افتد خود را محجوب می‌یابد علاج دیگر نمی‌یابد مگر کہ خود را نیست و نابود کند و ہر چند سعی بیشتر میکند جہل خود را زیادہ تر می‌یابد چرا محجوب نیابند کہ ہنگام جلوۂ معشوق عاشق خود را بے مناسبت می‌یابد و قابل تقابل او نمی‌بیند بلکہ تاب تقابل ندارد میخواہد کہ رخت بصحرائے عدم کشد و از خود نام و نشانے نگذارد بیت بے ہر جا بود مہر آشکارا + سہا را جز نہان بودن چہ یارا + سالک ہر چند سعی بیشتر میکند در نیستی خود میکوشد و ہر چند نیستی بیشتر جہل و حیرت بیشتر و از صفات کمال کہ علم از جملۂ آنست تہی تر نوشتہ بودند در ادائے نماز خصوصًا در ادائے فرائض و تلاوت قرآن مجید عجب وقت میگذرد شکرانۂ آن وقت را بکدام زبان ادا تواند کرد مخدوما نماز معراج مومن ست و موطن قرب خاص الخاص حالت و لذتے کہ در ادائے آن رو دہد خصوصًا در ادائے فرائض بیشتر کمال الکمال ست از ذوق و شوق یاران خود نوشتہ بودند شکر خداوندی جَلَّ شَانُہٗ بجا آرند و در کار و بار خود سرگرم باشند و از مکر او تعالٰی ایمن نبوند و ترسان و لرزان بوند و از یاران فقیر از اہل ابتدا ہر کہ اظہار ذوق صحبت شما نماید با وصحبت دارند و توجہ نمایند وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی +

بحال

زیادہ

کنند

مکتوب صد و چهل و نهم (۱۴۹)

بیکصد

میر بیگ کولابی در تحقیقِ ظهورِ عدمیتِ ذاتیه و کمال بودنِ آن با وجودِ شرارت و نقص که در نهادِ و[جود]

[ع]دم ست الله تعالی بر جادهٔ شریعتِ علیه و سُنتِ سَنیّه مصطفویه علی صاحبها الصلوٰة والسلام

والتحیة مستقیم و مستدیم داشته بجذباتِ قویّه معنویه مکرّم و ممتاز داراد کتابتے که از راهِ

م[حبت] فرستاده بودند رسیده مسرت بخش گردید نوشته بودند در خود نه غیبت مے یابم و نه حضور و

[ن]ه جمعیت خود را عدمِ محض مے‌یابم بے غیبت و حضور و جمعیت همه از منتسباتِ این کس ست

و از اوصافِ او تا از منتسبات خالی نشود و از اوصاف تهی نگردد ظهورِ عدمیتِ ذاتیه که کمال

[ا]ست در حقِ سالک مُحال ست اگر گویند عدم شرِ محض ست و نقصِ خالص که رائحه خیریت ندارد

در ظهورِ آن چه خیریت ست و کدام کمال و همچنین در سلبِ اوصافِ کمال چه کمال ست بلکه

سراسر نقص و شرارت ست گویم آنچه ذاتیِ ممکن ست عدم ست و صفاتِ کمال از وجود و

توابعِ وجود همه در وے مستعار و مستفاد از مرتبه وجوب ست و عکس و پرتو صفاتِ آن مرتبه

است و ممکن بواسطهٔ این انعکاس عدمیتِ ذاتیه و نقص و شرارتِ جبلّی خود را فراموش کرده

است و کمالاتِ عاریتی خود را خیر و کامل خیال کرده است و ازین خیالِ فاسد و جهلِ مرکب

مصدرِ انانیت و خودی گشته و دعوی شرکت در اخصِ اوصافِ او پیدا کرده و ندائے انا

ربکم الاعلیٰ از نهادِ او سرزده (ف) پس کمال در حقِ او آن بود که از عدمیتِ ذاتیه خود آگاه شود و

کمالاتِ عاریتی را باهلِ آن حواله نماید و از انانیت و جهلِ مرکب وارهد و از دعویِ شرکت که

سدِ راهِ وصولِ او گشته است نجات یابد و نفس را از اماره‌گی برآرد و بفنائے حقیقی مشرّف

گردد سعادت آثارا هر که از یارانِ فقیر که شغل خوب نه فهمیده است با و توجه بکنند و اجازت

طریقهٔ قادریه را موقوف بر حضور دارند والسلام +

ف در رنگِ فرعون ۱۲

مکتوب یکصد و پنجاہم (۱۵۰)

بشیخ محمد باقر لاہوری در شرحِ احوالِ او و احوالِ یارانِ او بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وارسالِ التحیات میرساند مکتوب شریف رسیدہ بہجت افزا گردید از نزولِ لطائفِ عالمِ امر جدا جدا بعالمِ خلق نوشتہ بودند بوضوح پیوست از نزولِ لطائفِ عالمِ خلق ننوشتہ آن ہم نزول کردہ باشند چہ عالمِ خلق را در رنگِ عالمِ امر عروجے ست کہ رو بحق ست جل وعلا و نزولے ست کہ رو بخلق ست نزولِ اتم وابستہ بنزولِ این لطائفِ عشرہ است از عدمِ حصولِ صورتِ معلوم متعذر کہ با وجودِ معلومیت کہ تعلق باصلِ معلوم گرفتہ است نہ بظل آن کہ نوشتہ اند بس عالی ست و از معاملاتِ مخصوصہ حضرتِ ایشان ماست عقلِ عقیل مشکل کہ باین دقیقہ پے برد از غرائبِ روزگار ست کہ شخص غائب را از حسن تعلق کند و بے حصولِ صورت بود من لم یذق لم یدر آنچہ از ادراکِ نسبتِ محبوبیتِ ذاتیہ و بہرہ یافتن از تعینّاتِ ثلثہ علمی و وجودی و حُبی و رفعِ خطرہ از دماغ و ازدیادِ التذاذ از ایلامِ نسبت با نعام کہ در کتابتہائے متعددہ بر نگاشتہ بودند چیزہائے عظیم و عالی ست اکثر این امور از خصائصِ حضرتِ پیر دستگیر ست قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ العزیز مطالعہ آن لذات معنویہ بخشید حق جل وعلا از سائرِ کمالاتِ آنحضرت نیز بہرہ مند سازد و ابوابِ ترقیات را مفتوح دارد انہ قریب مجیب از ظہورِ خیریتِ خاتمہ و خود را ملیح و جمیل و تمکین یافتن کہ نوشتہ بودند نعمتے ست بزرگ مبارک باشد لیکن الہام چونکہ ظنی ست ابہام بر جاست نوشتہ بودند کہ محمد فاضل مناسبتے بولایتِ اخفی و مبدائیتِ علم و شرکتِ افرادِ عالم با خود در بعضے افعال در نماز و انوارِ حقیقۂ کعبہ معظمہ بل تحقق بآن و قلوبِ خمسہ و قلبِ بسیط و وسعتِ مضغہ مے یابد و محمد عارف و محمد زاہد مناسبتے با فرادِ ذات و تصفیہ خاک و وسعتِ مضغہ معلوم میکند ملا جمال و عبد الواحد بولایتِ کبری رو آوردہ اند ہمہ واضح گردید و خوشوقت ساخت اللّٰہم اکثر

اِخوانَنا فِی الَّذِینَ مخدوما بعضے طُلّاب را اموری کہ از قوت بفعل نیامدہ ست گاہ باشد کہ بطریق اندراج یا انعکاس یا تخیّل تصوّرِ آن ظہور نمایدو ہنوز وقتِ آن نرسیدہ باشد درین کار تأمّل نیک در کارست و نیز تأمّل در اَوضاع واطوارِ آنہا و استقامت و عدمِ استقامتِ شان ملاحظہ کردہ حکم باید نمود در مادۂ این یاران کہ احوالِ آنہا نوشتہ اید نمیگویم بلکہ این کلیہ است کہ مخطور خاطر دوستان باشد وَالسَّلامُ عَلَیکُم وَ عَلٰی سائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الهُدٰی

مکتوب (۱۵۱) یکصد و پنجاہ و یکم

بخواجہ محمد شریف بخاری در شرحِ واقعۂ او بِسمِ اللّٰہِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیمِ حَمدًا لِلّٰہِ سُبحانَہٗ کہ احوال و اوضاع بر نہجِ استقامت ست امید کہ آن عزیز نیز سلامت و بعافیت باشد و باستقامتِ ظاہری و باطنی موصوف بود مکتوبِ شریف رسیدہ خوشوقت ساخت درین ایام بکرمِ اللہ تعالیٰ در آزار خفّت ست لیکن قدرے از درد باقی ست طاقتِ استادن نیست نماز را نشستہ چار زانو میگذارم اَلحَمدُ لِلّٰہِ عَلٰی کُلِّ حالٍ وَ اَعُوذُ بِاللّٰہِ مِن حالِ اَهلِ النّارِ و آنچہ دیدہ اید کہ شما را از زیورہاے درخشان از مروارید پوشانیدہ اند و بعد ازان میگویند کہ این نسبتِ محبوبیت ست بر تو مبارک باد بشارت ست شگرف اگر از قوت بفعل آید و از گوش باغوش رسد حَمدًا لِلّٰہِ سُبحانَہٗ کہ عبارتِ شما خبرے از فعل میدہد و رنگے از آغوش مے آرد کہ نوشتہ اید ازین بشارت خرّم و سربلند گردیدم چون بوقتِ خود مرا آوردند آثار و علاماتِ خاص ہمچو بارانِ نیسان ریزش میشد تا سہ روز این معاملہ سرشار قیام داشت الحال ہم خاطر بران مشاہدات مرعی میدارد گویا ہمان وقت حاصل ست از مطالعۂ این سطور خاطر مسرور شد و امیدوار ساخت رَبِّ زِدنِی عِلمًا وَالسَّلامُ اَوَّلًا وَ اٰخِرًا

مکتوب (۱۵۲) یکصد و پنجاہ و دوم

بشیخ بایزید سہارنپوری در تعبیرِ واقعہ کہ دیدہ بود و شرحِ احوال بارے کہ نوشتہ بود بِسۡمِ اللّٰہِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ حامِدًا لِلّٰہِ الۡعَظِیۡمِ وَمُصَلِّیًا عَلٰی رَسُوۡلِہِ الۡکَرِیۡمِ احوال بہمہ حال مستوجب حمد ست اَلۡمَسۡئُوۡلُ وَالۡمَاۡمُوۡلُ عَافِیَتُکُمۡ وَاسۡتِقَامَتُکُمۡ ظَاہِرًا وَّ بَاطِنًا صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید وقائعے کہ دیدہ اید و نوشتہ نیک و روشن ست و آنکہ ہفت کوشک دیدہ اید و شش کوشک را تعبیر بلطائفِ ستہ کردہ اید و تعبیر کوشکِ ہفتم در خواستہ اید مخدوما این ہفت کوشک گویا عبارت ازان ہفت گام ست کہ حضرتِ ایشانِ ما قَدَّسَنَا اللّٰہُ سُبۡحَانَہٗ بِسِرِّہٖ در مکتوباتِ خویش برنگاشتہ اند کہ این راہ کہ ما در صددِ قطعِ آنیم ہمگی ہفت گام ست پنج ازان از عالمِ امر و دو از عالمِ خلق کہ نفس و قالب باشد غایۃ مَا فِی الۡبَابِ کوشک ہفتم کہ در غایت رفعت ست نظر بکمالاتِ ولایت کہ عالمِ امر درانجا اصل ست و عالمِ خلق تابعِ آن لطیفہ اخفیٰ است کہ منتہاے عالمِ امر ست و ولایت را فوقِ آن لطیفہ وصلِ آن قدم گاہے نیست و نظر بکمالاتِ نبوت کہ درانجا عالمِ خلق اصل ست و عالمِ امر طفیلی آن لطیفۂ قالب ست کہ متضمن عناصرِ اربعہ ست و محتوی بر جزءِ ارضی کہ بالاصالت نصیب از کمالاتِ نبوت آن راست و فی الحقیقۃ فوقِ لطائفِ عشرہ است و پستی خاک سببِ رفعتِ او گشتہ است موافقِ تعبیرِ شما آنست کہ کوشکِ ہفتم ہمین لطیفۂ قالب بود چہ تعبیرِ شش کوشک اول بہ شش لطیفہ کردہ اید کہ پنجگانہ عالمِ امر و لطیفۂ نفس ست لاجرم کوشکِ ہفتم لطیفۂ قالب باشد و ہرچند در کمالاتِ نبوت قدم راسخ بود کمالاتِ جزءِ ارضی بیشتر جلوہ گر شود و درجاتِ آن واضح تر گردد احوالِ شیخ عبداللہ کہ از شما اخذِ طریقہ نمودہ است نوشتہ بودند کہ صفات را باصل ملحق مییابد و خود را ازان خالی مے بیند اما چون جہلِ بسیار دارد بتفصیلِ احوالِ خود مطلع نمیشود از حقیقتِ حال اطلاع بخشند مخدوما آنچہ او مییابد سنجیدہ و درست ست این قسم شخص را صاحبِ جہلِ بسیار نمیتوانیم گفت از کجا کہ چیزہاے دیگر ہم دارد کہ ازان جاہل ست این دید نتیجۂ تجلیِ صفات ست و منبی از فناءِ نفس

---

[1] کہ بسبب ترکیب از عناصر اربعہ بجائے چہار شمردہ میشود ۱۲

وکمالِ این فنا آنست کہ چنانچہ صفاتِ کمال ملحق باصل شدند وغیر از عدم در سالک نماند این عدم
کہ مرآتِ کمالات بود نیز بعدمِ مطلق ملحق شود این زمان از عارف نہ عین ماند ونہ اثر لَا تُبْقِیْ
وَلَا تَذَرُ بعد ازان بحکمِ مَنْ قَتَلْتُہٗ فَاَنَا دِیَتُہٗ معاملہ بقاست ومعاملہ ولایتِ کبریٰ در
بیں ست فنا وبقا ہر چند در ولایتِ صغریٰ صورت بستہ بود لیکن حقیقتِ فنا وبقا در ولایت
کبریٰ ست انگارم کہ لحوقِ عدمِ خاص بعدمِ مطلق از خصائصِ این ولایت ست وَالسَّلَامُ

مکتوب (۱۵۳) صد وپنجاہ وسوم

بشیخ ابو المکارم در ترغیبِ طلبِ فوائدِ صحبت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَ
الصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند صحیفہ گرامی کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند رسید اظہارِ
تأسف وتألم بر فقدانِ دولتِ صحبتِ شیخ خود قُدِّسَ سِرُّہٗ نمودہ بودند واضح گردید اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ
رَاجِعُوْنَ آنچہ تقدیر ست ناگزیر ست لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَابٌ ہنوز ہیچ نرفتہ است **مصراع**
گر درے بستہ شد ابدل دیگرے بکشایند + لوازمِ طلبگاری بجا باید آورد واز ہر جا بوئے از مطلب
بمشامِ جان برسد از پے آن باید شد ایامِ فرصت بسے مغتنم ست دوبارہ در دنیا آمدنی نیست
دریوزۂ این معنی ازین دور از کار تمنائے بیش نیست مَعَ ذٰلِکَ ہر آنچہ نقدِ وقت ست ہر چند
ہیچ نیست از دوستان دریغ نیست لیکن مدارِ طریقۂ ما بر صحبت ست قرب وبعد چگونہ یکسان
بود کہ اویس قرنی بمرتبۂ ہیچ صحابی نرسد در طرقِ دیگر ہم ہر چند قرب وبعد یکسان نیست امّا
درین طریقۂ علیہ مدار بر صحبت ست در طرقِ دیگر باین مثابہ نیست آرے مرید رشید باندازہ
محبت ورابطِ معنوی کہ بشیخ مقتدا دارد اخذِ فیوض وبرکات از باطنِ شیخ در غیبتِ او نیز
مینماید وبرابطۂ درونی جذبِ معانیِ خفیۂ او میکند لیکن حصول معرفت ووصول بدرجاتِ ولایات
غالباً منوط بصحبت ست لَا تَعْدِلُ بِالصُّحْبَۃِ شَیْئًا کَائِنًا مَّا کَانَ فقیر نیز از توجہِ ظہر
الغیب خود را دریغ نمیدارد اِنْشَاءَ اللّٰہُ تَعَالٰی حق سُبْحَانَہٗ از باطنِ بزرگان فیض مند گرداند بمنہ

وکمالِ کرمہ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند وعلاجِ علتِ معنوی را درین فرصت یسیر بذکرِ کثیر جویند و احبّهٔ دور افتاده را بدعائے خیر یاد آرند والسّلام اولاً و اٰخراً

مکتوب (۱۵۴) صد و پنجاه و چهارم

بفرزندانِ حقائق ومعارف آگاه خواجه محمد حنیف کابلی در عزائے خواجه مرحوم ولنصائح فرموده

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی برخوردارِ سعادت آثار خواجه عبید اللّٰه مع برادر وہمشیرہا بکمال برسند وعصمت پناه والدهٔ این فرزندان وسائر اہلِ طریق که درانجا اقامت ورزیده اند ودر خدماتِ ایشان قیام دارند ازینجانب سلام عافیت انجام خوانند وبرجادهٔ شریعتِ غرّا وسنّتِ مصطفٰی علیه وعلٰی اٰله الصّلوٰات والبرکات والتّسلیمات العُلٰی مستقیم ومستدیم بوند وبر محبت ومتابعتِ شیوخ برسوخ تمام باشند از شنودنِ این حادثه جانکاه چه نویسد که برین دوستان چه قسم الم واندوه وچه نوع فراق ومصیبت روئے داد ولیکن چون باراده وتقدیرِ مولائے حقیقی ست جلّ شانهٗ بغیر از رضا وتسلیم چاره وگزیر نیست ماہم صبر کردیم شما ہم صبر کنید وبه فعلِ حق جلّ وعلا راضی و شاکر باشید وگذشتگان را بدعا وصدقه یاد آرید واز فیوض وبرکاتِ خواجه مرحوم امیدوار باشید واز مزارِ پرانوارِ او ہموارہ دریوزه نمایند ویاران باید که آنجا را معمور دارند وطریقهٔ خواجه را نیک رعایت کنند وحلقهٔ ذکر ومشغولی را برپا دارند وخدمتِ آینده وروندہ نمایند ودر رضامندی وخدمتگاری فرزندان خواجه بجان کوشند وطفلان را نیک تربیت کنند وتعلیم آداب نمایند پنجوقت در جماعت حاضر شوند وسبق بے ناغه بخوانند چه کنیم ما ازیشان دور افتاده ایم جگر سوخته امیدواریم که حق سبحانهٗ وتعالٰی ایشان را ضائع نگذارد وبکمال برساند انّهٗ قریبٌ مجیبٌ

بیت
ز ہجرِ دوستان خون شد درونِ سینه جانِ من ✦ فراقِ ہمنشینان سوخت مغزِ استخوانِ من ✦ والسّلام اوّلاً و اٰخراً

مکتوب (۱۵۵) صد و پنجاہ و پنجم

بشیخ انور نور سرائی در تعبیر واقعہ کہ دیدہ بود و ایمائے بحقائق ثلثہ + بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت واقعہ کہ حضرت رسالت پناہ را صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ دران دیدہ اید و عنایات مشاہدہ نمودہ نیک و مبارک ست و بشارتست و آنچہ کہ دیدہ اید کہ گنبد سفید عجیب بسیار مزین سہ محراب دارد و خود را در میان وے یدیم بعد از ان مکشوف و معلوم شد کہ این گنبد حقیقۃ الحقائق ست و این سہ محراب حقائق ثلثہ است و نیز نوشتہ اید کہ در حقیقۃ الحقائق ترقی بسیار مے بینم گویا تو کشان کشان میبری مطالعۂ آن بسیار محظوظ ساخت حق سبحانہ و تعالی ترقیات بے اندازہ نصیب وقت گرداند و از حقائق اربعہ بہرہ ور سازد و اتصالے بحقیقۃ الحقائق بفہم مے در آید وَالْغَیْبُ عِنْدَ اللّٰہِ تَعَالٰی نوشتہ بودند کہ فرق در ہر سہ حقیقت معلوم کردم حقیقت کعبہ بمقام دل تعلق دارد و حقیقت قرآنی بمقام روح تعلق دارد و حقیقت صلوۃ بمقام لطیفۂ اخفٰے تعلق دارد مخدوما این معنی محل تامل ست درین باب نیک تدبر کنند آنچہ از کلام حضرت ایشان ما معلوم میشود آنست کہ کعبہ را بیمین و یسار کہ مقام قلب و روح ست تعلق نیست آنحضرت در جلد ثانی در مکتوب ہفتادم برنگاشتہ اند در انسان چنانچہ قلب او نمونۂ عرش رحمن ست جل سلطانہ و ظہور قلبی او انموذج ظہور عرشی ست از بیت اللہ نیز در انسان نشانہ است کہ میانہ است و از یمین و شمال بیگانہ است و بحس بسبقت یگانہ است الخ انتہی معاملۂ این حقائق بسے نازک ست دست فکر امثال ما بو الہوسان از دامان آن کوتاہ ست وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا وَّعَلٰی رَسُوْلِہٖ دَائِمًا وَّسَرْمَدًا

مکتوب (۱۵۶) صد و پنجاہ و ششم

بشرافت و نجابت پناہ خواجہ عبد الصمد کابلی در مواعظ دینی و بیوفائی دنیائے دنی بِسْمِ اللّٰہِ

الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال بہمہ حال مستوجب
حمد ست اَلْمَسْئُوْلُ وَالْمَاْمُوْلُ سَلَامَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ ظَاهِرًا وَّبَاطِنًا افسوس کہ عمر
بسر آمد و ہیچ عمل از دست نیامد حجت درست شدہ است و بیوفائی دنیا بدیہی اوّلی گشتہ و فتن و
مصائب پے در پے مے آید و دوستان جگر گوشہا در رحیلند و ہیچ تنبہ و تذکر نیست و توبہ و
انابت نہ غفلت در تزاید ست و معاصی در افزونی اَوَلَا یَرَوْنَ اَنَّهُمْ یُفْتَنُوْنَ فِیْ کُلِّ
عَامٍ مَّرَّةً اَوْ مَرَّتَیْنِ ثُمَّ لَا یَتُوْبُوْنَ وَلَا هُمْ یَذَّکَّرُوْنَ این کدام ایمان ست و چہ
مسلمانی نہ از کتاب و سنت پند پذیر میشود و نہ از مشاہدہ آیاتِ بینات عبرت میگیرد باید اندیشید
کہ یاران و ہمنشینان کہ پار و پار ارسال یکجا ہم سفر و ہم بستر بودند و مونس و ہمدم کجا شدند مصرع
کجا رفتند آن یاران کہ بودند مونس و جانی ❊ ہیچ اثرے از انہا پیدا نیست و ہیچکس نشانے از انہا
نمید ہد بیت چنان خرمن عمر شان شد بباد ❊ کہ ہرگز کسے زان نشانے نداد ❊ اَللّٰهُمَّ
لَا تَحْرِمْنَا اَجْرَهُمْ وَلَا تَفْتِنَّا بَعْدَهُمْ پس ما واپس ماندگان را ناگزیرست کہ عمر دو روزہ را
بغفلت نگذرانیم و بخواب خرگوش نسازیم و باین سرائے فانی دلبند نشویم و فریفتہ این قحبۂ
غدار نگردیم و تمام بمراضی مولائے حقیقی جل شانہٗ سازیم و از کید نفس و شیطان و از گرداب ہوا
و ہوس کنارہ گیریم و گور و قیامت را در نظر داشتہ خود ہا را در عداد اموات داریم وَعُدَّ
نَفْسَکَ مِنْ اَصْحَابِ الْقُبُوْرِ و از حیوٰۃ و وجود موہوم منخلع گشتہ بموتے کہ پیش از موت ست
پردازیم و بعدمیت ذاتیہ و نیستی اصلیہ خود سازیم معدوم کہ بر خود احکام موجود جاری سازد
و بعنوان وجود وانماید و نیست کہ تہمت ہست شود مضحکۂ خلق شود بیت و صافی خود
برغم حاسدتا کے ❊ ترویج چنین متاع کاسد تا کے ❊ ہستی و توابع آن باہل ہستی و موجود
حقیقی شایان و سزاوارست و وضع شے ست در موضع خود کمال ممکن در نفی کمال ست
از وے و خیریت او در سلب خیریت بیت در عالم با ز ما جز نام نماند ❊ و از صبح وجود ما جز شام نماند

[1] عن ابن عمر قال اخذ رسول اللہ صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ببعض جسدی فقال کن فی الدنیا کانک غریب او
عابر سبیل وعد نفسک من اهل القبور رواہ البخاری ۱۲ مشکوۃ باب الامل والحرص

ع چلی خسرو گھر آپنے سانجھ پڑی سب دیش ماٰمول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است ×

مکتوب (۱۵۷) صد و پنجاہ و ہفتم

بشیخ محمد باقر لاہوری در شرحِ احوالِ او کہ متضمن بعضے اسرار بودہ اذواقِ خاصۂ خود و احوالِ رفقاء یارانِ خود کہ کمالاتِ اکتساب میان محمد باقر نوشتہ بودند مطالعۂ آن لذاتِ معنویہ بخشید این قسم اسرار و معاملات کہ شمارا بآن نواختہ اند و تاثیر صحبت عطا فرمودہ از غرائبِ روزگار ست اگر گرد عالم گردند معلوم نیست کہ تمثال و انموذجِ آن جائے دیگر یابند اِعْمَلُوْا اٰلَ دَاوٗدَ شُكْرًا وَ قَلِيْلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُوْرُ بیت سعادتہاست اندر پردہ غیب نگہ کن تا کرا ریزند در جیب لیکن اسرارِ مقطعات کہ لازم الاستتار ست و قُطِعَ الْبُلْعُوْمُ در شان آن آمدہ ست و حضرتِ ایشان مابعد از قرنِ اول بآن ممتاز اند امر دیگر ست دیگر مصراع لذتِ مے نشناسی بخدا تا نچشی امید وارم کہ امثالِ ما دور از کاران بحکم وَلِلْاَرْضِ مِنْ كَاْسِ الْكِرَامِ نَصِيْبٌ بے بہرہ نباشند و قطرہ ازین زلالِ حیوۃ در کامِ جانِ این تشنہ لبان چکانند چون شما حق جوارِ این اسرار پیدا کردہ اید و در اطرافِ آن گردیدہ امید وارید مَنْ حَامَ حَوْلَ الْحِمٰى يُوْشِكُ اَنْ يَّقَعَ فِيْهِ و از طراحت محبت ذاتیہ و جز آن کہ مینویسید بوضوح انجامید اللّٰهُمَّ زِدْ زیادہ برین طاقتِ نوشتن نیست وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب (۱۵۸) صد و پنجاہ و ہشتم

بملا محمد خان ورسکی در جواب کتابتِ او کہ مشتمل بعضے اذواقِ علیّہ بود × کتابتہائے اخوی اعزی مولائے ورسکی کہ متضمن اذواق و اشواقِ سنیّہ بود و مشعر از محبتِ ذاتیہ کہ آنجا استوار انعام و ایلام ست بلکہ ازدیادِ ایلام بر انعام خوشوقت و ذوقین ساخت حق سبحانہ و تعالیٰ ہمبرین منوال ہموارہ در ترقیات دارد این دور از کار بدعائے خیر و سلامتی خاتمہ یاد دارم

سلہ یعنی بیا اے خسرو بخانۂ خویش کہ وقت مغرب و شام بوقوع آمدہ در ہجا و ہر ملک ۱۲ ﴿ ۵۲ ﴾ بدانکہ این کریمہ واقع ست در سورہ سبا از پارہ ومن یقنت ۲۲ ﴿ ۵۳ ﴾ مضمون ہذا الحدیث متفق علیہ

واز محبت وعقیدت کہ نصیب شماست ایثار فرمایند والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۵۹) صد و پنجاہ و نہم

بسیادت پناہان میر محمد ابراہیم ومیر محمد اسحاق در شرح احوالِ شان فرزندانِ گرامی ہر کدام میر محمد ابراہیم ومیر محمد اسحاق آنچہ از دیدِ عدمیت ولحوقِ صفات باصلِ خویش نوشتہ بودند نیک و مبارک ست توجہے درین باب نمودہ آمد وامدادے دراز دیادِ این نسبت شریفہ کردہ شد وترقی خاص ہر دو عزیز را درین مقام مفہوم گردید شکرِ خداوندی جلّ شانہٗ بجا آرید کہ درین مدتِ قلیلہ این قسم عطیہ کہ حکم عنقاءِ مُغرب دارد بشما عطا شدہ است المنۃ للہ سبحانہٗ کہ چنانچہ کمالات باصلِ خود عود کردہ اند وعدم صرف باقی ماندہ عدم کہ مرآت کمالات بود نیز باصلِ خود کہ عدمِ مطلق باشد عود نماید وعین واثر از سالک بر باید مصراع این کار دولت ست کنون تا کرا رسد والسلام اولاً وآخراً برخورداری میر محمد یعقوب جمعیت باشد از احوالِ خود گاہے نمینویسد

مکتوب (۱۶۰) صد و شصتم

بحاجی حبیب اللہ حصاری در تعبیر وقائع او اَلحَمدُ لِلّٰہِ العَلِیِّ الاَعلٰی وَسَلامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِینَ اصطَفٰی خدمت حاجی الحرمین الشریفین ازین مسکین سلام مشتاقانہ خوانند احوال ہمہ حال مستوجب حمد ست المسئُولُ مِنَ اللّٰہِ تَعَالٰی عَافِیَتُکُم وَاستِقَامَتُکُم عَلَی الطَّرِیقَۃِ المَرضِیَّۃِ ظَاہِرًا وَبَاطِنًا فقیر درین ایام بیماری صعب کشید حمدًا للہ سبحانہٗ کہ الحال رو بصحت ست وقلم بدست میگیرم وبتحمل بدوستان کلمہ چند مینویسم چون قاصد متوجہ آنجا بود وجوابِ کتابہا درخواست دو کلمہ بہر دو عزیز نوشتہ آمد تا خالی نباشد وقائعے کہ دیدہ اند ونوشتہ ہمہ روشن وعالی ست در جہادِ خیبر کہ بآن سرور نشر کنید واز کلام او علیہ وعلیٰ الصلوٰۃ والسلام استفادہ میکنید کہ این فتح بنام شماست این شرکت گویا در جہاد اکبرست

با اعدائے انفسی ست و غلبۂ افواجِ اسلام ست کہ لطائفِ عالمِ امر ست بر کفّارِ خیبرِ انفسی باعانت
انسر در صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہٖ وسلم چہ خیبر چنانچہ در آفاق بودہ است در انفس ست نیز و فتح بنامِ شما
بشارت ست بقہرِ اعدارِ انفسی و حصولِ اسلامِ حقیقی در وقتِ استماعِ قرآنِ مجید در ماہِ مبارک
رمضان کہ بعطیۂ قطبیتِ ارشاد ملہم شدید ما تا کہ این بشارت بحصولِ کمالاتِ مرتبۂ قطبیت ست
نہ منصبِ قطبیت و آنچہ نہائے کہ برادرِ شما مے بیند نیک و مبارک ست اِنَّ رَبَّکَ وَاسِعُ
الْمَغْفِرَۃِ آنچہ از احوالِ یاران خود نوشتہ اند ہمہ خوب و اعلیٰ ست مطالعۂ آن خوشوقت ساخت
زَادَہُمُ اللہُ سُبْحَانَہٗ تَوْفِیْقًا وَّشَوْقًا وَّتَرَقِّیًا نیک باحوالِ آنہا پردازند و توجہات را
دریغ ندارند و از اجتماعِ یاران ترسان و لرزان باشند کہ محلِ عُجب و پندار ست از این ہا گذر ملتجی و
متضرع بوند و استغفار و انابت را لازم گیرند و بخلوت راغب بوند و یک دو وقت برائے آن
معین دارند و باقی با یاران صحبت دارند و احبہ دور افتادہ را بدعا یاد آرند والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۱۶۱) صد و شصت و یکم

بمیرزا لطیف بخاری کتاول در حقیقتِ فنا و نیستی بِسْمِ اللہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ نَحْمَدُہٗ
حَمْدًا بَعْدَ حَمْدٍ وَّنُصَلِّیْ عَلٰی نَبِیِّہٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ صَلٰوۃً اِثْرَ صَلٰوۃٍ وَّسَلَامًا غِبَّ سَلَامٍ
احوال و اوضاعِ این حدود مستوجبِ حمد ست امید کہ آن جناب نیز بعافیت باشند و بر جادۂ
شریعت و سنت مستقیم بوند و از فرع باصل آیند و از صورت بحقیقت گرایند صحیفۂ گرامی
رسیدہ مسرت بخش گردیدہ نوشتہ بودند از کثرتِ مشاغل بدانکہ ماموریست موافقِ مدعا نمیتواند
پرداخت تا غافل ہم نیست ہر وقت کہ فرصت میباید غنیمت شمردہ مے پردازد بلے اینقدر ہم
غنیمت ست گفتہ اند مَا لَا یُدْرَکُ کُلُّہٗ لَا یُتْرَکُ کُلُّہٗ لیکن امید ست کہ نسبت و حضورِ
باطن بر دوام بود و غیبت ز رفقائے آن نباشد و مشاغلِ صوریہ سبب فتورِ نسبتِ معنویہ نشود
بیت دارم ہمہ جا با ہمہ کس در ہمہ حال ؛ در دل ز تو آرزو و در دیدہ خیال ؛ و آنچہ نوشتہ اید

کہ ہستی خود را در محبت عین نیستی کردہ است بسیار خوشوقت ساخت واز لطافتِ استعدادِ شما
خبر داد حق سبحانہ آتش این محبت را مشتعل سازد تا از ماسوئے بتمام برآید حمداً للہ سبحانہ کہ
در محبت ہستی بہ نیستی تبدیل یافتہ است نیستی وعدمیت فاتی انسان ست وجود و توابعِ آن از
صفاتِ کمال خاصہ حضرت معبود ست اگر در ممکن این صفات نمودارست ہم ازان حضرت مستفاد
و مستعار ست ممکن باین دیدِ عاریتی این کمالات را از خود دانستہ از راہ جہلِ مرکب خود را خیر و
کامل تصور نمودہ است و دعوی ہمسری و شرکت با مولائے حقیقی خود پیدا کردہ و محلِ رعونت و انانیت
گشتہ چون فضلِ الٰہی جل شانہٗ در حقِ او در رسد و از این جہلِ مرکب برآید و بمعرفتِ خویش بنوازد داند
کہ این کمالات از جائے دیگرست و این صفات ظلِ صفاتِ اوست تعالیٰ • للمولوی قدس سرہ
بیت چون بدانستی کہ ظلِ کیستی • فارغی گر مردی و ور زیستی • این دیدِ عاریتی وظلی چون بہ
عارف غالب مے آید این کمالات را درست بصاحبِ آن مے سپارد وظلال را باصل ملحق میباید و نیستی
ذاتی و عدمیتِ اصلی ملحق میشود و از انانیت منخلع میشود بحدیکہ اگر سالہا بگذرد خود را بانا نتواند
تعبیر کرد۔ این زمان بفنائے حقیقی موصوف شود و نفس از آمادگی برہد بعد ازان بمقتضائے مَن
قَتَلتُہٗ فَاَنَا دِیَتُہٗ معاملہ ببقا در پیش ست کریمہ اَوَ مَن کَانَ مَیتاً فَاَحیَینٰہُ ایمائے باین
معنی وارد و این بقا ولادتِ ثانیہ است کہ عارف از وجودِ موہوم منخلع گشتہ بوجود موہوب حقانی
موجود گشتہ است در خبرست لَن یَّلِجَ مَلَکُوتَ السَّمٰوٰتِ وَالاَرضِ مَن لَّم یُولَد مَرَّتَین
وقائع کہ دیدہ اید و نوشتہ و ہمچنین فیوض و برکات کہ از مزارِ فائض الانوار معلوم نمودہ اید نیک
و مبارک ست اللہ تعالیٰ بطفیلِ این اکابر از حقیقتِ کار اطلاع بخشد و از کمالِ انسانی بہرہ ور سازد

مکتوب (۱۶۲) صد و شصت و دوم

بشیخ محمد یوسف گردیزی پیرزادہ ملتان در مقدمات کہ مشعر از ہضمِ نفس ست و نادیدنِ خود
معاملہ افادہ و بیانِ حقیقتِ تمکین و فنائ او و در بیانِ آنکہ مدارِ افادہ و استفادہ بر صحبت

رَاَنَا قُرْبٌ مُجِیبُہٗ

هُوَ الْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی خُصُوْصًا عَلٰی سَیِّدِ الْوَرٰی صَاحِبِ قَابَ قَوْسَیْنِ اَوْ اَدْنٰی وَعَلٰی اٰلِہٖ وَصَحْبِہِ الْبَرَرَۃِ التُّقٰی اَمَّا بَعْدُ فَقَدْ وَصَلَ اِلَیَّ مِنْ جَنَابِکُمْ کِتَابٌ کَرِیْمٌ کِتَابٌ تَعْرِفُ فِیْ وُجُوْہِ عِبَارَاتِہٖ نَضْرَۃَ النَّعِیْمِ این ذرۂ بے مقدار سزاوارِ این خطاب نیست و لائقِ این کتاب نے مقدماتیکہ از راہِ شکستِ نفس و فروتنی کہ دران نامۂ نامی برنگاشتہ اند در حقِ این مغرورِ دور از کار صادق و بیانِ واقع ست دریوزۂ نجات ازین گرداب و تخلص بسوئے ربّ الارباب ازین مسکین نمودن در رنگِ استعارہ است از مستعیر و سوال ست از محتاج فقیر ہیچگونہ در خود مناسبتے باین طائفۂ علیہ نمے بیند و مشارکتے در اسرارِ طبقۂ سنیہ در نمی یابد مع ذٰلک طالبانے کہ از اطراف و اکناف مے آیند بقدرِ استعداد بہرہ ور میشوند و خیالِ کمال و اکمال مینمایند این ہمہ از برکاتِ بزرگان ست و از انفاسِ نفیسِ ایشان این مسکین درمیان نیست **مصراع** ما خود نیم این ہمہ الحان ز مطرب ست + بلے نیستی و عدمیت ذاتیِ ممکن ست وجود و سائرِ کمالات کہ توابعِ وجود اند ہمہ در وے مستعار و مستفاد از مرتبۂ وجوب ست ممکنِ بیچارہ ذاتِ خود را فراموش کردہ بکمالِ عاریتی خود را خیر و کامل تصور نمودہ است و در اخصِ اوصافِ مولائے خود شرکت جستہ و ازین رہگذر رعونت و انانیت پیدا کردہ ندانستہ است کہ ذاتِ او عدم ست کہ منشاءِ ہر شر و فساد ست چنانچہ وجود مبدءِ ہر خیر و کمال است از جہالتِ ذاتیِ اوست کہ خود را کامل دانستہ است کمال در حقِ او انتفائے کمال ست از وے و خیریت در سلبِ خیریتِ خویش گفت **بیت** وصافیِ خود برغمِ حاسد تا کے + ترویجِ چنین متاعِ کاسد تا کے + سخن بجائے دیگر رفت این درویشِ دلریش از توجہِ غائبانہ و از دعائے بظہر الغیب فارغ نیست ان شاء اللہ تعالیٰ امیدواریم کہ از راہِ محبتے کہ باین طبقۂ علیہ دارند از فیوض و برکاتِ ایشان فیض مند باشند و از انوار و اسرارِ این اکابر بہرہ مند گردند این محبت را سرمایۂ سعادت تصور فرمایند حق سبحانہ آتشِ این محبت را سر بلند سازد و شعلۂ شوق را مشتعل گرداند تا از ما سوے بتمام برآند و بسراپردۂ قرب و معرفت رساند اِنَّہٗ قَرِیْبٌ مُجِیْبٌ یکرما مکلہ

افادہ و استفادہ وابستہ بصحبت ست خصوص در طریقۂ ما کہ مدار بر صحبت ست تا حصولِ صحبت کاملِ مکمل بر اوضاعِ شرعیہ و سُننِ مرضیہ مستقیم باشند و از لہو لعب و صحبتِ ناجنس معرض بوند و بوظائف و اذکارِ ماثورہ اوقات را معمور دارند اشتغال بعلوم دینیہ از اعظمِ عبادات ست و السلام

مکتوب (۱۶۳) صد و شصت و سیوم

بمیر عثمان کولابی در حقیقتِ فنائے قلب و ترغیبِ فنائے نفس حامداً و مصلیاً مکتوبِ مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید از جریانِ ذکرِ اسمِ ذات و سریانِ آن در ہمہ لطائف بلکہ در تمام بدن و رسیدنِ نفی و اثبات تا ہفتصد و یکبار و بے تعلقیِ دل از ماسوے بحدیکہ اگر در دل بگذرانند نگذرد کہ بر نگاشتہ بودند مطالعۂ آن خوشوقت ساخت اللّٰہم زد این حالت کہ ماسوا بر دل خطور نکند ہر چند اخطار نماید بواسطۂ نسیانے کہ دل را از ماسوا حاصل شدہ است معبر بفنائے قلب ست و درجۂ اولیٰ ست از درجاتِ ولایت سعی نمایند کہ بدرجاتِ دیگر ترقی نمایند و بکمال انسانی برسند بر جادۂ شریعتِ علیہ و سُنتِ سنیہ مستقیم بوند و در مراضی مولائے حقیقی جل شانہ بجان کوشند و توشۂ آخرت را آمادہ سازند و دوستان را بدعا یاد دارند و السلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۶۴) صد و شصت و چہارم

بشیخ حسین منصور برکی جلندری در شرحِ احوال و اذواق و تعبیرِ وقائع کہ نوشتہ بود و جوابِ استفسار بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم الحمد للّٰہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ مکتوبِ مرغوب کہ متضمنِ اذواقِ سنیہ و وقائعِ علیہ بود رسید مسرت بخش گردید حق سبحانہٗ ابوابِ ترقیات را ہموارہ مفتوح دارد و بر جادۂ سُنتِ سنیۂ نبویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ استقامت دہد نوشتہ بودند گاہے بہ نسبتہائے ما لا یشار الیہا باشارۃٍ و لا عبارۃٍ مشرف بلبسان نمایند گاہے بخلعتہائے نورانی مزین سرافراز مینمایند گویا بخواست باید بخواست کشان کشان بے

بے نسبتے کہ بمرتبۂ بیچونی تعلق دارد نیز بیچون ست و از عبارت و اشارت برتر ذوقی ست نہ بیانی ؎ لذتِ مے نشناسی بخدا تا نچشی ✦ گاہ آن نسبتِ بیچونی را بصورتِ مثالیہ وا مینماید تا بفہم و افہام نزدیک شود و بتعبیر در آید و آنچہ نوشتہ اند کہ شخصے در بارۂ شما میفرماید کہ وجودِ او در ہمہ ممکنات ساریست آرے عارفِ تام المعرفت کہ از ہمہ اسما و صفات بہرہ ور ست بمنزلۂ کل ست مر افرادِ عالم را از انست کہ حقیقتِ محمدی را در سائر حقائق سریان ست بعضے عرفا گفتہ اند کہ ہنگامِ تجلی ذاتی عارف خود را کل و محیطِ اشیا در مییابد درین مقام عارفے گفتہ است کہ جمعِ محمدی صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ اجمع ست از جمعِ الٰہی چہ جمعِ محمدی جامعِ مرتبۂ وجوب و امکان ست نہ جمعِ الٰہی باید دانست کہ این از قبیلِ اشتباہِ انموذجِ شے ست باصلِ آن چہ آنچہ در جمعِ محمدی ست عَلَیْہِ وَآلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ ظل و انموذجِ مرتبۂ وجوب است تعالت و تقدست نہ اصلِ آن مرتبہ کہ برتر از آن ست کہ در احاطہ ممکن آید خوش گفت

بیت تو از خوبی نمی گنجی بعالم ✦ مرا ہرگز کجا گنجی در آغوش ✦ و آنچہ نوشتہ اند از مشاہدۂ عذابِ میت و باز خلاصی یافتنِ او بتوجہِ شما و نیز منعکس شدنِ نسبت و خواطرِ شخصے کہ وارد شدہ است در شما و نیز شفا یافتنِ مریضے کہ معاملۂ او بیاس رسیدہ بود بتوجہِ شما ہمہ بظہور پیوست و باعثِ مزیدِ شکرانہ گشت نوشتہ بودند کہ ہرگاہ توفیقِ اعمالِ مرضیہ مییابیم نورانیت و صفا بر وجہِ کمال در خود مشاہدہ مینمایم و اگر فروگذاشتِ ادبے از آداب نمودہ مے آید کدورتِ آن نیز بر وجہِ کمال در خود مے فہم مخدوما در حدیث[1] آمدہ است مَنْ سَاءَتْہُ سَیِّئَتُہٗ وَسَرَّتْہُ حَسَنَتُہٗ فَہُوَ مُؤْمِنٌ و آنچہ در بابِ تضاعفِ حسنات در مسجدِ فقرا نوشتہ اند نیک ست لیکن اگر این معاملہ معاین و مشاہد گردد خوبتر بود ہر چند در استخارہ این معنی را معلوم کردہ اید اما از راہِ استدلال نیز رسیدہ بودند کہ اگر از ولی گناہِ کبیرہ صادر شود از ولایت مے افتد یا نہ مخدوما مقررِ مشائخ ست کہ اَلْفَانِیْ لَا یُرَدُّ کسے کہ بفنائے اتم مشرف شدہ است امید ست کہ بگناہ رد نشود

[1] روی احمد عن ابی امامۃ ان رجلا سأل رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم ما الایمان قال اذا سرتک حسنتک و ساءتک سیئتک فانت مؤمن ۱۲ مشکوٰۃ کتاب الایمان

لیکن امید واریم کہ ولی مرتکب گناہ کبیرہ نشود کہ اولیاء اللہ محفوظ اند غالباً ارادۂ سفر کوہستان کہ نمودہ اند نیک و مبارک ست بعد استخارہ متوجہ شوند و اگر فقیر توفیق یافت از نوشتن کتابت خود را معاف نخواہد داشت و آنچہ در باب ترقی در ملاحت و بہرہ یافتن از محبت ذاتیہ بر نگاشتہ اند مخدوما بہرہ محبت ذاتیہ بفہم مے در آید اما معاملۂ ملاحت بسیار نازک ست بمرور تامل کردہ خواہد شد انشاء اللہ تعالیٰ از تعیین مبدء تعین خود استفسار کردہ بودند بیشتر مظاہر التعین ولایت شما کہ بر قدم کدام پیغمبر اند نمودہ است بر قدم ہر پیغمبر کہ ہستند جزئی اسمے کہ مبدء تعین آں پیغمبر ست علیٰ نبینا و علیٰ سائر الانبیاء والمرسلین الصلوات والتسلیمات بر طبق تحقیق حضرت ایشان ما قدسنا اللہ سبحانہ بسرہ الاقدس مبدء تعین شماست والسلام علیٰ من اتبع الھدیٰ

مکتوب (۱۶۵) صد و شصت و پنجم

بسیادت پناہ میر محمد اسحاق در اسرار محبت، ھُوَ، حق سبحانہ ابواب فیوض ہموارہ مفتوح دارد کتابتے کہ از راہ کمال شوق ارسال داشتہ بودند ذوقین و خوشوقت ساخت این شوق را سرمایۂ سعادت دانند و این محبت را دریچۂ معرفت فہمند محبت ست کہ سبب ظہور و اظہار گشتہ و گنج مکنون را در عرصۂ بروز آوردہ و پردگیان غیب الغیب را تماشاگی نمودہ بمنصۂ شہود و شہادت آوردہ و پردہ را از روئے شان بکشودہ و طریقہ عشق و وَلولہ محبت مسلوک گشتہ حُبِ ازلی ست کہ درین مظاہر تجلی فرمودہ ست و راہ ترقی را واساختہ مصراع یک نشاۂ دو جا ظہور کردہ انوار و اسرار محبت را چہ توان بیان نمود کہ معاملہ را از اوج بحضیض آوردہ و باز از حضیض باوج بردہ واقعہ کہ دیدہ اند روشن ست حق تعالیٰ از فیوض آنحضرت بہرۂ کاملہ عطا فرماید والسلام

مکتوب (۱۶۶) صد و شصت و ششم

بسید نور محمد در جواب استفسار ہائے او، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی

کتابتے کہ سیادت ونقابت پناہ میر سید نور بہر فرستادہ بودند رسید مسرت بخش گردید آنچہ از
اشغالِ باطنہ وورزشِ رابطہ کہ بعد از نمازِ صبح ووقتِ خواب استعمال مینمایند نیک ست امید
کہ نتیجہ بخش گردد وآنچہ نوشتہ آید کہ بلطائف اربعہ غیر خفی حسب الامر توجہ وارد متحد وباشتمار اشتبا
شدہ است فقیر ہرگز این امر نکردہ باشد وخفی را از سائرِ لطائف بے وجہ جدا نکردہ من بعد بہر
پنج لطیفہ توجہ میکردہ باشند تا از پنجگانہ ارکانِ ولایت واز کمالِ ہر کدام بہرہ مند شوند ودر
ذکر وعبادت مقید جمعیت وحلاوت نشوند ذکر باید گفت بحلاوت وبے حلاوت عبادت ہر چند
اشق بود ثوابِ آن امید ست کہ بیشتر شود اورادیکہ بعد از ہر نماز ووقتِ خواب میخوانند اکثر آن
الفاظِ نبوی ست صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ ہر چند در بعضے ادعیہ تفاوت در تعیینِ
عدد وتعیینِ وقت حاصل وثابت بود میخواندہ باشند آرے سہ دعا ماثور نیست یکے الٰہی بحرمۃ
الحسن الخ دویم بشیخ عبد القادر الخ سیوم نادِ عَلِیًّا الخ دو دعاءِ اول گنجایش دارد کہ بخوانند
منع نمیکنیم دعاءِ سیوم از شعارِ اہل سنت نیست موقوف باشد اگر از ثقاتِ اہل سنت در استعمالِ این
دعا نقلِ معتمد دیدہ باشند مختار اند بعد از ہر نمازِ فرض آیۃ الکرسی میخواندہ باشند در حدیث آمدہ است
در فضیلتِ این عمل لَمْ یَمْنَعْہُ مِنْ دُخُوْلِ الْجَنَّۃِ اِلَّا الْمَوْتُ ونیز آمدہ است کَانَ اللّٰہُ یَتَوَلّٰی
قَبْضَ رُوْحِہٖ وَالسَّلَامُ

مکتوب صد وشصت وہفتم (۱۶۷)

بامان بیگ بدخشی در تعبیرِ واقعہ وشرحِ حالِ وے. بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حَامِدًا وَّمُصَلِّیًا
مکتوبِ مرغوب رسید مسرت بخش گردید بذکر وفکر معمور باشند وتوشۂ آخرت را آمادہ سازند ودر
رضامندی مولائے حقیقی جل شانہ بجان کوشند وآنچہ دوبار دیدہ اید کہ ہفت طبقہ زمین
شق شدہ ست ونظر بر پشتِ ماہی رسیدہ نیک ست ومشعر ست از استعدادِ نزولِ تام کہ مترتب
است بر عروجِ کامل وجمیعِ صفات را گم میابید مقدمۂ فنائے اتم ست چہ ممکنات چونکہ مظاہرِ
اسما وصفات اند از ذات بہرہ ندارند وگم شدنِ صفات گم شدنِ ذاتِ سالک ست چہ ذاتِ او

ورائے صفات چیزے دیگر نیست عزیزے گفتہ است مصراع گم شدن در گم شدن دینِ
من ست نوشتہ بودند کہ در نماز و در تلاوت خود را بیکار میبایم ظاہرا بآن معنی باشد کہ خود را
درمیان نمے بینیم این دید خوب و صیل ست و نتیجہ گم یافتن صفات ست چہ ہرگاہ کہ صفات ہمہ ناچیز
و گم شد اینکس کہ موصوف بود بیکار و معطل گشت و در تلاوت و جز آن درمیان نماند والسلام

مکتوب (۱۶۸) صد و شصت و ہشتم

بحقائق و معارف آگاہ شیخ عبدالاحد برادرزادہ حضرت ایشان سلمہ اللہ تعالیٰ در آنکہ فیض
از مبدأ فیاض دائمی ست اگر کمی و نقصان ست ازینجانب ست الحمد للہ وسلام علیٰ
عبادہ الذین اصطفیٰ المکتوب مرغوب رسیدہ مسرت بخش گردید بعافیت و جمعیت باشند و بر
طریقہ مرضیہ مستقیم بوند واجبہ، دور افتادہ را بدعا یاد آرند واجبہ را نیز از خود غافل ندانند و فارغ
نفہمند مصراع فراغت از تو میسر نمیشود مارا + از مبدأ فیض تعطیل نیست ہموارہ در کار ست
بحسب استعدادات و قابلیات اگر قبض و تعطیل ست منشأ آن قابل ست نہ مفیض چہرۂ معشوق
در مرایائے متقابلہ او باندازۂ صفاست و نورانیت آئینہ شروق منعکس و نمایان ست آئینہ کہ
زنگار دارد پذیرائے صورت نیست کمی و نقصان از جانب آئینہ است نہ از جانب صورت انتشار
بسیر مرکزی خود نمودہ بودند مطالعہ آن خوشوقت ساخت حق سبحانہ از کمالات و خصائص
آن بہرۂ تمام عطا فرماید انہ قریب مجیب والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۶۹) صد و شصت و نہم

بمحمد یحییٰ پسر قاضی چوکی کابلی در شرح احوال او + ابواب فیوض ہموارہ مفتوح باد کتابتے کہ از
محبت فرستادہ بودند رسیدہ مسرت بخش گردید از ملکہ شدن ذکر قلبی نوشتہ بودند کہ اگر بتکلف
خواہد کہ خود را نگاہدارد نتواند شکر این نعمت بجا آرند این حالت را دوام آگاہی و یاد داشت نیز

گویند تا زمانے کہ حضور و ذکر بتکلف ست یاد کرد ست و چون دوام پذیرد و از تکلف وارہد یادداشت شود بیت دارم ہمہ جا باہمہ کس در ہمہ حال + در دل تو آرزو و در دیدہ خیال + سعی فرمایند کہ خطرۂ ماسوا از دل برود کہ اگر سالہا قصد کند و تکلف نماید خطرۂ غیر نگذرد و این نسیانے کہ دل را از ماسوا حاصل شدہ است این حالت معبر بفنائے قلب ست و قدم اول ست در اطوار ولایت مصراع این کار دولت ست کنون تا کرا رسد + و قائعے کہ دیدہ اند روشن و عالی ست و از مناسبت تامہ خبر میدہد حق سبحانہ ترقیات ارزانی فرماید والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۱۷۰) صد و ہفتادم

بمیرزا محمد امین بخاری در جواب سوالے کہ نمودہ بودند کہ انبیا علیہم الصلوات والبرکات در مقام رضا بودہ اند پس آیۂ کریمہ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ بچہ معنی ست بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْاَعْلٰى وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى خصوصاً علٰی سید الورٰی صاحب قاب قوسین او ادنٰی وعلٰی آلہ واصحابہ البررۃ التقی بورود صحیفۂ گرامی مشرف گردید سلامت و بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت و سنت مستقیم بوند و از صورت بحقیقت آیند و از ظل باصل گرایند نوشتہ بودند کہ اخلاص و محبت روز بروز در تزاید ست حمداً للّٰہ سبحانہ علٰی ذٰلک امید ست کہ آتش محبت مشتعل شود و شعلۂ شوق سر افراز گردد تا از ماسوے بتمام برہاند و بمقصد اقصٰے رساند نوشتہ بودند کہ انبیا علیہم الصلوات والبرکات در مقام رضا بودہ اند پس آیۂ کریمہ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَىٰ بچہ معنی ست مخدوما رضا بر دو گونہ است رضائیست پیش از وجود عطیہ انبیا را علیہم الصلوات والبرکات امروز این رضا حاصل ست عطیہ و عدم عطیہ و نعمت و نقمت درین رضا مستوی است ہر چہ از ان طرف میرسد و قضاء ازلی بران رفتہ است بان راضی اند و رضائیست بعد وجود عطیہ پیغمبر را صلی اللہ تعالٰی علیہ وآلہ وسلم در روز قیامت چون عطیات و انعامات

بیشمار شود از قبولِ شفاعت و مغفرتِ اُمت و اِجلاسِ بر عرش و جز آن پیغمبر فرماید عَلَیه
الصَّلوٰةُ وَالسَّلَامُ بس ست من رضی شدم از امام محمد باقر منقول ست که گفت اہلِ عراق
شما میگوئید که اَرْجیٰ اٰیة در قرآن مجید لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَّحْمَةِ اللهِ ست و ما اہلِ بیت راتیم
که امید در آیهٔ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضىٰ بیشتر ست چه حضرتِ رسالت صَلَّی الله
تَعَالیٰ عَلَیهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ راضی نشود که یکے از اُمتِ او در دوزخ باشد گویم که میتواند که اَرْجیٰ
اٰیه نسبت بعامهٔ خَلق آیهٔ اُولیٰ بود و اَرْجیٰ نسبت باین اُمت آیهٔ ثانیه بود و این تباینِ دو
رَضا در رنگِ تباینِ عِلمَین ست باعتبارِ تباینِ حالِ معلومَین چه حق سبحانه جمیعِ اَشیاء را بعلمِ
ازلی میداند مع ذٰلک میفرماید وَلِيَعْلَمَ اللهُ مَنْ يَّنْصُرُهٗ وَرُسُلَهٗ بِالْغَيْبِ[1] فَلَيَعْلَمَنَّ
اللهُ الَّذِيْنَ صَدَقُوْا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكٰذِبِيْنَ[2] و اَمثالِ ذٰلک عِلمِ ازلی علم ست باشیاء
پیش از وجودِ اَشیاء و عِلمِ ثانی علم ست بعدِ وجودِ اَشیاء و این ہر دو علم مُباین اند با آنکه گویم که معنی
فَتَرْضىٰ زیادتیِ رَضاست اَصلِ رضا پیشتر بود والحال زیادتیِ رضا حاصل شود اگر گویند که آنسرور
صَلَّی اللهُ تَعَالیٰ عَلَیهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ بدوامِ رَضا موصوفست پس قولِ امام که رضی نشود که یکے از
اُمتِ او بدوزخ رود بچه معنی بود و رضا و عَدَمِ رَضا دریک محل چگونه جمع شود گویم معنی راضی نشود
این ست که منفرح و خوشوقت نشود و عَدَمِ انفِراح که حزن باشد مُنافیِ رَضا بقضا نیست
تا دریک وقت جمع نشوند چه در مَصائبِ سخت مومن منفرح نیست بلکه مَغموم و مَحزون ست
مع ذٰلک رضا بقضا دارد اَلْعَيْنُ تَدْمَعُ وَالْقَلْبُ يَحْزَنُ وَاِنَّا بِفِرَاقِكَ يَا اِبْرَاهِيْمُ
لَمَحْزُوْنُوْنَ قولِ نبی ست صَلَّی اللهُ تَعَالیٰ عَلَیهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ[3] و در سورهٔ طٰهٰ رضا بہمین
معنی ست لَعَلَّكَ تَرْضىٰ یعنی شاید که تو خوشنود شوی و در سورهٔ وَالضُّحیٰ ہم اگر رضا بمعنی
فرح و خوشنودی گرفته شود اصلِ سوال مندفع میگردد وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

---

[1] بدانکه این کریمه واقع ست در سورهٔ حدید و پارهٔ قال فما خطبکم [2] واقع ست در آغاز سورهٔ عنکبوت از پارهٔ امن
خلق (۲۰) [3] متفق علیه و هذا قطعة من حدیث طویل، مشکوة کتاب الجنائز باب البکاء

مکتوب (۱۷۱) صد و ہفتاد و یکم

بحافظ عبد اللہ سندی در نصیحت و تعبیر واقعہ۔ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِيْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند دو کتابت ازان برادر رسید خوشوقت ساخت حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ کہ بعافیت اند و از یاد دوستان فارغ نہ اوقات را بذکر و فکر معمور دارند و مولائے حقیقی را جل شانہ راضی سازند و توشہ آخرت را آمادہ کنند واقعہ کہ پیغمبر را صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ دیدہ اند و از شر شیطان ایمن ماندہ اند نیک روشن است دو شیطان گویا شیطانِ آفاقی و شیطانِ انفسی است شیطانے کہ زہر خوردہ است و مُردہ است باز دارو خوردہ است و خون از دہن و بینی و گوشِ او برآمدہ زندہ گشتہ است شیطانِ آفاقی است کہ بزہر عصیان بموتِ ابدی گرفتار شدہ است و بحیوٰةِ چند روزۂ دنیاوی زندہ شدہ و میتواند کہ این مُردنِ او نسبت بشما باشد کہ از اغوائے او ایمن باشند و فی الحقیقت تا بقائے دنیا زندہ است و شیطانِ دوم کہ مآل کار او مُردن است شیطانِ انفسی است کہ نفسِ امارہ است و نابود شدن و مُردنِ او بعد اللتیا والتی بشارت است باستعدادِ فنائے او کہ مُوْتُوْا قَبْلَ اَنْ تَمُوْتُوْا اشارت باین فناست و ولایتِ خاصہ منوط باین فناست شیطانِ آفاقی دشمنِ بیرونی است و شیطانِ انفسی دشمنِ درونی است دشمنِ بیرونی بمددِ دشمنِ درونی کار میتواند کرد و چون دشمنِ درونی از اوصافِ ذمیمہ میرد و بتزکیہ رسد امید است کہ از شرِ دشمن بیرونی نجات حاصل آید وَالسَّلَامُ

مکتوب (۱۷۲) صد و ہفتاد و دوم

بسید نعمت اللہ بنگالی در شرح احوال و تعبیر واقعہ او۔ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِيْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابتے کہ متضمن احوالِ علیہ و وقائع سنیہ بود رسید خوشوقت ساخت در یک واقعہ عنایات از حضرتِ شیخ عبد القادر جیلانی دیدہ اند و در واقعہ دیگر از آنسرور عَلَيْهِ وَعَلٰى

الیہ الصلوٰۃ والسلام عنایات معاینہ نمودہ اید و در واقعہ سیوم باران مروارید و مرجان بر سر شما بسیار و بعد ازان معلوم کردہ اید کہ این باران از شماست این ہر سہ واقعہ نیک و روشن ست و آنچہ دیدہ اید کہ آنسرور صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم بشما انگشتری عطا فرمودہ اند نگین ندارد مانا کہ انگشتری کنایت از کمالات ولایت محمدی باشد و نگین عبارت از ولایت احمدی بود باز در ہمان واقعہ دیدہ اید کہ از شما ستون نور ظاہر شد بعدہ این ستون دو پارہ شدہ ہر کدام متمثل بصورت آدمی گشت بعدہ دیدہ اید کہ از نور آنہا عالمے منور میگردد و بعد ازان حضرت صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم ندا در رسید کہ انوار ہر دو از تست این ستون نورانی حقیقت شماست و این ہر دو پارہ کہ متمثل بصورت آدمی شدند گویا لطائف عالم خلق و لطائف امر شماست و چون ہر کدام ازین لطائف بکمال خود رسیدہ اند و نورانی گشتہ عالمے از انہا منور گشتہ است و این بشارت ست شگرف و آنچہ از تحقق بحقیقۃ الحقائق و بہرہ یافتن از مرکز و دید اتحاد بسید الرسل علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات نگاشتہ بودند بوضوح پیوست و سبب خوشحالی گردید اللہم زد والسلام علیکم وعلی من لدیکم

مکتوب (۱۷۳) صد و ہفتاد و سیوم

سیادت پناہ میر محمد ابراہیم در کمالات محبت و تشویق بآن حق سبحانہ و تعالی ابواب فیوض را بروے مفتوح داراد صحیفہ گرامی رسیدہ خوشوقت ساخت و ولولہ شوق و طنطنہ محبت و بیقراری و بے آرامی کہ از حد افزون ست اظہار نمودہ بودند بوضوح پیوست آرے مصراع در عشق چنین بو العجبیہا باشد + این قسم شوق و محبت آرزوے طلاب ست و متمنائے سالکان کہ پردہ از روے کار میکشاید و معاملہ سنین را بساعات مے آرد و محبوسان عقیلہ عقل قدر این محبت را ندانند و این جنون را عیب و علت مے انگارند اگر بمقدار سر موے ازین متمنا بر ایشان پردہ بکشاید دیوانہ این جنون گردند و بصد آرزو از بند عقل یکسو شوند بیت عقل گرداند کہ دل در بند زلفش چون خوش ست

عاقلان دیوانہ گردند از پے زنجیر پا ٭ این جنون سرمایۂ سعادت ست و مثمر قرب و معرفت ست در حدیث ست لن یؤمن احدکم حتی یقال انہ مجنون[1] نوشتہ بودند کہ ماہ مبارک رمضان در سرہند گذرانند بہتر ست ہفت ہفت استخارہ ہر کہ برابر بکنند امید ست کہ مبارک باشد اینقدر ہست کہ ہرچہ بکنند رعایت حکمت را از دست ندہند نوعے نشود کہ سبب ایقاظ فتنہ گردد ادع الی سبیل ربک بالحکمۃ والموعظۃ الحسنۃ[2] ٭ فقولا لہ قولا لینا لعلہ یتذکر او یخشی[3] ٭ والسلام اولا و آخرا

مکتوب (۱۷۴) صد و ہفتاد و چہارم

بمیر شرف الدین حسین اندجانی ثم لاہوری در فضیلت فقر و استغنا با ذکر حدیث جلیل القدر

اللہ تعالی ابواب فیوض را مفتوح داراد مکاتیب شریفہ پے در پے در رسید خوشوقت ساخت نعمت خوشگوار کہ نصیبۂ روزگار شماست فقر و استغناست فقر را چہ نویسد کہ در شان آن آمدہ است الفقر فخری و استغنا تخلق ست باخلاق اللہ تعالی در حدیث ست اتانی جبرئیل فقال یا محمد عش ما شئت فانک میت واحبب من شئت فانک مفارقہ واعمل ما شئت فانک مجزی بہ واعلم ان شرف المؤمن قیامہ باللیل وعزہ استغناءہ عن الناس از گرمی مجلس کہ پیش ازین نوشتہ بودند گرم تر باشد و از عجب دور تر بود و در پاس نسبت باطن و از دیاد کیفیت آن کوشند و باحوال یاران نیک پردازند و توجہات فرمایند تا آثار ترقیات ظاہر شود و این دور از کار را بدعا یاد آرند والسلام اولا و آخرا

مکتوب (۱۷۵) صد و ہفتاد و پنجم

بسر انداز خان در نصیحت و تعبیر وقائع او بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العلمین

---

[1] والذی فی الحصن الحصین للجزری اکثروا ذکر اللہ حتی یقولوا مجنون ۱۲ رواہ احمد وغیرہ [2] واقع ست در آخر سورۂ نحل و پارہ ربما (۱۴) ۱۲ [3] واقع ست در سورۂ طٰہٰ از پارہ (۱۶) ۱۲

وَالصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی خَیْرِ خَلْقِہٖ مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ وَصَحْبِہٖ اَجْمَعِیْنَ صحیفۂ گرامی کہ رسیدہ
بہجت افزا گردید سلامت و بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت و سُنّت مستقیم بوند ایام مُفارقت
با متداد کشید و شوقِ ملاقات چگونہ نوشتہ آید چہ توان کرد ہر چیز را وقت معیّن ست لِکُلِّ
اَجَلٍ کِتَابٌ ہر طور کہ حق سبحانہ تعالیٰ دارد رضی باید بود ٭ ہجر یکہ بود مُرادِ محبوب از وصل
ہزار بار بہتر ٭ بہر حال بطاعات و عبادات سرگرم بوند و بذکر و فکر پردازند و در آمادگی آخرت
کوشند و استرضائے مولائے حقیقی جلّ شانہٗ خواہند و احبّہ دُور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند
چیزہائے کہ در مراقبہ دیدہ اند ہمہ نیک ست و بشارتست فتح مکہ کہ کردہ اند مکہ معظمہ گویا اشارۃ ست
بقلبِ انسانی بعلاقہ آنکہ مکّہ مرکز و خلاصۂ زمین ست و قلب نیز خلاصۂ انسانست آنچہ در کلیّت
اِنسان ثابت ست در قلب تنہا نیز ثابت ست لہذا اصلاحِ جسد منوط باصلاحِ قلب ست
و فساد آن بفسادِ آن و فتح مکہ اشارتست بتخلیصِ قلب از چنگلِ دشمن و بشارتست بحصولِ
کمالِ مُراد اچہ قلب اوّلا در سلطنتِ نفس ست و در اغوائے او و چون بعنایت حق جلّ و علا قلب
از تسلّطِ نفس بر آید و از اغوائے او وا رہد راہ بکمال پوید و بقرب و معرفت کہ کمالِ انسانی ست
رسد و آنچہ پیر و مُرشدِ شما میگوید کہ حالے کہ تو داری بحرمتِ رسول اللہ صلّی اللہ تعالیٰ علیہ و
آلہٖ وسلّم فردائے قیامت گواہی خواہم داد بشارتست بحصولِ حال بر وجہِ کمال کہ قابلِ شہادت
آن روز بود و آنچہ از جانب دستِ راستِ شما سلام مضبوط و بلند دادند و شما جواب سلام دادید
نیز بشارتست بسلامتی از آفاتِ دارین ست و آنچہ میگویند کہ آسمان را برائے شما مے شگافند
بشارت ست بعروجِ روحی و ترقیاتِ اعمال بربالائے آسمان **بیت** اے عاشقان اے
عاشقان ہنگامِ آن شد در جہان ٭ مُرغِ دلم طیران کند بالائے ہفتم آسمان ٭ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی
مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی سائرِ مَن

مکتوب صد و ہفتاد و ششم (۱۷۶)

بمیر عبد اللہ پشاوری در نصیحت و محافظتِ طریقۂ شیخ طریقت و خدمت اہلِ حقوق ٭

بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح داراد احوال و اوضاع بہمہ حال مستوجب حمد ذی الجلال ست المسئول من اللہ سبحانہ عافیتکم واستقامتکم علی جادۃ الشریعۃ العلیۃ والسنۃ السنیۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ فانہما ملاک الامر و مدار النجاۃ ودونہ خرط القتاد طریقہ مرضیہ خواجہ مرحوم را نیک رعایت کنند و متابعت ایشان را از دست ندہند و یاران را طریق معاشرت نیک فرمایند و در خدمت و رضامندی فرزندان ایشان بجان کوشند و اجبہ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند و کمر ہمت را در خدمت و عبادت مولائے حقیقی جلت عظمتہ چست بربندند و درین مہلت قلیلہ رضامندی او را عز شانہ حاصل نمایند مربی صوری ہر چند از سر رفتہ است لیکن مربی حقیقی عز و جل قائم و دائم ست فان اللہ حی لا یموت علقہ ذکر را گرم دارند و بخلوت و تنہائی راغب باشند و در شبانروزی یکدو وقت برائے عزلت معد باید ساخت و ذکر و فکر و تذکر زلات و تقصیرات و توبہ و استغفار و نفی وجود و سائر کمالات و نفی مرادات از خود دران وقت از مغتنمات باید شمرد و باقی اوقات در افادہ و استفادہ صرف باید کرد والسلام

مکتوب (۱۷۷) صد و ہفتاد و ہفتم

بخواجہ عبد السلام کابلی در تعلیم طریقہ انیقہ و حل ایراد کہ بر کریمہ وما خلقت الجن والانس الا لیعبدون نمودہ و تعبیر واقعہ اللہ تعالیٰ بکسب مرضیات خویش مکرم دارد در کتابت خواجہ عبد الاخر ازین فقیر التماس طریقہ توبہ و توجہ بدل نمودہ بودند مخدوما از زلات و تقصیرات گذشتہ نادم شوند و توبہ نصوح نمایند و سہ بار کلمہ استغفار بزبان آرند بعد ازان بقلب صنوبری کہ آشیانہ حقیقت جامعہ قلبیہ ست و در پہلوئے چپ واقع ست متوجہ گردیدہ لفظ مبارک

ے این کریمہ واقع ست در سورۃ الذاریات از پارہ قال فما خطبکم ۱۲

اَللہ را دران بگذرانند و بزبانِ دل آنرا بگویند و بران مداومت نمایند چندانکہ این ذکر ملکۂ دِل شود و حضور مع اللہ صفتِ لازمہ او گردد نوشتہ بودند کہ حق سبحانہ میفرماید کہ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِیَعْبُدُوْنِ پس باید کہ ہمہ را نسبتے کہ عبادت و معرفت را شاید رسانند طفل میرانندن را وجہ چہ باشد مخدوما قاضی بیضاوی این کریمہ را از ظاہر و حقیقت مصروف داشتہ است و بر تمثیل و مبالغہ حمل کردہ میگوید لَمَّا خَلَقَهُمْ عَلٰى صُوْرَةٍ مُتَوَجِّهَةٍ اِلَى الْعِبَادَةِ مُغَلِّبَةٍ لَهَا جَعَلَ خَلْقَهُمْ مُغَيًّا بِهَا مُبَالَغَةً فِيْ ذٰلِكَ وَلَوْ حُمِلَ عَلٰى ظَاهِرِهٖ مَعَ اَنَّ الدَّلِيْلَ يَمْنَعُهُ لِاَنَّ اَفْعَالَ اللّٰهِ تَعَالٰى غَيْرُ مُعَلَّلَةٍ بِالْاَغْرَاضِ يُنَافِيْ ظَاهِرُهٗ قَوْلَهٗ تَعَالٰى وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيْرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ و نیز میتواند کہ معنی لِیَعْبُدُوْنِ لِیَکُوْنُوْا عِبَادًا لِیْ باشد فَحِ لَا شُبْهَةَ و ایضا بعضے مفسران گفتہ اند کہ مراد از جن و انس مومنان ہر دو فریق اند نہ عموم جن و انس بدلیل قولہ تعالی وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيْرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ فلا اشکال ایضا و نیز میتواند کہ در نشاۂ اُخروی اَطفال را ہم معرفت حاصل شود و آنہارا عقل و شعور بدہند چنانچہ مشرکان دران روز موحد شوند و بگویند وَاللّٰهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِيْنَ و دو واقعہ کہ دیدہ اند ہر دو نیک و مبارک ست ظاہرا از شما تقویتِ دینِ متین و احیاءِ سُنتے و اماتتِ بدعتے بوقوع آید ہم تعبیر روفتنِ قبرِ مبارک شود از چیزہائے کہ بران افتادہ است و ہم سبب برآوردنِ درویشے شود از بلائے اندیشہ شیوع بدعت و سستی دینِ متین وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَ اٰخِرًا

مکتوب (۱۷۸) صد ہفتاد و ہشتم

بملا پاینده محمد کابلی در عزائے خواجۂ مرحوم و ترغیب بر خدمتِ اہلِ حقوق ‹ بِسْمِ اللّٰهِ

۵۱ ای مستعد تحیث رکب فیہم عقولا و جعل لہم حواس و الات واجساما منقادة وغیرها من اسباب العبادة ۱۲
۵۲ یشیر الی انہ دان رکب فیہم الشہوة والغضب الا ان العقل حاکم علیہما ۱۲ ۵۳ این کریمہ واقع ست در سورۂ اعراف و پارۂ قال الملأ ۱۲ ۵۴ و قیل معناه الا لنامرہم بالعبادة ۱۲ ۵۵ واقع ست در سورۂ انعام از پارۂ واذا سمعوا ۱۲

الرحمن الرحیم حامداً و مصلیاً دو مکتوب شریف بتعاقب یکدیگر رسید مسرت بخش گردیده از شوق ملاقات و موانع وقوع آن که برنگاشته بودند بوضوح پیوست دوستانرا نیز مشتاق دانند ملاقات بروقت موقوف ست لکل اجل کتاب آنچه از فراق خواجه مرحوم قدس سرہ مرقوم نموده بودند همه برجاست ماتم دیگران دریک جزو زمین ست و ماتم اهل الله در زمین و آسمان ست و در ظاهر و باطن سرایت کرده که از فیوض و برکات شان محروم گشته از استماع این خبر وحشت اثر چه گوید که چه نوع الم و ماتم روے داد لیکن چون تقدیر و اراده محبوب حقیقی و فاعل مختار ست بغیر از صبر و رضا و تسلیم چاره دیگر نیست انا لله و انا الیه راجعون بیتے چند که در شکایت فلک و روزگار نوشته بودند و این مصرع ازان ابیات

مصرع فلک با من خسته بیداد کرد + بسیار غیر مناسب ست فلک بیچاره و روزگار بیمدار چه بود که حوادث بآن منسوب بوند هرچه هست باراده و تقدیر حق ست جل و علا و زمان و آسمان را در فعل او سبحانه هیچگونه دخلے نیست هرچه میکند همه داد و عدل ست بیدادی آنجا گنجایش ندارد ان الله لا یظلم مثقال ذرة ظلم و بیدادی در آنحضرت اثبات کردن از اقبح قبائح ست استغفر الله من جمیع ما کره الله قولاً و فعلاً و خاطراً در خدمت و رعایت جماعه و فرزندان خواجه مرحوم و خدمت خانقاه بتقصیر راضی نباشند و بجان کوشند و مکافات احسانهائے خواجه مرحوم بخدمت و دلجوئی فرزندان ایشان نمایند قل لا اسئلکم علیه اجراً الا المودة فی القربی برخوانند و اجتنبه دور افتاده را بدعائے خیر یاد دارند والسلام والاکرام

مکتوب صد و هفتاد و نهم (۱۷۹)

بشیخ میر محمد موسیٰ در شرح احوال او و حقیقة فنائے نفس او + الحمد لله و سلام علی عباده الذین اصطفی الله تعالیٰ ابواب فیوض و فضل را همواره مفتوح داراد نوشته بودند که فنائے قلب شده است و فنائے نفس میشود اما میخواهم که فنا بالکل شود و صفات از خود جدا

شدہ باصل ملحق گردد مخدوما آنچہ حاصل شدہ است نعمت ست شکر آنرا بجا آرند ومنتظر ترقی با
وبکلمۂ لا نفی وجود وصفات از خود نمایند تا این ہستی بتمام از میان رخت بربندد وبعد صرف
ملحق گردد وصفات نیز جدا شدہ باصل ملحق گردد این زمان فنائے نفس روئے نماید واز آثار
وانانیت بر آید بعد از بقائے اتم نفس باطمینان رسد وآنچہ نوشتہ اند کہ فنائے نفس میسر
الخ مخدوما این مقدمۂ فنائے نفس ست نہ فنائے نفس فنائے نفس آن وقت ست کہ مذکور
شد وآنچہ از احوال یاران نوشتہ بودند کہ بعضے در ذکر لطائف اند وبعضے بفنائے قلب رسیدہ
اند خوشوقت ساخت بکار خود سرگرم باشند وبخلوت راغب بوند ودر کسب مراضی مولائے حقیقی
جل شانہ کوشش نمایند وتوشۂ گور وقیامت مہیا سازند ودوستان از دعا یاد آرند برادر
دینی حافظ محمد طاہر رجب علی سلام خوانند والسلام والاکرام

مکتوب (۱۸۰) صد وہشتادم

بمیر عزیز در تحریص بر طلب بے آرامی بسم اللہ الرحمن الرحیم حامدا ومصلیا اللہ تعالی
ابواب فیوض ہموارہ مفتوح دارد صحیفۂ گرامی رسید مسرت بخش گردید سلامت وجمعیت
باشند ودر وصول مطلب اعلی بجان کوشند واز پائے طلب فرو ننشینند افسردگی در بزم
نصیب اعدا باد عزیزے گفتہ است کہ التصوف اضطراب است چون سکون آمد تصوف نماند محب
بے محبوب آرام نیست وبما سوی او انس والفت نمیگیرد جمعیت ندارد وجمعیت او در تفرقہ عشق
ست وآرام در بے آرامی مصراع جمعیت من آنکہ پریشان تو باشم از دوام اشتغال
باطن واستقامت بر جادۂ شریعت مرقوم نمودہ بودند باعث خوشدلی گردید زادکم اللہ
سبحانہ توفیقا ومحبۃ وشوقا والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی

مکتوب (۱۸۱) صد وہشتاد ویکم

خواجه محمد صدیق ملقب بخواجه ماه پسر خواجه عبد الرحمن نقشبندی در شرح احوال او وغرق در
فنائے جذبه که مقام حیرت ست وفنائے حقیقی ٭ بعد الحمد وارسال التحیات میرساند احوال
همه حال مستوجب حمد ست المسئول من الله سبحانه سلامتکم واستقامتکم علی
جادة الشریعة العلیة والسنة السنیة المصطفویة علی صاحبها الصلوة والسلام
والتحیة وترقی درجاتکم المعنویة صحیفه گرامی رسید مسرت بخش گردیده چون متضمن
اذواق واحوال رفیعه بود مطالعه آن مسرت بر مسرت افزود حق سبحانه همواره در ترقی دارد
این هستی موهومه که حجاب پرده ایست بر روئے هستی حقیقی بتمام از میان بردارد ومطلوب حقیقی
بے مزاحمت اغیار بر منصه ظهور آید وحضور خود بخود روئے نماید نصیب سالک ازین مقام استهلاک
واضمحلال ست وتلاشی وانعدام تا وجود او درمیان ست از مطلوب نشانے نیست وچون مطلوب
جلوه فرماید طالب بیچاره رو بصحراء عدم آرد ونامے ونشانے از وے نماند اجتماع صفت خواجگی با
بندگی چه صورت دارد نوشته بودند که الحال حال اینست که درخود هیچ چیز را ملاحظه نمیکند که هست یا نیست
مخدوما حال بلند ست لیکن سعی نمایند که از هستی اثرے نماند وبه نیستی وعدم صرف مطلق ملحق شوند
تا فنائے حقیقی روئے نماید وعین واثر از سالک نماند این زمان همه اوصاف ومنتسبات را از
خود نفی مینماید وسلب میکند وآنچه برنگاشته اند حالت گم شدن وحیرت وعدمیت ست وفنا ست
در جهت جذبه گم شده چه داند که صاحب اوصاف ست یا نه ودر خود هیچ اثرے را ملاحظه نمیکند
که هست یا نیست نفی واثبات وقتے کند که از خود واوصاف خود خبر داشته باشد بیت

حسن تو چنان کرد مرا زیر وزبر ٭ کز زلف وخط وخال توام نیست خبر ٭

وصاحب فنائے حقیقی
صاحب شعور وتمیز ست وحقائق اشیاء کما هی دانسته چه درین موطن فنا وبقا از یکدیگر متمیز
هستند ودر عین فنا باقی ست ودر عین بقا فانی میداند که ذات او عدم ست واوصاف کمال در وے
عاریتی ست ومستفاد از مرتبه وجوب ست بے تکلف از خود نفی آن مینماید ودر جنابے که شایان
اثبات ست اثبات میکند وخود را بعدم صرف ملحق مییابد وبوئے از خیریت وکمال احساس

نے نماید ہر چند بہ بقا مشرف شود و بولادتِ ثانیہ مولود گردد عَرَفْتُ رَبِّی بِجَمْعِ الْاَضْدَادِ
مَنْ لَمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ۔ فَتَامَّلْ فَاِنَّ هٰذَا الْفَرْقَ دَقِیْقٌ فَلَمَّا یَهْتَدِیْ بِہٖ فَیَلْتَبِسُ
الْحَالَانِ وَیَشْتَبِہُ الصُّوْرَۃُ بِالْحَقِیْقَۃِ وَحَقِیْقَۃُ الْاَمْرِ عِنْدَ اللّٰہِ الْعَلِیِّ الْاَعْلٰی

مکتوب صد و ہشتاد و دوم (۱۸۲)

بمیر نوروز بختیار اوشی در بیانِ آنکہ اصل را در رنگِ ظل وا باید گذاشت تا وصول بذات میسر آید
بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند احوال ہمہ حال مستوجب حمد ست امید کہ
آن سیادت انتساب نیز بعافیت باشند و بر جادہ شریعت و سنت مستقیم و مستدیم بوند و از صورت
بحقیقت آیند و از ظل باصل و از اصل بماورائے آن پویند ہر چند از اصل گذشتن در عدم خود کوشیدن
است کہ بے حاصل ست و بظاہر مستحیل لیکن محب ذات را با ذات تعالیٰ بحکم اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ
معیتے ست بے کیف و ذات عز شانہ ورائے ظل و اصل ست لاجرم این محب را از اصول باید
گذشت تا معیتِ بے کیف حاصل نماید و خود را و اصولِ خود را گذاشتہ با مطلوب ہم آغوش بود
مَنْ لَمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ۔ لِلّٰہِ الْحَمْدُ وَالْمِنَّۃُ کہ سعادت آثار میر عمر از فیوض و برکات روضہ
منورہ بہرہ ور گردید و در صحبتِ درویشان و مجاوران آن فوائد کثیرہ اخذ نمودہ و ترقیات بسیار
کردہ و برخورداران میر عثمان و میر علی بکمال رسند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب صد و ہشتاد و سیوم (۱۸۳)

بمحمد یحیی پسر قاضی چوکی کابلی در تحسین حال و جواب سوال و از آیہ کریمہ وَفَضَّلْنٰهُمْ عَلٰی كَثِیْرٍ
مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِیْلًا وَغَیْرِ ذٰلِكَ، بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند
مکتوب شریف مشرف ساخت از جمعیت باطن و قوت رابطہ عقیدت و اخلاص و شوق
ملاقات و موانع آن مرقوم نمودہ بودند بوضوح پیوست ہمہ چیز موقوف بر وقت ست

لِکُلِّ اَجَلٍ کِتَابٌ امید ست کہ آتشِ شوق مشتعل شود و نائرۂ محبت سر بلند گردد تا از ماسویٰ بالکل برہاند و بمطلبِ اعلیٰ برساند نوشتہ بودند کہ بذکرِ نفی و اثبات اشتغال مینمایند گاہے معاملہ عجب و میدہد مقامِ نفی را از مقامِ اثبات ممتاز مییابد در جانبِ نفی جز نیستی و عدم نیست اگر احیانًا در صورتِ ہستی متجلی شود آنرا از ظلال و پرتو مییابد و چیزے کہ اطلاقِ ہستی بران توانند کرد در طرفِ اثبات مے بینند بلے مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ ہر چہ در مرایائے آفاق و انفس ظاہر شود ہمہ ظلال و امثال ست و تسلی بشبہ و مثال کریمہ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْہِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیْدِ شاہدِ حال تا از آفاق و انفس نگذرد و بسرِ اقربیت نرسد این معما پردہ نکشاید حق سبحانہ آنچہ در آفاق و انفس ظاہرست آنرا داخلِ آیات و ظلال ساختہ ست و فرمودہ سَنُرِیْہِمْ[۱] اٰیٰتِنَا فِی الْاٰفَاقِ وَفِیْٓ اَنْفُسِہِمْ حَتّٰی یَتَبَیَّنَ لَہُمْ اَنَّہُ الْحَقُّ مطالعۂ این حال شما و ہمچنین آنچہ بعد ازین نوشتہ اند کہ درین وقت از دریافتِ نہایت نزدیکی بیشتر قاصر مے یابند آیہ کریمہ وَنَحْنُ اَقْرَبُ اِلَیْہِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِیْدِ تصدیق مینماید بسیار خوشوقت ساخت و از علوِ فطرتِ شما خبر داد اللہ تعالیٰ ہموارہ در ترقیات دارا د نوشتہ بودند آیہ کریمہ وَفَضَّلْنٰہُمْ[۲] عَلٰی کَثِیْرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِیْلًا مفید تفضیلِ غیرِ انسان ست نخواہد ماازین آیہ تفضیل غیر انسان بر انسان لازم[۳] نمے آید غایۃ الامر ازین کریمہ تفضیلِ انسان بر جمیعِ ماسوائے او نمے آید گفتہ اند کہ مستثنےٰ درین جا ملائکہ اند فضلِ جنسِ انسان بر جنسِ ملائکہ ہر چند ازینجا مستفاد نیست لیکن اگر بعضے افرادِ انسان را بر ہمہ افرادِ ملائک فضل بود گنجایش دارد و بعضے گفتہ اند کہ کثیر درین جا بمعنے کل ست پس جائے شبہ نیست لیکن این توجیہ بعید ست از مقطعات و متشابہاتِ قرآنی پرسیدہ بودند و حلِ آن خواستہ نخواہد ما طریقِ اسلم در متشابہات اینست کہ بآن ایمان آریم و علمِ آنرا بحق سبحانہ تفویض نمائیم اسرارِ سبحانی ست کہ باخصِ خواص بندگانِ خود در میان آوردہ ست و برمز و اشارت سخن کردہ و از نامحرمان مستور ساختہ و ہر کہ سرِ این معما بروے پردہ نکشودہ باظہارِ آن

[۱] واقع ست در آخر سورہ حٰم السجدہ و پارہ الیہ یرد ۱۲ [۲] واقع ست در سورۂ بنی اسرائیل و پارہ سبحان الذی ۱۲
[۳] در نسخہ فقیر لفظ لازم موجود نیست واللہ اعلم ۱۲ ابو السعد

جرأت نموده و بنوشتن و گفتن آن اسرار دلیری نکرده حل آن از بیضاوی و مدارک چه صورت وارد وازین مسکین نادان چگونه این عقده کشاید معذور خواهند داشت والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب (۱۸۴) صد و هشتاد و چهارم

بحاجی بیگم که یکے از اہل حقوق ست در تحریض بر تحصیل فنا و عدمیت ذاتی و اللہ تعالی ذات بابرکات را مشمول الطاف و عنایات خویش داشته بجذبات قویه معنویه مکرم و ممتاز دارد ملاطفه گرامی که از راه کرم نامزد این مسکین نموده بودند مشرف ساخت و مسرت بخش گردید بسلامت باشند و همواره در ترقی بوند من استوی یوماه فهو مغبون معلوم شریف باشد که بزرگترین حجاب میان بنده و حق سبحانه وجود سالک ست که منشاء انانیت و مبنائے شرکت است بکلمه لا نفی وجود و سائر کمالات از خود باید نمود بحدیکه عدمیت ذاتیه رونماید و وجود و سائر کمالات باصل خود عائد شود چه هر کمالی که در ممکن ست همه مستفاد و مستعار ازان جناب مقدس آنچه ذاتی اوست عدم ست و ممکن باین دید عاریتی خود را کامل و خیر تصور کرده است و شرکت و انانیت و دعوے همسری بهم رسانیده و چون بسابقه عنایت عدمیت ذاتی او روے نماید و کمالات همه عائد باہل کمالات شود سر رشته سعادت بدست آید و از شرک خفی و انانیت اماره وارهد و بفنائے حقیقی مشرف شود و اماره باطمینان آید مصراع این کار دولت ست کنون تا کرا دهند بیت چون بدانستی که ظل کیستی + فارغی گر مُردی و ور زیستی + این دو را افتاده امیدوار ست که گاہے بدعا و توجه یاد فرمایند والسلام + +

مکتوب (۱۸۵) صد و هشتاد و پنجم

بخواجه امان اللہ و خواجه مومن برهانپوری در علو مطلب در بیان آنکه تجلیات و ظهورات ذات بر ظلال ست و صال بوجه کمال موعود بآخرت ست بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات

والسّلام میرساند مکتوبِ شریف رسیده مسرّت بخش گردید و اظهارِ شوق و آرزومندیِ ملاقات نموده بودند دوستان نیز مشتاق دانند و حدیثِ نفیس وَ اَنَا اِلَیْہِمْ لَاَشَدُّ شَوْقًا بخواننند نصیبِ عاشقِ مسکین درین نشأه بمدار همین شوق و ضطراب و تپش و التهاب ست **بیت** متاعے کزین رهگذر میبریم + لبِ خشک و مژگانِ تر میبریم + وصال بوجهِ کمال موعود به نشأهٔ اُخروی ست کریمهٔ مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَاءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ دال برانست[1] و آنچه از بعضے صوفیهٔ علیه درین دارِ شهود و مشاهده اثبات نموده اند و تجلّیات و ظهورات قرار داده اند همه وابسته بظلال ست و تسلّی بشبه و مثال طالبِ ذاتِ احدیت تعالیٰ بآن تسلّی نگیرد و از آب بسراب گراید نهایتِ سعی درین دار بے مدار رفعِ حجب و استارست نه آنکه مطلوب را در دام آرند و عنقا را شکار کنند **بیت** عنقا شکارِ کس نشود دام بازچین + کاینجا همیشه باد بدست ست دام را + آرے بعضے از اخصِ خواصِ بندگان هستند که دنیا را ایشان را حکمِ آخرت داده اند اگر درین نشأه چیزهائے که موعود بنشأهٔ اُخروی ست در حقِ ایشان ظهور فرماید و از مراتبِ ظلال تمام گذرانیده بذاتِ بحت رسانند و نصیبه از آن ذروهٔ علیا عطا فرمایند گنجایش دارد **بیت** اگرچه این لحظه ممکن کار شب نیست + ز بختِ مقبلان این هم عجب نیست + والسّلام علیکم و علیٰ سائرِ مَنْ لَدَیْکُمْ سعادت آثار میان شیخ محمد کمال برسد استماعِ اخبارِ توفیقِ شما سببِ مسرّتِ دوستان ست اَللّٰہُمَّ زِدْ درکارِ خود سرگرم باشند و از پائے طلب فرو ننشینند و از ترقّی باز نمانند مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاہُ فَہُوَ مَغْبُوْنٌ امیدوار باشند و ما را غافل ندانند

مکتوبِ صد و هشتاد و ششم (۱۸۶)

بتیمور بیگ کولابی در ترغیبِ بحصولِ استمرارِ حالتِ عدمیت و تحسینِ دیدِ قصورِ اعمال بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ کتابے که از راهِ محبت فرستاده بودند رسیده خوشوقت ساخت

[1] در سورهٔ عنکبوت از پارهٔ امن خلق ۱۲

نوشتہ بودند کہ وقتِ سکوت از قالب اثرے نمے بینم چنان معلوم میشود کہ گویا ہیچ در میان نیست
در حیرت میمانم کہ این چہ باشد مخدوما ہیچ جائے حیرت نیست کہ حالیست نیکو سالکان را
دست میدہد لیکن معتبر آنست کہ این حالت دوام پیدا کند و مراقبہ وغیر مراقبہ و سکوت وغیر
سکوت در دیدِ عدمیت و نیستی یکسان بود و عدمیتِ ذاتیہ رُو دہد و وجودِ موہوم کہ منشا انانیت
امارہ است رو بزوال آرد و آنچہ نوشتہ اند کہ اگر طاعت و عبادت کردہ میشود از ان استغفار
کردہ نظر بر فضل و کرمِ او دارد مطالعۂ آن محظوظ ساخت ہر چند دیدِ قصور در اعمال پیدا شود
اعمال را قیمت افزاید و قابلِ قبول سازد گفتہ اند اعمَل واستغفر از عمل باز نمانند و استغفار
از ان نمایند و نظر بر فضل صرف داشتہ باشد راہ بندگی این ست دیگر ہر کہ از عہدۂ اسم ذات نتواند بر آید
ذکر لسانی ہم اورا گویند امید ست کہ ہر دو ذکر نتیجہ بدہند دیگر در کتابتِ اخوی اعزی حاجی محمد عاشور
نوشتہ بودند کہ عدد تہلیل پورہ شدہ است مخدوما شصت دیگر اسم ذات ست کہ مجموع آن صد میشود والسلام

مکتوب صد و ہشتاد و ہفتم (۱۸۷)

بیکے از نساءِ صالحات در وعظ و نصیحت نوشتہ شدہ بسم اللہ الرحمن الرحیم
حامداً و مصلیاً عصمت پناہ و عفت دستگاہ ہمشیرہ مشفقہ محترمہ از این مسکین سلام عافیت
انجام خوانند صحیفۂ شریفہ رسید مسرت بخش گردیدہ چون منبی از محبت فقرا بود و مشعر از طلب
مطلوبِ بے ہمتا مسرت بر مسرت افزود امید کہ نائرۂ این محبت سر افراز شود و شعلۂ طلب مشتعل
گردد تا از ماسوا بیگانہ و با مطلوب حقیقی یگانہ گردانند بہر حال تا حصولِ صحبت بوظائف طاعات
و عبادات مقید بوند و وقت را در لاطائلے صرف نکنند و بلہو و لعب نپردازند کہ نتیجۂ آن غیر
از حسرت و ندامت ہیچ نیست و در حل و حرمت شرعی نیک احتیاط فرمایند و بمقتضائے امر
و نہی زندگانی نمایند حق تعالی بندہ را مہمل نیافریدہ است و بطور او نگذاشتہ تا ہر چہ داند بکند
مولائے حقیقی بر سر خود دارد کہ اورا باوامر و نواہی مبتلا ساختہ است این کس چارہ ندارد بغیر از ان

که بمقتضای آن عمل کنند والا بنده متمرد شود و مستحق انواع عقوبات بود حمداً لله تعالی سبحانه که فرزندانِ شما توفیقِ نیک یافته اند و کار ایشان در ترقی ست غبطه بر احوالِ ایشان می آید زادهم الله تعالی توفیقاً این فقیر را از دعاء خیر و توجه غائبانه فارغ ندانند دولتِ دوام مستدام باد

مکتوب (۱۸۸) صد و هشتاد و هشتم

بسیادت پناه شیخ یوسف گردیزی در جواب کتابت او که از گرمی صحبت نوشته بودند بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله وسلام علی عبادہ الذین اصطفی بود و ملاطفه گرامی مشرف گردید حمداً لله سبحانه که بعافیت بوطنِ مالوف رسیدید و فرزندان و متعلقان را بعافیت یافتید خلعتهائے که از بزرگان عنایت شده ست مبارک باشد از حلقه نشستن و متاثر شدنِ یاران و بیهوش شدنِ بعضے و دیدنِ سرورِ کائنات را علیه افضل الصلوات واکمل التحیات که بر نگاشته بودند بوضوح پیوست و سببِ مسرت گردید شکرِ خداوندی جل شانه بجا آرید و طالب زیادتیها باشید بخلوت بیشتر رغبت فرمایند و بذکر کثیر پردازند و توشه آخرت را آماده سازند ولتنظر نفس ما قدمت لغد (در سوره حشر واقع ست) و آنکه بعضے مردم بے آنکه توجه کرده شود مے افتند و از خود میروند سرّ آن ظاهر ست که از تاثیر صحبت ست مامول از دوستان دعاء سلامتی خاتمه است والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه و علی آله الصلوات والتسلیمات والبرکات العلی

مکتوب (۱۸۹) صد و هشتاد و نهم

بمحب علی ملتانی در شرح احوال و در ترغیب بتخلص از دقائق عجب و ریا و شمه از کمالات تلاوت قرآن مجید و محویت ذکر و ذاکر در مذکور بعد الحمد والصلوة و تبلیغ الدعوات میرساند کتابتیکه فرستاده بودند رسید خوشوقت ساخت حق سبحانه جمعیت دارد و ابواب ترقیات را

مفتوح سازد و از دید قصور و زلات و معاصی و ظہور دقائق عُجب و ریا و استغفار و گریہ و تضرع و زاری بران نوشتہ بودند بعد ازان روز دیگر دیدہ یدکہ ریا و عُجب از شما برداشتہ اند لیکن چون آدمی شر محض ست ہنوز بعضے دقائق آن ہست کہ من برآن مطلع نشدہ ام و خود را بدترین خلائق میدانم مخدوما شکرِ خداوندی جلّ شانہٗ برین دید و برین تخلّص بجا آرند تخلّص از دقائق عُجب و ریا کہ شرک خفی ست امریست عظیم کہ مترتب ست بر فنائے اتم سلوک طریقۂ صوفیہ علیہ برائے تحصیل تخلّص ست از دقائق این شرک و حصولِ حقیقتِ اخلاص ست علم و عمل در کتب شرعیہ مبیّن ست و اخلاص وابستہ بخدمتِ صوفیہ علیہ است علم و عمل بے اخلاص مقبول نیست در رنگ بدن ست بے روح و وقائع دیگر کہ دیدہ اند دمنزل خود را بالائے آسمان یافتند و پیغمبر را صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہٖ و سلّم و صدیق اکبر را رض دیدید بجالِ شما توجہ دارند و وقتِ دیگر دستار بشما عنایت کردند و فرمودند کہ این خلعتِ ولایت ست واضح گردید ہمہ نیک و روشن ست بکار خود مقید باشند نوشتہ بودند کہ در تلاوتِ قرآن لذّتِ بسیار میشود چرا لذت نشود کہ صفتِ حقیقی بنفس خود جلوہ گر ست و از صفت بموصوف راہ کشادہ است

بیت اندر سخن دوست نہان خواہم گشتن ÷ تا بر لب او بوسہ زنم چونش بخوانند ÷ نوشتہ بودند کہ در حلقۂ عشا خود را محو در حضرتِ رسالت پناہ یافتم و مظہر او صلے اللہ تعالیٰ علیہ و آلہٖ و سلّم دیدم چنانچہ ہنگامِ ذکرِ کلمۂ طیبہ لا الٰہ الا اللہ انا رسول اللہ میگفتم ما نا کہ بے اختیار از زبانِ شما این کلمہ برآمدہ باشد باختیار این قسم کلمہ نمیتوان گفت ہر چند مغلوب الحال باشند نوشتہ بودند کہ ذکر در لطائفِ ستّہ نمییابم مخدوما ذکر و توجہ و حضور تا زمانے ست کہ وجودِ ذاکر در میان ست و چون ذاکر رخت بصحرائے عدم کشد و منتسبات ہمہ باصل عائد شد ذکر و حضور ہم ملحق باصل گردید و حضور بحضور ذاتی رفت این زمان عارف در خود نہ ذکر بیند و نہ حضور بعد ازان اگر ذکر و حضور ست خود بخود ست و نصیب عارف ازین مقام استہلاک و انعدام ست و زوالِ انانیت و شرکِ خفی ست مصراع از حضرتِ ذات بہر استہلاک ست والسّلام

مکتوب (۱۹۰) صد و نودم

بدست محمد بیگ در نصیحت و شمهٔ از کمالات نماز. بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامداً و مصلیاً دو کتابت از شما بتعاقب یکدیگر رسید خوشوقت ساخت حمداً لله سبحانه که بعافیت اند و از یاد واجبه غافل نیند و بتعمیر باطن مشغول اند سعی نمایند که راه ترقی همواره مفتوح باشد مَنِ اسْتَوٰی یَوْمَاهُ فَهُوَ مَغْبُوْنٌ انفاس عمر بس عزیز و مغتنم است سعی نمایند که ببطالت نرود و در اهم اشیا مصروف بود باید که از مراقبه و ذکر لسانی و تلاوت و نماز و حلقهٔ ذکر خالی نباشند و بهر کدام که وقت تقاضا کند و جمعیت بیشتر بخشد بهمان پردازند و بتکرار کلمهٔ طیبه بزبان راغب تر بوند و آنچه حضرت ایشان ما قدس الله سبحانه بسره برنگاشته اند که مبتدی اوقات خود را باید که بر نهجی معمور دارد که بغیر از ادای فرائض و سنن موکده هیچ چیز نپردازد عبادات نافله را هم موقوف دارد درست است لیکن شما ازین حکم خارج اید این حکم خاص باهل ابتدا است شما بهر چه وقت تقاضا میکند از امور مذکوره و بیشتر جمعیت بخشد و کیفیت زیاده آرد بهمان مشغول باشند و چیزهائے که بنماز تعلق دارد در هر دو کتابت نوشته بودند مطالعهٔ آن بسیار ذوقمند ساخت علی الخصوص آنچه نوشته اید که در خواندن نماز جمعیت و حظ بسیار دست میدهد و غیر از نماز بهیچ چیز پرداختن خوش نمی آید و هر حرفی که در نماز از مخرج خود می برآید اظهار خوشوقتیها مینماید درین وقت این حقیر را گویا از جائے بجائے میبرند بسیار خوشوقت ساخت و لذات معنویه بخشید خوش گفت **بیت** اندر سخن دوست نهان خواهم گشتن + تا بر لب او بوسه زنم چونش بخواند حالتی که در ادائے نماز روی میدهد فوق همه حالات است و نشانی از اصل میدهد بی شائبهٔ ظلیت و پرده را از روئے کار میکشاید و از گوش بآغوش می آرد والسلام

مکتوب (۱۹۱) یکصد و نود و یکم

بمشیخت مآب حافظ عبد الجلیل در جواب کتابت او و ترغیب بطلب مطلوب بے ہمتا بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً للہ العظیم و مصلیا علی رسولہ الکریم بود و نامہ گرامی مشرف و مبتہج گردید چہ نعمتے ست کہ آزادان یا دِ گرفتاران نمایند و مردم دور از کار با وجود بعد صوری مخطور خاطر خطیر گردند بلے از پیشگاہ جنیں ست و محبت ازلی سبب ظہور و اظہار گردیدہ است و با وجود غنائے ذاتی خلق را بجناب خویش دعوت فرمودہ و راہے بآنجناب قدس نمودہ و از روئے کرم آن راہ را کشودہ افسوس ست کہ با وجود دعوت و با وجود رہنمونی از انجناب لایزال محجوب و مہجور باشیم و در بند نفس و ہوا بمانیم شعر در جہان شاہدے و ما فارغ در قدح جرعۂ و ما ہشیار بعد ازین دست من و دامن دوست بعد ازین گوش من و حلقۂ یار با اینہمہ دوری و مہجوری از یادِ دوستان غافل نیست و از لوازم محبت خالی نہ این مسکین نیز از دوستان دریوزۂ دعا و توجہ غائبانہ دارد والسلام اولاً و آخراً

مکتوب یکصد و نود و دوم (۱۹۲)

بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم در جواب کتابت او کہ از التذاذ در نماز نوشتہ و از محبت و اخلاص مرقوم داشتہ بعد الحمد والصلوۃ و ارسال التحیات میرساند صحیفۂ گرامی کہ از راہ محبت فرستادہ بودند وصول یافت از شوق و بے آرامیہائے خود نوشتہ بودند بوضوح پیوست حق سبحانہ قادرست کہ باحسن وجوہ ملاقات میسر آرد چون محبت شما درست ست امیدست کہ در اخذ فیوض و برکات از یاران حضور کمی نکنند فقیر نیز در بادۂ شما بشارتے یافتہ است و معیت شما را از معیت بعضے یاران حضور زیادہ تر دیدہ امید واریم کہ باندازہ آن آثار مترتب شود نوشتہ بودند کہ اکثر اوقات در خود کیفیتے سوائے کیفیت سابق مییابد اغلب کہ از مقام فوق حظے شدہ باشد بلے حظے از مقام فوق حاصل ست کہ کیفیت مسطورہ بران مترتب ست لیکن در ہمین مقام تحتانی بے آنکہ دخول در مقام فوقانی شدہ باشد ماناکہ التذاذ و کیفیت کہ در نماز دست مید ہد الخ اثر ہمین کیفیت جدیدہ بود مرقوم نمودہ بودند کہ بعضے اوقات چنان محسوس

ازاحوال ۶ / فشرخ / مات / فارغ / پیرامہائے ۶ / خوشحال ۱ / پیرامی ۱

میشود کہ راکع و ساجد شخصے دیگرست میتواند کہ این مبدأ تعین بود کہ سالک آن بقا میباید بیت
اعضائے وجودم ہمگی دوست گرفت + نامے ست زمن بر من و باقی ہمہ اوست + سر از سجدہ
برداشتن چگونہ خوش آید کہ سجدہ موطن کمال قرب ست حدیث اَلسَّاجِدُ یَسْجُدُ عَلٰی قَدَمِ اللّٰہِ
تَعَالٰی فَلْیَسْجُدْ وَلْیَرْغَبْ شنودہ باشند نوشتہ بودند با وجود این وقتے کہ صورت ترا در تصور
مے آرد از ہمہ زیادہ لذت میدہد و عجب وقت میشود و فیض و انوار در خود عجب ملاحظہ میکنند و اخلاص
بحدے ست کہ اگر بر اہل زمانہ ظاہر شود نزدیک ست کہ از نافہمی خود تکفیر کنند مخدوما این ہمہ از کمال
مناسبت معنوی و اتحاد خبر میدہد امیدست کہ باندازہ آن جذب معانی نمایند و معیت تام
حاصل کنند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب صد و نود و سوم (۱۹۳)

بسیادت پناہ میر محمد یعقوب در تحریص بر ذکر و طاعات + اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ
الَّذِیْنَ اصْطَفٰی المکتوب مرغوب فرزند نور چشم رسید خوشوقت ساخت بذکر و فکر مقید باشند و
برکسب مرضیات حق سبحانہ سرگرم بوند قوت جوانی را صرف طاعات و عبادات نمایند حدیث
شَابٌّ نَشَأَ فِیْ عِبَادَۃِ اللّٰہِ شنودہ باشند ما بر امثال شما جوانان غبطہ میبریم ایام جوانی ما در ہوا
و ہوس گذشت الحال حسرت و ندامت نقد وقت ست جوانی باز نمے آید تمنی بیما حصل حاصل ست
ہمان قضیہ است شخصے گفتہ لَیْتَ الشَّبَابَ یَعُوْدُ از ہجوم خطرات دلتنگ نشوند بکار خود
مقید باشند و استغفار بسیار میکردہ باشند وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب صد و نود و چہارم (۱۹۴)

بشیخ محمد باقر لاہوری دربیان آنکہ خانہ را از صاحب خانہ نسبت ست + اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی
عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی المکتوب شریف رسید مسرت بخش گردید از ملاقات خلیفہ عہد کہ
بر نگاشتہ بودند مفصلاً بوضوح پیوست حق سبحانہ عواقب امور بخیر کناد و خلیفہ وقت را توفیق

واستقامت بخشاد وازبرکات ونسبت این اکابر نصیب کامل دہاد واگرمی مجلس واحوالِ یاران
کہ نوشتہ بودند بتفصیل واضح گردید وسبب خوشنودی وخوشوقتی شد حق سبحانہ دوستان را ازحمود
بترقیات وارد وابواب فیوض مفتوح سازد نوشتہ بودند منزلے کہ درجہان آباد در انجا گرفتہ اند
بے فیض بود کہ چہ نویسد بعد ازان کہ چند روز در انجا نشست وخواست کرد آنقدر محاط بانوار
ظاہر میشود کہ درجانبِ فوق بفوق العرش گذشتہ وازجانبِ تحت از تحت الثری تجاوز نمود
گویا فنا وبقا بعروج ونزولِ این فقیر بہم رسانیدہ واین مکشوف در رنگ محسوساتِ ظاہری
کہ گنجایشِ ریب نیست بلے وَلِلْاَرْضِ مِنْ کَاْسِ الْکِرَامِ نَصِیْبٌ خانہ را با صاحبِ خانہ
اتصالے خاص وحق جوارست وازانوار وبرکاتِ او امیدوار آزینجا بزرگی وعظمتِ بیت اللہ را
قیاس باید نمود وانوار وبرکاتِ آنرا باید فہمید مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ حضرتِ ایشان را
قُدِّسَ سِرُّہٗ نیز انوار وبرکاتِ خانہائے سکونتِ خود را بیان میفرمودند وعجائب وغرائبِ آن
مواطن را اظہار مینمودند وخانہائے کہ درجوارِ آن خانہائے بودند برکاتِ آنرا نیز میفرمودند و
درسفرہا در ہر منزل وقریٰ وبلاد کہ فرود مے آمدند حقائقِ آن بلاد وقریٰ بر ایشان ظہور میکرد
ومنکشف میگشت بعضے ازان حقائقِ مومن وبعضے ازان کافر والسلام اولاً وآخراً

مکتوب یکصد ونود وپنجم (۱۹۵)

بمخدوم زادہ عالیجاہ شیخ محمد خلیل اللہ در شرحِ احوالِ او + بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ بفرزند
نورچشم میرساند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ذوالجلال ست اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ
عَافِیَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ ظَاہِرًا وَبَاطِنًا وَتَرَقِّیْ دَرَجَاتِکُمْ حَقِیْقَۃً وَمَعْنًی کتابے
ازراہِ محبت فرستادہ بودند رسید ووقائع بشرہ کہ نوشتہ بودند مطالعہ آن ذوقین ساخت حق
معانی مکنونہ را بمنصہ ظہور آرد وازقوت بفعل رساند ہنگام نوشتن کتابت شمار الخلعت من
بدروازہ تعینِ حُبی یافت ووصول معلوم شد دخول ہنوز مشخص نیست وحقیقتِ احمدی اگر نفس

حقیقتِ کعبہ است چنانچہ از بعضے عباراتِ حضرتِ ایشان معلوم میشود پس حاصل است احتیاج بتوجہ ندارد واگر تعینِ حُبّی است پس نیز در معرضِ حصول است واگر امرے دیگر است محتاج بتوجہ است امیدوار باشند وآنچہ دیدہ اید کہ فقیر در حق شما میگوید کہ پیدا و نائبِ مناب پیدا من است از مناسبت تامہ خبر میدہد واز اتحادِ معنوی مُشعر دیگر نوشتہ بودند اگرچہ این حکم بباریافتگانِ جنابِ قیومیت بے ادبی است الخ فقیر باین قسم عبارات کہ دربارہ این دو راز کار بنویسند راضی نیست گذشت من بعد نخواہند نوشت بعد از نوشتنِ کتابت مرۃ ثانیہ کہ توجہ واقع شد معلوم گردید کہ دخول دران حقیقت میسر شد وَالعِلمُ عِندَ اللّٰہِ سُبحانَہٗ اگر ولایتِ شما ولایتِ محمدی است عَلیٰ صَاحِبِہَا الصَّلوٰۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ پس این دخول و لحوق بالاصالۃ است وگرنہ بالتبع است والفرع وَالسَّلَامُ اَوَّلاً وَّآخِراً

مکتوب (۱۹۶) یکصد و نود و ششم

بملا محمد امین حافظ آبادی در شمہ از کمالات نماز۔ بَعدَ الحَمدِ وَالصَّلوٰۃِ وَتَبلِیغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کتابے کہ فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت نوشتہ بودند کہ در بعضے اوقات در نماز فرض خصوصاً در حالتِ امامت حالتے روے میدہد کہ گویا جسد گداختہ میشود از مہابتِ عظمت او تعالیٰ و در وقتِ سجدہ خوشی مے آید کہ سر از سجدہ بر داشتہ شود واضح گردید مطالعہ آن فرحتین و خوشوقتی ساخت حق سبحانہ از کمالاتِ آن بہرہ اتم عطا فرماید واز حقیقتِ آن بہرہ بخشاد نماز معراجِ مومن است انموذجِ حالتِ معراجیہ در نماز ہویدا میگردد اَلسَّاجِدُ یَسجُدُ عَلیٰ قَدَمَیِ اللّٰہِ فَلیَسجُد وَلیَرغَب فَطُوبیٰ لِمَن وُفِّقَ لِاَدَائِہَا بِاٰدَابِہَا وَشَرَائِطِہَا وَاَخَذَ حَظّاً مِن کُلٍّ مِن اَرکَانِہَا وَطُولِ سُجُودِہَا وَقِیَامِہَا وَعُرُوجٍ مِن صُوَرِہَا اِلیٰ حَقَائِقِہَا وَالسَّلَامُ عَلیٰ مَنِ اتَّبَعَ الہُدیٰ

مکتوب (۱۹۷) یکصد و نود و ہفتم

بحافظ ابو اسحاق تتہ آئی در تعبیر خواب و حقیقت فنائے قلب و نفس بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ گرامی سیدہ مسرت بخش گردید آنکہ
حضرت اسحاق علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام در خواب بشما نیشکر کلان فرستادہ اند
وشمارا بمکہ طلبیدہ اند بعد ازان شما چند مرتبہ مکہ معظمہ را در خواب دیدید نیک و مبارک ست و از مناسبت
معنویہ با آنحضرت علیہ السلام مشعر ست ودیدن مکہ مبارک را بعد این خواب مؤید این معنی ست
چہ کعبہ را با آنحضرت وپدر بزرگوار وبرادر آن حضرت علیہم الصلوۃ والسلام خصوصیتے ست
خاص دو سہ مرتبہ کہ خود را برہنہ یافتہ اید وچون پرچہ پوشیدید باز برہنہ یافتید تعبیر آن فنا ست
وگسست از تعلقات وفنائے قلب کہ معلوم میکنید مقوی آن دید ست وکمال گسست
منوط بفنائے نفس ست وخروج او از ذمائم اوصاف واخلاق واز انانیت وترفع وعدم انقیاد
باحکام الٰہی جل شانہ کہ در نہاد او مودع ست در فنائے قلب زوال علم حصولی اشیا ست نفس
حاضر درین موطن ہنوز برپائے ست وعلم حضوری او برجا درین فنا ہر چند از تعلقات آفاق
رستہ است واز گرفتاری غیر خود گسستہ لیکن از آفات نفس بالکل خلاص نگشتہ است واز انانیت
او بتمام نرستہ در فنائے قلب زوال علم حصولی کافی ست وخروج از علائق آفاق بسند
علت او ذاتی نیست عرضی ست ومرض او درونی نیست بیرونی ست زوال تعلقات بیرونی
تزکیہ وتطہیر او کفایت میکند ونسیان آفاق در حق او فنا بخش ودر فنائے نفس زوال علم حضوری
کہ عبارت از نفس حاضر ست ناگزیر ست زوال تعلقات آفاق در فنائے او کفایت نکند چہ
او ذاتی ست تا او درمیان ست بلائے او جان ست **مصرع** تو مباش اصلا کمال این ست
تفصیل این معاملہ در مکاتیب دیگر مذکور ست وتحقیق آنکہ زوال نفس حاضر با وجود بقائے تکالیف
شرعیہ واحکام بشریت بچہ معنی ست **مصرع** میباش ومباش مشکل این ست والسلام

مکتوب (۱۹۸) یکصد و نود و ہشتم

میرزا محمد صادق پسرِ نصیر خان در علامتِ فنائے قلب و حقیقتِ تبدلِ صفات و تحسینِ واقعہ کہ دیدہ بود۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسالِ التحیات میرساند مکتوبِ شریف رسید مسرت بخش گردید بسلامت و بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت و سنت مستقیم بوند نوشتہ بودند کہ بشیخ محمد حسین صحبت داشتہ و توجہات گرفتہ درین چند روز اشارہ بذکرِ سلطانی و بفنائے قلب فرمودند کہ شدہ است مخدوما علامتِ فنائے قلب آنست کہ خطرۂ ماسوی حق جل وعلا از دل مطلقاً برود بنوعے کہ اگر بتکلف یادِ ماسوائے نماید ہرگز بیادش نیاید بواسطۂ نسیانے کہ دل را از ماسوی حاصل شدہ است این حالت قدمِ اول ست در اطوارِ ولایت و کمالِ نخستین ست کہ شرط کمالاتِ دیگر ست این دولت کہ شما را درین مدتِ قلیلہ روئے دادہ است از اجلِ نعم ست شکرِ خداوندی جل شانہٗ بجا آرند و منتظرِ ترقیات باشند نوشتہ بودند کہ حرکت بدماغ گاہے میاید آیا فنائے نفس حاصل شدہ است یا نہ مخدوما فنائے نفس امرِ دیگر ست بحرکت دماغ کارے سند از علمِ حضوری را کہ بذاتِ خود متعلق ست در رنگِ علمِ حصولی در راہ باید گذاشت تا فنائے نفس روئے نماید چنانچہ زوالِ علمِ حصولی بفنائے قلب تعلق دارد و در مراقبہ از تبدلِ صفات بر خود کہ نوشتہ بودند نیک ست گویا از شانے بشانے دیگر میروید نوشتہ بودند کہ در مشغولی مے بینم کہ ضعیفہ است خوش رو روبروئے فقیر ظاہر گشت و گفت کہ بقیۂ طینتِ آنسرور صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ کہ ماندہ بود از گردن بالا بحضرتِ ایشانِ مرحوم عطا گشتہ و چیزے دیگر کہ از و باقی ماندہ بود اشارت بفقیر کردہ گفت کہ از ابرو بالا با و عطا شدہ مخدوما خلقتِ حضرتِ ایشان از بقیۂ طینتِ نبی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ سریست عظیم از اسرار آنحضرت سجدۂ شکر بجا آرند کہ این قسم اسرار در واقعہ بشما نمودہ اند از مناسبتِ تامہ خبر میدہد ہر چند در تعیینِ موضعِ خلقت در ہر دو جا تفاوت رفتہ است دیگر شیخ عبد الخالق از یارانِ خوبِ ماست و صاحبِ کمالات اگر با و صحبت دارند و توجہ بگیرند گنجایش دارد و نیک ست وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی

مکتوب (۱۹۹) صد و نود و نہم

بشیخ عبدالخالق بنگالی در آنکہ از وُرود طلّاب ترسان و لرزان باشند واز مکر خداوندی جَلّ شانہٗ ایمن نبوند و شمّہ از کمالات محبت بَعْدَ الحَمدِ وَالصَّلٰوۃِ وَاِرسالِ التَّحیّاتِ میرساند مکتوب شریف رسید مسرّت بخش گردید نوشتہ بودند کہ بیش ازین کتابتے از جہان آباد فرستادہ بودیم مخدوما معلوم نیست کہ آن کتابت بما رسیدہ باشد یا نہ اگر رسیدہ باشد مضمون آن بخاطر نیست نوشتہ بودند کہ درین سفر کس بسیار داخل طریقہ علیہ شدہ اند خصوصاً اکثر سنکران قبائل حَمدًا لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ عَلٰی ذٰلِکَ نیک باحوال آنہا پردازند و حلقہ ذکر و مشغولی را گرم سازند از وُرود طلّاب ترسان و لرزان باشند واز مکر خداوندی جَلّ شانہٗ وعَزّ سُلطانُہٗ ایمن نشوند و ہموارہ ملتجی و متضرّع باشند مبادا در کارخانہ عظیم خلل بیفتد و اشتغال بخلق از حق سبحانہٗ باز دارد و گرمی طالبان سبب خشکی این کس گردد بہر حال ہم بیاران صحبت دارند و استغفار و التجا را از دست ندہند اَعْمَلْ وَاسْتَغْفِر در شبانروزی یکدو وقت برائے خلوت مُعدّ سازند و ذکر کثیر و تذکرِ ذُنوب و زَلّات و توبہ و انابت دران ہنگام غنیمت شمرند و اَحِبّہ دور افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند از محبت و اخلاص میرزا محمد صادق و حسن بیگ نوشتہ بودند بلے اخذ فیوض و برکات باندازہ محبت ست کہ معانی خفیہ را جذب مینماید و محب را برنگ محبوب برآرد و فنا و بقا کہ ارکان ولایت اند نتیجہ محبت اند اگر محبت نمیبود دروازہ ظہور و اظہار و وجود و ایجاد را کہ میکشود و طالب را بمطلوب رہنمونی کہ مینمود وَالسَّلامُ عَلَیْکُم وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الہُدٰی

مکتوب (۲۰۰) دوصدم

بشیخ حسین منصور جالندھری در شرح احوال او کہ متضمن بعضے اسرار ست بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامدًا و مُصلّیًا اللہ تعالیٰ ابواب فیوض را ہموارہ مفتوح دارا د مکتوب

شریف کہ محتوی بر بشارت صحبت وظہور اثر آن از سرور کائنات علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ و السلام بود ونیز وقتیکہ در نماز امام جماعتے بودید بعد از ادائے نماز چون خود را بخصوص دعا کردید اثر اجابت ظاہر نشد وچون جماعت اہل اقتدار را در ادعیہ شریک کردید آثار اجابت بظہور پیوست وسائر اذواق ومواجید رسیدہ مسرت بخش گردید اللہم زد نوشتہ بودند کہ الحاق بحقیقۃ الحقائق کہ یافتہ اید آیا بتعین حبی ست یا نہ آنچہ بالفعل بفہم مے درآید تعین حبی ست وموافق آن خلعت وزینت نیز مشہود میگردد نوشتہ بودند کہ نوعے از محبوبیت درین تعین محسوس میگردد چرا محسوس نگردد کہ حقیقت حبیب رب العالمین ست علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام کہ رأس محبوبان ورئیس مرادان ست اگر محبوبیت درین تعین نباشد کجا باشد غایۃ ما فی الباب کسے کہ بوصول این موطن مشرف شود ازین معنی بہرہ یاب ست خواہ باصالت رسیدہ باشد خواہ بطفیل وضمنیت دیگر علیٰ تفاوت درجات الفریقین واللہ سبحانہ وتعالیٰ اعلم بحقائق الاشیاء والامور کلہا والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ

مکتوب (۲۰۱) دوصد ویکم

بسیادت پناہ سید ابو الخیر شاہ آبادی در ذکر بعضے از خصائص نسبت حضرت پیر دستگیر رضی اللہ تعالیٰ عنہ بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند کتابت شریف رسید خوشوقت ساخت آنچہ از احوال خود نوشتہ اند کہ از بار وجود کہ برین ہستی ناتوان مے افتد بنوعے میشود کہ بر مورچہ ضعیفے بار کوہ عظیم افتد بآن میماند فلما تجلی ربہ للجبل جعلہ دکا وخر موسیٰ صعقا بوضوح پیوست اللہم زد امید ست کہ این بار آثار بشریت را بتمام بردارد وبار خوشگوار آرد نوشتہ بودند کہ کلام حضرت ایشان از مرتبہ ذات بحت ست وکلام سائر عزیزان از مرتبہ صفات یا ظلال صفات ست تحدثا بالنعمۃ نسبت آنحضرت نسبت اصحاب کرام ست وآخریتے ست کہ برنگ اولیت برآمدہ است این نسبت شریفہ را بانسبتہائے دیگر عزیزان چہ نسبت آن نسبتہائے از

قیدِ انفس نرسته است و بوراۓ آن نشتافته واین نسبتِ عزیزه مُخبر از وراۓ آفاق و انفُس ست ووراۓ جذبه وسُلوک ست تاکجا نویسد وَالسَّلَامُ

مکتوب (۲۰۲) دوصد و دوم

بصلاح آثار صوفی پاینده محمد کابلی در شرحِ احوالِ او۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مکتوبِ شریف رسید خوشوقت ساخت حق سبحانہ جمعیتِ صوری ومعنوی دارد و در جادۂ شریعت وطریقت استقامت دہد نوشته بودند که خودرا درین ایام داخلِ تعینِ جنّی میابد بلکه از مرکز ہم بہرہ مفہوم میشود و در سکوت تنہا و در حلقۂ یاران که در مُراقبه میشوم تمام را نور محمدی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ فرومیگیرد مخدوما این نسبتِ عَلِیّه حکم عنقاءِ مُغرب دارد وعقل وہوش از تصوّر وخطورِ آن میلرزد اللہ تعالیٰ حصولِ این معنی را مُبارک ومیمون گرداند وسببِ ہدایتِ جمعِ کثیر سازد واحاطۂ نور ہمه را بصاحبِ نور رساند اِنَّهٗ قَرِیْبٌ مُّجِیْبٌ واقعه که در بابِ ہزیمتِ غنیم دیده اید و در کتابت فرزندی نوشته اید مطالعه نموده درین باب توجّه ودُعا را بیش از پیش بکار برند که مسلمانان را حق تعالیٰ از فتن در امانِ خود دارد و امن وامان آرد وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۲۰۳) دوصد وسوم

بمیر سید اسرائیل در بیانِ آنکه لقاۓ حقیقی موعود بآخرت ست ومشاہداتِ دنیاوی ہمه بظلال وابسته است وشمه از کمالاتِ نماز۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اللہ تعالیٰ ابوابِ فیوض را ہمواره مفتوح دارد نامۂ نامی وصحیفۂ گرامی که نامزدِ این مسکین نموده بودند بورودِ آن مُشرّف گردید اظہارِ تالّم از دوری صوری ضروری نموده بودند از اینجانب نیز حدیثِ شوق برخوانند وَالْمُؤْمِنُ مِرْاٰۃُ الْمُؤْمِنِ بخاطر آرند چه توان کرد دُنیا محلِّ فراق ست موطنِ لقا آخرت ست حق سُبْحَانَهٗ باحسنِ وجوه آنجا جمع سازد وتلافیِ این فراق نماید ولقاۓ حق جَلَّ وَعَلَا نیز موعود

باآخرت ست مَن کَانَ یَرجُوا لِقَاءَ اللہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللہِ لَاٰتٍ چہ موت از مقدمات آخرت ست مشاہدات ومعاینات کہ در دنیا بآن تسلی میگیرند در رنگ سراب ست کہ تشنہ آنرا آب پندارد وعالی ہمت بآن فریفتہ نشود واز سراب سیراب نگردد ومشاہدات دنیاوی ہمہ بظلال والبتہ ست واز قید خیال رستہ ہرچہ دیدہ شد ودانستہ شد آن ہمہ غیرست آرے چون نماز معراج مومن ست ومصلی کامل درحین ادائے از دنیا مے برآید وبنشاۂ اخروی مے پیوندد اگر انموذج دولتے کہ باآخرت موعود ست دروقت ادائے آن روئے نماید گنجایش دارد دنیا مزرعت آخرت ست ہر قدر کہ درین موطن افزونی در زراعت نمودہ آید اجر آن اتم واکمل بود ومراتب قرب وشہود در آخرت زیادہ تر حاصل نماید وافزونی زراعت یا درکیفیت ست ویا درکمیت آنچہ معتبرست افزونی درکیفیت ست چہ افزونی درکمیت از عوام ہم مے آید وافزونی کیفیت بخواص مخصوص ست چہ نفوس شان از دولت فنا وبقا باطمینان پیوستہ واز امارگی رستہ وازین بگذر طاعات وعبادات از ریا ودقایق شرک بعیدست وباخلاص نزدیک وبقبول اقرب سلوک طریقہ علیہ برائے تحصیل حقیقت اخلاص ست بے تمحل وتکلف کہ منوط بفنائے نفس ست واطمینان او وحصول حقیقت بندگی ست کہ مربوط ست بتخلص از دقایق شرک تا اسلام حقیقی روئے نماید وحقیقت صلوۃ وسایر طاعات پردہ کشاید نہ آنکہ مطلوب را در دام آرند وعنقا را شکار کنند **مصرع** عنقا شکار کس نشود دام بازچین، گویند عِلمُ الفَنَاءِ وَالبَقَاءِ تَدُورُ عَلٰی صِحَّۃِ النِّیَّۃِ وَخُلُوصِ العُبُودِیَّۃِ وَمَا سِوٰی ذٰلِکَ مُغَالَطَۃٌ وَزَندَقَۃٌ اَللّٰھُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الاَشیَاءِ کَمَا ھِیَ وَجَنِّبنَا عَنِ الاِشتِغَالِ بِالمَلَاھِی بِحُرمَۃِ مَن مَا زَاغَ بَصَرُہٗ وَمَا طَغٰی عَلَیہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ العُلٰی وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَاٰخِرًا

مکتوب (۲۰۴) دوصد وچہارم

بشیخ انور نور سرائی در تعبیر وقائع او وحق سبحانہ وتعالیٰ باعلیٰ مرتبۂ کمال ترقی دہاد کتابتے کہ

ف۱ واقع ست در شروع سورۂ عنکبوت از پارہ امن خلق (۲۰) ۱۲

نماز معراج مومن

مخصوص بخواص

فنا وبقا

دولت

فرستادہ بودید رسید فرحت افزائے گردید و آنچہ میگویند کہ شمارا قطب العالم نام کردہ اند بشارت حصولِ کمالاتِ قطبیت ست نہ منصبِ قطبیت و ہمچنین آنچہ دیدہ اند کہ شمارا بر تختے کہ این فقیر برآنست ہمراہِ خود گرفتہ است تعبیرِ آن نیز مثلِ تعبیرِ واقعۂ اُولیٰ ست نوشتہ بودند کہ وقتِ وداع گفتہ بودی کہ نسبتِ شما اعلیٰ ست و شمارا مے بینم کہ بزر و زیور آراستہ اند ما نگفتی کہ آن کدام نسبت ست کہ عالی ست مخدوما نسبتے کہ دارید و نقدِ وقتِ شماست بعلو موصوف ست احتیاجِ تعیّن ندارد از مشرف شدن بحقیقۃ الحقائق نوشتہ بودند نیک و روشن و مبارک ست آدگرمی مجلس و تاثیر صحبت کہ بقلم آوردہ اند شکرِ خداوندی جلّ شانہ بر آن بجائے آرید و باحوالِ طلبہ نیک پرداخته و توجہات نمایید لیکن از مکرِ حق جلّ و علا ترسان و لرزان باشید فلا یأمن مکر اللہ الا القوم الخاسرون ٥ والسلام

مکتوب (۲۰۵) دوصد و پنجم

بمخدوم زادہ عالی منقبت شیخ عبد الاحد در اُمورے کہ تعلق بولایتِ احمدی و تعیّنِ حُبّی دارند الحمد للہ علی نعمائہ والصلوٰۃ والسلام علی افضل انبیائہ وعلی آلہ واصحابہ وسائر اولیائہ نامۂ گرامی کہ مشتمل بر فقرہائے شوق و شعرہائے شور انگیز بود رسید مسرت بخش گردید آنچہ از اذواق و مواجیدِ سنیہ نگارش رفتہ بود بوضوح پیوست مسطور بود کہ بعد از وصول بولایتِ احمدی کہ سراسر محبوبیت ست عارف متلون بلونِ محبوبیت ولو علی سبیل الانعکاس خواہد بود و خود را ہم باین لون متلون میابد و ہم متلبس بلباسِ محبوبیت حلِ این دقیقہ نمایند کہ لباسِ مذکور از راہِ دخولِ در ولایتِ احمدی ظاہر شدہ است یا این جداست و تعیّن و لون کہ از راہِ ولایتِ احمدی مفہوم میشود جدا سعادت آثارا اگر پیش از وصول باین ولایت باین لباس خود را متلبس میافتند پس احتمالِ جدا بودن ان قوی بود و اگر بعد از وصولِ این لباس ظاہر شدہ ست پس ظاہر آنست کہ منشأِ آن ہمین ولایت ست و آنچہ در بادیِ نظر مے درآید ہم آنست کہ ہر دو ناشی از ان ولایت اند کہ سراسر محبوبیت ست جدائگی مفہوم نمیشود و نسبتِ عموم و خصوص کہ در تعیّنِ حُبّی و ولایتِ احمدی ثابت کردہ اند از انجا تفوقِ حقیقتِ

اسمی بر تعینِ حُبّی مفہوم میشود و این محلِ تأمل ست چه تعینِ حُبّی منتہاے حقائقِ ممکنات ست و حقیقتے از حقائقِ ممکنات فوقِ آن نیست چنانچه حضرت ایشان بآن تصریح کرده اند و برین تقدیر ترقی از تعینِ حُبّی جائز بلکه واقع بود و حال آنکه از اعیرِ واقع و محال نوشته اند که قدم از انجا بر داشتن و پیش نہادنِ قدم در وجوب ماندن ست و از امکان بر آمدن که مُحالِ عقلی و شرعی ست والسلام

مکتوب دو صد و ششم (۲۰۶)

بحاجی محمد شریف خادم در حلّ آنکه رضا بقضا منافی طلب و دعا ست. بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات میرساند کتابت شما که متضمن الفاظِ کسرِ نفس بود رسیده فرحت افزا گردید خوب واقع شد که باہلِ دنیا رجوع نیفتاد و از راہِ فقراے طریق نوشته گذشت بعد از انچه مقدر ست بظهور خواهد پیوست پرسیده بودند که حدیث إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ مَعَالِيَ الْهِمَمِ مقتضی آنست که امورِ عالیه باید طلبیدن و مقامِ رضا و عبدیت تقاضا میکند که این کس ہیچ طلب نکند که منافی عبدیت و رضاست مخدوما این سوال در مطلق دعاے آید چه دعا خواستن امرے منافی رضا و تسلیم ست جواب منافات ممنوع ست روا ست که بموجود راضی باشد و طالبِ زیادتی بود طلبِ زیادتی عدمِ رضا بموجود نیست قُلْ رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا وَهَبْ لِي مُلْكًا لَّا يَنبَغِي لِأَحَدٍ مِّن بَعْدِي دوستانِ حق جلّ و علا از بلاے او راضی اند مع ذلک دعاے دفعِ بلیه میکنند رَبِّ إِنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ اگر رضا بقضا منافی طلب بود چرا امر بدعا شود وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ پس معلوم شد که منافات فیما بین ثابت نیست در بارهٔ بشارت که نوشته بودند موقوف بر حضور دارند و قلم را معذور دارند والدعاء

مکتوب دو صد و ہفتم (۲۰۷)

بخواجه ماه پسرِ خواجه عبد الرحمن نقشبندی در شرحِ بعضے کلماتِ مصطلحهٔ قوم الله تعالی ابوابه

فیوض را ہموارہ مفتوح داشتہ بر جادۂ شریعت غراء و سنت مصطفی علیہ و علی آلہ الصلوات
والبرکات العلی مستقیم و مستدیم دارد صحیفۂ شریفہ رسید مسرت بخش گردید شرح بعضے از
مصطلحات قوم نمودہ بودند بدانند کہ جمع عبارت از آن ست کہ خلق را از حق جل و علا جدا نہ بیند و
سکر اوصاف و احکام یکے بر دیگرے جاری سازد و این را کفر طریقت گویند و اکثر شطحیات و سکریات
کہ از مشائخ صادر شدہ است ناشی از مقام جمع ست درین مقام ذکر را از غلبۂ سکر لقلقہ و
وسوسہ میدانند و نماز را شرک مے پندارد و بعد و دوئی مے بیند و بقول انا الحق و سبحانی
مے سراید جمع الجمع کہ آنرا فرق بعد الجمع نیز گویند آنست کہ خلق را از حق سبحانہ جدا بیند و تمیز آید بعد از
بے تمیزی کہ در مقام جمع بود و صحو بعد از سکر حاصل شود و اسلام پس از کفر روے نماید و بندگی و نماز
پرداز د سیر آفاقی مطلوب را بیرون از خود جستن ست و سیر انفسی در خود آمدن و گرد دل خود گردیدن
گفتہ اند سیر آفاقی بعد در بعد ست و سیر انفسی قرب در قرب یافت در خود ست بیرون از خود
یافت نیست بیت ہمچو نابینا مبر ہر سوے دست * با تو در زیر گلیم ست ہر چہ ہست *
سیر الی اللہ سیر تا اسمے ست از اسمائے الٰہی جل و علا کہ مبدأ تعین سالک ست درین سیر قطع دائرہ
امکان ست الی ان ینتہی الی الاسم الذی ہو من مراتب الوجوب سیر فی اللہ عبارت
از سیر در آن اسم و در ظلال اصول آن اسم ست پس سیر فی اللہ یعنی سیر فی اسماء اللہ تعالی و فی
صفاتہ باشد این ہر دو سیر محصل کمال اند و در مراتب عروج و آنجا دو سیر دیگر ست کہ بنزول و تکمیل
تعلق دارد سیر عن اللہ باللہ و سیر فی الاشیاء سیر ثالث در اثناء نزول ست و سیر رابع کمال
نزول ست کہ مقام دعوت ست برزخ آنرا گویند کہ وسط بود میان دو چیز کہ رنگ ہر دو طرف
داشتہ باشد حقیقت محمدی را علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام کہ مقام وحدت ست برزخ
وحدت کبری گویند کہ وسط است میان اطلاق ذات و مراتب تقیدات مرتبۂ واحدیت کہ اعیان
ثابتہ اند و حقائق ممکنات و این مرتبہ وحدت ہم رنگ اطلاق دارد و ہم رنگ تقید مطلق ست مقید
بقید اطلاق و مطلق ست کہ ضد او تقید ست و اطلاق مرتبۂ فوق کہ مرتبۂ لاتعین ست اطلاق

شانہ

است بے قیدِ اطلاق و بے ضدیتِ تقید و اعیانِ ثابتہ را برزخ بین الوجود والعدم گفتہ اند
کہ رنگے از وجود دارند کہ در علمِ الٰہی جلّ شانہٗ وجود دارند و ہم رنگ عدم کہ در خارج معدوم اند و قبر را
برزخ گفتہ اند میانِ دنیا و آخرت و احکامِ ہر دو دارد مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهٗ
و احکامِ قیامت از عذاب و حساب و ثواب و انقطاعِ اعمال دارد و احکامِ دنیا نیز دارد از انقطاعِ
عذاب از کفار شبہائے جمعہ و روزِ جمعہ و ماہِ رمضان ولایتِ صغریٰ و ولایتِ کبریٰ و ولایتِ
علیا این الفاظ از مصطلحاتِ خاص حضرتِ ایشانِ ماست کہ در کلامِ قوم موجود نیست ولایتِ
صغریٰ ولایتِ اولیاست کہ بظلالِ اسما و صفات تعلق دارد و ولایتِ کبریٰ ولایتِ انبیاست
علیہم السّلام کہ باصل متعلق ست و ولایتِ علیا ولایتِ ملاءِ اعلیٰ ست کہ فوقِ این ہر دو
ولایت ست و کمالاتِ نبوت کمالاتیست کہ متعلق بنبوتِ انبیاست علیہم الصّلوٰۃ
والسّلام و فوقِ کمالاتِ ولایتِ سہ گانہ است و تفصیل کمالاتِ این ولایت سہ گانہ و کمالاتِ نبوت
در مکتوب بیانِ طریق از مکتوباتِ جلدِ اول حضرتِ ایشانِ ماست از انجا طلب فرمایند مخدوما
رسالہ ایست کہ این فقیر در شرحِ بعضے کلمات کہ در طریقۂ ما زبان زد و دائر اند بالتماسِ بعضے یاران
نوشتہ است نقلِ آن ارسال داشتہ است مطالعہ خواہند کرد والسّلام علیکم و علی سائرِ مَنِ
اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وَالْبَرَكَاتُ الْعُلٰى

مکتوب (۲۰۸) دو صد و ہشتم

بشیخ خالد سلطانپوری در ترغیبِ رضا بالقضا و در فضیلتِ فقر، مکتوبِ مرغوب رسید آنچہ از
مضائقِ روزگار مرقوم نمودہ بودند ہمہ بوضوح پیوست سببِ تفکرِ خاطر گردید اللہ تعالیٰ از عالمِ
غیب کشایش کند و امداد فرماید فقیر درین باب فاتحہ خواند و از دعا غافل نیست مخدوما تنگ کردن و
فراخ گردانیدنِ رزق ہم فعلِ اوست تعالیٰ کسے را درآن دخل نیست اَللّٰهُ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ
يَّشَآءُ وَيَقْدِرُ بندہ مقبول آنست کہ بفعل و ارادہ و تقدیرِ او تعالیٰ راضی باشد و چون ارو

مکند وکشادہ پیشانی وخورم بود این فقر وتنگی معیشت بخواص بندگان خود عنایت میکنند کہ مقصود از آفرینش ایشانند سعادت این کس ست کہ در امرے باین برگزیدگان شریک باشد اگر قدر این نعمت بداند وراہ صبر ورضا پیش گیر دامید ست کہ فردائے قیامت نیز در انوار برکات این بزرگواران شریک شود واز الم شان زرکہ بردارد دلتنگ نشوند واز حیات خود تبری ننمایند حیوۃ کہ در غفلت گذرد قابل تبری ست در دنیا برائے عیش وتنعم نیاوردہ اند محل عیش در پیش ست اللھم ان العیش عیش الاخرۃ در دنیا برائے طاعت وعبادت آوردہ اند ومطلوب معرفت حق ست جل وعلا اگر درین امور مطلوبہ خلل ست جائے ماتم ست دنیا ومافیہا کرائے آن نمیکند کہ بفقدان آن زین زندگانی فانی تنگ آیند کہ عسر آن سبب یسر آخرت ست والسلام اولاً وآخراً

مکتوب (۲۰۹) دوصد ونہم

بملا شاہ مراد قلی پشاوری در ترغیب پرداختن باحوال طلبہ وترہیب از ذکر خداوندی جل شانہ

بسم اللہ الرحمن الرحیم حامداً ومصلیاً ومسلماً مکتوب مرغوب سیدہ مسرت بخش گردید از اجتماع طلبہ وگرمی مجلس وتاثیر صحبت وحصول فنائے قلب بعضے یاران کہ نوشتہ بودند بوضوح انجامید وخوشوقت ساخت بیت آسمان سجدہ کند بہر زمینے کہ درو ✤ یکدو کس یکدو نفس بہر خدا بنشینند ✤ نیک با حوال یاران بپردازند وتوجہات نمایند وترغیب نگہداشت نسبت علی الدوام کنند لیکن از ورود طالبان ترسان ولرزان باشند واز مکر خداوندی جل شانہ ایمن نبوند مبادا خرابی این کس درین ضمن خواستہ باشند بالجملہ درین باب ہموارہ ملتجی ومتضرع بوند واز عجب وپندار ایمن نباشند ربنا اٰتنا من لدنک رحمۃ وھیئ لنا من امرنا رشدا والسلام علی من اتبع الھدیٰ

مکتوب (۲۱۰) دوصد ودہم

بصوفی محمد حسین کابلی در شرح احوال او. بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة و
تبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب سید خوشوقت ساخت واقعات روشن که نوشته اند
از دیدن سرور کائنات علیه وعلی آله افضل الصلوات واکمل التحیات وعنایت شدن
خلعت سبز از ایشان و همچنین دو خلعت دیگر از هر کدام از حضرات حسنین و دیدن خود را بصورت زن
خوش رو بلباس سرخ و بر تمام بندهائے اعضا زیورهائے فاخره و در همان زمان شیرے حمله کنان
بر شما ظاهر گشتن بعد از ان خلاصی یافتن از ان و ادا کردن دوگانه شکر و خواندن تمام قرآن
دران وقت همه واضح و هویدا گردید هر کدام نیک عالی ست نوشته بودند که چون در راه میروم هر چیز که
در میان آسمان و زمین ست همراه فقیر میروند دران وقت هر چیز را که مشاهده کرده میشود نوائے
همه اوست بگوش میرسد و از هوش مے برد بلے درین راه غیب الغیب هر ذره از ذرات این راه بندائے
انی انا الله مے سراید و هر دیو این بادیه بعشوه پری خود را مینماید و به پرتش خویش سالک را
میخواند و راه زنی طالبان میکنند بلند همتے باید که در رنگ ابراهیم پیغمبر علی نبینا وعلیه وعلی آله
الصلوة والسلام بانها التفات ننماید و فریفته حسن موهوم شان نگردد لا احب الآفلین
گوید و بذاتے که سزاوار طلب ست ولم یزل ولایزال صفت اوست پوید و بترانه انی وجهت
وجهی الآیة سراید و در قبرستانے که میروید و اموات دامن شما گرفته چیزها مے طلبند الهٰ نیک
است آنچه از دست شما بیاید موافق طلب بایشان بگذرانید نوشته بودند هر گاه در نماز استاده
میشوم در صف جمیع انبیا علیهم الصلوة والسلام خود را مے بینم و آنچه از رکوع و سجود آورده میشود
بفقیر موافقت میکنند و بعد از نماز در خلوت چیزها بفقیر میگویند و هیچ بخاطر نمیماند مخدوما
مقصود از آفرینش انبیا اند علیهم السلام و هر دولتے که هست برائے ایشان آمده است سعادت
امتان ست که در امرے از امور با این بزرگواران شرکت پیدا کنند و بمتابعت ایشان
از الوش ایشان چاشنی چشند اللهم لا تحرمنا من برکاتهم واجعلنا من متابعی
آثارهم والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب (۲۱۱) دوصد و یازدہم

بہ نصیر خان در اندرز و نصیحت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ حامدًا و مصلّیًا اللہ تعالی مشمول الطاف و عنایاتِ خویش داشتہ بکسبِ مرضیاتِ خود مکرم و ممتاز دارد صحیفہ شریفہ کہ بدستِ صوفی محمد حسین فرستادہ بودند رسید چون مخبر از سلامتیِ دوستان بود مسرت بخش گردید صوفی مشار الیہ از ان مشفق خیلے رضامند و شکر گذار آمدہ است ہر خدمتے کہ نسبت بموٰمی الیہ بوقوع آمدہ است بر محل ست خدمتِ فقرا و اہل اللہ مثمرِ برکات ست و سببِ کشایشِ کارِ دنیا و آخرت مخدوما حیاتِ دنیاوی بسیار قلیل ست و معاملۂ آخرت ابدی و غیر منقطع عاقل کسے ست کہ این فرصتِ قلیل را غنیمت شمردہ توشۂ آخرت آمادہ سازد و باین انفاسِ معدودہ ملکِ ابدی بدست آرد و رضاے مولاے حقیقی جل شانہ حاصل کند اوقات را بذکر کثیر و اداے فرائض و سنن معمور باید داشت و از منہیاتِ شرعیہ از محرمات و مکروہات یکسو باید بود این کس بندہ است محکوم بطور او نگذاشتہ اند تا ہرچہ خواہد بکند مولاے بر سر خود دارد چارہ ندارد بغیر ازانکہ بمقتضاے اوامر و نواہی او زندگانی نماید و الا بندہ متمرد باشد و مستحقِ انواعِ عقوبات بود شفقت آثار احقائق آگاہ شیخ عبد الخالق از یارانِ خوب خوبِ ماست و صاحبِ کمالات و احوالِ علیہ است صحبت و خدمتِ او را غنیمت دانند در کارہا دعا و استمداد ازو طلبند و ختم حضرات خواجہا کنانند مشیخت پناہ اخوی اعزی شیخ محمد صادق را سلام رسانند شفقتہاے شما را دیدہ وطن دوستانِ اینجا را فراموش کردہ اند خوش گفت ؎ وَمَا فِیْہِ مِنْ عَیْبٍ غَیْرَ اَنَّ ضَیْفَہٗ ٭ یُلَامُ بِنِسْیَانِ الْاَحِبَّۃِ وَالْوَطَنِ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ اٰخِرًا

مکتوب (۲۱۲) دوصد و دوازدہم

بصلاح آثار صوفی پایندہ محمد کابلی در جواب کتابتِ او کہ متضمنِ احوالِ سنیہ بود و فرق میانِ فنائے قلب و فنائے نفس بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد و الصلوۃ و ارسالِ التحیات

میرساند مکتوب مرغوب سید حمداً لِلّٰهِ سُبْحَانَہٗ کہ بعافیت بوطن رسیدند واوقات را بجمعیت میگذرانند ویاران جمع میشوند وحلقۂ ذکر منعقد میشود ومعاملہ در ترقی ست نوشتہ بودند کہ خود را درین ایام داخل تعین حبی میابد الخ مبارک ست اَللّٰهُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْيَاءِ كَمَا هِيَ از محبت واخلاص حافظ مقصود علی نسبت بفقرا نوشتہ بودند ونیز مرقوم نمودہ بودند کہ کتابتِ فقیر بامیر خان گذرانید وسعی نمودہ ہمہ واضح گردید جَزَاهُ اللّٰهُ سُبْحَانَہٗ خَيْرَ الْجَزَاءِ امیدست کہ موافقِ محبت از راہِ معیت فیض مند شود واخذِ معانی خفیہ نماید در احوالِ مشارالیہ نوشتہ بودند کہ بے تعلقی دل بہم رسیدہ ست وخطرۂ ماسوا بدل نمیگذرد وایں حال بسے شریف ست ومعتبر ست بفنائے قلب وقدم اول ست در اطوارِ ولایت گفتہ اند تا نیابی نہی دل را کہ انقطاعِ تام از ماسوا حاصل شود کہ اگر بتکلف یادِ ماسوا نماید بیادش نیاید دلیلِ یافت ست سعی نمایند کہ قدم پیش نہند درین فنا ہر چند نسیانِ ماسوا حاصل ست وحضورِ بے غیبت کائن لیکن نفس حاضر ہنوز بر جاست وانانیتِ ناسی برپا جانے باید کند کہ این نفس حاضر رو بزوال آورد واین کوہِ انو ند بکلند کلمۂ طیبہ از بیخ وبن برکندہ شود وانانیت ومعادات کہ بمولائے خود دارد منتفی شود این حالت معتبر بفنائے نفس ست وقدم ثانی ست درین راہ

وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۲۱۳) دو صد وسیزدہم

بخواجہ قاسم بینہ گی در شرحِ حال او وسرِ لحوقِ عدم بعدمِ مطلق بعد لحوق بکمالات یا صل وجہ انفکاکِ یک لحوق از لحوقِ دیگر ❊ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الْعَلِيِّ الْاَعْلٰى وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى رَسُوْلِهٖ سَيِّدِ الْوَرٰى صَاحِبِ قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى وَعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهِ الْبَرَرَةِ التُّقٰى امابعد صحائفِ گرامی بتعاقب یکدیگر رسیدہ مسرت بخش وشوق افزا گردید سلامت وبعافیت باشند وبر جادۂ شریعت وطریقت مستقیم بوند فَاِنَّ الْاِسْتِقَامَةَ فَوْقَ الْكَرَامَةِ وَهِيَ مَدَارُ النَّجَاةِ وَبِدُوْنِهَا خَرْطُ الْقَتَادِ از شوقِ

ملاقات برنگاشته بودند ازین جانب دوستان نیز مشتاق دانند واشد شوق از مبدأ و اصل تصور فرمایند چون رابطهٔ محبت قوی ست بمقتضائے حدیث المرءُ مع من احبّ معیّت معنوی باندازهٔ این کائن ست وراهِ فیض کشاده و آنچه از احوالِ خود نوشته اند که نه از وجود حکم مانده و نه از عدم اثر بسیار خوشوقت ساخت این قسم فنا که وجود با کمالات تابع خود باصلِ خود ملحق شود و عدم که مرآت آن کمالات بود نیز باصلِ خود که عدمِ مطلق باشد لاحق گردد اعلائے اقسامِ فناست که از عارف نه عین میماند و نه اثر لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ عدم که از اعدام دیگر جدا شده بود بانعکاسِ کمالات بود در مرآتِ او و چون کمالات باصلِ خود رجوع کردند مابه الامتیاز عدم از اعدام دیگر نماند عدم نیز بعدمِ مطلق رجوع کرد اگر گویند برین تقدیر باید که تلازم باشد میانِ لحوقِ کمالات باصل و میانِ لحوقِ عدم بعدمِ مطلق وحال آنکه لحوقِ عدم بعد لحوقِ کمالات ست بعدیتِ زمانیه و بسیاست که لحوقِ کمالات شود و لحوقِ عدم نشود سرِّ این انفکاک چیست گوئیم که بعد لحوقِ کمالات باصل علاقه میماند کمالات را بمرآتِ عدم و فنا متحقق میشود بعد ازان بمرورِ این علاقه هم برطرف میشود پس تا زمانے که علاقه بمرآت باقی ست مانعِ لحوقِ عدم ست بعدمِ مطلق چه مابه الامتیاز عدم ولو فی الجمله باقی ست و بعد زوالِ علاقه مانع بالکل زائل میشود و بعید نیست که گفته شود که اگر لحوقِ کمالات بظلِ اسم ست که مبدأ تعینِ سالک ست علاقهٔ اصالت و ظلیت ثابت ست که مانعِ لحوقِ عدم ست و چون سالک ترقی نماید و از ظلِ اسم باصلِ اسم ملحق شود علاقهٔ مذکور نماند که عینِ ثابتهٔ او همان ظل بوده است نه اصل این زمان عدم نیز بعدمِ مطلق رود و فنائے اتم حاصل آید اطفِ المصباح فقد طلع الصباح والسلام

مکتوب (۲۱۴) دوصد و چهاردهم

بخواجه عبد الصمد کابلی در جواب کتابتِ او که متضمن بر بعضے اذواق و دیدِ قصور بود و اشارت به بشارت

بعد الحمد والصلوٰة وارسال التحیات میرساند صحیفهٔ شریفه رسید مسرت بخش

گردید مقدمات کسرِ نفس و دیدِ قصور که مرقوم نموده بود بوضوح پیوست این دیدِ قصور نعمتے ست عظمیٰ سببِ تنویرِ باطن ست و وسیلۂ قبولِ طاعات حق سبحانه این دید را ثمرات دهد و این کسر را اکسیر گرداند و چون این دید غالب مے آید عارف کاتبِ یمین خود را معطّل و بیکار می یابد چه نه نمی یابد که بر روئے کاغذ ثبت نماید و کاتبِ شمال را همواره در کار مے بیند این دید از ظهور نورِ قدم ست و از مشاهدۂ کمال و جمالِ لایزال ست که در جنبِ آن همه نقص و شر بنظر مے در آید اِذَا تَجَلَّی اللّٰهُ لِشَیْءٍ خَضَعَ لَهٗ از ثمراتِ این دید ست آنچه نوشته اید که این نسبت جمیع لطائفِ امر و خلق را فرو گیرد که ازین کس هیچ نام و نشان و عین و اثر باقی نمیماند و بجز ذاتِ بحت و کمالاتِ ذاتیۂ او سبحانه و تعالیٰ امرے دیگر مفهوم و معلوم نمیگردد بلے تا بر شرارت و نقصِ ذاتی خود آگاهی نیابد و صفاتِ کمال از و نه بیند کمال و جمالِ لایزال پرده نکشاید و بذات و کمالاتِ ذاتیه او راه نیابد بذا تحدّد و ما بهنگام تسوید این سطور بزینت و خلعت عجب بنظر در آمد معلوم شد که شما را از مقامِ خُلّت نصیبے هست و این تزیّن از ان است کرامانا که ولایتِ شما ولایتِ ابراهیمی ست عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالْغَیْبُ عِنْدَ اللّٰهِ تَعَالٰی وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَاللّٰهُ اَعْلَمُ

مکتوب (۲۱۵) دوصد و پانزدهم

بمیرزا محمد صادق پسر نصیر خان در اندرز * بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَاِرْسَالِ التَّحِیَّاتِ میرساند مکتوب مرغوب رسید مسرت بخش گردید **مصرع** از هر چه میرود سخنِ دوست خوشتر ست * تمامترین عبارات در سیر و سلوک اهلِ این طائفه این آیۂ کریمه ست مَا عِنْدَکُمْ یَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ طالبِ صادق تا از منتسبات تهی نگردد و جود و سائرِ کمالات که پر توِ کمالات اوست تعالیٰ باصل حواله ننماید و بآنجنابِ قدس نسپارد بانوارِ لایزال بقا نیابد **بیت**

گر بر سرِ کوئے عشق ما کشته شوی * شکرانه بده که خون بهائے تو منم * شاهبازے باید که در بحار اسرارِ این کریمه غواصی نماید و از عمومِ دو کلمۂ ما که در ان کریمه واقع ست بهره ور گردد دیگر از آزارِ خود نوشته بودند

سببِ تشویشِ خاطر گردید حمدًا لِلّٰہِ سُبحانہٗ کہ بصحت تبدیل یافت بقیہ کہ ماندہ است امید ست
کہ آنہم برطرف گردد شکرِ حق جلّ و علا بجاے آرند دیگر در صحبتِ شیخ محمد حسین بطریقۂ اکابر آشنا
شدید و فوائدِ کثیرہ اخذ نمودید و ترقیات کردید اکنون مختار ید اگر در صحبتِ شیخ عبد الخالق کہ صاحب
کمالاتست بنشینید و توجہات بگیرید خوب و مناسب سر چشمہ یکیست بوظائفِ طاعات و
اذکار سرگرم باشید و حیوۃِ چند روزہ را غنیمت شمرید و توشۂ آخرت را مہیا سازید و دوستان را
بدعاے خیر یاد آرید وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی ++

مکتوب (۲۱۶) دو صد و شانزدہم

بمخدوم زادہ عالی جاہ شیخ خلیل اللہ در ترغیبے انزوا ۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَ
الصَّلٰوۃِ وَ تَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند احوال بہمہ حال مستوجبِ حمدِ ذی الجلال ست امید ست
کہ آن فرزندِ عزیز نیز بعافیت باشد و بر جادۂ سنّت مستقیم بود و در مدارج قرب ہموارہ مرتقی
مشتاقان زیر بارِ انتظار اند کرم کردہ ایشان را سبکسار سازند و عمر چند روزہ را در زاویۂ گمنامی و
بمجاورتِ مزارِ سامی صرف نمایند و از برکات و انوارِ آن بقعہ بہرہ برگیرند و اقتباس نور نمایند
تا ہمہ نور گردند اَللّٰھُمَّ اجْعَلْنِیْ نُوْرًا نورست کہ سببِ اظہار و ظہور ست خُلِقْتُ مِنْ نُوْرِ اللّٰہِ
وَالْمُؤْمِنُوْنَ مِنْ نُّوْرِیْ بزرگیِ نور را از کریمۂ اَللّٰہُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ و حدیث
نُوْرٌ اِنّٰی اَرَاہُ را دریاب معاملۂ بقا باللہ را کہ مستفاد از حدیثِ مَنْ قَتَلْتُہٗ فَاَنَا دِیَتُہٗ و کریمۂ
فَاَحْیَیْنٰہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا بیان فرمودہ مامول از دوستان دعاست وَالسَّلَامُ اَوَّلًا و
اٰخِرًا

مکتوب (۲۱۷) دو صد و ہفدہم

بسیادت پناہ سید محمد شریف در حلِّ اسئولۂ او کہ پرسیدہ بود ۔ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ نمودہ می آید
کہ سیادت پناہ سید شریف حلِّ اسئولۂ چند ازین درویش خواستہ بود باندازۂ فہم خود در حلِّ آن

نوشته آید المسئول من الله سبحانه العصمة والتوفیق سوال اول بدن صفت
جمادات دارد و روح از لطائف ست این هر دو درحالت مفارقت از هیچ حالت خبرے نداشتند
و در حالت اتصال که متلذذ و متالم اند چه طور ست الجواب ربما یکون مع الاجتماع ما
لا یکون مع الانفراد سوال دوئیم بعد از موت که بدن و روح را مفارقت و قطعیت
حاصل شد ثواب قبر و عذاب قبر که برحق ست چه طور ست جواب قبر روح را با بدن تعلقے و
اتصالے مے بخشند که سبب ادراک ثواب و عذاب شود نه آن قدر که موجب حس و حرکت بود نمے
بینی که در خواب متلذذ و متالم میشود و هیچ اثر لذت والم بر ظاهر او پیدا نیست سوال سیوم
ترقیات سلوک نهایت پذیر ست یا نے جواب اگر سیر سالک در تفصیل اسما و صفات افتاد
پس مراتب وصول بحق او نهایت پذیر نیست لهذا گفته اند منازل الوصول لا تنقطع
ابد الآبدین و اگر قطع مراتب اسما و صفات اجمالا شود پس منازل وصول انقطاع پذیر ست
چنانچه تحقیق آن در مکاتیب حضرت ایشان کائن ست سوال چهارم درمیان حال و علم
چه تفاوت ست و ازین هر دو کدام بهتر ست جواب حال اشرف ست از علم و علم مقدمه حال
علم خواص و عوام راست و حال خاصه اهل وجد و کمال ست علم اگر بمقتضائے آن عمل نشود
حجت ست بر عالم و اگر علم منقلب بحال شود از حجیت مے برآید هکذا سمعت من سیدی
و مرشدی رضی الله تعالی عنه سوال پنجم نزد اهل کمال گمراهی چیست و گمراه کرا میگویند
در شریعت گمراه همانست که خلاف شرع شریف ورزد اما گمراه طریقت کرا نامند جواب گمراه
طریقت آنست که خلاف شریعت کند و یا خلاف طریقت ورزد و از اطاعت پیر بیرون شود
سوال ششم بعد حصول جمیع کمالات و کامل شدن انسان توجه او بکدام جهت میباشد و بکدام
جانب متوجه میگردد جواب بعد حصول کمالات که بعروج تعلق دارد بکلیت متوجه حق ست جل
و علا و اگر کمالات عروج طے کرده رو بنزول آرد و برائے تکمیل ناقصان بعالم بازگشت بگرداند
اگر کمالات ولایت را طے کرده نزول میکند پس بظاهر متوجه خلق ست و بباطن متوجه حق جل و علا

واگر کمالاتِ نبوت را بانجام رسانده بنزول آمده است پس بظاہر و باطن متوجہ خلق ست و بکلیت رو بدعوت دارد سوالِ ہفتم مسئلۂ تجدد امثال کہ در فصوص[1] بیان نمودہ است گماہی از حقیقتِ آن التفات فرمودہ واقف سازند جواب تجدد امثال کہ بعضے صوفیہ بآن قائلند نزد مابہ ثبوت نہ پیوستہ است آین معاملہ اگرہست در شہود سالک ست وبس نہ در نفس امر چہ اگر این معاملہ نفسِ امری باشد لازم مے آید کہ معصیت یکے کند و معذب دیگرے بود واین قضیہ عدالت بعیدست ومنشاء این دید کہ بعضے سالکان را روئے دہد در مکتوبات قدسی آیات بتفصیل مذکورست از انجا طلب نمایند سوالِ ہشتم بیادِ این ضعیف آمدہ کہ عزیزے فرمودہ گوش بند و ہوش بند و چشم بند پس این ہر سہ را کہ بست بکدام چیز مشغول شود وبازازین شغل نتیجہ کہ حاصل میشود چیست جواب ہمین بند کردن ذکر و شغل ست گفتہ اند دل از دشمن باز دار ودوست را طلبیدن حاجت نیست ونتیجۂ آن نتیجۂ ذکرست بعد ازان موافق حالِ طالب ہر چہ پیر بآن دلالت نماید مشتغل باشد سوالِ نہم آنکہ نفسِ ولایت چیست وصفتِ ولایت کدام جواب نفسِ ولایت فنا و بقاست و گسستن و پیوستن وصفتِ ولایت التجافی عن دارالغرور والتاھب لدارالقرار والسلام

مکتوب (۲۱۸) دوصد و ہژدہم

بمحمد باقر لاہوری در تحسین احوال او وبیان کمالاتِ محبت۔ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ ذی الانعام والصلوۃ والسلام علٰی رسولہ سید الانام وعلٰی آلہ الکرام و صحبہ العظام الٰی یوم القیام اما بعد مکتوب شریف سید فرحت فراوان سانید بعافیت وجمعیت باشند وبرجادہ شریعت علیہ وسنت سنیہ مستقیم بوند آنچہ از اذواق ومواجید خود در مکاتیب نوشتہ اند بسیار عالی ست عقلِ عقیل مشکل کہ باین دقائق بے تائیدِ الٰہی جل شانہ پے بردہ دیدہ باید کہ درک این معانی نماید نورِ الٰہی ست جل شانہ کہ حدیث ینظر بنور اللہ ایمائے بآن دارد

[1] یعنی فصوص الحکم کہ از تالیفات حضرت شیخ محی الدین عربی ست قدس سرہ ۱۲

حقیقت آن | گوش بند و ہوش بند و چشم بند | دوصد و ہژدہم | نور الٰہی

کہ فہم این اسرار میسر ماسیدلا یحمل عطایا الملک الا مطایاہ نوشتہ بودند در نیل نسبتے خاص از جناب سرور علیہ و علی آلہ افضل الصلوات والتسلیمات در حق خود فارغ مے بینند و آنحضرت را ممد خود مے فہمند و نیز عنایات والطاف از حضرت مجدد الف ثانی کہ میابید و چیزہائے کہ در مراتب عروج و منازل نزول کہ مدرک میشود و استیلائے سکر احیاناً و صحو احیاناً ہمہ بوضوح پیوست و خوشوقت ساخت اللّٰہم زد ہر چند رشتہ محبت و رابطہ معنوی قوی تر بود اخذ فیوض و برکات بیشتر نماید و بدرجات علی ترقیات فرماید مدار کار بر محبت است خصوص در طریقہ ما کہ نسبت ما انعکاسی و انصباغی ست مرید برابطہ محبت کہ بہ پیر دارد بمرور ایام برنگ او مے برآید و بجاذبہ محبت اخذ معانی خفیہ از باطن او مینماید المرء مع من احب معیت ہیچ دقیقہ را نمیگذارد کہ نصیب محب صادق نگردد ہر چند محبت بیش معیت بیش و ہر چند معیت بیش جذب صفات بیش علی الخصوص محبت کہ با صحبت جمع شود کہ صحبت پیر نیز از ارکان و شرائط این راہ ست و چون این طریق منسوب بصدیق اکبر ست رضی اللہ تعالی عنہ و آن حضرت در محبت و فدویت بیہمتا بود لاجرم او را در قرآن مجید معیت یاد نمود و الذین معہ فرمود ناچار مورد ما صب اللہ فی صدری الا وقد صببتہ فی صدر ابی بکر و ما ظنک باثنین اللہ ثالثہما گردید و بشرافت ثانی اثنین سربلند گشت مدار این طریق

نیز بر محبت آمد و این محبت معاملہ ایشان را از ہمہ پیش برد

طریقہ

مکتوب (۲۱۹) دوصد و نوزدہم

بملا فصیح الدین در تعبیر واقعہ و توجیہ قول حضرت شیخ عبد القادر قدس سرہ کہ فرمودہ از مشرق تا مغرب ہیچ ولی از اولیاء اللہ حنفی مذہب نیست جز وے۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم

الحمد للہ علی الائہ والصلوۃ والسلام علی افضل انبیائہ و علی آلہ و علی اصحابہ و سائر احبابہ اما بعد مکتوب مرغوب رسید خوشوقت ساخت اظہار شوق و تعطش نمودہ بودند

موقوف بر وقت ست لِكُلِّ اَجَلٍ كِتَابٌ امیدست که آتش شوق مشتعل شود و نائرهٔ محبت بلند گردد تا از ماسوی بتمام برآیند و بمطلب اعلی برسانند و اوقات را باہتمام امور معمور دارند و در رضای حق جَلَّ وَ عَلَا بجان کوشند و توشهٔ گور و قیامت آماده سازند جَآءَتِ الرَّاجِفَةُ تَتْبَعُهَا الرَّادِفَةُ جَآءَ الْمَوْتُ بِمَا فِيْهِ آنچه در واقعه دیده اید که برادر خورد شما رحلت نموده ست میتوانند که برادر خورد عبارت از شیطان همزاد شما باشد و خورد بودن او باعتبار آنست که در وجود و ولادت تابع شماست و مرگ او عبارت از عدم ظفر اوست بر شما و نارسیدن و بمراد خود از اضلال و اغوا و متوجه شدن سرور کائنات عَلَيْهِ وَ عَلٰى اٰلِهِ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَ اَكْمَلُ التَّحِيَّاتِ و اعزهٔ دیگر بنماز جنازهٔ او کنایت از اکمال مرگ و اتمام خسران اوست میگویند که بر آن چیز چهار تکبیر گفتیم یعنی آنرا وداع کردیم و ازان خلاصی یافتیم **مصرع** چار تکبیر زدم یکسره بر هرچه که هست و این حضور آن سرور صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَ اٰلِهٖ وَسَلَّمَ گویا برای تبشیر و تهنیت شما بوده است به تتمیم تخلص شما از شر آن لعین و سلامت ماندن شما از کید آن و نیز میتوانند که مراد از برادر خورد قلب باشد و خورد بودن او باعتبار آنست که قلب را عالم اصغر گویند و انسان را عالم صغیر گفته اند آنچه در عالم کبیرست در عالم صغیر کائن ست که انسان باشد و آنچه که در عالم صغیرست در عالم اصغر ثابت که قلب انسان بود و رحلت نمودن و فنائے اوست که مامور به در حدیث مُوْتُوْا قَبْلَ اَنْ تَمُوْتُوْا و نماز جنازهٔ او عبارت از شفاعت ست در حق او بالکمال فنائے او و حصول بقا و ترقی درجات مر او را و بعد از فراغ از جنازه که بمسجد جامع در جماعت مسلمانان درآمدید گویا کنایت ازان ست که بعد تخلص از شر لعین و یا بعد از حصول فنا قابلیت آن پیدا کردید که در عباد صالحین که باسلام حقیقی مشرف اند و در جنت وصال که مسجد که بیت الله ست کنایه ازانست درآیید فَادْخُلِيْ فِيْ عِبَادِيْ وَادْخُلِيْ جَنَّتِيْ مخدوما دیدن سرور کائنات و مفخر موجودات عَلَيْهِ وَ عَلٰى اٰلِهٖ اَفْضَلُ الصَّلَوَاتِ وَ اَكْمَلُ التَّحِيَّاتِ در خواب و واقعه مشروط بآن نیست که بصورتے که در مدینهٔ منوره مدفون‌اند بهمان صورت دیده شود بهر صورتے که دیده شود امیدست که از تمثل شیطان

محفوظ باشند لیکن باید دانست کہ وقائع و منامات مبشرات اند و مخبر استعداد دلالت بر حصول ندارند جائے باید کند کہ معاملہ از قوت بفعل آید و از گوش بآغوش رسد و آنچہ حضرت شیخ عبد القادر قدس سرہ فرمودہ کہ از مشرق تا مغرب ہیچ ولی از اولیاء اللہ خفی نماند نیست جز کسیکہ میتواند کہ معنی عبارت چنین باشد کہ امروز ہیچ ولی از رجال الغیب جز کسے نیست چہ مخاطب طالب رجال الغیب بودہ است موافق طلب او با و سخن کردند و الغیب عند اللہ عز و جل والسلام اولاً و آخراً

مکتوب دو صد و بستم (۲۲۰)

بمخدوم زادۂ عالی درجات صاحب تکمیل و ارشاد صاحب الوقار و التمکین شیخ سیف الدین محمد در بیان احکام عروج و نزول و دقائق سیر مریدی و مرادی و شمہ از احوال پادشاہ دین پناہ سلمہ ربہ بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف فرزند ارجمند رسید و مسرت بخش گردید آنچہ از اذواق و مواجید قلمی نمودہ بودند و در اثناء راہ از مزارات متبرکہ آثار اشفاق و مہربانیہا مشاہدہ نمودید خصوص از مزار متبرک حضرت خواجہ ما قدس سرہ معاینہ کردہ نوشتید ہمہ بوضوح انجامید و مسرت بر مسرت افزود نوشتہ بودند کہ نسبت این فقیر بنزول مائل تر است بے نزول شما اتم ظاہر میشود و این ارشاد و وصول فیض بخلق اللہ اثر آنست و ہنگام عروج چونکہ روبحق ست جل و علا از خلق بیگانگی و بے مناسبتی ست لاجرم نشستن و توجہ نمودن بطلبہ جبرست و غیر مطبوع این معنی در اولیاء عزلت و غیر مرجوعین بیشتر ست و در اولیاء مرجوعین و اہل عشرت کہ گاہے عروج واقع میشود کمتر چہ غیر مرجوع را بے مناسبتی تام ست بخلق و مرجوع را کہ عروج واقع شود آنقدر نیست چہ مسکن و ماوائے او در مراتب نزول ست و آنچہ نوشتہ اید کہ درین روزہا عروج خاص واقع شد و راہ وصول خود را در نہایت علو و تزئین یافت و حسن و نضارت آن از بیان خارج ست و این مسلک مخصوص بمراد آنست کہ مرید از اینجا قدم گاہے نیست مطالعہ آن سبب لذات معنویہ گشت آرے محبوبان انقلاب محبت براہ اجتبا کشان کشان میبرند و مریدان براہ انابت

بپائے خود میروند از رفتن تا بُردن فرق بسیارست اَللّٰہُ یَجْتَبِیْ اِلَیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَیَھْدِیْ اِلَیْہِ
مَنْ یُّنِیْبُ در راہِ انابت چون بپائے خود رفتن ست ریاضت و مشقّت بیشتر ست و در راہِ اجتبا
چون براہ بُردن ست ریاضت و مشقت آنقدر درکار نیست ریاضتِ او اتیانِ احکامِ شرعیہ و اتباعِ
سُنّتِ سَنیہ ست و اجتناب از بدعتِ نامرضیہ مُراد از امیر ند ریاضت کنند یا نہ و در راہ نخواہند
گذاشت خوش گفت ؎ عشقِ معشوقان نہانست و سِتیر ÷ عشقِ عاشق باد و صد طبل و
نفیر ÷ لیک عشقِ عاشقان تن زہ کند ÷ عشقِ معشوقان خوش و فربہ کند ÷ آرے مریدے کہ در صحبتِ
مُرادے افتد و فنافی الشیخ حاصل کند و شرائطِ صحبت مہما امکن بجا آرد سیرِ او نیز مُشابہ سیرِ مُرادان
باشد و در رنگِ شیخ خود محتاجِ مشقت و ریاضت نبود ہمان محبتِ شیخ راہبرِ او باشد و بکمالاتِ او
متحقق سازد مصرعہ خاص کند بندہ مصلحتِ عام را ÷ اصحابِ رسول صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم ببرکتِ صحبتِ
او بکمالاتِ او رسیدند و از اولیاءِ امت سبقت کردند آنچہ در احوالِ بادشاہِ دین پناہ سلمہ ربہ مرقوم
نمودہ بودند از سریانِ ذکر در لطائف و حصولِ سلطانِ ذکر و رابطہ و قلتِ خطرات و قبولِ کلمہ
حق و رفعِ بعضے منکرات و ظہورِ لوازمِ طلب ہمہ بوضوح پیوست شکرِ خداوندی جلّ شانہ بجا
آورد و در طبقہٴ سلاطین این نوع امور حکمِ عنقائے مُغرِب دارد در حدیث آمدہ ست مَنْ اَحْیٰی
سُنَّتِیْ بَعْدَ مَا اُمِیْتَتْ فَلَہٗ اَجْرُ مِائَۃِ شَہِیْدٍ اَللّٰھُمَّ زِدْہُ تَوْفِیْقًا وَطَلَبًا وَشَوْقًا وَ
تَرَقِّیًا فِیْ مَرَاتِبِ قُرْبِکَ این درویش از آنچہ وظیفہٴ فقیر ست از دعا و توجہ فارغ نیست و صلاحِ
ظاہر و باطنِ شان از درِ یوزہ گرِ باطنِ ایشان را بہ نسبتِ اکابر معمور میباید و امیدوارست کہ در نزدیکی
بفنائے قلب مشرف شوند کہ درجہ اُولیٰ ست از درجاتِ ولایت و این معنی را در حقِ ایشان
قریب الحصول میباید مصرع باکریمان کارہا دشوار نیست وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

مکتوب (۲۲۱) دو صد و بست و یکم

بسلطانِ وقت سلمہ ربہ در اظہارِ محبتہا و روابطہائے معنویہ و در بیانِ اِذَا بَکَی الْقَلْبُ مِنَ

الفقد ضحک الروح من الوجد. بسم الله الرحمن الرحیم اولی ما یقدم حمد الله
سبحانه ثم الصلوة والسلام علی النبی وآله عن انس رض ان رجلا قال یا رسول
الله متی الساعة قال ویلک وما اعددت لها قال ما اعددت لها الا انی احب
الله ورسوله قال انت مع من احببت قال انس رض فما رأیت المسلمین فرحوا
بشیء بعد الاسلام فرحهم بها متفق علیه وفی الحدیث ایضا علی ما نقل اصحبوا
مع الله فان لم تستطیعوا ان تصحبوا مع الله فاصحبوا مع من یصحب مع الله حتی
یوصلکم الی الله عز وجل اما بعد کمترین دعاگویان محمد معصوم بعرض باریافتگان حضور پرنور
کهف العالمین ظل الله علی العالمین حضرت امیر المؤمنین انار الله تعالی
برهانه میرساند فرمان عالیشان که از کمال عنایت و مهربانی مرقوم قلم عنبرین رقم گشته بود خواجه
محمد شریف بخاری در اعز ازمنه رسانید و فقرای بینوا را به تشریفات علیه بنواخت فقد وصل
الینا کتاب کریم کتاب تعرف فی وجوه عباراته نضرة النعیم از فحوای آن شوق
وطلب این راه هویدا بود از آنجا امیدواری وصول بحصول انجامید عزیزی گفته است اگر نخواستی
داد ندادی خواست قالوا اذا بکی القلب من الفقد ضحک الروح من الوجد گریه دل
از راه شوق وطلب حاصل شود آنرا دلیل بر یافت روح گفته اند بیانش آنست که لطائف خمسه
عالم امر حکم همسایه و همنشین دارند و بعضی از آنها لطیف تر اند از بعضی دیگر و هر کدام که لطیف تر است
بعالم غیب نزدیکتر است و در اخذ فیوض از حضرت وهاب عز شانه سبقت دارد و چون بر لطیفه
ازین لطائف عطیه وارد میشود لطیفه دیگر که نزدیک وست از آن واقف گشته بر آن دولت رشک و
غبطه میخورد و در طلب آن کوشش مینماید و گریه و شوق دامنگیر او میشود اگر بر هیچ یکی ازین لطائف
وارد غیبی روی ننماید همه غافل میبودند و راه طلب مسدود میبود پس گریه قلب دلیل است بر یافت
روح چه قلب و روح را با یکدیگر نسبت همسایگی و اتصال است و از یافت یکی دیگری واقف و از
نایافت آن دولت نالان و در طلب آن دوان الحمد لله والمنة که فقیر زاده منظور نظر قبول گشته

وانر صحبت بحصول انجامیده واز امر معروف ونہی منکر کہ شیوۂ فقیر زاده است اظہار شکر ورضامندی نموده است شکر خداوندی جل شانہ برین عطیہ بجا آورد وسبب ازدیاد دعاگوئی گردید چہ نعمتے است کہ باآن ہمہ طمطراق بادشاہت ودبدبہ سلطنت کلمۂ حق بسمع قبول افتد وگفتۂ نامرادے مؤثر شود وَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُو الْأَلْبَابِ وَصَلَّى اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی خَیْرِ خَلْقِہٖ مُحَمَّدٍ وَّ اٰلِہٖ اَجْمَعِیْنَ وَبَارَکَ وَسَلَّمَ

مکتوب (۲۲۲) دوصد وبیست ودوم

بملا شرف الدین سلطانپوری در سر محبوس شدن سالک در مقامے وعلاج آن • بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ الدَّعَوَاتِ میرساند احوال ہمہ حال مستوجب حمد ذی الجلال است اَلْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ تَعَالٰی عَافِیَتُکُمْ وَاسْتِقَامَتُکُمْ ظَاہِرًا وَّبَاطِنًا نوشتہ بودند کہ وقت تحریر متوجہ حال خود گشت مقامے نمودار شد ہر چند خواست کہ دخول نماید میسر نشد مخدوما چون نمودار شده است ودر شما خواست دخول پیدا شده امید ست کہ داخل شوید وحظے ازان فراگیرید اگر نخواستے وادندادے خواست از گرمی حلقۂ اصحاب وترقیات ایشان برنگاشتہ بودند شکر خداوندی جل شانہ بجا آورد اَللّٰہُمَّ زِدْ بیت آسمان سجده کند بہر زمینے کہ در و • یکدو کس یکدو نفس بہر خدا بنشینند • از محبوس شدن عزیزے کہ بہر توجہ او تاثیرات عظیم بمردم روئے میداد رقم نموده بودند مخدوما سبب حبس یا صدور زلت وارتکاب گناه ست علاج آن توبہ وانابت وتوجہ پیر ست یا انتفائے طلب وشوق ست علاج آن نیز توجہات پیر ست کہ از برکت آن ہم شوق وطلب ہم میرسد وہم ترقیات بحصول مے انجامد یا عدم مناسبت استعداد ست بفوق علاج آن نیز صحبت ومحبت تام ست بہ پیر کہ از فوق نصیبے یابد وتوجہ ومہربانی پیر برکت آن از استعداد خود بالا رود وبجاذبہ محبت کلب معانی خفیہ پیر نماید این سیر قسری ست نہ طبعی یا خلل در اعتقاد ست واین را علاجے نیست ہمان سستی عقیده کہ ناسوریست قوی سد راه او

تا اعتقاد تام و فنافی الشیخ حاصل نکند ترقی صورت پذیر نیست و بحبس دائمی گرفتار فقیر ہنگام این تحریر توجہ در تخلیص آن عزیز کرد تخلیص او معلوم گردید امید کہ باز گرفتار حبس نگردد والسلام

مکتوب (۲۲۳) دو صد و بست و سیوم

اولاً و آخراً

بمشیخت مآب شیخ محمد یوسف گردیزی در تعبیر وقائع او و ترغیب حلقہ ذکر و صحبت با طالبان

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ گرامی کہ بدست ملا عبداللطیف مرسول داشتہ بودند رسید مسرت بخش گردید و آنچہ در واقعہ دیدہ اید کہ این فقیر میان چیو کلان را قدس سرہ برداشتہ بر سر شما گذاشتہ است و شما آنحضرت را بر سر خود برداشتہ بسر برید و شما را کیفیتے و حالے شگرف روئے دادہ است و لذتے بہم رسیدہ کہ در کتابت نگنجد مخدوما ظاہرا فیوض و برکات از ایشان بشما رسد و نسبتے بیابید لیکن کسے کہ ایشان را برداشتہ بر سر شما گذاشتہ فی الحقیقۃ آن نسبت ازان کس است فلیفہم فانہ ینفع جدًّا و در واقعہ دیگر کہ دیدہ اید حضرت خواجہ بزرگ و فقیر بشما شمشیر و سپر دادہ ایم و شما بران سپر تکیہ زدہ نشستہ اید شمشیر و سپر حرز ست از دشمن و پناہ ست از شر آن و تکیہ زدن اعتماد ست بران و فیلہائے بسیار با علم و نقارہ و قرنا و سرنا[۱] کہ پیش پیش شما میرود و مردم بسیار جمع اند و ہمہ منتظر شما اند اشارۃ بعلو شان شما و سرداری و مرجعیت شما لیکن خواب مخبر استعداد ست حق سبحانہ از قوت بفعل آرد و از گوش بآغوش رساند انہ قریب مجیب حلقہ ذکر را برپا دارند و اہل طریق را سرگرم سازند سردی و خنکی نصیب اعدا باد با اہل ذکر و طالبان صادق صحبت دارند و بغیر ایشان بے ضرورت نپردازند **بیت** با عاشقان نشین و ہمہ عاشقی گزین + با ہر کہ نیست عاشق با او مشو قرین و بقربات اعمال پردازند و طالب ترقیات بوند من استوی یوماہ فہو مغبون و اجتہ دہر افتادہ را بدعائے خیر یاد آرند والسلام والاکرام ۔

[۱] سرنا منفف سورنا ے چہ سور یعنی شادی ست ۱۲

دویست | ## مکتوب (۲۲۴) دوصد و بست و چہارم | بیست

بمُحِب علی ملتانی در شرحِ احوالِ سنجیدہ او و اللہ تعالی بمراتبِ کمال و اکمال ترقیات دہاد کتابتے کہ از راہِ محبت فرستادہ بودند و احوالِ سنیہ مرقوم نمودہ رسیدہ خوشوقت ساخت تعاقب و توارُدِ فنا ہا و بقاہا با احکامِ متبایِنہ ہرکدام و ظہور نمودنِ معنیِ تخلقوا باخلاقِ اللہِ تعالٰی بروجہِ کمال کہ نوشتہ بودند بوضوح انجامید اللّٰہُمَّ زِدْ و آنچہ نوشتہ اند پس از ان کیفیتے روے داد ماہیتِ خود را ماہیت ارکان صلوٰۃ بخشوع بازیافت و ارکانِ مذکور و خشوع را اجزائے ماہیتِ خود ذوقی نمودہ این دید و این یافت خیلے غالب ست مطالعہ آن بسیار خوشحال ساخت امید ست کہ این فنا و بقا کہ با ارکانِ نماز بحصول پیوستہ است وسیلہ وصول حقیقت آن شود و تحقق بصورت بہم آغوشی حقیقت رساند نماز معشوقے ست دلربا در عالمِ غیب الغیب حقیقتے دارد کہ فوقِ ہمہ حقائق ست حدیثِ نفیس قف یا محمد علیہ السلام فان اللہ یصلے ایمائیست بآن حقیقت بیت چکد مشکِ تر از دستم گر آن گیسو بچنگ افتد + دمد صبح از گریبانم گر آن مہ در کنار آید + والسلام والاکرام

دویست | ## مکتوب (۲۲۵) دوصد و بست و پنجم | بیست

بسیادت پناہ میر محمد ابراہیم ولد شیخ میر در شرحِ حالِ او بسم اللہ الرحمن الرحیم صحیفہ گرامی رسید مسرت بخش گردید از شوقِ ملاقات برنگاشتہ بودند ازین جانب نیز احبہ را مشتاق دانند و حدیثِ نفیس و انا الیہم لاشد شوقاً منہم برخوانند نوشتہ بودند کہ گاہے میباید نورے در سینہ بس روشن ست و گاہے آن نور را در تمام اعضائے خود میباید چنان متخیل میشود کہ گویا تمام وجود نورِ محض ست الخ بلے ہر فیض و نور کہ از عالمِ غیب برین کس مے آید اول بر سینہ مے آید کہ محلِ علم و دانش ست و موضعِ لطائفِ عالمِ امر کہ اقرب ست بعالمِ قدس ہرچند بعد

حصولِ کمالاتِ نبوت دولتِ قرب نصیبِ عالمِ خلق میشود و عالمِ امر تابعِ او لیکن این قرب بعد کسبِ کمال ست و قربِ عالمِ امر خلقی و جبلی و بعد ورود بقدرِ سینہ بہ سائر اعضا میرود و تمام وجود را نور میسازد با آنکہ گوئیم کہ مضغۂ قلبیہ از عالمِ خلق ست و محلِ آن سینہ است پس سینہ مخصوص بعالمِ امر نشد چون آیۂ کریمہ نازل شد اَوَمَنْ کَانَ مَیْتًا فَاَحْیَیْنٰہُ وَجَعَلْنَا لَہٗ نُوْرًا یَّمْشِیْ بِہٖ فِی النَّاسِ الآیۃ رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمود اَلنُّوْرُ اِذَا دَخَلَ الصَّدْرَ انْفَسَحَ فَقِیْلَ ھَلْ لِذٰلِکَ عَلَمٌ یَا رَسُوْلَ اللّٰہِ فَقَالَ عَلَیْہِ وَآلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ اَلتَّجَافِیْ عَنْ دَارِ الْغُرُوْرِ وَالتَّاھُّبُ لِدَارِ الْقَرَارِ درین حدیث ایماے ست بآنکہ نور اول بر سینہ فرود می آید از دید قصورِ اعمال و افعال و اقوال و نیاتِ خود و خراب و ابتر یافتن خود را مر قوم نمودہ بودند نیک ست این دید قصور قیمتِ اعمال را میفزاید و بقبول نزدیکتر میسازد چہ توان کرد نصیبِ ممکن بیچارہ قصور و نقص ست و ابتر و خراب تر از عدم چہ چیز خواہد بود کمالات ہمہ باہل آن عاید ست کُلُّ شَیْءٍ یَرْجِعُ اِلٰی اَصْلِہٖ اَللّٰھُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْیَاءِ کَمَا ھِیَ نوشتہ بودند کہ شخصے از ازرصعب و اشت و معالجات کارگر نمیشد روزے توجہ باینجانب نمودہ و خود را از میان کشیدہ متوجہِ آن مریض شدم بعد از توجہ خفتے طاری مریض ہم رسید یک جزے آزار او در خود یافتم باز توجہ باینجانب نمود آزار از فقیر ہم برطرف شد و اضح گردید موافقِ اعتقادِ شما بشما مینمایند اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِیْ بِیْ آنچہ در باب فرزندی ابو القاسم نوشتہ بوضوح پیوست اللہ تعالیٰ جزاے خیر دہاد وَالسَّلَامُ وَالْاِکْرَامُ

مکتوب دو صد و بست و ششم (۲۲۶)

بسیادت پناہ میر محمد اسحاق ولد شیخ میر در بشارت بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ ذِی الشُّکْرِ وَالْمِنَّۃِ وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ عَلٰی حَبِیْبِہٖ مُحَمَّدٍ وَّآلِہٖ وَالتَّحِیَّۃُ مکتوب مرغوب سیدہ خوشوقت گردانید اللہ تعالیٰ بعافیت و استقامت دارد و در مراتبِ قرب ترقیات کرامت فرماید بشارتے کہ ہنگامِ رخصت بشما گفتہ بودم الحال ہم کہ ملاحظہ مینمایدان معنی در خود مطالعہ میکنند و شمارا

نمود و آن انوار و اسرار در میاید بلکه بیشتر از سابق معلوم میگردد و ترقی دران مقام بفہم مے در آید اما دخول بمقام فوق طرحی صحیح نمیشود و فقیر درین باب بے توجہ نیست امیدوار باشند جواب اسولہ شما را میان حضرت باستصواب فقیر نوشتہ است مطالعہ خواہند نمود و فقیر خالی از ضعف نیست و کتابتہائے بسیار نوشتنی بود بنابران خود نتوانست نوشت بخلوت راغب باشند و اوقات را در اہم امور مصروف سازند و از تذکر موت و قیامت فارغ نبوند جاءت الراجفۃ تتبعہا الرادفۃ جاء الموت بحذا فیرہ مامول از دوستان دعائے سلامتی خاتمہ است والسلام علیکم و علی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی الہ الصلوات والبرکات العلی

مکتوب (۲۲۷) دو صد و بیست و ہفتم

دو بیت

بسلطان وقت مد ظلہ العالی در بیان معارفے کہ تعلق بفنا دارد بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ الذی نور قلوب العارفین بذکرہ وانطق السنتہم بشکرہ و عمر جوارحہم بخدمتہ وسقاہم بمحبتہ شراب معرفتہ واشہد ان لا الہ الا اللہ وحدہ لا شریک لہ واشہد ان محمدا عبدہ ورسولہ صلی اللہ تعالی علیہ وسلم و علی الہ واصحابہ نجوم الہدی صلوۃ وسلاما دائمین ابدا قال اللہ تبارک و تعالی کل شیء ہالک الا وجہہ وقال النبی صلی اللہ تعالی علیہ و علی الہ وسلم ولنعم ما قال لبید شعر الا کل شیء ما خلا اللہ باطل + ماسوی حق جل و علا ما لک و لا شے محض ست باطلے ست حق نما و عدمے ست وجود آسا ذاتا و عدم ست کہ ماوائے ہر شر و نقص ست وجود و توابع وجود از صفات کمال در وے مستفاد و مستعار از مرتبہ وجوب و پرتو کمالات اوست تعالی پس خیر و کمال ہمہ عائد آنجناب قدس باشد و شر و نقص بتمام راجع بممکن بود کریمہ ما اصابک من حسنۃ فمن اللہ وما اصابک من سیئۃ فمن نفسک مؤید این معنی ست ممکن این کمال نا دانی ذات خود را فراموش ساختہ است و از شرارت و نقص ذاتی خود چشم بستہ بکمالات

عاریتی خود را خیر و کامل خیال کردہ است و مبدأ خیرات دانستہ و بنیاد دراز برین بے بنیاد نهادہ و ازین رهگذر دعوی همسری بمولای خود جل شانہ پیدا کردہ و رعونت و انانیت اماره ازینجا ناشی گشتہ عجب معاملہ است اصل کہ بکمال و جمال آراستہ است در پردہ است و از نظر پوشیدہ و ظل کہ منشأ نقص و شرارت است خود را بتهمت بعنوان اصل هویدا کردہ و بر نظارگیان جلوہ دادہ **بیت**

پری نهفتہ رخ و دیو در کرشمہ و ناز + بسوخت عقل ز حیرت کہ این چہ بو العجبیست + و چون بسابقہ عنایت سالک بر عدمیت ذاتیہ خود اطلاع یابد و صفات کمال را پرتو کمالات او یقین نماید و این کمالات را درست باصل حوالہ کند و خود را کہ مرآت این کمالات بود خالی محض یابد و عدم صرف بیند بفنای حقیقی مشرف شود و از انانیت اماره وا رهد و اماره بتدریج باطمینان رسد این زمان نعمت در حق او تمام شود للمولوی قدس سرہ **بیت** چون بدانستی کہ ظل کیستی + فارغی گر مردی و ور نیستی + اما بعد فرمان عالی شان در اسعد ازمنہ پرتو نزول انداختہ فقراے بینوا را انواع بهجت و شرف رسانید **بیت** از آمدنش چو گل شگفتیم + دامن دامن بهار رفتیم + و از فصاحت نظم رنگین و دلکش و بلاغت معانی و نکات آن چہ توان نگاشت

ع فی کل لفظ منہ روض من المنی + وفی کل سطر منہ عقد من الدرر +

کیفیت سبق باطن را در کتابت فقیر زادہ بیش نوشتہ است بنظر عالی در آمدہ باشد استمداد توجہ غائبانہ ازین شکستہ فرمودہ اند هر چند از راہ دعاگوئی قدیمی سابقا هم اکثرے بدعا و توجہ آنحضرت مشغول بودہ درینولا کہ این قسم مهربانیها و خصوصیت در میان آمدہ خود بجمع همت بطریق معهود این سلسلہ علیہ در ترقی باطن و ازدیاد کیفیت آن و استقامت و نصرت ظاهر نیز مقید است و بهیچ وجہ بتقصیر رضا ندارد از بار گران بار جهانداری و حسن خاتمہ اظهارے رفتہ بود چون او منجانب از کرم خویش خوف درین باب عنایت فرمودہ است امیدوار بها حاصل گشت این خوف کارهاے صعب را آسان میگرداند در حدیث آمدہ است لا یجتمع خوفان خوف الدنیا و خوف الآخرة اداے خدمات و لوازم خیر خواهی فقیر زادہ چون منظور نظر عالی شدہ موجب سعادت و باعث

امتیازِ او گردیده والحق که فقیرزاده که صاحبِ کمالاتِ صوری و معنویست و بعزلت و عدمِ اختلاط خوکرده
و بصحبت چندانے سرے نداشت لیکن محض خیرخواهی او را برین معنی آورده ست درباب برادرِ دینی
که نیز بکمالاتِ ظاهر و باطن آراسته است کرم فرموده بودند سابقا هم حقِ صحبت بمشارالیهم ادا میفر
الحال بموجبِ امرِ علی بیشتر از بیشتر خواهد کوشید مربیِ حقیقی او ست جلّ شانهٗ خود در طلب میدهد
و در طلبِ خود میدواند و خود راهِ وصل میکشاید مصراع ع از ما و شما بهانه بر ساخته اند +
آفتابِ سلطنت و کوکبهٔ معدلت تابنده و درخشان باد +

مکتوب (۲۲۸) دو صد و بست و هشتم	دودیست

بدوست محمد بیگ در فضائلِ نماز و در بیانِ آنکه لذتے که در ادائے فرض آن رو میدهد اصل ست + ابوابِ
ترقیات مفتوح باد دو کتابتِ شما پے در پے رسید خوشوقت ساخت آنچه از جمعیت در نماز و ذکر
در ذکر و حلقهٔ یاران نوشته بودند نعمتِ عظمےٰ ست شکرِ این نعمت بجا آرند و در ازدیادِ جمعیتِ آن
کوشند مخدوما لذتے که در نماز خصوص در نمازِ فرض رو میدهد از اصالتِ نسبت مشعرست و از انجا
کار مُخبر نوشته بودند نوافل که به نیت تکمیل فرائض کرده شود همان لذت مے بخشد بعد ازان هر چ
میخواهد این نیت در نوافل دست نمیدهد و اگر بتکلف لحظهٔ نیت میکنند بیحلاوتی مے انجامد بدا
مدارِ کار بر فرائض ست گو در نوافل آن نیت دست ندهد هیچ فکر نکنند و در تکمیلِ نسبتِ فرائض
و لذتِ آن کوشند والسلام اولًا و آخرًا

مکتوب (۲۲۹) دو صد و بست و نهم	

بخواجه کلان خواجه مزاری نقشبندی پسر خواجه عوض مزاری بخاری در بیانِ آنکه ظل هر چه دارد
اصل ست لیکن از کمالِ نادانی اصلِ خود را فراموش کرده است و در حلِ واقعهٔ او + بسم الله الر
الرحیم الحمد لله العلی الاعلیٰ والصلوٰة والسلام علیٰ نبیه وحبیبه المصطفیٰ

اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهِ الْبَرَرَةِ التُّقٰی اما بعد و صحیفۂ گرامی از ان جناب باین درویش دلریش رسید
مشرف ساخت سلامت و بعافیت باشند و بر جادۂ شریعتِ علیّہ و سنتِ سنیّہ مستقیم بوند و از
ظل باصل آیند و از لفظ بمعنی گرایند و خوش گفت **بیت** تو مے ز وجودِ خویش فانی + رفتہ
ز حروف در معانی + حصول ولایت مربوط ست بوصول باسمے کہ مبدأ تعینِ سالک ست و فنا
دران اسم و سالک ظلِ آن اسم ست و ظل ہر چہ دارد از خیر و کمال و حسن و جمال ہمہ پرتوِ اصل ست بخود
در ہیچ چیز استقلال ندارد و لیکن ظل از کمالِ نادانی اصلِ خود را فراموش کردہ است و بخود گرفتار
گشتہ و کمال و جمال کہ از اصل ست از خود دانستہ خود را کامل و مبدأ خیرات تصور نمودہ ست و رعونت
و انانیت پیدا کردہ و ازین رہگذر ہمسری و شرکت بمولائے خود جستہ **بیت** پری نہفتہ رخ و
دیو در کرشمہ و ناز + بسوخت عقل ز حیرت کہ این چہ بو العجبی ست + و چون سابقۂ عنایت در رسد و کمال
و جمالِ اصل ہویدا گردد و این کمالاتِ انعکاسی را درست باصل بسپارد و بر عدمیت ذاتیہ خود عالم
و بینا گردد و خود را ہالک و لاشئے یابد آن زمان سر رشتۂ سعادت بدست آید و از شرارت امارہ امید
نجات یابد بمولوی قدس سرہ **بیت** چون بدانستی کہ ظل کیستی + فارغی گر مردی و ور زیستی +
الله تعالی امثال ما دور از کاران را بطفیلِ شما شاہبازان کہ جانشینِ بزرگانند و بمجاورتِ روضۂ مقدسہ
مستسعد ایمانے باین معانی دہاد و شربے ازین مشرب روزی کناد و از انوار و برکاتِ آن موطن
ہموارہ چشمِ انتظار در راہ ست و از فیوض و اسرارِ آن جائے امیدوار **بیت** درین دیار بدان زندہ
ام کہ گاہے + نسیمِ عاطفتے زان دیار مے آید + واقعۂ طویل کہ برنگاشتہ اند نیک ست و از مناسبات
معنویہ مخبر و خطرۂ سوالِ مقطعاتِ قرآنی ہم مشعر از انست و اجتماع حلوائے تر باد و پیازہ در
یک طبق گویا ایمائیست بہ نسبتِ خاصِ آنحضرت کہ مقتبس از انوارِ خاتم الانبیاست علیہ و
علیہم الصلوات و البرکات و خواجہ ہاشم علیہ الرحمۃ اشارہ بآن نمودہ آنجا کہ گفتہ **بیت**
بشیرینی نمکِ سیا نیاید + چہ اعجازست کاین لب مینماید + و شما را کہ از ان نعمت دادہ اند بشارتے
است شگرف باید دانست کہ بزرگانِ ما بر وقائع و منامات چندان اعتبار نہادہ اند معتبر بیداریست

کہ در بیداری روئے نماید خواب مبشر استعداد ست جانبے باید کند کہ معاملہ از قوت بفعل آید و از گوش باغوش رسد والسلام اولاً و آخراً

دویست مکتوب دو صد و سی ام (۲۳۰) نامہ محبوبہ

بحاجی حبیب اللہ حصاری در تعبیر وقائع و منامات او با شرح احوال یاران او و ما یناسب ذلک

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ علی نعمائہ والصلوٰۃ والسلام علی افضل انبیائہ وعلی آلہ واصحابہ وسائر احبابہ اما بعد مکاتیب شریفہ متعاقب یکدیگر رسیده مسرت بخش گردید آنچہ از منامات و وقائع و احوال خود و احوال یاران خود و اظہار شوق و آرزو و مقدمات کسر نفس خود و دید قصور و استفسار روایات فقہیہ درباب ارسال فش بین الکتفین والصاق کعبین در رکوع و جز آن ہمہ بوضوح انجامید و فرحت بر فرحت بخشید و آنچہ نوشتہ اند کہ روزے بخاطر رسید کہ با اینہمہ گفتگوئے خلق و شکست نہادی یاران حال تو چون خواہد شد الہام بگوش رسید فسیکفیکھم اللہ الی آخر الآیۃ بسیار خوشوقت ساخت و امیدوار گردانید این کلمہ مبارکہ جامع خیرات و برکات ست و مبشر درجات و قربات و آنچہ دیده اید کہ شما بر تخت نشستہ اید و تجویز بادشاہی بر شما کرده اند و برین معنی اتفاق نموده و ہمہ مردم رو بشما آورده اند و تعظیم میکنند و مبارکباد میدہند و شما تعجب میکنید کہ این معاملہ چگونہ صدق داشتہ باشد و حال آنکہ معاملہ من درین ایام بیاس کشیده است و خود را لاشئے محض میابم مخدوما ہیچ جائے تعجب نیست این یاس و این لاشیئیہ مفید سلطنت معنوی ست ہر چند معدوم و لاشئے تر ظہور کمالات و حریت از رقیت و تخلق باخلاق کہ از جملہ آن ملکیت ست زیاده تر و ہر چند مایوس تر از ظلال وارستہ تر و دختر پادشاہ کہ بشما عقد کرده اند میتواند کہ مبدا التعین شما باشد عقد بستن با آن متحقق شدن بآن و فنا و بقاست بآن و چون آن مبدا التعین جزئیست از جزئیات شان کلی کہ مبدا التعین پیغمبر ست کہ شما بر قدم او ہستید لاجرم آنرا دختر پادشاه نموده اند کہ این جزئی از آن کلی بظہور آمده است و

متولد شده و آن شانِ کلّی حکم بادشاه دارد بر جزئیات بے واسطه و بواسطه خود در واقعهٔ دیگر که نوشته اند
خود عریان شده و مرا نیز عریان ساخته در آغوش کشیده و بدن مبارک خود را بر من میمالید و باهم در
جامهٔ خواب خوابیده رازهاے پنهان باهم میگفتیم الخ بسیار خوب است و از مناسبت تامه مخبر و از
نصیب یافتنِ اسرار نهانی مشعر و واقعه که برادرِ شما دیده است و رسول صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَآلِهٖ وَسَلَّمَ
او را در کنار کشیده اند و حضرتِ ایشان قَدَّسَنَا اللهُ سُبْحَانَهٗ بِسِرِّهٖ از یک جانب ایشان و فقیر از جانب
دیگر و فقیرزادها و سائر یارانِ فقیر همه همراه اند الخ خوشوقت ساخت امید که از برکاتِ آن حضرت
عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ بهرهٔ تام یابد مطالعهٔ احوالِ مشار الیه نیز خوشوقت ساخت و همچنین
احوالِ ملا فتح الله که نوشته بودید نیک و اصل است و احوالِ یارانِ دیگر هم خوب است حق سبحانه و تعالی
روز بروز ترقیات دهاد و مخدوما آنچه حضرتِ ایشانِ ما در بابِ صعوبتِ تخلص از دقائقِ شرکِ خفی و عود
نمودن کلمهٔ اثبات که در ضمنِ کلمهٔ نفی و اثبات است از همه بداهتهاے ایشان و عدمِ لیاقتِ آن بجنابِ
مقدس یعنی بکلمهٔ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ اثباتِ الوهیتِ خود میکنند و اِلَّا اللهُ ایشان هم بایشان عائد
است نه بآن ذروهٔ علیا فرموده اند و خود را ازین حکم استثنا نموده و نیز آنچه برین فقیر در حرم
کعبهٔ معظمه روے داده نوشته بودند و نیز اظهار نموده بودند که از آن زمان که این معارفِ شگرف دیده است
میانِ خوف و رجا است و ترسان و لرزان است نمیداند که از کدام طائفه باشد سعادت آثارا این ترس
و لرزه و رجا است دردیست که درمان ندارد و دوا نیست که دوا پذیر نیست **شعر** لَقَدْ عَضَّتْ
حَيَّةُ الْهَوٰى كَبِدِيْ ۞ فَلَا طَبِيْبَ لَهَا وَلَا رَاقِيْ **بیت** همه صبحِ وصل جویان من شامِ نا امیدی
که سیاه بختِ هجرم شبِ من سحر ندارد ۞ شاهبازے باید که خلیل وار عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ از همه
ماسوی رو تافته و براءته لَا اُحِبُّ الْاٰفِلِيْنَ مترنم گشته از دقائقِ شرک وارهد و متبری گردد و
قبلهٔ توجه را احدیتِ ذاتِ تعالی ساخته بر زبانِ دُرفشان آرد اِنِّيْ وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِيْ
فَطَرَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ حَنِيْفًا وَّمَا اَنَا مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ این معنی را اکثر مردم بتمام معنی اند
اما کسے که بحقیقتِ این معامله رسد و از دقائقِ شرک وارهد حکمِ عنقاءِ مغرب دارد دیگران امانِ خود

مکرر منسوب سید مخدوما آنجا را خالی گذاشتن معقول نمینماید بهر حال اگر شوق غالب آید تا هفت استخاره
بکنند بعد اقبالِ قلب متوجه این حدود گردند و ملا فتح الله را بجائے خود نصب نمایند بعد استخاره والسلام

مکتوب (۲۳۱) دوصد و سی و یکم

علیٰ من اتبع الهدیٰ

بمیرزا لطیف بخاری در آنکه سلطانِ ذکر از مخترعات نیست از بزرگان آمده است و در مقاماتِ کسرِ نفس و
دیدِ قصور. بسم الله الرحمٰن الرحیم الحمد لله وسلامٌ علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ خصوصاً
علیٰ سید الوریٰ بدر الدجیٰ صاحبِ قاب قوسین او ادنیٰ وعلیٰ آله واصحابه نجوم الهدیٰ
مکاتیبِ شریفه بتعاقب یکدیگر رسیده سببِ مسرت گردید الله تعالیٰ سلامت دارد و بر جادهٔ شریعتِ علیه
و سنتِ سنیه مستقیم کناد و ابوابِ ترقیات را مفتوح سازد انه قریبٌ مجیبٌ مرقوم نموده بودند که در
وقتِ زیارتِ بزرگان از جانبِ دمیدنِ صبح چیزے آمده فرو میگیرد و کیفیت و حضوری حاصل میشود
لیکن نمیدانند که آن چه چیز است مخدوما این انوار و برکاتِ نسبت ست که از بزرگان بشما میرسد شکرانه
بجا آرید و قبول نمائید و بترانهٔ هل من مزید مترنم باشید واقعهٔ سور و درازے که دیده و نوشته اید
که چهار باغے ست آراسته الخ و بعد از بیدار شدن از خواب خود را غرقِ فیض یافتید نیک و روشن ست
حق سبحانه از واقعه بوقوع آرد و از گوش بآغوش رساند نوشته بودند که روزے از حقائق و معارف
ایشان میگذشت سخن از سلطانِ ذکر مذکور شد رئیسِ اهل مجلس سوال کرد که تا حال باین اسم ذکرے
مسموع نشده و در کتابها نیز بنظر نه درآمده آیا این سخن اولیاءِ سابق ست یا حالتِ ایشان ست مخدوما
سلطانِ ذکر در طریقهٔ ما زبان زد و شائع و ذائع ست و ما از پیرانِ خود شنوده آمده ایم مخترعِ ما نیست
هر چه هست از بزرگان ست خدمتِ شیخ عبد القدوس که از اکابرِ مشائخ هند بوده اند قریب بزمان
حضرت خواجه احرار قدس سرهما در آخرِ عمر استغراق و بیخودی بر ایشان غالب شد چنانچه اکثر روز
در استغراق میبودند در اوقاتِ نماز بآوازِ بلند ایشان را بیدار میساختند سرّ آن را از ایشان پرسیدند
فرمودند دل را بذکر بسیار کوفتم سلطانِ ذکر هر زمان غالب مے آید و مرا از من میرباید مرقوم نموده بودند

اگر وہ تنے از یاران و خلفائے تو درین ملک باشند گنجایش دارد کہ وسعت این حدود بسیار ست خبر گرفتن طالبانِ حق بتو مفوض داشتہ اند ضرورست کہ از ربع مسکون خبر بگیری مخدوما این مسکین خود را در ہیچ شمار نمی آرد و ہالک و لاشئے مے پندارد و بنابران بامرے نمیتواند پرداخت و بشرکت مولائے حقیقی جلّت عظمتہ خود را نمیتواند منصوب ساخت ببین ہیچم وکم ز ہیچ ہم بسیارے وز ہیچ وکم از ہیچ نیاید کارے مربی حقیقی اوست تعالیٰ و ربع مسکون و جز آن ہمہ در تحتِ تصرف اوست عز برہانہ مصراع از ما و شما بہانہ بر ساختہ اند ہر کسے را میخواہد کہ بتوسط یکے از دوستانِ خود فیض مند و بکمال برساند آنکس را بصحبت او میرساند یا این یا آنکس میرساند آرے اگر ما موز بچیزے شود امر دیگرست آن زمان موافق امر ناگزیرست بالجملہ امثالِ ما ہیچمدان را دور از کار را سوگ ہجر و ماتم عصیان و اشتی از ہمہ چیز ضروراید ست و گوشۂ نامرادی با مراعات شریعت انیم خلق را با او سپردہ مگر ہمت را در کسب مرضیاتِ او سبحانہ جست باید بر بست و اذکر اسم ربک و تبتل الیہ تبتیلا درین ضمن ہر کہ مناسبت دارد فیض خواہد برد والا لا والسلام اولاً و آخرا

مکتوب (۲۳۲) دو صد و سی و دوم

در بعضے اسرارے کہ در شرح احوال کہ بمخدوم زادہ عالی درجہ شیخ سیف الملۃ والدین سلمہ ربہ رقم فرمودہ اند بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند مکتوب مرغوب کہ متضمن اذواق علیہ و اذواق سنیہ بود خوشوقت ساخت و سبب فرحت دل و راحت جان گردید نوشتہ بودند کہ با وجود نسبت محبوبیت و اسرار متعلقہ آن جانب تکمیل و ارشاد روز افزون ست چرا روز افزون نبود کہ افضل محبوبان سرور دین و دنیاست و جانب ارشاد و تکمیل در وے علیہ و علی آلہ افضل الصلوات و اکمل التحیات از ہمہ زیادہ تر بود مرقوم نمودہ بودند کہ بعضے اوقات بمباشرتِ امور مباحہ نزول واقع میشود و تا بآن امور نسبت نما معاملہ تکمیل زبون مے افتد بلے ارتکاب رخص و مباحات تقویت جانب بشریت کہ ممد تکمیل ست

میکنند و ارتکاب عزیمت و مستحب پرورش جانب ملکیت می نماید که بارِ ارشاد کار ندارد لِکُلٍّ وِّجْهَۃٌ
او لیاءِ غیر مرجوعین در تکمیل جانب ملک و ملکیت کوشش مینمایند و از کمالاتِ بشریت و دعوت حظے
ندارند و اولیاءِ مرجوعین تکمیل هر دو جانب میکنند و ملکیت را با بشریت جمع ساخته اند این کار بر
مراد حق جلّ و علا قائم اند شعر لَا فِيْ الْوِصَالِ عُبَيْدُ نَفْسِيْ ٭ وَفِي الْهِجْرَانِ مَوْلَى لِلْمَوَالِيْ
بیت هجرے که بود مراد محبوب از وصل هزار بار خوشتر مضمون حدیث ست اِنَّ اللّٰهَ کَمَا یُحِبُّ
اَنْ یُّؤْتٰی بِعَزِیْمَتِہٖ یُحِبُّ اَنْ یُّؤْتٰی بِرُخْصَتِہٖ باید دانست که مباح که مقرون به نیت صالح
شود داخل مستحبات میگردد و رخصت عزیمت میشود نَوْمُ الْعُلَمَاءِ عِبَادَۃٌ شنوده باشند علی
الخصوص مباح که بامر او تعالی بوقوع آید داخل فرائض و واجبات میگردد چنانچه این معنی بتفصیل از
مکتوبات جلد ثانی حضرت ایشان واضح ولائح ست نوشته بودند که در مجالس سلطانی طرفه اسرار لازم
الاستتار جلوه میدهند و بمجرد دخول بآن محافل بعروج و نزول خاص ممتاز میسازند بلے اهل کمال
از هر بقعه فیوض و اسرار مناسبه آن بقعه اخذ مینمایند و از هر زمین کمال مناسب آن زمین میگیرند
زمینے را مناسبت بمعاملات فناست و زمینے را موافقت بکمالات بقا بقعه ایست بعروج مناسبت
دارد و بقعه بنزول حرم مکه را کمالات و معاملات جداست و حرم مدینه را فیوض و کاروبار جدا مصرع
هر خوش پسرے را حرکات دگرست ٭ در احوال بندگان حضرت رنگاشته بودند که از وسعت لطیفه
اخفی و مناسبت تام بآن خبر میدهند از مطالعه آن فوقها کرد لطیفه اخفے اعلائے لطائف ست
وولایت آن فوق سائر ولایات ست و این لطیفه را خصوصیتے ست خاص بسرور کائنات و مفخر
موجودات عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وَالْبَرَكَاتُ فقیر نیز ایشان را مناسبتے
بلطیفه اخفے در مییابد وَالْغَيْبُ عِنْدَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ

مکتوب (۲۳۳) دو صد و سی و سوم

بملا شاه مراد پیشاوری در ترغیب گماشتن بر توجهات بر طلاب فیض بلیه مرقوم گردید بِسْمِ اللّٰهِ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ وتبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب سیدہ مسرت بخش گردید بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت علیہ و سنت سنیہ مستقیم بوند و از ظل باصل آیند و از اسم بمسمّٰی گرایند و بکار خود سرگرم باشند و در تعمیر باطن بجان کوشند تا راہ ترقی مفتوح بود و از سرگرمی یاران خود نوشتہ بودند شکر خداوندی جلّ شانہ بجا آرند و توجہات بحال شان بگمارند و در ترقیات شان کوشند بیت آسمان سجدہ کند بہر زمینے کہ درو ٭ یکدو کس یکدو نفس بہر خدا بنشینند ٭ لیکن بکمال خود بیشتر سعی نمایند و بخلوت راغب بوند کہ تکمیل دیگران فرع کمال خودست والسلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۳۴) دو صد و سی و چہارم

بخواجہ محمد وفا حصاری در ارجاع حوادث بارادۂ او تعالیٰ و تعبیر واقعہ ٭ بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند مکتوب مرغوب وصول یافت آنچہ از تفرقات و حوادث روزگار مرقوم نمودہ بودند بوضوح انجامید مخدوما ہمہ را از حق باید دید تعالیٰ و کشائش کار ہم از و سبحانہ باید جست وان یمسسک اللہ بضر فلا کاشف لہ الا ہو در کتابت سابق دو واقعہ نوشتہ بودند در یکے پیغمبر خود را و در دیگرے حضرت عیسٰے را علیٰ نبینا وعلیہ الصلوات و التسلیمات بسیار روشن و عالی است خوشوقت ساخت و امیدوار گردانید و از واقعہ دوم مناسبت شما بحضرت روح اللہ ظاہر میشود علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام و حق سبحانہ و تعالیٰ از برکات و انوار ایشان بہرہ در سازد والسلام مخدوما در کتابت خود نام فقیر را بالا دست از نام حق جلّ و علا نوشتہ اید خوب واقع نشدہ است توبہ بکنید من بعد چنین واقع نشود ظاہر البطریق سہو واقع شدہ باشد بہر حال توبہ و انابت در کار است ابواب ترقیات مفتوح باد

مکتوب (۲۳۵) دو صد و سی و پنجم

بملا قاسم پسر صوفی مغربی در شرح حال اُو کتابتے کہ از راہِ محبت ارسال داشتہ بود یدر رسیدہ
خوشوقت ساخت آن تصفیۂ عناصرِ اربعہ عموماً و تصفیۂ عنصرِ خاک خصوصاً نوشتہ بودند مطالعۂ
آن بسیار محظوظ ساخت حالتے ست بس شگرف و ہمچنین حالتے کہ در نماز رو میدہد ایں ست و
اثر حالتِ معراجیہ است کہ خواص عباد را رو میدہد نوشتہ بودند کہ در ابتدا محبتِ حق را جلّ وعلا
آن قدر مشاہدہ میکرد کہ از بیان خارج بود و الحال نہ محبت او را در خود مشاہدہ میکند و نہ عدمِ محبت را
بلے محبت و عدمِ محبت از نسب و اعتبارات ست تا معاملہ در صفات و اعتبارات ست
محبت را گنجایش ست و چون از صفات و اعتبارات معاملہ فوق رود محبت و عدمِ آن ساقط
شود و در رنگِ سائر نسب محبت نیز در راہ ماند و السلام

مکتوبِ (۲۳۶) دو صد و سی و ششم

بمیر عثمان کولابی در حلِ سؤال او کہ در ابتدا ظاہر در رنگِ باطن سرگرم ست بعد ازان رفتہ رفتہ
سرگرمیِ سابق در ظاہر نمیماند۔ بِسمِ اللهِ الرَّحمٰنِ الرَّحِیم بعد الحمد و الصلوٰۃ و ارسالِ
التحیات میرساند صحیفۂ شریفہ کہ بنام این مسکین نمودہ بودند رسید مسرت بخش گردید سلامت
و بعافیت باشند و بر جادۂ شریعت و طریقت مستقیم بوند و از ظل باصل آیند و از لفظ بمعنے
گرایند نوشتہ بودند پیش ازین کہ در سکوت مے نشستم عجب کیفیت و جمعیت در جمیع لطائف
حاصل میشد اکثر جذبہا میشد کہ بے شعور میساخت و شب و روز ظاہر بکار مقید بود و الحال کہ نسبتہائے
بے کیف شدہ است و دل را بے تعلقی از دنیا و آخرت بر وجہِ کمال پیدا شدہ است ظاہر در کار
بے پروائی میکند و سستی مینماید سبب چیست بدانند در ابتدا ظاہر و باطن مختلط اند و از انوار و
برکاتِ باطن ظاہر سیراب و بہرہ ور ست بنا بران ظاہر نیز در رنگِ باطن با حضور و سرگرم ست
چون باطن از ظاہر جدائی گزیند و تعلق او ازین گسستہ شود و معاملہ از ابتدا بتوسط آید حضور و
آگاہی باطن بظاہر کمتر سرایت کند لاجرم ظاہر اگر بے پروائی نماید و سستی پیدا کند گنجایش دارد

حرارت و سرگرمی او عارضی بوده نه ذاتی نوشته بودند الحال که در سکوت مے نشینم خود را گم مییابم
بعضے تجلیها و نورانیتها دست میدهد نیک ست عزیزے گوید ع گم شدن در گم شدن دین منست
دیگرے گوید اشتهی عدما لا اعود ابدا امیدست که این گم شدن و عدمیت شمول پیدا کند و
مراقبه و غیر مراقبه یکسان شود والسلام

مکتوب (۲۳۷) دویست و سی و هفتم

بابان بیگ در آنکه از تفرقات صوریه از آنجناب مقدس محجوب نباید شد و در تعبیر واقعه که دیده
بود. بسم الله الرحمن الرحیم بعد الحمد والصلوة وارسال التحیات میرساند مکتوب
شریف رسید خوشوقت ساخت از تفرقات دنیاوی و کثرت قروض و بدسلوکی اهل خانه شکایت
نموده بودند همه را از حق باید دید تعالی و تقدس و بعروض این امور از وسبحانه نباید محجوب شد و این علاقه
تفرقات صوریه را از اسباب جمعیت معنوی باید ساخت بیت در دل ما غم دنیا غم معشوق شود +
باده گر خام بود پخته کند شیشهٔ ما + را هر و از راه دانے پرسید که از هجوم خطرات پریشانم گفت بمقتضاے
الا انه بکل شیء محیط چون احاطه و شمول مطلوب معلوم ست خطره را از اسباب وصل باید شمرد نه از
موجبات فصل و پیوسته ابواب مشاهده را مفتوح باید داشت و روزن غفلت را مسدود و این جوابها هر چند
بر قاعدهٔ توحید و اتحاد ست لیکن علاقهٔ ظلیت و اصالت هیچ جا زفته است و از ظل با صل شاهراه است
و آنچه در خواب دیده اید که بیش فقیر بساط شطرنج پهن کرده گذاشته اند و فقیر بشما میگویم که همه مردم
که حاضر اند همراه ما شطرنج بازی کرده اند الحال نوبت شماست بیائید همراه ما بازی کنید و شما شروع در بازی
کرده اید که بید ارشدید مخدوما بساط شطرنج و بازی کردن بآن گویا عبارت از باختن وجود بشریت
در راه حق جل و علا یعنی دیگران باخته اند الحال نوبت شماست و این باختن عبارت از تخلص ست از تعلقات
بشریه و فناست از صفات آن شعر بیت پارسا مار امقامر گفت و الله راست گفت + او بدید سر و جان از سر بیک با جو ختیم

دو صد	## مکتوب (۲۳۸) دویست و سی و هشتم	این

بشیخ محمد باقر لاہوری در شرح احوال او که بر نگاشته بود بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند احوال بہمہ حال مستوجب حمد ست المسئول من اللّٰه سبحانہ عافیتکم و استقامتکم ظاہراً و باطناً آزار فقیر بر یک نہج ست فرصت ظاہر نیست غایۃ الامر ہمین آزار بر داشته بیرون می برند و بنماز جمعہ ہم حاضر میکنند آنرا فرصت گویند یا نہ **شعر** لَیْتَکَ تَحْلُوْ وَالْحَیٰوۃُ مَرِیْرَۃٌ ٭ لَیْتَکَ تَرْضٰی وَالْاَنَامُ غِضَابٌ ٭ لَیْتَ الَّذِیْ بَیْنِیْ وَبَیْنَکَ عَامِرٌ ٭ وَبَیْنِیْ وَ بَیْنَ الْعَالَمِیْنَ خَرَابٌ ٭ مکاتیب شریفہ پے در پے رسید ذوقین ساخت مرقوم نموده بودند که گاه گاه قسم دوم مقام رضا یعنی رضاء آنطرف بخواست پر تو انداز میگردد و فقیر نیز پارهٔ امداد در ازدیاد این کیفیت نموده حق سبحانہ بر وجه کمال سعدی گرداند باید دانست که این رضا مقدم ست بر رضاء دوم که رضاے بنده باشد چه تقدم از آنطرف ست پس بر تقدیر اگر این قسم رضا را قسم اول بگویند انسب بود کوکبے که در پیشانی مشہود میگردد چون پیشانی محل ظہور شقاوت و سعادت ست میتواند که نور ایمان در پیشانی متمثل بکوکب شده باشد و چون سینه محل علوم و اسرار ست پس دو کوکب که در یمین و یسار سینه مشہود ست اشارت بود با حاطهٔ نور علوم و اسرار سینه را از مشاہده برکات ماه مبارک رمضان و عشرهٔ اعتکاف و لیالی ختم قرآن مجید و مشاہده انوار و خلعات بخود و بمردم جوار و گاہے با امام و جمیع صف اول و معلوم کردن خوشوقتی جناب قدس نسبت بخود و معلوم نمودن رضای ماه مبارک از ین کس و مغفرت ذنوب سابقه و یافتن مناسبت باسرار متشابہات و مقطعات و شب اخیر بحسرت وداع نمودن که نوشته بودند ہمہ بوضوح پیوست و خوشوقت ساخت و در ماه شوال که مکاشفهٔ عظیمه روئے داده و مکرر مکرر این خطاب جہت شنیده که صریحاً خطاب بشما نموده اند که این کلام شفاہا بوده وَکَانَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَیْکَ عَظِیْمًا از خواندن این معنی ذوقہا روے داد که چه نویسد اِعْمَلُوْا آلَ دَاوٗدَ شُکْرًا وَقَلِیْلٌ مِّنْ عِبَادِیَ الشَّکُوْرُ آنچه از احوال یاران خود و ترقیات بعضے از ایشان و گرمی مجلس بر نگاشته بودند بوضوح پیوست اَللّٰہُمَّ زِدْ **بیت**

آسمان سجده کند بہر زمینے که درو ٭ یک دو کس یک دو نفس بہر خدا بنشینند ٭ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّ آخِرًا

مکتوب (۲۳۹) دویست و سی و نهم

بشیخ ابو المظفر برهانپوری در جواب کتابت او و شمه در بیان انوار و اسرار روضهٔ منورهٔ حضرت مجدد الف ثانی رضی الله تعالی عنه با ذکر مجملے از احوال و مقامات یاران حضور و اشعار بکمال خاصهٔ خود ⁂ بسم الله الرحمٰن الرحیم بعد الحمد و الصلوٰة و ارسال التحیات میرساند صحیفهٔ گرامی رسید خوشوقت ساخت حمداً لله سبحانه که بعافیت بوطن مالوف رسیدید و اوقات بجمعیت میگذرد و یاران سرگرمند و واردات و کیفیات گوناگون رومیدهد و بعضے عقدهاے دقیقه که از مدتے آرزوهاے حل آن داشتند درین سفر حل شد لیکن تفصیل آن ننوشتید و شرح واردات و کیفیات ننمودید بهر حال همواره در ترقیات باشند و جمعیت و استقامت ظاهر و باطن موصوف گردند اظهار شوق ملاقات و شوق زیارت روضهٔ منوره نموده بودند فقیر را نیز مشتاق دانند و انوار و اسرار روضهٔ متبرکه همواره مستفیض و مستنیر بودند این درویش دلریش برکات و فیوض این بقعهٔ مبارکه را چه تواند بیان نمود که از فهم و وهم امثال ما قاصر فهمان بیرون ست **مصراع** اے از خیال ما برون در تو خیال کے رسد ⁂ تخم ولایت ست که در زمین هند سبز گشته است و آب زمزم و کوثر تربیت یافته لاجرم رشک هند و ولایت شده است و ثمرات و نتائج آن مماثل ثمرات و نتائج حرمین شریفین آمده و مجاوران و زائران او ازین برکات بهره مند اند و ازین ثمرات مستمند **مصراع** هَنِيئًا لِأَرْبَابِ النَّعِيمِ نَعِيمُهَا ⁂ فقیر مدتے ست که بضعف بدنی گرفتار ست و از کار اسم فرومانده مع ذلک اہل طلب را از اطراف و اکناف در رنگ مور و ملخ میریزند بقدر طاقت باحوال آنها پرداخته میشود و آثار عظیم در مسترشدان پیدا میشود و شعلهٔ شوق و آتش شان مے افزاید و سر بلند میشود و تخلص از علائق و آزادی از ماسوی در اول قدم حاصل مینمایند خنکی و گرفتاری نصیب این بیحاصل آمده است و قرعهٔ هجر و دوری بنام او برآمده چه توان کرد **بیت** هجرے که بود مراد محبوب ⁂ از وصل هزار بار خوشتر ⁂ این هجر سبب وصل

جمع کثیر ست واین دوری باعث قرب وحضوری دیگران واین خنکی وگرفتاری وسیلہ شوق وآزادی خلق بسیارست فہم من فہم والسلام اولا وآخرا

مکتوب (۲۴۰) دویست وچہلم

دوصد

بمحمد مبرک بیگ بدخشی گرز بردار در ذکر احوال حافظ محمد صادق کابلی بعد الحمد والصلوٰۃ وارسال التحیات میرساند کہ احوال ہمہ حال مستوجب حمدست المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم واستقامتکم ظاہرا وباطنا معلوم شریف باشد حقائق ومعارف آگاہ اخوی اعزی شیخ محمد صادق از اخص اصحاب ومخلص احباب این جانب ست بلکہ از راہ ولادت معنوی داخل فرزندان ماست بالتماس شمار وانہ آن حدود نمودہ شدہ است امید کہ یاران ودوستان از صحبت مشار الیہ مستفید ومستفیض خواہند شد والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدی

مکتوب (۲۴۱) دویست وچہل ویکم

دوصد

بحافظ محمد صادق کابلی در جواب کتابت او ودر آنکہ اجازت مقید باشخاص معدودہ داخل خلافت نیست الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اللہ تعالی ابواب ترقیات را بمواردہ مفتوح داراد کتابت شریف کہ نامزد این مسکین نمودہ بودند بمطالعہ مبتہج ومسرور گردید اد تعمیر اوقات بہ تلاوت قرآن مجید بر نگاشتہ بودند اللہم زد از تکرار کلمہ طیبہ ننوشتہ اند از ان ہم خالی نباشند ویاران ہم صحبت دارند وتوجہات را از آنہا دریغ نکنند ودر آمدن استعجال ننمایند وہر جا کہ باشند احبہ را بدعا یاد دارند در باب اجازت اہل سیاہ نوشتہ بودند کہ مردم گفتگو دارند مخدوما آنچہ شما در جواب آن مردم گفتہ اید سخن ہمانست بزرگان ما اہل ابتدا را کہ رشدے در صحبت آنہا مے بینند این قسم اجازت مقید باشخاص معدودہ دادہ اند کہ درین طریقہ علیہ صحبت بشرط فنا در یکدیگر بہ از عزلت ست چند بکہ یکجا مشغول شدہ بنشینند اولی ست از آنکہ تنہا مشغول باشد چہ در

کلام

همگیر

اجتماعِ فیضِ یکدیگر بہ ہمدگر منعکس میشود و این داخلِ خلافت نیست کہ آنرا شرائطست و این قسم رخصت ہم مشروط باستقامت ست بر شریعت و رسوخ بر محبت شیوخ والسلام

مکتوب (۲۴۲) دو صد و چہل و دوم

دو نیست

الله

بمخدومزادہ عالی درجہ شیخ سیف الدین سلّمہ اللہ و ابقاہ در شرحِ احوالِ سلطانِ وقت سلّمہ ربّہ با ذکرِ بعضے معارفِ مناسبہ آن بعد الحمد والصلوٰۃ و ارسالِ التحیات میرساند مکتوب مرغوب سید خوشوقت ساخت آنچہ از احوالِ پادشاہِ دین پناہ مرقوم نمودہ بودند ہمہ بوضوح انجامید در طبقۂ سلاطین ظہورِ این نوع امور از غرائبِ روزگارست اللّٰہم زِد سالک چون صفاتِ خود را پرتوِ صفاتِ حق یابد جلّ شانہٗ تجلّیِ صفات بود و کمالِ این تجلّی آنست کہ این صفات را لمحق باصل یابد و خود را کہ مرآتِ آن کمالات بود خالی محض یابد و عدمِ صرف بیند این زمان نہ ذکرے بود نہ توجہے و حضورے چہ بعد از لحوقِ کمالات باصل این امور نیز عائد بآن جنابِ مقدس میشوند بعد ازان اگر ذکرست خود بخود ست و اگر توجہ و حضورست ہم خود بخود عارفِ درین ہنگام رخت بصحرائے عدم کشیدہ ست و از ہمہ منتسبات تہی گشتہ این حالت معبر بفنائے نفس ست خوش گفت بیت معشوق اگرچہ گشت ہمخانۂ ما ٭ ویران تر از اول ست ویرانۂ ما ٭ نوشتہ بودند کہ مبدأ تعینِ خود را صفتِ علم یافتہ اند و میفرمایند کہ باین صفت مبارک بیشتر مناسبت یافتہ میشود از مطالعۂ آن حظہا نمود نزدیک بود کہ رقص کند حق سبحانہٗ از برکاتِ این صفتِ بزرگ بہرۂ تام عطا فرماید انّہٗ قریبٌ مجیبٌ والسلام

مکتوب (۲۴۳) دو صد و چہل و سیوم

دو نیست

نیز بمخدومزادہ باستحقاق شیخ سیف الدین سلّمہ اللہ و ابقاہ ٭ نامۂ نامی آن فرزندِ گرامی رسید بہجت افزا گردید کتابتِ محبّ الفقراء کامگار خان را جوابے کہ متضمنِ فوائد و نصائح

ضروریہ است نوشتہ فرستادہ است حق تعالیٰ تاثیر بخشد بیت نصیحت گوش کن جانان کہ از جان دوستر دارند + جوانان سعادتمند پند پیر دانا را + والسلام +

مکتوب (۲۴۴) دو صد و چہل و چہارم

دو بیت

بہ بختاور خان در ذکر بعضے اسرار کلمہ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ + حامداً و مصلیاً اللہ تبارک وتعالیٰ مشمول الطاف و عنایات خویش داشتہ بجذبات قویہ معنویہ مکرم و ممتاز دارا د استماع اخبار توفیق و حسن نشاۂ حق طلبی و خدمت و رعایت فقرائے باب اللہ آن مشفق بے اختیار بران مے آرد کہ بدعائے ظہر الغیب ازدیاد این امور مشتغل باشد و توجہ غائبانہ برائے ترقی درجات صوریہ و معنویہ ایشان بر گمارد مصراع از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر ست تمامترین عبارات در سیر و سلوک اہل اللہ این آیہ کریمہ است مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللّٰهِ بَاقٍ + طالب صادق تا از منتسبات تہی نگردد و وجود و سائر کمالات کہ پرتو کمالات اوست تعالیٰ باصل حوالہ ننماید و باٰنجناب قدس نسپارد با نوار لایزال بقا نیابد بیت گر بر سر کوئے عشق ما کشتہ شوی + شکرانہ بدہ کہ خون بہائے تو منم + شاہبازے باید کہ در بحار اسرار این کریمہ غواصی نماید و از عموم دو کلمہ ما کہ دران کریمہ واقع ست بہرہ ور گردد اشفاق پناہا شیخ محمد باقر کہ بجائے فرزند ماست و بکمالات صوریہ و معنویہ آراستہ شکر گذاری اشفاق ایشان الحمد نوشتہ سبب مسرت فقرا گردید و باعث ازدیاد دعا گوئی گشت خدمت و رعایت درویشان باب اللہ وسیلہ ترقی دارین ست و سبب کشایش مشکلات دولت دارین مکمل و محصل باد + +

مکتوب (۲۴۵) دو صد و چہل و پنجم

بمخدوم زادہ عالی درجہ صاحب کمالات اصلیہ و اصل اسرار و معاملات بلند حضرت خواجہ محمد نقشبند در جواب بعضے احوال و اذواق آن مخدوم زادہ کہ بزبان قلم بآنحضرت معروض داشتہ بودند با بشارت

حصولِ این اسرارِ عالیہ بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم الحمدُ لِلّٰہِ وسلامٌ علیٰ عبادہِ الّذین
اصطفیٰ آنچہ از اذواقِ علیہ و مواجیدِ سنیہ و شمولِ عنایات و مواہب کہ در مادۂ خود احساس
نمودہ اند و سرفرازی یافتن بأسرارِ خُلّت و ملقّب شدن بالقابِ بزرگ و مشاہدہ نمودنِ عجائبِ
غنج و دلال و ملہم شدن بنزولِ بے کیف بعد ازان احساسِ این نزول و درمیان آمدنِ اُمورے
کہ لا عینٌ رأت ولا اُذنٌ سمعت کہ برنگاشتہ بودند ہمہ بوضوح پیوست و سببِ لذّاتِ
معنویہ گردید علوِّ رتبۂ این اسرار را چہ بیان نماید کہ از حیطۂ درکِ عقل و تصویرِ خیال بیرون ست
مَن لم یذق لم یدرِ فقیر نزدیک باین چیزہا در مادۂ شما معلوم میکند والغیبُ عند اللّٰہِ
تعالیٰ ہرچہ نوشتہ اید باجمال نوشتہ ظاہرا تفصیل را بمشافہہ حوالہ نمودہ اید بلے این نوع اُمور
بنوشتن راست نے آید بلکہ بہ بیان ہم نے درآید ہمان قصہ است کہ نوشتہ اید و یضیقُ
صدری ولا ینطلقُ لسانی دیگر فقیر از دعا و توجہ دربارۂ مرضِ شما غافل نیست و شفائے
شما را مے خواہد بلکہ مے بیند والسلام

مکتوب (۲۴۶) دویست و چہل و ششم

نیز در تصدیقِ بعضے اسرار لازم الاستتار مخدوم زادہ برجادۂ حضرتِ خواجہ نقشبند کہ بزبان
قلم معروض داشتہ بودند الحمد للّٰہ وسلامٌ علیٰ عبادہِ الّذین اصطفیٰ چہ نویسد کہ از
مطالعۂ رقعۂ شریفہ کہ مشتمل بر الہاماتِ عجیبہ و القابِ غریبہ و خطاباتِ علیہ و تشریفات و
تکریماتِ سنیہ کہ بآن ممتاز و سربلند شدہ اند چہ قدر خوشوقت و متلذّذ گردید و آنچہ از اسرارِ
خُلّت و محبت و تحقّق بآن کہ از اسرارِ لازم الاستتار ست باجمال مرقوم نمودہ بودند و از
مشاہدۂ احوال انوار و برکاتِ این شہرِ مبارک و معاینہ نمودنِ فتحِ ابوابِ آسمانہا و ابوابِ
جنان ہمہ بوضوح پیوست اُمور یست کہ دیدۂ عقل و فکر در درکِ آن خیرہ و در راہ ست جز بانوارِ
الٰہی و تا بدأت نامتناہی بآن پے نتوان برد احتیاج بتصدیقِ این فقیر ندارد مع ذٰلک

تصدیق در تصدیق ست واقعہ کہ دیدہ اید و تعبیر آن خواستہ محتاج بہ تعبیر نیست از کمال مناسبت معنوی خبر میدہد تا بجائے رسیدہ است کہ باتحاد کشیدہ و شرکت در معاملات پیدا شدہ و جہت تاکید بروپا کفایت نانمودہ الہام باین معنی فرمودہ والسّلام

مکتوب (۲۴۷) دوصد و چہل و ہفتم

نیز بمخدومزادہ برگزیدہ صاحب اسرار و مقامات علیہ حضرت خواجہ نقشبند سلمہ اللہ و ابقاہ در بشارت بحصول صحت۔ بعد الحمد والصلوٰۃ ابواب ترقیات ہموارہ مفتوح باد واقعہ کہ در باب ترقیات معنویہ خود دیدہ اید مبارک باشد مشتاق استماع آنیم فقیر از دعا و توجہ غافل نیست و ترقی باطن و استقامت ظاہر شما در یوزہ مینماید و در بعضے اوقات صحت و شفائے شما معاین میشود و اطمینان برین معنی بحصول مے انجامد والغیب عند اللہ سبحانہ خاطر خود جمع دارند و صحت را بیقین تصور نمایند العاقبۃ بالعافیۃ

مکتوب (۲۴۸) دو صد و چہل و ہشتم

بمخدومزادہ برجادہ شیخ عبدالاحد در بشارت حصول مناسبت بعضے اسرار و معاملات بعد الحمد والصلوٰۃ نمودہ مے آید رقعہ شریفہ رسیدہ و مضامین دلکش آن دل نشین گردید و اشعار رنگین آن متلون و ذوقین ساخت و در اثنائے این نوشتن شما را مناسبے بمقام صباحت یافت بلکہ نصیبے ازان معلوم کرد و بعضے لوازم آن مقام شگرف در شما مشاہدہ نمودہ و نیز مناسبتے بمقطعات قرآنی مفہوم میگردد ہر چند نداند کہ این مناسبت از کدام رہگذر باشد چہ مقطعات کنایات از معاملات ست ہر کرا معاملہ حاصل ست مناسبت و نصیب ہر چہ گفتہ شود در حق او صادق ست والا مناسبت چگونہ باشد درین حیران ست و مسموع نشدہ است کہ معاملات عبارت از چہ چیز ست تا اثبات و نفی آن

نمودہ آید و در باب اشتراطِ تلقینِ طلاب بامرے یا عدمِ اشتراط ہیچ حکمے نمیتواند کرد نہ در مادۂ خود و نہ در دیگرے بہ یقین نمیداند کہ این فقیر را اشتغال باین امر مرضی ست یا غیر مرضی و این تصرف در ملکِ او عزّ شانہٗ وصرفِ وقت کہ عزیز ترین اشیاست در پے خلق چگونہ است ازین ممر جگر کباب و دیدہ پُر آب ست نوشتہ بودند کہ خود را از خاصان نمیدانم کہ خاصان را قُربِ عظیم باشد الخ باین فقیر شمارا از خاصان مے شمرد و قربِ شمارا بیش از بیش مے فہمد بیشتر ہر چہ بنویسند والسّلام اوّلاً و آخراً

مکتوب (۲۴۹) دو صد و چہل و نہم

بشیخ محمد باقر لاہوری در جواب عریضۂ او۔ حَامِدًا وَّمُصَلِّیًا وَّمُسَلِّمًا اَمّا بعد میرساند مکتوب شریف رسید بہجت افزا گردید کیفیتے کہ در نمازِ عشا رُو دادہ بود از مشاہدۂ خواہش از انطرف وظہورِ آثارِ آن در خود و نیز شنودنِ آواز بکرات از سینہ در نمازِ وتر کہ ماترا میخواہیم بوضوح پیوست اَللّٰهُمَّ زِدْ حَمْدًا لِلّٰهِ سُبْحَانَہٗ عَلٰی ذٰلِكَ وَعَلٰی جَمِيْعِ نَعْمَائِهٖ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب دو صد و پنجاہم

بحاجی شیخ محمد فضل اللہ در جواب عریضۂ او کہ مشتمل احوالِ خود و احوالِ یاران خود بود بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَارْسَالِ التَّحِيَّاتِ میرساند مکتوبِ مرغوب کہ متضمن واقعہ روش و احوالِ پسندیدۂ یاران بود رسید مسرت بخش گردید حق سبحانہ ہموارہ در ترقیات داشتہ از کمالاتِ سابقان بہرہ ور کناد و یارانِ طریق ہم در ترقی باشند توجہات را از ایشان دریغ ندارند و ایشان را مرآیائے کمالاتِ خود دانند و از ترقیاتِ شان شکر بجا آرند و آنچہ نوشتہ اند کہ در ماہ رمضان در مسجد معتکف بودم در واقعہ مے بینم گویا شبِ جمعہ است و نورے ساطع شدہ کہ از روزِ ہم روشن

گذشتہ ومن شبِ قدر گمان مے بریم الخ نیک مبارک ست وشبِ قدر معتبر بشبِ وصال ست از برکات آن زیادہ ازین چہ باشد کہ بخدمت سرورِ دین و دنیا دران شب مشرف شدید وشہادتِ نبوت ورسالتِ او صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہٖ وسلم دادہ اید وآنچہ خود را بعنوانِ رسالت دیدہ اید و در عدادِ رسل داخل یافتہ علیہم السلام مبشر کمالاتِ رسالت ونبوت ست نہ منصبِ رسالت ونبوت کہ ختم یافتہ است والسلام

مکتوب (۲۵۱) دو صد وپنجاہ ویکم

در بیانِ طریق توجہ ونصیحت بہ فقیر حقیر جامع این مکتوبات شریف حاجی محمد عاشور بخاری احمدی معصومی نقشبندی۔ الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ اخوی اعزی محمد عاشور سلام عافیت انجام خوانند کتابے کہ از راہ محبت فرستادہ بودند رسید خوشوقت ساخت از اجتماع یاران نوشتہ بودند حق سبحانہ دوستان را جمعیت دارد وراہ ترقی بکشاید نوشتہ بودند کہ طریقہ توجہ بمن نگفتہ مخدوما توجہ امریست ظاہر احتیاج بہ بیان ندارد ہر روش کہ بدل خود متوجہ شوید بدل طالب نیز بہمان روش توجہ باید کرد ودر حلقہ یاران نشینند وخود را در میان نہ بینند وبہ باطن بزرگان متوجہ باشند ودر تعمیر اوقات ونفی وجود بشریت بجان کوشند ودوستان را بدعا یاد آرند والسلام اولاً وآخراً

مکتوب (۲۵۲) دو صد وپنجاہ ودوم

اُرسل الی الشیخ عمر الحضرمی فی النصح والدعاء علیٰ سبیل البشارۃ۔ الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ افناک اللہ عز وجل عنک وعما انتسب الیک وابقاک بہ وبکمالات اسمائہ وصفاتہ وہذہ الدولۃ القصوی لا تتیسر الا بمتابعۃ السنۃ والاجتناب عن البدعۃ والرسوخ علیٰ محبۃ الشیخ والفناء فیہ رزقک اللہ سبحانہ ہذہ المعانی ذوقاً وشوقاً ودائماً واحتسابا بحرمۃ

سَیِّدِ الْبَشَرِ الْمُطَهَّرِ عَنْ زَیْغِ الْبَصَرِ ؛

مکتوب[۱] (۲۵۳) دویست و پنجاه و سیوم

محمد اشرف[۲] المتوفی ۲ صفر ۱۱۶۷ھ

بمخدوم زادهٔ عالی درجه جامع الکمالات الصوریة والمعنویة نِعْمَ الخلف محمد اشرف[۱] در اندرز و نصائح نافعه بابشارهٔ عالیه در مشربِ محمدیه علیٰ صاحبها الصلوٰةُ والسّلامُ والتحیّةُ ✦

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مکتوبِ مرغوبِ محبت اُسلوب فرزندی ارشدی نورچشمی رسید خوشوقت ساخت و مضمونِ آن بوضوح پیوست احوالِ نویسان باشند و اوقات را بوظائفِ طاعات و مُراقبات معمور دارند وازدال و ظلال باصل و مدلولِ حقیقی رو آرند واز علم بحیرت واز گفت بخاموشی واز پوست بمغز واز لفظ بمعنی گرایند خوش گفت بیت

قومے زوجودِ خویش فانی ✦ رفته ز حروف در معانی ✦ هرچند مطلوبِ حقیقی چنانچه ورائے لفظ و معنی و بیرونِ پوست و مغز ست و اصل ازان دولت نیز در رنگِ ظل در راه ست ؎ اصل و فرع انے سرائے روز بهی ✦ هر دو مانند و جیب و کیسه تهی ✦ امّا چون کسے باهلِ این نسبتِ علیه فی الجمله محبت و ارادت درست گرداند امیدست که باندازهٔ آن نقاب از جمالِ این معنی بااو بکشایند و شرحے ازان مشرب عطا فرمایند و آنچه نوشته بودند که خود را محمدی المشرب مییابم مبارک ست سعادت آثار افقیر نیز این معنی را بشماے فهمد اِنَّ رَبَّكَ وَاسِعُ الْمَغْفِرَةِ

مکتوب (۲۵۴) دویست و پنجاه و چهارم

بمخدوم زاده برجادهٔ عارف باللہ شیخ صبغة اللہ[۱] در ترغیبِ تربیتِ طلبه و رضامندیٔ اخوانِ طریق

فرزندی توفیق آثاری لازالت کرامته واستقامته بجمعیت باشند حمدًا لِلّٰهِ سبحانه که اخوی محمد حنیف[۲] از شما بسیار رضامند و رضامندی اخوانِ طریق از نعمِ جلیلهٔ او سبحانه است در حدیثِ نفیس آمده ست مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللّٰهَ یقین که پیشتر هم در رضامندی

له این سه مکاتیب از نسخهٔ خواجه ابوالسعد احمد خان تکمله به نقل درآمده ۱۲

ایشان خواہند کوشید و دیگر چون جمعے مستورات از ارباب طلبہ بشما مربوط اند خود را بہر نوع بجمعیت داشتہ آن جماعہ را سبب جمعیت گردند و احوال را نویسان باشند واللہ سبحانہ الموفق

مکتوب (۲۵۵) دویست و پنجاہ و پنجم

الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین محمد و آلہ واصحابہ اجمعین ترقیات ظاہری و باطنی و عروجات صوری و معنوی ایشان از حضرت وہاب العطیات جل برہانہ مسألت نمودہ مے آید باجابت قرین باد بحرمۃ جدکم الامجد علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات والبرکات **مصرع** از ہرچہ میرود سخن دوست خوشتر ست آدمی تا زمانے کہ گرفتار ما دون او ست تعالیٰ و ساحت سینہ وے بہ نقوش ما سوی منتقش بمرض باطن گرفتار ست و از قرب او تعالیٰ دور و مہجور فکر ازالہ این مرض درین فرصت یسیر از اہم مہام ست و علاج دفع این علت معنوی در مہلت قلیل از اعظم مقاصد ازالہ این مرض را مربوط بذکر کثیر داشتہ اند و طہارت باطن را از لوث ما سوی منوط بیاد او تعالیٰ گردانیدہ اند یا ایہا الذین آمنوا اذکروا اللہ ذکرا کثیرا و سبحوہ بکرۃ و اصیلا ذکر کثیر وقتے متحقق گردد کہ غفلت در قفائے آن نبود کہ درین راہ سم قاتل ست و ممد مرض باطن عزیزے فرماید کہ لو اقبل مقبل علی اللہ مدۃ عمرہ ثم اعرض عنہ لحظۃ فکان ما فاتہ اکثر مما نالہ وکمال این ذکر آنست کہ ما سوی مذکور از ساحت سینہ رخت بر بندد و کوس رحلت زند و از جمیع بالستیہا پاک و مصفا شود نہ از شادی دنیا شادان گردد نہ از غم آن غمگین بحدیکہ اگر بتکلف اخطار ما سوی نماید میسر نیاید بواسطہ نسیانے کہ باطن را از ما سوی حاصل گشتہ است و بدون این نسیانے ذکر او سبحانہ یا یاد ما سوا مختلط ست و ہرچہ دران شرکت غیر ست شایان جناب قدس او تعالیٰ نیست الا للہ الدین الخالص قال اللہ تعالیٰ واذکر ربک اذا نسیت اے ما سوا تعالیٰ اینحالت معبر بفنا ست و قدم اول ست درین راہ سیر الی اللہ اینجا بانجام

میر سد بعد ازان شروع در سیر فی اللہ و سیر در کمالات اسمائی و صفاتی او ست تعالی این سیر را سیر معشوق در عاشق نیز گویند چہ عاشق درین موطن از سیر بسیر گشتہ است بیت آئینہ صورت از سفر دور ست * کان پذیرائے صورت از نور ست * و کمال این سیر مربوط بنشاۂ اخروی ست معاملات این نشاۂ فانیہ نسبت بمعاملات آن نشاء شبنمے بیش نیست حکم شبنمے دارد نسبت بدریائے محیط پس نظر عالی ہمتان مقصور بر نشاۂ اخروی ست و بکمالات این نشاء مغتر و سیراب نمیگردند لہذا از حال آن سرور انس و جان خبر دادہ اند کان رَسُولُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ دَائِمَ الْحُزْنِ مُتَوَاصِلَ الْفِکْرِ باوجود این ہمہ کمالات کہ اورا عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ حاصل بود خورسند نبود و ازین نشاء اعراض نمودہ اَللّٰھُمَّ الرَّفِیْقَ الْاَعْلٰی گویان رخت باخرت برد و در آخرت ظاہر ست کہ این حزن مرتفع خواہد شد ان شاء اللہ تعالی چہ آن موطن موطن حزن نیست موطن حزن دنیا ست کریمہ وَلَسَوْفَ یُعْطِیْكَ رَبُّكَ فَتَرْضٰی مؤید این معنی ست و شروع معاملہ کہ باخرت موعود ست از موت ست اَلْمَوْتُ جِسْرٌ یُوْصِلُ الْحَبِیْبَ اِلَی الْحَبِیْبِ کریمہ مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَآءَ اللّٰہِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰہِ لَاٰتٍ ایمائیست ازان و رمزے آن معاملہ اگر بعضے را در نماز کہ معراج مومن ست و از دنیا گسستن و باخرت پیوستن ست رو دہد گنجایش دارد و در حدیث شریف آمدہ است کہ در وقت نماز حجابیکہ درمیان بندہ و خدا جل و علا مرتفع میگردد و اَرِحْنِیْ یَا بِلَالُ وَقُرَّةُ عَیْنِیْ فِی الصَّلٰوۃِ نیز اشارہ ست بآن بالجملہ محل رضا و شادی آخرت ست و محل درد و فقدان دنیا بہترین اَمتعۂ این موطن درد و اندوہ ست و گوارا نعم این مائدہ سوز و گداز آرام اینجا در بے آرامی ست و ساز در سوز و وصل اینجا طلبیدن دریا را در کوزہ جستن ست و آفتاب را در طشت آب دیدن آین نشاء بیش از مزرعہ نیست مر آن نشاء را ہر قدر افزونی زراعت نمودہ آید توقع ثمرات بے اندازہ است این دار دار عمل ست دار اجر در پیش ست در وقت عمل جزا طلبیدن بے حاصل ست اِلَّا مَنْ اَعْطَاہُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ لِدُنْیَاہُ حُکْمَ اٰخِرَتِہٖ فیجوز

اَنْ یُوَشِّحَ عَلَیْہِ مِنْ اَجْرِہِ الْمُعَدِّ فِیْ ھٰذِہِ النَّشْأَۃِ وَلَمْ یَنْقُصْ مِنْ اَجْرِہٖ فِی الْاٰخِرَۃِ
کَمَا قَالَ اللہُ تَعَالٰی فِیْ شَانِ خَلِیْلِہٖ عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَاٰتَیْنٰہُ
اَجْرَہٗ فِی الدُّنْیَا وَاِنَّہٗ فِی الْاٰخِرَۃِ لَمِنَ الصّٰلِحِیْنَ **بیت** اگرچہ این لحظہ ممکن کار شب
نیست ٭ ز بختِ مُقبلان این ہم عجب نیست ٭ ذٰلِکَ فَضْلُ اللہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَآءُ
مَنْ یَّشَاءُ وَاللہُ ذُوالْفَضْلِ الْعَظِیْمِ فقرا اینجا اخوی اعزی معارف آگاہی محمد ہاشم
کہ از جملہ مغتنمانِ روزگار ست واز خوردی در خدمت و تربیتِ اہل اللہ کلان شدہ وہموارہ
اوقات او مصروفِ طاعات ست و بواسطہ قلتِ اسبابِ معیشت و کثرتِ متعلقان خیلگی
مُشوّش الاوقات میباشد چون اطلاع این احوالِ این قسم مردم بایشان کہ مُربّی ومہربانِ
فقرا اند از جملہ ضروریات بود بنابران جرأت نمودہ گستاخی مینماید کہ اگر از سرکار امدادے
بمتعلقانِ او کہ قُوتِ لایموتِ ایشان میشدہ باشد شود موجبِ ترقیاتِ دُنیا و آخرت ست
چہ نعمتے ست کہ درویشے نان از ایشان بخورد و قوتِ آنرا صرفِ عبادات
وطاعات خداوندی جلّ سُلطانہٗ نماید
وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا

قد تمّ الجزءُ الثالثُ من المکاتیب المعصومیۃ بعون اللہ وفضلہ ومنّہ وکرمہ
والحمد للہ علی ذلک وجمیع نعمائہ کما ینبغی ویحری ویلیہ الجزءُ الاوّلُ فالثانی ان شاء
اللہُ تعالی وھذا من الترتیب المعکوس الرجوع من الاٰخر الی الاوّل والاشتغال بالاھم
فالاھم وقد افرغنا الوسع والطاقۃ لتصحیحہ وتنقیحہ وما کنا لنھتدی لولا ان ھدٰنا اللہ و
صلّی اللہ تعالٰی وسلّم وبارک افضلَ الصلوات والتسلیمات والبرکات علی خیر خلقہ سیّدنا
محمد وعلی اٰلہ وصحبہ اجمعین وعلینا معھم برحمتہ وھو ارحم الراحمین واٰخر دعوانا انِ
الحمدُ للہ ربّ العالمین وانا العبدُ المصحح المدعو بنور احمد عفا اللہ عنہ وعن اسلافہ
وعن المؤمنین والمؤمنات والمسلمین والمسلمات سنۃ ۱۳۳۰ من الھجرۃ النبویۃ علی صاحبہا
الف الف تحیۃ

بسم اللہ الرحمٰن الرحیم

اشاریہ
مکتوباتِ معصومیہ

الف

۲۷- عبداللطیف (مُلّا)

سوم: ۲۲۳

۲۸- عبداللطیف (ہمشیرزادۂ خواجہ محمد معصومؒ)

سوم: ۵۳

۲۹- عبداللہ اسلام خانی

سوم: ۸

۳۰- عبداللہ بخشی کابلی

سوم: ۳۷

۳۱- عبداللہ پشاوری

اول: ۱۲۲

سوم: ۱۷۶

۳۲- عبداللہ (شیخ)

سوم: ۱۵۲

۳۳- عبداللہ کولابی

دوم: ۱۳۱

۳۴- عبداللہ بلکندی (حافظ)

سوم: ۱۷۱

۳۵- عبدالمقتدر

سوم: ۸۱

۳۶- عبدالواحد

سوم: ۱۵۰

۳۷- عبدالہادی بدایونی

اول: ۲۳۳

۳۸- عبیداللہ بیگ (میرزا)

اول: ۲۵- ۲۹- ۵۷- ۷۳- ۱۰۴-
۱۱۶- ۱۲۳- ۱۳۷- ۱۴۱- ۱۵۴-
۱۸۲- ۲۲۴-

۳۹- عبیداللہ کولابی

سوم: ۳۳- ۴۴- ۱۵۴-

۴۰- عثمان کولابی (میر)

سوم: ۱۶۳- ۲۳۶

۴۱- عثمان (میر)

سوم: ۱۸۱

۴۲- عرب بخاری (برادرِ عبدالرحمٰن)

اول: ۱۵۵

دوم: ۲۹- ۶۶

۴۳- عزیزاللہ

دوم: ۱۱۸

۴۴- عزیز (میر)

سوم: ۱۸۰

۴۵- عطاءاللہ سورتی

سوم: ۲۷- ۸۸

۴۶- (سید) علی بارہہ (نورالدین علی خان بن سید عبداللہ بارہہ) (م ۱۱۱۹ھ)

دوم: ۸۸- ۹۵- ۱۴۳

سوم: ۷۱- ۱۱۳

فہرست جدید کتاب مستطاب جلد ثالث از مکاتیب خواجہ محمد معصوم سرہندی قدس سرہ